

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

На правах рукопису

НАУМЕНКО ІННА ВІКТОРІВНА

УДК 631.1:330.131.3:338.005

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

**Науковий керівник
РОССОХА Володимир Васильович,
доктор економічних наук, професор**

ХАРКІВ – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	12
1.1. Економічна сутність і зміст матеріально-технічної бази сільського господарства.....	12
1.2. Сутнісно-змістовні ознаки інтенсифікації сільськогосподарського виробництва на основі інновацій.....	23
1.3. Теоретико-методичні підходи до оцінки стану та ефективності системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства.....	38
Висновки до розділу 1.....	73
Розділ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ СІЛЬСЬКОГО УКРАЇНИ.....	76
2.1. Аналіз матеріально-технічного та економічного розвитку сільського господарства України	76
2.2. Інтегральна оцінка забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства за регіонами України....	101
2.3. Оцінка ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства.....	117
Висновки до розділу 2.....	143
Розділ 3. НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	146
3.1. Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства.....	146
3.2. Напрями інвестиційно-інноваційного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства.....	172
3.3. Концептуальні підходи до технологічного забезпечення сільського господарства.....	197
Висновки до розділу 3.....	212
ВИСНОВКИ.....	215
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	218
ДОДАТКИ.....	242

ВСТУП

Актуальність теми. Пріоритетні напрями розвитку сільського господарства мають фокусуватися на розв'язанні проблем, які в сукупності дозволять забезпечити конкурентоспроможність галузі та її прогресивний розвиток в складних умовах сучасних трансформаційних процесів економіки України, серед яких важливе місце посідають проблеми матеріально-технічної бази та ефективності її використання.

Перешкодою для практичної реалізації інтенсивної форми розширеного відтворення стало значне порушення еквівалентності міжгалузевого товарообміну, недосконалість державної підтримки галузі, кредитної й податкової політики, яке призвело до зниження платоспроможності сільськогосподарських товаровиробників, скорочення обсягів обігових коштів, зростання кредиторської заборгованості підприємств і, як наслідок, до скорочення капітальних вкладень в сільське господарство. В результаті різко знижуються обсяги запровадження виробничих потужностей, практично призупинилось оновлення машинно-тракторного парку, прогресуючими темпами відбувається зростання рівня зношеності, морального старіння й структурної розбалансованості матеріально-технічної бази, руйнація її елементів при вкрай неефективному функціонуванні системи матеріально-технічного забезпечення.

Розроблення й упровадження дієвих механізмів ефективного використання матеріально-технічної бази з урахуванням науково-технологічних досягнень, розвитку системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства, технологічного оновлення виробництва стає одним із найважливіших чинників підвищення ефективності сільського господарства як пріоритетної галузі національної економіки України.

Дослідженнями організаційно-економічних проблем формування та

використання матеріально-технічної бази підприємств галузі, вивченням сучасного стану і процесів її розвитку, матеріально-технічного забезпечення сільського господарства займаються такі вчені, як: І.В. Агєєва, С.П. Азізов, В.Г. Андрійчук, В.І. Артиш, В.Г. Білецький, Я.К. Білоусько, І.Д. Бурковський, В.В. Вітвіцький, А.М. Головка, В.В. Іванишин, М.І. Кісіль, С.М. Колотуха, О.М. Левченко, М.Р. Ліндерс, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, Л.О. Мармұль, К.М. Мельник, П.О. Мосіюк, Ю.М. Новіков, О.В. Олійник, В.І. Перебийніс, Г.М. Підлісецький, В.В. Россоха, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, О.В. Тихонов, І.Н. Топіха, В.М. Трегобчук, О.В. Ульяновченко, І.Л. Федун, Л.М. Фільштейн, Г.В. Черевко, В.Б. Шкляр, О.С. Щекович та ін. Водночас окремі аспекти цієї багатопланової проблеми залишаються дискусійними і потребують подальшої розробки. Зокрема, набуває актуальності розвиток поглядів на економічну категорію «матеріально-технічна база» з урахуванням галузевих аспектів та структурних особливостей сільського господарства, необхідності інноваційного оновлення її компонентів, удосконалення теоретико-методичного обґрунтування ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства, сучасного стану забезпечення та розробка перспектив її розвитку. Потреба у вирішенні зазначених питань зумовила вибір теми, визначала актуальність, спрямування і структуру дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота безпосередньо пов'язана з тематикою науково-дослідних робіт Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка, зокрема з темою «Формування механізму інноваційного розвитку та підвищення ефективності агропромислового виробництва в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0110U006613) та темою факультету бізнесу і менеджменту 16 «Організаційно-економічні та технологічні засади підвищення ефективності виробництва і реалізації продукції в умовах формування інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва» (01111/005203; 2011-2015 рр.), в межах яких дисертантом внесено пропозиції щодо побудови механізмів формування

інтенсивного типу економічного розвитку, концептуальних засад і стратегічних напрямів технологічного забезпечення сільського господарства.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є поглиблення теоретичних положень, розробка науково-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства та перспектив її розвитку. Досягнення поставленої мети зумовило виконання таких завдань:

- поглибити сутність поняття «матеріально-технічна база сільського господарства» з урахуванням особливостей процесів сільськогосподарського виробництва;
- удосконалити методичні підходи до оцінки ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства;
- розвинути теоретичні положення матеріально-технічного забезпечення як чинника впливу на ефективність використання матеріально-технічної бази в контексті функціонування галузі сільського господарства;
- визначити тенденції формування матеріально-технічної бази сільського господарства та ефективності її використання на макро- та мезорівнях з урахуванням світових тенденцій розвитку сільського господарства;
- розвинути методичні підходи до обґрунтування потреб галузі в матеріально-технічних ресурсах для обґрунтування напрямів підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази та її елементів;
- розробити організаційно-економічний механізм ефективного використання матеріально-технічної бази сільського господарства в контексті інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства;
- обґрунтувати напрями інвестиційно-інноваційного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства з урахуванням необхідності орієнтації на її розширене відтворення та підвищення ефективності використання;
- запропонувати концептуальні орієнтири до технологічного

забезпечення сільського господарства як чинника забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази галузі.

Об'єктом дослідження є сучасний стан та механізми забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства.

Предмет дослідження становлять теоретичні, науково-методичні та практичні аспекти оцінки ефективності використання й перспектив розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства.

Методи дослідження. Теоретична основа дисертаційної роботи базується на методології та загальнонаукових принципах проведення комплексних досліджень. У роботі використані *процесний та ситуаційний підходи* (під час розроблення й обґрунтування концептуальних підходів до технологічного забезпечення сільського господарства, п. 3.3), *системно-структурний аналіз* (під час формування організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства, п. 3.1), *метод порівняльного аналізу* (для оцінки рівня економічного розвитку та стану матеріально-технічного забезпечення сільського господарства, п. 2.1, 2.2, 2.3), *методи матриць координат та інтегрального оцінювання* (під час розробки науково-методичного інструментарію оцінювання ефективності використання матеріально-технічної бази, п.2.3, 3.1), *розрахунково-конструктивний метод* (під час комплексного оцінювання рівня матеріально-технічного забезпечення й аналізу сучасного стану інвестування технічного оновлення сільськогосподарського виробництва п. 2.1, 2.2, 2.3), *методи статистико-економічного аналізу* (під час розроблення факторної моделі та аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів, п. 2.1, 2.2, 2.3), *методи експертної оцінки* (у процесі визначення пріоритетності виробництва окремих видів продукції за рівнем потенційної спроможності щодо техніко-технологічного розвитку галузей сільського господарства, п. 3.1).

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативні

документи України, офіційні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Харківській області, міжнародних організацій в сфері сільського господарства та економічного розвитку, оперативні дані Управління агропромислового розвитку Харківської обласної державної адміністрації, публікації українських і зарубіжних вчених, інформація з офіційних сайтів мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретичних положень, розробці науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства в контексті активізації інтенсивного типу економічного розвитку галузі. До основних положень наукової новизни належать:

удосконалено:

- концептуальні засади організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства, який, на відміну від існуючих, передбачає поєднання організаційних та економічних важелів у забезпеченні найбільш ефективної взаємодії організаційних, виробничих, фінансово-економічних процесів на всіх рівнях управління галуззю та спрямований на підвищення ефективності використання ресурсів галузі на основі інтенсифікації аграрного виробництва з урахуванням необхідності забезпечення розширеного відтворення матеріально-технічної бази на інноваційних засадах;

- методичні положення до обґрунтування потреб сільського господарства в матеріально-технічних ресурсах як складової матеріально-технічного забезпечення, які, на відміну від існуючих, базуються на систематизації методів дослідження за двома групами (методи дослідження стану й ефективності системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства та методи, які застосовуються у процесі формування

інтенсифікаційно-інноваційної системи матеріально-технічного забезпечення галузі) з конкретизацією мети, сфери їх застосування, переваг та недоліків. Використання таких методичних підходів дає змогу врахувати різнобічні аспекти прояву інтенсифікаційно-інноваційних процесів в аграрному виробництві при визначенні напрямів підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази та її елементів;

– методичні підходи до оцінювання ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства, які базуються на системній класифікації складових оцінки ефективності, яка, на відміну від існуючих, поєднує сукупність критеріїв технологічної, соціальної, технічної, екологічної, економічної ефективності з виокремленням масштабів оцінки, комерційної та бюджетної складової ефективності, що можуть бути використані на етапах розробки й ухвалення рішень, спрямованих на ефективне використання матеріально-технічної бази сільського господарства;

– концептуальні орієнтири до технологічного забезпечення сільського господарства як важливого чинника забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази галузі, які, на відміну від наявних, базуються на виокремленні організаційно-управлінських, економічних та соціально-культурних цілей техніко-технологічного забезпечення, взаємодії складових стратегічного управління техніко-технологічним забезпеченням, комбінуванні технологій виробництва у галузях сільського господарства, що сприятиме реалізації потенційних можливостей переведення сільського господарства України на інноваційно-інвестиційну модель розвитку шляхом модернізації його матеріально-технічної бази;

набули подальшого розвитку:

– трактування поняття «матеріально-технічна база сільського господарства», яке визначено як сукупність матеріально-біологічних та матеріально-технічних елементів, що використовуються у виробничих процесах суб'єктів сільськогосподарського виробництва, яке, на відміну від існуючих, узагальнює матеріально-виробничі, біологічні ресурси та

матеріально-технічні складники й сприяє поглибленому розумінню причинно-наслідкових зв'язків елементів матеріально-технічної бази в контексті дослідження ефективності їх використання;

– теоретичні положення матеріально-технічного забезпечення сільського господарства, які ґрунтуються на визначенні даного поняття як складної системи, з підсистемами постачання матеріально-технічних засобів підприємствами-виробниками, їхнього переміщення й обслуговування постачальниками та сервісними організаціями, використання (споживання) в процесі виробництва сільськогосподарської продукції. На відміну від існуючих, в ньому конкретизується обґрунтування системної конвергенції відносин між учасниками процесу матеріально-технічного забезпечення, управління механізмами взаємозумовленості й взаємозв'язку складових системи, цільовим орієнтиром яких виступає забезпечення високої ефективності використання матеріально-технічної бази;

– складові системи оцінювання тенденцій ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства, які, на відміну від наявних, передбачають комплексне застосування адаптованих методів оцінки, які для порівняльного міжрегіонального аналізу ґрунтуються на визначенні інтегральних оцінок (рангів) на основі чинників стимуляторів та дестимуляторів, для оцінки на мезорівні та підгалузевій сільського господарства – на виокремленні головного критерію та системи обмежувальних критеріїв на підставі експертних оцінок. Їх комплексне застосування є основою для обґрунтування трансформаційних змін розвитку галузі, розробки відповідних диференційованих державних регуляторних заходів з урахуванням регіональної та галузевої специфіки;

– обґрунтування напрямів інвестиційно-інноваційного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства, які, на відміну від існуючих комплексно поєднують напрями техніко-технологічних та організаційно-економічних перетворень, що у подальшому може слугувати основою розробки комплексних програм інвестиційно-інноваційного розвитку

галузі, спрямованих на забезпечення інтенсивного типу економічного зростання з урахуванням необхідності орієнтації на розширене відтворення матеріально-технічної бази сільського господарства та підвищення ефективності її використання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розвитку методичних підходів до оцінювання рівня формування, ресурсного забезпечення й ефективного використання матеріально-технічної бази, розробці пропозицій та науково-практичних рекомендацій щодо впровадження заходів підвищення результативності впливу інвестиційного процесу на економічний розвиток сільського господарства.

Результати дисертаційного дослідження щодо інвестування технічного оновлення сільськогосподарського виробництва, комплексної оцінки ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства, напрямів інтенсифікації та розвитку інновацій у сільському господарстві прийняті до впровадження Департаментом агропромислового розвитку Харківської обласної державної адміністрації й використані при розробленні «Комплексної програми інвестиційно-інноваційно-розвитку агропромислового виробництва Харківської області на період до 2020 року» (довідка від 09.04.2015 р. № 11 20/04/826); розробки автора щодо реалізації сукупності заходів стабілізації та подальшого розвитку системи техніко-технологічного забезпечення сільського господарства використані Управлінням агропромислового розвитку Богодухівської РДА Харківської області (довідка від 28.11.2014 р. № 637); методичні підходи до оцінювання ефективності інноваційного розвитку аграрних підприємств були впроваджені Управлінням агропромислового розвитку Первомайської РДА Харківської області (довідка від 17.12.2014 р. № 731). Основні положення дисертації використовуються в навчальному процесі Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка під час викладання навчальних дисциплін «Економіка підприємства», «Економіка аграрного виробництва», «Управління потенціалом підприємства» (довідка від 03.12.2014 р. № 7-12-С1).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійно виконаного наукового дослідження. Основні положення дисертації, висновки і пропозиції розроблені автором особисто. Наукові праці, опубліковані у співавторстві, викладені у дисертації в частині, яка належить здобувачу.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися й обговорювалися на наукових конференціях, зокрема на Міжнародній науково-практичній конференції «Облік, контроль та аналіз на підприємствах АПК: стан на перспективи розвитку» (м. Вінниця, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми соціально-економічного розвитку підприємств» (м. Харків, 2013 р.), Международном форуме молодежи «Молодежь и сельскохозяйственная техника в XXI веке» (г. Харьков, 2013 г.), Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (м. Харків, 2014 р.), Международной научно-практической конференции «Актуальные вопросы совершенствования технологии производства и переработки продукции сельского хозяйства» (г. Йошкар-Ола, 2014 г.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані в 19 наукових працях, з яких: параграф у колективній монографії, 8 статей у наукових фахових виданнях, у тому числі 5 підготовлені автором одноосібно, 2 публікації у виданнях зарубіжних держав, 3 - в інших виданнях, 5 публікацій у матеріалах науково-практичних конференцій. Загальний обсяг опублікованих робіт становить 8,21 др. арк., з яких особисто автору належить 7,1 др. арк.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Економічна сутність і зміст матеріально-технічної бази сільського господарства

Ефективний розвиток національно-господарського комплексу України не можливий без постійного оновлення матеріально-ресурсного потенціалу суб'єктів господарювання, що функціонують в різних галузях економіки, без створення належних умов для техніко-технологічного забезпечення відтворювального процесу на засадах застосування новітніх технічних засобів. Тому розвиток матеріально-технічної бази окремих галузей слід розглядати в контексті функціонування національної економіки загалом як цілісної, інтегрованої сукупності всіх господарюючих суб'єктів та економічних зв'язків між ними, встановлених на основі загальнодержавного поділу праці.

Невід'ємною складовою сфери матеріального виробництва національної економіки є сільське господарство, належний стан матеріально-технічної бази якого – один з вирішальних факторів забезпечення продовольчої безпеки держави. Підтвердженням доцільності покращення стану матеріально-технічної бази галузі є беззаперечний факт, адже Україна має відповідні для розвитку сільського господарства природно-кліматичні умови. Крім того, світовий досвід свідчить, що ті країни, які досягли значних успіхів у аграрній сфері мають потужні галузі сільськогосподарського машинобудування та високотехнологічні системи інженерно-технічного обслуговування.

Водночас слід враховувати, що реформування економіки України відбувається на фоні глобалізації, яка має суперечливий вплив на національну економіку. Трансформації соціально-економічного устрою нашої держави за роки незалежності обумовлені впливом сукупності чинників та пов'язані з розвитком матеріально-технічної бази національно-господарського комплексу

загалом та, зокрема, галузей аграрного спрямування.

Державне регулювання питань, пов'язаних із матеріально-технічною базою сільського господарства та ефективністю її використання ґрунтується на різноманітних документах, серед яких основними є чотири кодекси (Бюджетний, Господарський, Земельний та Податковий [20; 28; 69; 138]), більше двадцяти Законів України [45-66], більше тридцяти Постанов Кабінету Міністрів України, які стосуються двох Державних цільових програм [159; 172], питань матеріально-технічного забезпечення та фінансування сільськогосподарських товаровиробників [141-149; 151; 152; 154-158; 160-163; 165-167; 170; 171], ефективності використання техніки та інших видів матеріально-технічних ресурсів [150; 153; 168; 169], виробництва підприємствами вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу вітчизняної техніки і обладнання [164], Указ Президента України від 21.12.1994 р. № 789/94 «Про реформування системи матеріально-технічного забезпечення народного господарства» [211], накази Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства фінансів України, які стосуються, зокрема, питань надання і повернення бюджетної позички для здійснення закупівлі і поставки запасних частин до тракторів та інших машин, затвердження Номенклатури службових, спеціальних (спеціалізованих) автомобілів, технічних засобів зв'язку та інших матеріально-технічних засобів, необхідних для виконання покладених на Державну інспекцію сільського господарства України та її територіальні органи завдань [100; 101; 139] (рис. 1.1).

Проте проведені реформи в різних галузях національно-господарського комплексу, опрацювання і прийняття важливих нормативно-правових документів не посприяли вирішенню у достатній мірі проблеми належного формування та ефективного використання матеріально-технічної бази сільського господарства. За рівнем забезпеченості сільського господарства матеріально-технічними ресурсами Україна значно відстає від розвинутих країн світу.

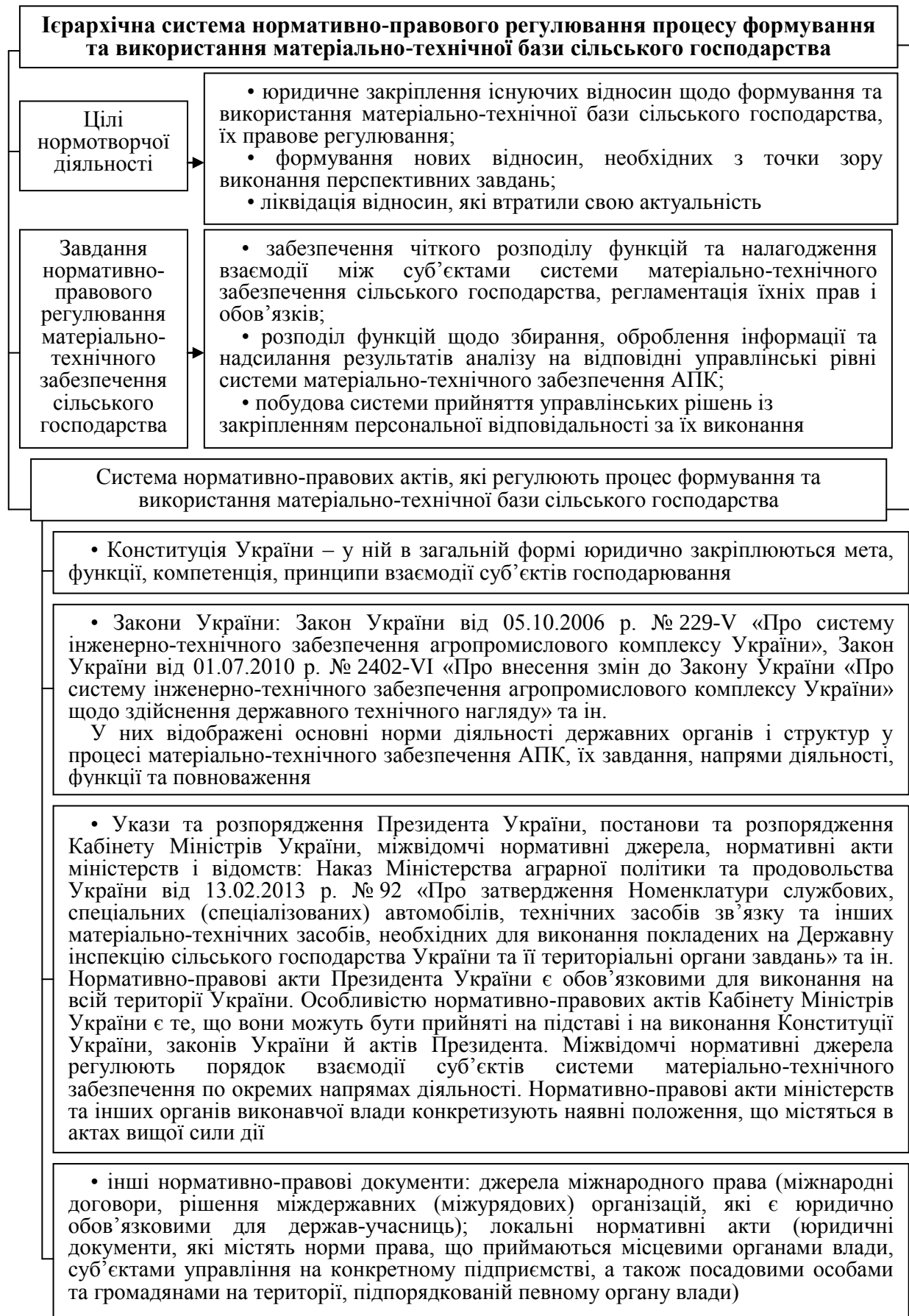

Рис. 1.1 Модель ієрархічної системи нормативно-правового регулювання процесу формування та використання матеріально-технічної бази сільського господарства
Джерело: розроблено автором

Так, за розрахунками науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки», «в середньому по Україні на 1 га сільськогосподарських угідь припадає в 5–7 разів менше основних засобів, ніж у сільськогосподарських підприємствах з оновленою матеріально-технічною базою» [202, с. 54].

Тому підвищення ефективності використання наявного ресурсного потенціалу, зміцнення та вдосконалення матеріально-технічної бази, покращення рівня матеріально-технічного забезпечення аграрного сектору економіки України набувають важливого значення.

Зазначимо, що у нормативно-правових документах, які регулюють правовідносини щодо формування та використання матеріально-технічної бази сільського господарства, застосовуються різні терміни: «виробничо-технічне забезпечення», «матеріально-технічне забезпечення», «матеріально-технічне постачання», «інженерно-технічне забезпечення» [20; 28; 45-66; 69; 100; 101; 138; 141-172; 211]. Чітко визначене поняття «матеріально-технічна база» не закріплене на законодавчому рівні.

Різними є підходи до визначення сутності і змісту поняття «матеріально-технічна база» і в науковій літературі. Так, на думку О.Ф. Лопатіної, С.В. Фраєр, Н.В. Карпової, матеріально-технічна база є сукупністю матеріальних умов виробництва, речових елементів продуктивних сил [230, с. 69].

Як стверджують В.П. Мертенс, А.А. Чалий та С.І. Тарасенко, «матеріально-технічна база сільського господарства являє собою сукупність речових елементів і енергії, за допомогою яких люди створюють сільськогосподарську продукцію» [125, с. 40].

Ф.В. Горбонос, Г.В. Черевко, Н.Ф. Павленчик, А.О. Павленчик під матеріально-технічною базою розуміють сукупність усіх матеріальних умов здійснення процесу виробництва в поєднанні з його технологією в галузях і підрозділах аграрного підприємства [40].

На думку П.П. Руснака, В.В. Жебки, М.М. Рудого та А.А. Чалого, матеріально-технічною базою сільського господарства є «сукупність

матеріальних і природних ресурсів, що використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції» [41, с. 83].

Багато дослідників характеризують економічну сутність матеріально-технічної бази виробництва як виробничо-технічну категорію, що не відноситься безпосередньо до економічної науки. Але цю точку зору можна вважати неправомірною з наступних причин.

По-перше, матеріально-технічна база сільського господарства, як і будь-якої з галузей національної економіки, є результатом продуктивної суспільної праці. Іншими словами вона акумулює, уречевлює в собі суспільно-організовану людську працю. Це уречевлення природно набуває економічних атрибутів – споживчої вартості та вартості виробничих засобів. Поняття «споживча вартість засобів» набуло поширення в літературі стосовно окремих видів техніки. Однак воно цілком прийнятне і для їх сукупності. Споживча вартість матеріально-технічної бази виражає її здатність допомагати працівникові в пристосуванні до природних сил і людських потреб та виробляти необхідні матеріальні блага.

По-друге, матеріально-технічна база як суспільний продукт уречевленої праці використовується живою працею. Уречевлена праця безпосередньо виступає в системі машин не тільки у формі продукту, що використовується як засіб праці, але й у формі продуктивної сили [35, с. 126].

Тому матеріально-технічну базу сільського господарства слід розглядати не лише з природничо-наукової і технічної сторін, але й з економічної, тобто як складову уречевленої праці. З урахуванням особливостей сільськогосподарської діяльності (використання землі, живих організмів, впливу кліматичних умов, сезонності виробництва тощо), матеріально-технічну базу сільського господарства можна визначити і як біологічно-технологічну систему елементів матеріального виробництва. Отже, категорія «матеріально-технічна база сільського господарства» узагальнює природничо-наукові, технічні й економічні причинно-наслідкові взаємозв'язки і взаємозалежності.

Економічна сутність матеріально-технічної бази взаємопов'язана зі

змістом продуктивних сил. Однак між ними є й суттєві відмінності. Так, матеріально-технічна база аграрної сфери не включає в свій склад особисто працівника, хоча створюється і приводиться в дію робочою силою. Відмінність матеріально-технічної бази від виробництва загалом зводиться до діалектичної єдності в ньому продуктивних сил і виробничих відносин. Матеріально-технічна база проте являє собою лише елемент продуктивних сил, на основі якого між суб'єктами виробничого процесу формуються належні виробничі відносини [131].

Таким чином, економічна сутність матеріально-технічної бази зводиться до уречевлення в ній суспільно-організованої людської праці. Уречевлена праця, яка акумулюється у засобах і предметах праці, змістовно набуває форми товару, вартості й споживчої вартості, об'єктивної компоненти продуктивної сили суспільства. Споживча вартість матеріально-технічної бази характеризує її здатність сприяти індивідууму в пристосуванні до сил природи і забезпеченні людських потреб. Взаємозв'язок живої й уречевленої праці у виробничому процесі базується на виробничих відносинах між його суб'єктами. Виробничі відносини відповідним чином впливають на продуктивні сили суспільства.

Економічний механізм формування та відтворення матеріально-технічної бази проявляється під дією горизонтальних зв'язків сільського господарства з іншими сферами національної економіки, чинників залучення матеріалізованої праці промисловості як потенційної продуктивної сили галузі. Вертикальні зв'язки в сільському господарстві забезпечуються взаємодією взаємопов'язаних ланок матеріального виробництва біотехнологічних систем, живої праці з компонентами матеріально-технічної бази, реально існуючими продуктивними силами, які забезпечують просте або розширене її відтворення.

Для формування матеріально-технічної бази сільського господарства необхідний широкий асортимент матеріально-технічних засобів, які класифікують за основними товарними групами: автомобілі і причеми до них; трактори і причеми до них; будівельно-дорожні машини; сільськогосподарські машини і тваринницьке обладнання; електрообладнання та електроматеріали;

інструмент; будівельні вироби; лісоматеріали; гумотехнічні вироби; нафтопродукти та інші види палива; господарські товари виробничого призначення; запасні частини; автотракторне електрообладнання; запасні частини до інших машин; тара та ін.

Слід зазначити, що існуючі у науковій літературі підходи стосовно переліку складових матеріально-технічної бази сільського господарства суттєво не відрізняються. Зокрема, О.Ф. Лопатіна, С.В. Фраєр, Н.В. Карпова стверджують, що «сукупність засобів виробництва, які входять до складу матеріально-технічної бази сільського господарства, включає земельні ресурси, силові та робочі машини, технічне обладнання, іригаційні та осушувальні споруди і системи, транспортні засоби, виробничі будівлі та споруди, худобу, багаторічні насадження, насіння, корми, хімічні засоби» [230, с. 69].

П.П. Руснак, В.В. Жебка, М.М. Рудий, А.А. Чалий зазначають, що за натурально-речовою ознакою до складу матеріально-технічної бази сільського господарства входять «будівлі, споруди, силові та робочі машини, обладнання, передавальні пристрої, робоча і продуктивна худоба, багаторічні насадження, меліоративні споруди, а також насіння, корми, паливо, мастильні матеріали, засоби захисту рослин і тварин, добрива, запасні частини та ін.» [41, с. 83].

У технологічних процесах сільськогосподарського виробництва використовуються різноманітні ресурси, які являють собою сукупність матеріально-речових благ та природних багатств. За походженням ресурси аграрного виробництва поділять на дві групи: природні й економічні. Економічні ресурси (матеріально-технічні, фінансові, трудові, інтелектуальні, підприємницькі, інформаційні) – це основний елемент економічного потенціалу. Матеріально-технічні ресурси являють собою сукупність засобів і предметів праці, які у технологічних процесах сільськогосподарського виробництва забезпечують відтворювальні процеси.

Невід’ємною частиною матеріально-технічних ресурсів сільського господарства є виробничо-технічні ресурси (сюди належать основні засоби: будівлі, споруди, виробничі приміщення та інші, а також машинно-тракторний

парк господарств, технологічні лінії, обладнання).

Залежно від функціонального призначення виробничо-технічні ресурси діляться на основні засоби виробничого та невиробничого призначення. Окремі види виробничо-технічних ресурсів не однаковою мірою беруть участь у виробничому процесі. Одні з них прямо пов'язані з основним виробництвом і виступають визначальним фактором збільшення виробництва сільгосппродукції (трактори, комбайни, сільгоспмашини та обладнання). Інші ресурси спрямовані на виробництво продукції промислового характеру, а також пов'язані з будівництвом, торгівлею, переробкою сільськогосподарської продукції [124].

Матеріально-виробничі ресурси представлені виробничими запасами і незавершеним виробництвом. До виробничих запасів належать різні речові елементи сільськогосподарського виробництва, що використовуються як предмети праці у виробничому процесі (добрива, корми, насіння, пально-мастильні матеріали, тварини на відгодівлі та ін.). Наявність запасів – обов'язкова умова забезпечення нормального функціонування сільського господарства. Вони дають змогу забезпечувати виробництво матеріально-технічними ресурсами безперервно й в оптимальному співвідношенні.

Економічна природа матеріально-виробничих ресурсів базується на тому, що вони як оборотні засоби підприємства, повністю переносять свою вартість на новостворену продукцію сільського господарства. Їх вартість входить в загальні витрати на виробництво продукції. Матеріально-виробничі ресурси беруть участь у процесі виробництва протягом одного виробничого циклу і потребують постійного відшкодування на тому ж рівні при простому відтворенні або в збільшених розмірах при розширеному відтворенні [36, с. 79]. У процесі виробництва вони змінюють свою фізичну форму. В цьому полягає їхня відмінність від технічних ресурсів або основних засобів господарської діяльності, які належать до іншої групи виробничої бази.

Отже, до складу матеріально-технічної бази сільського господарства включаються матеріально-виробничі, біологічні ресурси та матеріально-

технічні елементи [104] (рис. 1.2).

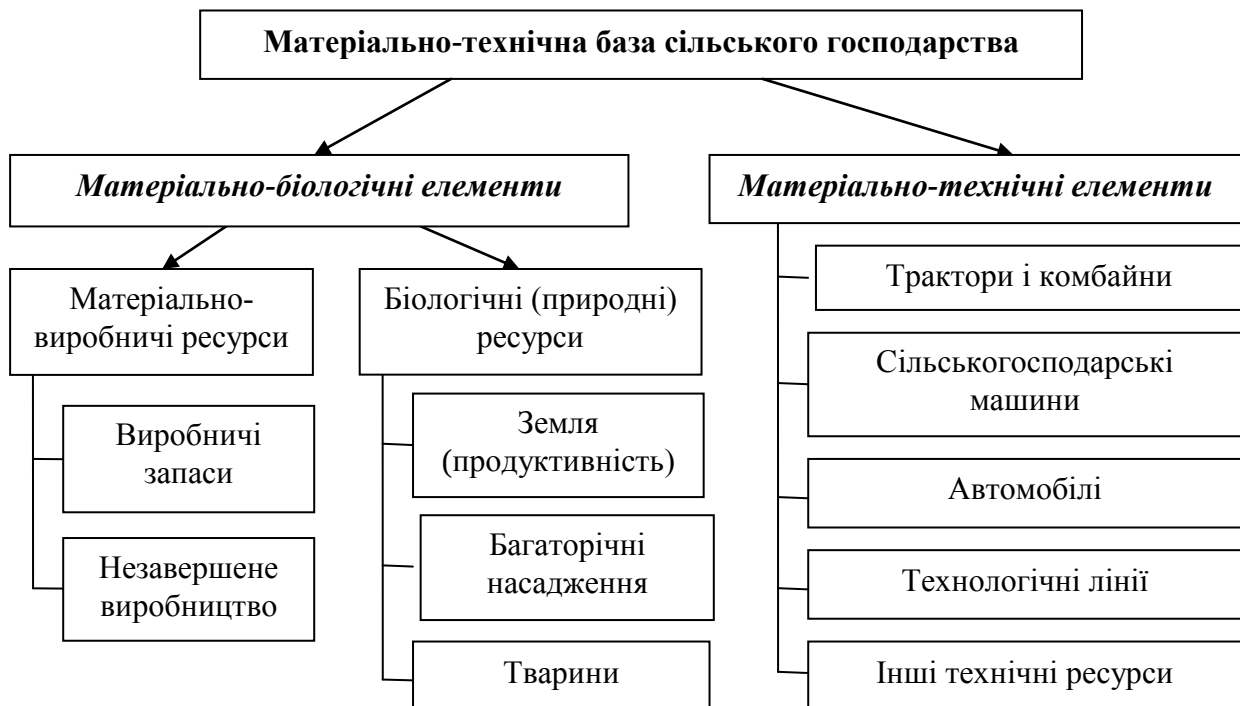

Рис. 1.2 Структура матеріально-технічної бази сільського господарства
Джерело: розроблено автором

На процес та результати виробництва різні елементи матеріально-технічної бази діють неоднаково. Так, земля, засоби захисту рослин і тварин, корми, насіння, добрива, худоба впливають на них безпосередньо, а виробничі будівлі, споруди та інші засоби, які створюють необхідні умови для виробництва, беруть участь у процесі виробництва опосередковано.

Матеріально-технічна база сільського господарства має ряд характерних особливостей, які зумовлені специфічністю даного сектора національної економіки (рис. 1.3).

Важливу роль в організації сільськогосподарського виробництва відіграють технічні елементи матеріально-технічної бази. Періодична послідовність виконання робіт по вирощуванню сільськогосподарських культур та особливості організації виробничих процесів у тваринництві зумовлюють необхідність створення спеціальних комплексів машин (для посіву зернових культур, догляду за посівами, збирання гною на фермах, роздачі кормів тощо) відповідно з наявними у розпорядженні засобами виробництва для виконання взаємопов'язаних технологічних операцій [176, с. 70].

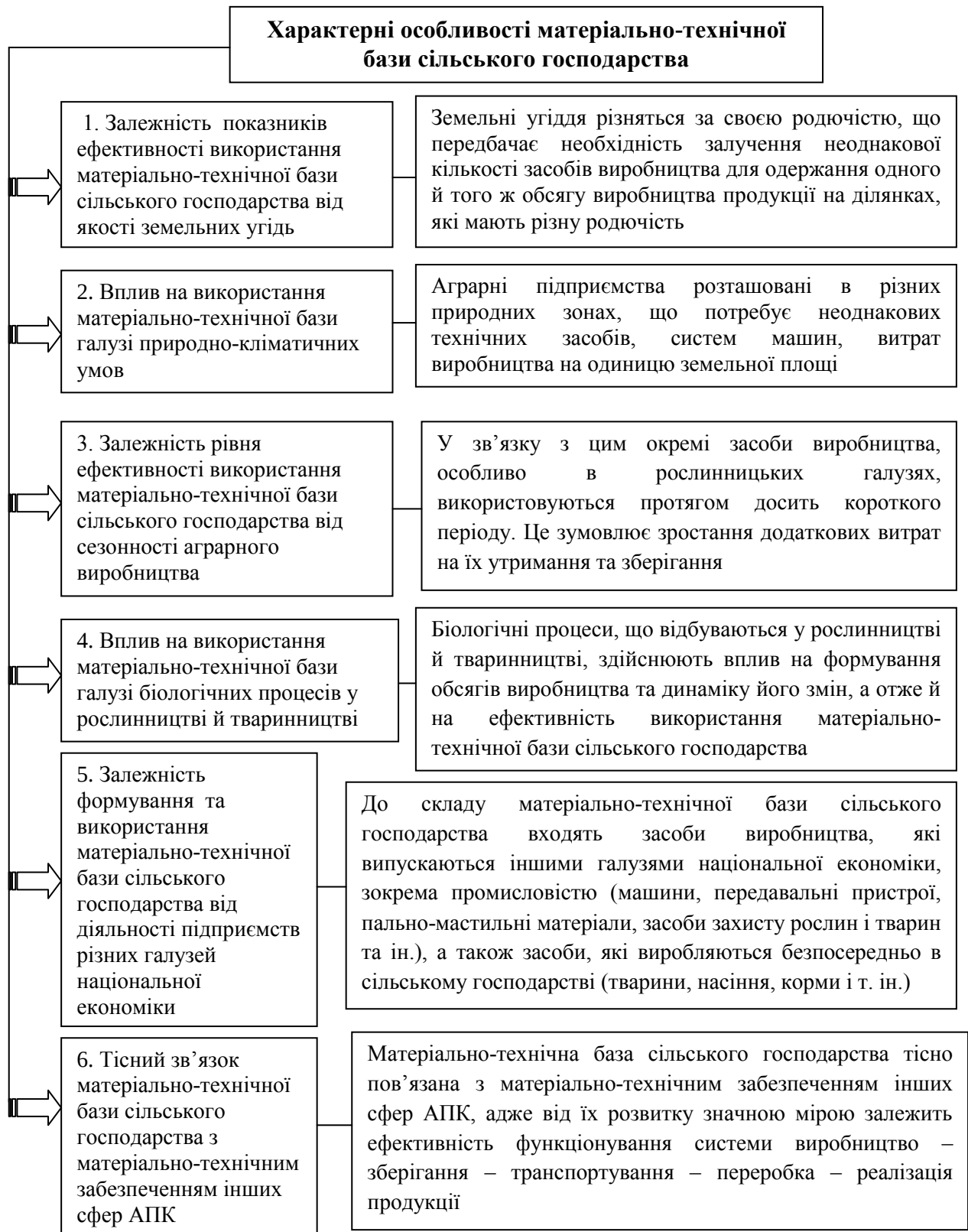

Рис. 1.3 Характерні особливості матеріально-технічної бази сільського господарства

Джерело: узагальнено автором на основі [15, с. 83-84]

Більшість сільськогосподарських підприємств не мають у своєму розпорядженні достатньої кількості техніки, а наявна техніка вичерпала термін амортизації. Тому одним із провідних напрямів національної аграрної політики визначено оновлення технічних засобів і повноцінне матеріальне забезпечення галузей сільського господарства.

Матеріально-технічна база сільського господарства повинна розвиватися на основі впровадження нових технологій, комплексної механізації, автоматизації та електрифікації виробничих процесів в усіх його галузях, постійного поліпшення використання природних ресурсів. Окрім нагромадження матеріальних ресурсів, необхідно здійснити їх якісне перетворення. Це забезпечить формування ресурсного потенціалу, здатного реалізувати стратегічні завдання, які стоять перед сільським господарством нашої країни [41, с. 84].

У зв'язку з підвищенням вимог до асортименту матеріально-технічних ресурсів сільського господарства й своєчасності задоволення потреб у засобах та предметах праці особливого значення набувають питання розвитку та зміцнення виробничої інфраструктури ринку засобів виробництва для АПК.

Нині в Україні продовжується процес формування ринку засобів виробництва та перехід до ринкових форм обміну, який передбачає розвиток підприємництва, конкуренції, захист ринку та споживачів від монополізму і протизаконних дій.

Отже, стан та перспективи розвитку сільського господарства України значною мірою залежать від розвитку матеріально-технічної бази, яка є сукупністю матеріально-біологічних та матеріально-технічних елементів, що використовуються у виробничих процесах агроформувань. Вона має свою специфіку, пов'язану з особливостями функціонування галузі.

1.2. Сутнісно-змістовні ознаки інтенсифікації сільськогосподарського виробництва на основі інновацій

Для сільського господарства України немає іншого шляху в розв'язанні проблеми національної продовольчої безпеки як здійснення послідовної інтенсифікації всіх його галузей, ефективного використання матеріально-фінансових засобів і праці, наявних у суспільному й особистому користуванні продуктивних земель, поголів'я худоби, птиці тощо.

Особливо гостро в сільському господарстві постає проблема інтенсифікації в сучасних умовах згортання виробництва багатьох видів сільськогосподарської продукції, скорочення поголів'я худоби, нагальної необхідності підвищення урожайності культур і продуктивності тварин, прискорення темпів і обсягів нарощування необхідної суспільству продукції, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу сільського господарства і всього агропромислового комплексу. Останнє зумовлено тим, що процес інтенсифікації сільськогосподарського виробництва логічно і об'єктивно пов'язаний з економічним оборотом ресурсів агропромислового комплексу та вироблених продуктів. Він являє собою єдність руху ресурсів, освіти й використання поточних витрат та результатів виробництва.

Інтенсифікація виробництва – це ключовий напрям економічного зростання, комплексний, взаємозумовлений і взаємопов'язаний процес застосування продуктивних та екологічно безпечних засобів і технологій виробництва, досягнень науково-технічного прогресу в організації діяльності, управлінні, взаємовідносинах. Шляхом інтенсифікації виробництва розв'язується проблема конкурентоспроможності галузі, що в умовах ринку набуває вирішального значення [102].

В економічному аспекті, нарощення обсягів виробництва продукції і прибутку з гектара сільськогосподарських угідь можливе на основі раціонального збільшення авансованого капіталу і підвищення ефективності його використання. Важливе поєднання цих двох факторів. Тому очевидно

виправдане тлумачення інтенсивності не тільки з урахуванням величини авансованого капіталу, а й досягнутих результатів, передусім виробництва валової продукції як матеріальної основи формування прибутку.

Таким чином, інтенсивність передбачає раціональний рівень концентрації авансованого капіталу на одиницю земельних угідь, який забезпечує прискорене нарощення виробництва продукції з цієї площі й підвищення продуктивності використання ресурсних вкладень. Постає завдання визначити ступінь впливу авансованого капіталу й результативність його використання, що характеризується приростом валової продукції. Значення результатів такого дослідження складно переоцінити, оскільки мова йде про встановлення економічного типу розвитку суб'єкта господарювання (типу відтворення) [117]. Економічний тип розвитку стає відображенням деякого динамічного співвідношення між зміною в часовому інтервалі величини авансованого капіталу й масштабу виробництва валової продукції.

В залежності від ступеня впливу кожного з чинників на приріст валової продукції нині виділяють такі економічні типи розвитку суб'єктів господарювання, як інтенсивний, екстенсивний, зрівноважений, переважно-інтенсивний (інтенсивно-екстенсивний) і переважно екстенсивний (екстенсивно-інтенсивний).

Поняття інтенсивного типу розвитку економіки відображає динамічне співвідношення між зміною в часі величини авансованого капіталу й обсягу виробництва валової продукції. Тобто, якщо приріст продукції одержують лише завдяки підвищенню результатів використання авансованого капіталу, то формується інтенсивний тип розвитку, який є найефективнішим серед інших зазначених типів відтворення. З насиченням ресурсів до оптимального рівня – це єдино можливий тип розвитку, альтернативи якому немає. Проте за умови високого рівня розвитку продуктивних сил і впровадження здобутків науково-технічного прогресу можлива його видозміна, коли нарощення виробництва продукції та підвищення прибутковості господарювання досягаються при зменшенні розміру авансованого капіталу на одиницю земельної площі.

Екстенсивний тип розвитку має місце, коли приріст продукції в галузі отримують лише за рахунок приросту ресурсів. За недостатньої забезпеченості будь-яким ресурсом або ресурсами загалом спостерігається поєднання інтенсивного й екстенсивного типів відтворення. Це об'єктивний процес розвитку виробництва, але досягнення значного підвищення ефективності можливе за умови переважання інтенсивного типу відтворення над екстенсивним. Інтенсивний тип розвитку забезпечується кращим використанням авансованого капіталу. При цьому частка приросту продукції, одержаної за рахунок ефективного використання авансованого капіталу, перевищує частку приросту продукції завдяки збільшенню величини авансованого капіталу.

Екстенсивний тип розвитку виправдовують за потреби термінового збільшення виробничих ресурсів, передовсім нарощення пасивної частини основних засобів виробництва, віддача від яких пов'язана з лагом. Якщо приріст продукції досягається однаковою мірою за рахунок приросту авансованого капіталу й підвищення ефективності його використання, виникає зрівноважений тип розвитку.

Економічна сутність інтенсифікації виробництва привертає увагу багатьох дослідників. У витоків наукового вивчення процесу інтенсифікації виробництва стояли класики політичної економії: Д. Рікардо [184], А. Сміт [198], К. Маркс [90] та інші вчені-економісти. Їхні наукові здобутки є базовими для визначення напрямів підвищення інтенсифікації виробництва.

Послідовне вчення про інтенсифікацію сільського господарства було започатковане К. Марксом. На основі дослідження змін, які відбувалися в сільському господарстві в результаті прикладання капіталу до незмінної площі землі, він дав класичне визначення інтенсифікації, що в економічному сенсі зводиться до концентрації капіталу на одній і тій же земельній площі замість розподілу його між земельними ділянками, які розміщені одна біля одної [90].

Основи сучасної методології інтенсифікації сільськогосподарського виробництва заклали В.Я. Амбросов [5; 6], В.Г. Андрійчук [7; 8], В.І. Бойко

[16], П.С. Березівський [12], О.А. Бугуцький [17], П.І. Гайдуцький [3], І.В. Дем'яненко [30; 31], М.Я. Дем'яненко [32], С.І. Дем'яненко [33], В.В. Іванишин [70], Ю.С. Коваленко [76], Т.М. Лозинська [83], І.І. Лукінов [232], П.М. Макаренко [85-87], М.Й. Малік [89], В.І. Мацибора [93], К.М. Мельник [96], В.П. Мертенс [97], В.Я. Месель-Веселяк [98], П.О. Мосіюк [38], Ю.Н. Новіков [123], В.І. Перебийніс [133-135], П.Т. Саблук [183; 190; 191], І.Н. Топіха [208; 209], В.С. Уланчук [214], О.М. Шпичак [228], В.В. Юрчишин [233]. Завдяки дослідженням цих учених були узагальнені й удосконалені підходи до інтенсифікації як до інноваційного шляху розвитку аграрного сектору.

Інтенсифікація являє собою багатоаспектне соціально-економічне явище. Процес інтенсифікації потребує системного підходу до його дослідження. Важливого значення набуває виявлення комплексного впливу чинників інтенсифікації на обсяги та ефективність аграрного виробництва. Основні ознаки інтенсивного типу розвитку галузі розглядають як напрями інтенсифікації сільськогосподарського виробництва [110].

Поняття інтенсивності й інтенсифікації мають різний економічний зміст. Інтенсивність характеризує якісний і кількісний стан виробництва. Інтенсифікація – це різнобічний процес забезпечення інтенсивного типу розвитку шляхом комплексної механізації, електрифікації, хімізації, автоматизації, інформатизації виробництва, впровадження енерго- водо- і ресурсоощадних та біотехнологій, меліорації землі, вдосконалення управління, організації і матеріального стимулювання праці, поглиблення спеціалізації виробництва і досягнення його раціональної концентрації (рис. 1.4).

Усі фактори інтенсифікації залежно від ролі у цьому процесі об'єднують в окремі групи. Серед них важливе місце посідають природні ресурси, використання яких залишається поки що на низькому рівні й досягає в середньому не більше 5–10 %. Решта 90–95 % наявних природних ресурсів практично безповоротно втрачається для людини. При цьому більша частина таких втрат є джерелом забруднення води, атмосферного басейну і ґрунту.

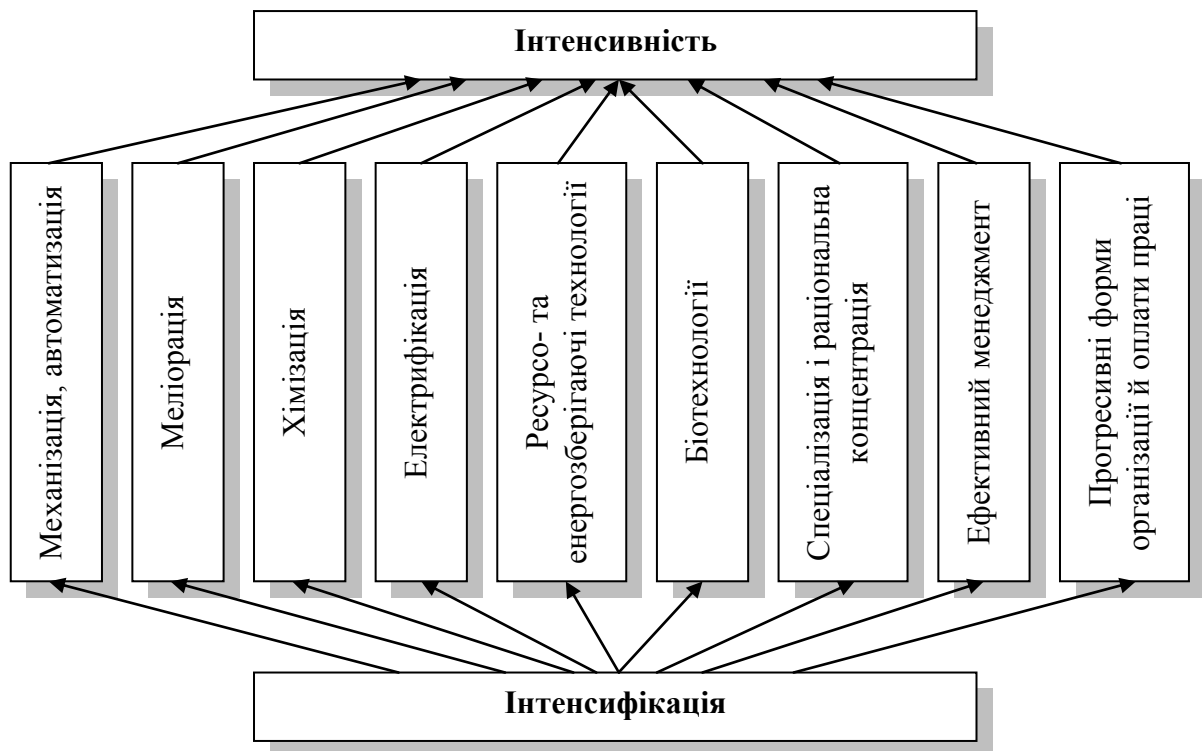

Рис. 1.4 Компоненти інтенсифікації сільськогосподарського виробництва
Джерело: узагальнено автором на основі [7, с. 522]

При інтенсифікації виробництва слід враховувати її дуальність. Практично кожний напрям інтенсифікації, передусім механізації, автоматизації, хімізації та меліорації, не лише позитивно, але й негативно впливає на агроекологічну систему, особливо за умови необґрунтованого використання їх.

Проявом негативного впливу стає ускладнення кругообігу органічних речовин, зниження родючості ґрунту, зменшення в ньому частки гумусу, накопичення нітратів, нітритів і залишків гербіцидів, пестицидів, інсектицидів у сільськогосподарській продукції, зниження біологічної активності рослин і тварин, ступеня їх стійкості до різних хвороб, порушення біологічної рівноваги і водно-повітряного балансу тощо. Викладене свідчить про очевидність ризиків негативного впливу необґрунтованої інтенсифікації виробництва на здоров'я і тривалість життя людей.

До найважливіших факторів інтенсифікації аграрного виробництва належать технічні засоби, застосування яких, як правило, тісно пов'язано з використанням природних факторів.

Чинники інтенсифікації аграрного виробництва мають два різновекторних спрямування – одне з них полягає у скороченні затрат праці на одиницю продукції, а друге – в досягненні оптимальних умов зовнішнього середовища для забезпечення необхідних вимог вирощування сільськогосподарських культур.

Основним обмежувальним засобом інтенсифікації сільського господарства є порушення технологій виробництва внаслідок розкомплектованості матеріально-технічної бази, насамперед низького рівня технічного забезпечення, техногенного навантаження на навколишнє середовище, зумовлене внесенням у ґрунт мінеральних добрив, хімічних засобів захисту рослин від хвороб і бур'янів. Тому важливого значення набуває комплексне використання факторів виробництва і збереження довкілля.

Інтенсифікація сільського господарства – це складний соціально-економічний та екологічний процес формування інтенсивного типу економічного розвитку на основі новітніх досягнень науково-технічного прогресу через використання інвестиційних матеріальних і нематеріальних чинників. Очевидно, що співвідношення між зазначеними чинниками буде різне в окремо взятих господарствах і залежатиме від рівня розвитку останніх (рис. 1.5).

Таким чином, інтенсивність сільськогосподарського виробництва являє собою комплекс соціально-економічних, організаційно-технологічних, технічних та екологічних заходів, що спираються на досягнення науково-технічного прогресу, спрямовані на посилення напруженості господарської діяльності шляхом раціонального рівня концентрації авансованого капіталу на одиницю земельних угідь й забезпечують випереджальне нарощення виробництва продукції, раціональне використання ресурсів, підвищення економічної, екологічної й соціальної ефективності господарювання.

Рис. 1.5 Змістовна сутність і чинники інтенсифікації

Джерело: узагальнено автором на основі [129, с. 7]

Залишаються відкритими проблеми методології та методики формування критеріїв інтенсифікації сільського господарства, окремих галузей і підприємств, особливо у пореформений період. Серед учених-економістів нині не склалося колегіальної думки щодо окреслення показників рівня інтенсивності, продуктивності й ефективності інтенсифікації. Недолік пропонованих показників, які загалом заслуговують на увагу, полягає у відсутності системи критеріїв, що характеризують комплексне, а відповідно й всебічне оцінювання рівня інтенсивності сільськогосподарського виробництва.

Узагальнення результатів наукового доробку учених економістів-аграрників дали змогу запропонувати систему показників матеріально-речового і результативного складників інтенсивності та економічної ефективності інтенсифікації. В основу класифікації покладено вартісні (основні й опосередковані), а також натуральні показники. Зростання матеріального складника інтенсивності за інших рівних умов підвищує результати сільськогосподарського виробництва, і навпаки, але за умови не перевищення раціонального рівня цього складника.

Таким чином, у пореформений період розвитку економіки розв'язання проблеми інтенсифікації можливе лише на засадах ґрунтовного опрацювання системності. Запропонована нами схема дослідження дає змогу аналізувати інтенсифікацію в три етапи з використанням відповідних показників (перший – визначення рівня інтенсифікації, другий – результат інтенсифікації, третій – економічна ефективність інтенсифікації). У межах виділених трьох етапів процес інтенсифікації аналізується за двома напрямками: за сукупними вкладеннями за певний період і додатковими вкладеннями у розрізі років. За першим напрямом визначається процес інтенсифікації та її результативність. За другим – аналіз зводиться до визначення ефективності додаткових вкладень.

Оскільки сільське господарство включає галузі рослинництва та тваринництва, показники рівня інтенсивності, результативності й ефективності інтенсифікації слід визначати на таких рівнях їхньої побудови як сільськогосподарське виробництво загалом, рослинництво, тваринництво, окремі галузі рослинництва та тваринництва (рільництво, скотарство і т.ін.).

Із визначення поняття інтенсифікації випливає, що інтенсивність з економічної точки зору включає в себе два складники: матеріально-речовий і результативний (рис. 1.6; 1.7).

Рис. 1.6 Показники матеріально-речової компоненти інтенсивності
Джерело: узагальнено автором на основі [7, с. 518]

Інтегральний показник інтенсивності використання землі (${}^2\zeta$) визначається за формулою [7, с. 519]:

$${}^2\zeta = \sqrt[3]{\hat{E}\delta \cdot \hat{E}\dot{\imath} \cdot \hat{E}\ddot{\imath}}, \quad (1.1)$$

де: $\hat{E}\delta$ – коефіцієнт розораності;

$\hat{E}\dot{\imath}$ – коефіцієнт меліорованості;

$\hat{E}\ddot{\imath}$ – коефіцієнт повторного використання землі.

Щільність поголів'я тварин визначається діленням поголів'я певного виду тварин на площу відповідних земельних угідь. Поголів'я великої рогатої худоби, в т.ч. корів, а також овець розраховують на всю площу сільськогосподарських угідь, свиней – на площу ріллі, птиці – на посівну площу зернових [7, с. 519].

Для оцінки результативного складника інтенсивності використовують відповідну систему показників (рис. 1.7).

Рис. 1.7 Показники результативної компоненти інтенсивності
Джерело: узагальнено автором на основі [7, с. 519]

Для оцінювання економічної доцільності інвестування ресурсів у виробництво, слід кожну групу показників матеріального складника інтенсивності (виробництво загалом, рослинництво, тваринництво, будь-яка галузь) розглядати в єдності зі співвідносною групою показників її результативної компоненти.

Вищі результативні показники свідчать про краще використання ресурсів виробництва. Всебічний аналіз цих груп показників по галузях сільського господарства дає змогу встановити виробництва, які більшою мірою впливають на кінцеві результати господарської діяльності, а які – меншою.

Природно-кліматичні, біологічні, матеріально-технічні й соціальні

чинники інтенсифікації діють у комплексі, у взаємозв'язку і взаємозумовленості, що викликає необхідність обґрунтованого підходу до встановлення їхньої взаємодії при розробленні й реалізації державних програм соціально-економічного розвитку сільськогосподарського виробництва. Водночас ефективність процесів інтенсифікації в сучасних умовах господарювання значною мірою залежить від наявності елементів інноваційного розвитку та формування інноваційної політики.

Інтенсифікація аграрного виробництва має багатофакторний характер свого розвитку і тому вимагає комплексного й системного підходів до дослідження, теоретичного обґрунтування складників інтенсифікації та інноваційного розвитку. Економічний розвиток сільського господарства тісно пов'язаний з науково-технічним прогресом (НТП), що ґрунтується на пізнанні законів природи і суспільства та їх застосуванні у виробництві.

НТП – це складне і багатогранне явище. Зміст цього поняття включає процес створення нових і вдосконалення існуючих знарядь та предметів праці, технологій виробництва, організації й управління ним з метою досягнення вищого економічного, екологічного і соціального ефекту [6; 7].

В аграрному виробництві впровадження НТП здійснюється за технічним, технологічним, агрохімічним, біологічним і організаційно-економічним напрямками. Кожен з них охоплює широке коло проблем, розв'язання яких відкриває широкі можливості для вдосконалення виробництва, нарощення обсягів сільськогосподарської продукції, прибуткового господарювання. Так, науково-технічний прогрес у сфері матеріально-технічної бази аграрного виробництва передбачає подальшу розробку машин, автоматів і автоматизованих систем, комп'ютеризацію, створення нових і вдосконалення існуючих систем машин для виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції тощо, а технологічний – розробку ресурсо-, водо- та енергоощадних технологій, методів програмування врожаїв сільськогосподарських культур і продуктивності тварин на основі нових технологічних рішень.

Агрохімічний напрям науково-технічного прогресу пов'язаний з

розробленням безпечних для людей і природного середовища мінеральних добрив і засобів захисту рослин і тварин, довершених способів їх зберігання і застосування, продуктивного використання поживних речовин сільськогосподарськими біологічними ресурсами, підвищенням економічної ефективності кожної грошової одиниці витрат на хімізацію виробництва.

Пріоритетного значення на сучасному етапі набуває організаційно-економічний напрям інноваційного розвитку сільського господарства, створення і впровадження внутрішньогосподарського економічного механізму мотивації найманих працівників аграрних формувань до ефективної праці та досягнення високих показників ефективності господарювання окремими виробничими підрозділами і підприємством загалом.

В контексті зазначеного, впровадження інновацій забезпечує досягнення конкурентних переваг й вищої ефективності сільськогосподарського виробництва. Інноваційну діяльність розглядають водночас як економічне явище і як процес. Як явище, інноваційна діяльність набуває форми економічних відносин. Стосовно виробництва й реалізації конкретних інновацій вона характеризує відносини, що виникають у виробників зі споживачами, а також постачальниками й державою, у власників підприємств з найманими працівниками тощо. Інноваційну діяльність як процес характеризує послідовність дій, яка починається пошуком нової ідеї, а закінчується створенням інноваційного продукту та його реалізацією на ринку.

Інноваційна діяльність традиційно здійснюється у вигляді інноваційних та інвестиційних проектів і спрямована на зниження витрат виробництва продукції, забезпечення її конкурентоспроможності та підвищення ефективності господарювання. Така діяльність спрямована на використання здобутків наукових досліджень і конструкторських розробок з метою удосконалення технологій виробництва, розширення й оновлення номенклатури і підвищення якості продукції, реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках товарів з високою доданою вартістю.

Інноваційна сфера охоплює взаємодії новаторів, інвесторів, виробників

конкурентоспроможної продукції (послуг) і розвинену інфраструктуру. Інноваційна діяльність спирається на інтелектуальний потенціал і спрямована на прикладне використання наукового результату для отримання нової або докорінно поліпшеної продукції чи технології її виробництва й задоволення попиту споживачів у високоякісних товарах та послугах, а також вдосконалення соціального обслуговування.

Інновації в технологічній сфері забезпечують переоснащення сільського господарства шляхом застосування еколого-економічних, енерго- та ресурсоощадних технічних засобів і наукоємних технологій виробництва.

Інноваційна політика – це складний і не позбавлений ризику процес, хід якого визначається вихідними передумовами: технічними, фінансовими, економічними і соціальними. Можна виділити тактичні й стратегічні аспекти інноваційної політики у сфері оновлення матеріально-технічної бази аграрної сфери економіки. Заходи тактичного характеру включають підвищення інноваційного потенціалу сільського господарства, якості продукції й ефективності виробництва. До елементів інноваційного потенціалу належать матеріально-технічні, організаційно-технологічні, кадрові можливості та соціально-психологічні (ментальні) чинники.

Управління інноваційною політикою оновлення матеріально-технічної бази галузі включає взаємозалежність і взаємозумовленість інвестиційних джерел та інноваційних рішень, безперервне прогнозування інноваційної ситуації на ринку, системне впровадження новітніх технологій у сферах аграрного виробництва, поєднання фінансового та техніко-технологічного аналізу результативності нововведень. Ця діяльність спрямована на управління НТП, визначення основних напрямів науково-технічної та виробничої діяльності у сільському господарстві, розроблення програм впровадження нових видів ресурсів та новітніх технологій, модернізації технологій, удосконалення технологічних процесів, подальшого розвитку виробництва.

Стратегічні заходи інноваційної політики базуються на розробленні й реалізації перспективних інноваційних програм і проектів, що забезпечують

досягнення далекосяжних цілей підприємств і сільського господарства загалом.

Впроваджені інновації можуть поширюватися на комерційній основі. Швидкість їх поширення залежить від потреби в інвестиціях і ефективності кожної інновації. Чим більша кількість підприємств на практиці використовує інновацію, тим значніші втрати суб'єктів господарювання, які її не впровадили. Водночас така ситуація знижує темпи розвитку сільськогосподарського виробництва загалом.

Визначальними принципами інноваційної політики у сфері оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства стає взаємозв'язок інвестиційних джерел з ухваленими інноваційними рішеннями, прогноз інноваційної ситуації, системне впровадження кращих технологій у взаємозалежних галузях аграрного виробництва, здійснення соціально-економічного і техніко-технологічного аналізу результативності нововведень.

У сучасних умовах господарювання інноваційна політика повинна упорядковувати виробничу сферу і спрямовуватися на обґрунтування управлінських заходів для проведення інноваційної діяльності, зокрема її стимулювання у сільському господарстві. Інструментом реалізації інноваційної політики є існуючий на кожному галузевому ринку агропромислового виробництва продуктово-ринковий портфель, що сприяє досягненню певних значень основних показників виробничо-господарської діяльності на основі якісно нових, інноваційних елементів матеріально-технічного забезпечення.

Відмінність завдань і функцій складників інноваційної політики полягає у розбіжності інтересів структурно-галузевих компонент агропромислового виробництва. Склад завдань і функцій елементів інноваційної політики у галузях сільського господарства включає розроблення таких завдань для кожної галузі аграрного виробництва, моніторинг ситуації, що сформувалася на ринку, проведення систематичного контролю за цільовим використанням інноваційних фінансових ресурсів, створення механізмів та аналіз ефективності реалізації інноваційних рішень [116].

Інноваційна політика потребує ретельного дослідження ринку.

Розроблення і впровадження інновацій виправдане при забезпеченні ними конкурентних переваг на внутрішньому і зовнішньому ринках. Безумовно, що для кожної галузі слід встановити мету інноваційної діяльності, оскільки залежно від мети визначають способи її досягнення, що дає змогу контролювати кожен процес, у т. ч. й інноваційний. Необхідно зазначити, що методологічна база національної інноваційної системи та механізми управління інноваційною діяльністю знаходяться на початковому рівні, що спонукає до пошуку комплексних підходів в управлінні інноваційною діяльністю, в основі якої знаходиться матеріально-речова та результативна інтенсифікація.

Зазначимо, що управління інноваційною діяльністю потребує ухвалення рішень на рівні держави, регіону, галузі, суб'єкта господарювання. Два перших рівні окреслюють макрорівень управління, а останній – мікрорівень. Проте, управління інноваціями на всіх рівнях являє собою управління своєрідними процесами, протікання яких можна передбачити лише завдяки проведенню наукових досліджень на основі сучасного методологічного інструментарію.

Значний внесок у дослідження проблем управління інноваційною діяльністю на макроекономічному рівні зробили О. Біловодська [99], І. Єременко [43], Ю. Жарков [44], А. Колот [77], А. Никифоров [122], С. Тивончук [206], Л. Федулова [74; 216], З. Шмігельська [227] та ін. Доробок вчених окреслює основні напрями державного управління інноваційною діяльністю, пропозиції щодо методів і заходів підвищення результативності управління інноваційною діяльністю на державному рівні. В аграрному секторі економіки України пошуку шляхів інноваційного розвитку галузевих складників присвятили свої праці О.І. Дачій [29], М.І. Кісіль [75], Р.І. Мала [73], В.В. Россоха [187; 188], П.Т. Саблук [71; 72; 190], В.П. Ситник [194] та ін.

Макрорівень управління інноваційною діяльністю представлений поєднанням механізмів державного та ринкового регулювання, дієвість яких досягається наданням переваги ринку і ринковим відносинам, вдосконаленням процесу взаємодії між державою та агробізнесом.

Мікрорівень управління інноваційною діяльністю уточнює варіанти дій

окремих суб'єктів господарювання з пошуку напрямів розвитку ринкових можливостей, які спираються на безперервне й послідовне розроблення й представлення на ринку різних інновацій для забезпечення тривалого функціонування і стійкого розвитку економічних суб'єктів у конкурентному ринковому середовищі [75].

Отже, комплексне дослідження проблеми формування та використання матеріально-технічної бази сільського господарства неможливе без вивчення теоретико-методологічних засад інтенсифікації аграрного виробництва з урахуванням об'єктивних вимог інноваційного розвитку. До важливих складників інноваційного розвитку належить державна система забезпечення і підтримання реалізації пріоритетних фундаментальних розробок та участі у виробництві конкурентоспроможної продукції, а також наявність власних коштів підприємств і доступ до залучених джерел інвестиційних ресурсів для фінансування інновацій. Водночас успіх в інноваційному розвитку сфери аграрного виробництва визначається зацікавленістю інвесторів у реалізації інновацій.

1.3. Теоретико-методичні підходи до оцінки стану та ефективності системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства

Формування матеріально-технічної бази аграрних підприємств та ефективність її використання тісно пов'язані з функціонуванням системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства.

Слід відзначити, що сільське господарство через свою специфіку (сезонність виробництва, його залежність від природно-кліматичних умов, територіальна розосередженість суб'єктів господарювання тощо) більшою мірою, ніж інші галузі, потребує створення надійної системи матеріально-технічного забезпечення. При цьому передбачається:

- облік складових матеріально-технічної бази аграрного сектору економіки і прогнозування змін потреби сільського господарства в основних видах матеріально-технічних ресурсів по країні у цілому та по окремих регіонах протягом року;

- формування необхідних матеріальних резервів та розміщення їх на території країни;

- маневрування запасами матеріальних ресурсів для потреб сільського господарства залежно від ситуації, що складається під час виконання основних виробничих процесів (сівба, збирання урожаю, реалізація продукції і т.ін.).

Як стверджують П.О. Мосіюк, О.В. Крисальний, В.А. Сердюк, С.І. Мельник, «матеріально-технічне забезпечення будь-якого виробництва є ніщо інше, як товарний обмін різними споживними вартостями, викликаний суспільним поділом праці та існуючими виробничими відносинами. Стосовно аграрного виробництва, його матеріально-технічне забезпечення являє собою зумовлений поділом праці обмін аграрною і промисловою продукцією з метою задоволення технологічного попиту на товари промислового виготовлення, одержання прибутку та вирішення соціальних проблем» [39, с. 137].

Величко Т.Г. вважає, що «матеріально-технічне забезпечення – це система принципів, форм, методів, важелів та структур, які спрямовані на виробництво і постачання технічних засобів, запасних частин, паливно-мастильних матеріалів, інших енергоносіїв, пестицидів, техніко-технологічне обслуговування та надання виробничих послуг» [22, с. 5].

На думку Пятуніної С.С., матеріально-технічне забезпечення – це «процес постачання на склади підприємства чи відразу на робочі місця, відповідно до виробничих планів, необхідних матеріально-технічних ресурсів» [177].

Остапенко Т.М. під матеріально-технічним забезпеченням розуміє систему, в якій використовуються і споживаються матеріально-технічні засоби (техніка, енергетичні ресурси, запасні частини, добрива, засоби захисту рослин і тварин тощо) виробників та послуги постачальників і сервісних організацій [130, с. 6]. Відносини між ними забезпечують формування і використання

матеріально-технічних засобів (рис. 1.8).

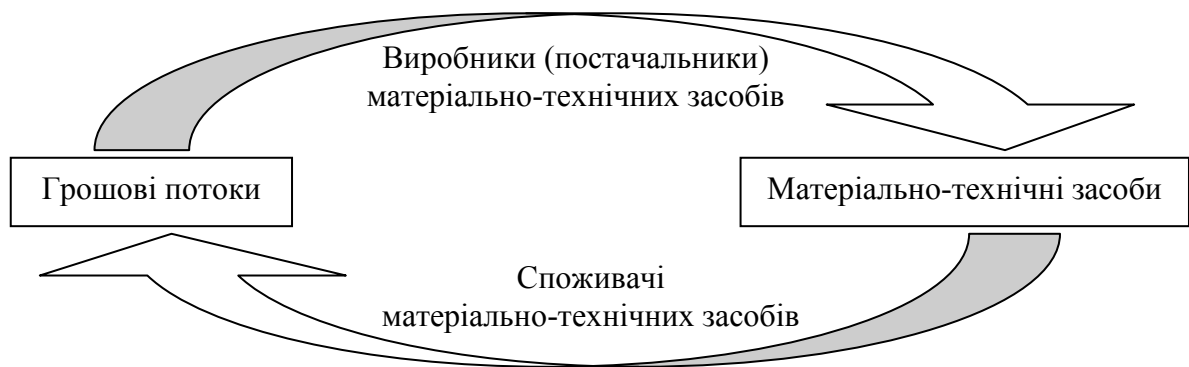

Рис. 1.8 Система відносин між учасниками матеріально-технічного забезпечення
Джерело: узагальнено автором на основі [123, с. 6]

Таким чином, матеріально-технічне забезпечення сільського господарства можна визначити як форму товарного обігу у сфері матеріального виробництва, спрямовану на безперебійне постачання на підприємства галузі необхідних засобів виробництва, оптимізацію господарських зв'язків між суб'єктами господарювання та постачальниками матеріально-технічних ресурсів, створення економічно обґрунтованих обсягів матеріальних запасів, розробку оптимальних шляхів та засобів транспортування вантажів з метою прискорення та здешевлення процесу обміну, раціональне використання засобів виробництва.

Система матеріально-технічного забезпечення є сукупністю підприємств-виробників матеріально-технічних ресурсів, торгово-посередницьких організацій, сервісних підрозділів, виробничих формувань з використання технічних засобів та державних органів, що регулюють відносини у сфері техніко-технологічного забезпечення [130, с. 5]. Тобто, це сукупність форм та методів визначення потреби бізнес-одиниць і аграрного виробництва загалом в необхідних ресурсах, виявлення джерел формування пропозиції з урахуванням маркетингової стратегії, поточних цілей і фінансових можливостей. Від ефективності функціонування системи матеріально-технічного забезпечення залежить розвиток не лише сільського господарства як галузі, а й стан інших ланок агропромислового комплексу країни [104; 109].

Система матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва водночас являє собою специфічний ринок, механізми функціонування і взаємозв'язок елементів якого представлені на рис. 1.9.

Рис. 1.9 Функціонування та взаємозв'язок елементів системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства

Джерело: розроблено автором

Економічний зміст матеріально-технічного забезпечення сільського господарства полягає в наступному: безперервне забезпечення підприємств галузі необхідними матеріально-технічними засобами; оптимізація господарських зв'язків між споживачами і постачальниками ресурсів; створення економічно обґрунтованих матеріальних запасів; застосовування

прогресивних шляхів та засобів надходження ресурсів з метою прискорення матеріально-технічного забезпечення; ефективне використання засобів у процесі виробництва продукції [130, с. 6].

Основні цілі системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства можна сформулювати наступним чином: своєчасне постачання засобів для виробничого процесу; оптимізація господарських зв'язків між споживачами і постачальниками; створення економічно обґрунтованих матеріальних запасів; впровадження і використання елементів ресурсо- і енергозбереження суб'єктами господарювання.

До основних завдань матеріально-технічного забезпечення належать такі:

- 1) встановлення майбутньої й поточної потреби в матеріальних ресурсах, обладнанні, устаткуванні, сировині; 2) розроблення матеріальних балансів; 3) розміщення замовлень, застосування оперативних заходів щодо їх реалізації; 4) встановлення рівня якості матеріальних ресурсів у відповідності до їх стандартів, оптимального співвідношення між засобами виробництва; 5) вибір постачальників та підтримка зв'язків з ними [95, с. 82].

Матеріально-технічне забезпечення як система має здійснюватися на основі таких принципів [4, с. 605–606]:

- спрямування цінової, фінансово-кредитної й податкової політики держави на підтримання платоспроможності аграрних підприємств для забезпечення процесу розширеного відтворення основних засобів виробництва;
- забезпечення рівних економічних умов у взаємовідносинах споживачів матеріально-технічних ресурсів зі структурами їх виробництва, постачання, технічного обслуговування та надання виробничих послуг;
- рівноправність розвитку всіх форм власності й господарювання;
- невимушений вибір структурами системи агровиробництва сфери діяльності;
- вільний вибір постачальників, технічних засобів, устаткування, обладнання, матеріальних ресурсів і технологій, а також сервісних організацій;
- створення умов для здорової конкуренції в усіх структурних ланках

системи;

- обмеження економічними заходами створення монопольних структур в системі матеріально-технічного забезпечення;
- відповідальність за дотримання гарантій партнерами аграрної сфери економіки щодо якості технічних засобів та надання сервісних послуг, термінів і умов їх постачання (виконання), своєчасність проведення взаєморозрахунків;
- створення умов для мінімізації посередницьких ланок у ланцюзі виробник-споживач;
- удосконалення амортизаційної політики для забезпечення простого відтворення матеріально-технічних засобів.

Варто зазначити, що на відміну від забезпечення сільського господарства матеріально-технічними засобами в умовах ринку, система матеріально-технічного забезпечення планово-розподільчої економіки здійснювалася за принципами: 1) плановірності надходження засобів виробництва на підприємства на основі встановлених планових завдань; 2) мінімізації витрат, показників раціональності та економічності; 3) єдності та взаємозв'язку ланцюга «виробництво – постачальницько-збутова діяльність – споживання».

В умовах ринку визначальними стали такі принципи взаємовідносин між суб'єктами сфери матеріально-технічного забезпечення: 1) самостійного вибору сільськогосподарськими суб'єктами підприємств-виробників, постачальників матеріально-технічних засобів, технологій та послуг незалежно від форм власності і господарювання; 2) нагальної необхідності дотримання паритетності товарообміну між галузями; 3) мінімізації кількості посередників між виробниками матеріально-технічних засобів і послуг та їх споживачами, що дає змогу скоротити витрати на їх придбання й використання; 4) відповідальності виробників за якість ресурсів та послуг; 5) своєчасності розрахунків між учасниками ринку матеріально-технічних засобів.

Пріоритетними функціями системи матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників є: визначення складу і структури необхідного ресурсного потенціалу; пошук і впровадження можливих джерел

покриття потреби в різних видах матеріально-технічних ресурсів; контроль за їх використанням; виявлення втрат і непродуктивного витрачання.

Дослідження стану й механізмів матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва має здійснюватися на засадах дуального підходу, з позицій макросередовища – державного регулювання з урахуванням об'єктивних законів ринку, а з позицій галузі – ефективного господарювання [222].

Відповідно до першого підходу, систему матеріально-технічного забезпечення сільського господарства можна визначити як сукупність методів і механізмів визначення ресурсних потреб, формування джерел надходження і контролю за ефективністю використання ресурсів з урахуванням існуючої структури сільськогосподарського виробництва та аграрної політики.

В ринкових умовах система матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств може функціонувати за такими схемами: 1) виробник засобів виробництва – аграрні підприємства; 2) виробник засобів виробництва – постачальник (дилер) – аграрні підприємства; 3) виробник засобів виробництва – агротехсервісна структура – аграрні підприємства [84, с. 9].

Чітко налагоджена система матеріально-технічного забезпечення є важливим елементом наукової організації виробництва (рис. 1.10).

Функціонування системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства тісно пов'язане з розвитком ринку матеріально-технічних засобів. Постачання матеріально-технічних ресурсів здійснюється різноманітними формами і методами: через товарно-сировинні біржі; аукціони, конкурси; оптові закупівлі; закупівлі малими партіями; закупівлі відповідно до потреби; за замовленнями; за рахунок власного виробництва; за прямими договорами машинно-тракторних, ремонтно-технічних, машинно-технологічних станцій, лізингу, вторинного ринку техніки [130; 137; 207; 219; 226]. Усі вони мають свої особливості, переваги й недоліки, які необхідно враховувати з метою раціонального використання коштів і часу.

Рис. 1.10 Система механізмів матеріально-технічного забезпечення сільського господарства
Джерело: розроблено автором

Виробничими структурами у системі матеріально-технічного забезпечення сільського господарства є підприємства сільськогосподарського машинобудування, суб'єкти господарювання, які займаються ремонтом і технічним обслуговуванням машин та обладнання, машинно-технологічні формування з надання виробничих послуг, центри випробування техніки, конструкторські та науково-дослідні установи [191, с. 147].

У межах сфери діяльності і сегменту ринку вони вивчають попит, конкурентів, купівельну спроможність споживачів, умови реалізації товарів, строки постачання і на основі зібраної інформації налагоджують виробництво та збут продукції.

Складна сільськогосподарська техніка вітчизняного виробництва (трактори, комбайни) реалізується товаровиробникам через фірмові технічні центри, які створюються безпосередньо підприємствами-виробниками техніки на базі спеціалізованих ремонтних майстерень та при підприємствах, які виготовляють цю техніку. Фірмовий регіональний технічний центр за необхідності створює мережу районних філій. Важливою ознакою системи забезпечення сільськогосподарських підприємств технікою стає організація ланцюга «підприємство-виробник технічних засобів – сервісний центр – сільськогосподарський товаровиробник», що включає придбання, гарантійне й сервісне обслуговування та ремонт складної техніки. Сервісні технічні центри та їх філії повинні забезпечувати передпродажну підготовку, гарантійне та післягарантійне технічне обслуговування і ремонт сільськогосподарської техніки [114; 136].

Підприємства-виробники сільськогосподарської техніки можуть самостійно реалізовувати її через наявну мережу районних сервісних формувань або через організації матеріально-технічного постачання [22, с. 11]. За замовленням сільськогосподарських товаровиробників районні сервісні центри можуть забезпечити технічне обслуговування й поточний ремонт техніки, виконувати технологічні операції й процеси виробництва.

Зазначимо, що окремого розгляду потребують такі учасники системи

матеріально-технічного забезпечення, як банківські установи, лізингові компанії, страхові організації. Вони безумовно повинні включатися в загальну схему матеріально-технічного забезпечення з подальшою реорганізацією їх з метою формування цілісної спеціалізованої фінансової структури, як інвестиційного джерела матеріально-технічних засобів.

Вектор дії механізму матеріально-технічного забезпечення повинен спрямовуватися на оснащення агропромислового виробництва засобами механізації, хімізації та енергетичними ресурсами, номенклатура, надійність і обсяг яких мають відповідати рівню науково-технічного прогресу, забезпечувати якісне і вчасне виконання всіх технологічних операцій і процесів виробництва продукції з найменшими затратами праці й грошових коштів.

Особливістю матеріально-технічного забезпечення сільського господарства в нинішніх умовах господарювання стає перманентний диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію та продукцію промисловості для сільського господарства, що отримало назву «ножиці цін».

Нестача фінансових ресурсів у сільському господарстві зумовлює значне послаблення матеріально-технічної бази галузі, призводить до руйнації економічних засад її оновлення й розвитку. Ознакою й результатом нестачі фінансових ресурсів на рівні суб'єктів господарювання стає згортання парку тракторів, сільськогосподарських машин, закупівлі запасних частин, внаслідок чого не здійснюються в належних обсягах капітальні й відновлювальні ремонти.

Слід зазначити, що виробництво та реалізація матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства, технічне обслуговування та надання виробничих послуг є складовими цілісного технологічного процесу, управління яким здійснюють органи, діяльність яких визначається особливостями функціонування агропромислового комплексу, загальнодержавними та регіональними програмами соціально-економічного розвитку.

Проблеми ефективного розвитку матеріально-технічної бази в контексті державного регулювання аграрної сфери економіки, поглиблення

агропромислової інтеграції та забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України досліджено у працях Я.К. Білоусько [14; 15], І.Д. Бурковського [18; 19; 42], А. Головка [26; 27], І.С. Деревець [34], В.К. Збарського [67], С.М. Колотухи [78; 79], О.М. Левченка [81], Л.О. Мармуль [91; 92], В.М. Трегобчука [210], Л.М. Фільштейна [218], О.С. Щекович [229] та ін. У процесі проведених досліджень встановлено, що для забезпечення дієвості заходів державної політики щодо вирішення проблем формування та використання матеріально-технічної бази на галузевому рівні повинен здійснюватися чіткий розподіл функцій і повноважень, зокрема через нормативно-правове регулювання, а також розподіл відповідальності між органами державного управління, суб'єктами підприємництва, громадянами.

Державна політика в системі забезпечення стабільного економічного розвитку сільського господарства має бути спрямована на відтворення і розвиток матеріально-технічної бази, комплексну механізацію та автоматизацію технологічних процесів галузі. При цьому система регулювання матеріально-технічного забезпечення сільського господарства повинна забезпечити виконання ряду пріоритетних функцій на рівні держави (рис. 1.11).

Нині, на жаль, функції державного управління матеріально технічним забезпеченням підприємств, крім розроблення програм розвитку аграрного сектору економіки та нагляду за їх виконанням, практично втрачені. Система матеріально-технічного забезпечення функціонує і розвивається на рівні бізнес-одиниць – сільськогосподарських товаровиробників. Оскільки держава практично втратила вплив і регулюючі функції в сфері матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств, зросла роль постачальників ресурсів (фірм, підприємств, асоціацій тощо) та споживачів їх (сільськогосподарських підприємств) як основних суб'єктів господарської діяльності. Механізм державного управління ресурсним забезпеченням сільського господарства трансформувався в самостійний механізм господарювання, який передбачає вільний пошук партнерів, вибір форм і методів оплати, диференціацію механізмів ціноутворення [107].

Рис. 1.11 Основні напрями державної політики та пріоритетні функції держави у регулюванні системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства
 Джерело: розроблено автором

Управління матеріально-технічним забезпеченням сільського господарства, як складова механізму державного управління ресурсним забезпеченням галузі, включає комплекс робіт щодо визначення потреби в матеріально-технічних ресурсах, їх належного зберігання та ефективного використання, знаходження оптимальних джерел постачання таких ресурсів, вибору постачальників, організації процесу постачання шляхом укладання договорів, погодження цін, контролю якості матеріально-технічних ресурсів.

Наявність і склад необхідних для сільськогосподарського виробництва ресурсів характеризується їх обсягом, структурою і станом (якісними характеристиками). Об'єктами управління системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства виступають: ресурси в натуральному і вартісному вираженні; система норм і нормативів; характеристики ресурсів; потреба і структура ресурсів за різними ознаками для здійснення конкретного технологічного процесу.

Узагальнюючи викладене, матеріально-технічне забезпечення сільського господарства можна представити як систему управління наступними об'єктами (рис. 1.12).

Рис. 1.12 Об'єкти управління системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства
Джерело: розроблено автором

Об'єкти управління, окрім традиційних (обсяг, стан, структура) представлені також процесами формування ресурсів (визначення потреби в різних видах ресурсів, формування основних засобів, акумуляція коштів тощо), процесами використання ресурсів у ході виробництва, процесами відновлення і вибуття ресурсів.

Механізми функціонування ринку матеріально-технічних ресурсів і діюча система матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва не досконалі й не задовольняють потреби сільськогосподарських підприємств в машинах, обладнанні, запасних частинах, засобах хімізації.

Без структурної та організаційної перебудови матеріально-технічного і сервісного забезпечення неможлива стабілізація сільськогосподарського виробництва. Напрями розвитку системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства передусім повинні бути спрямовані на його відродження й розвиток, комплексну механізацію та автоматизацію технологічних процесів аграрного виробництва, збереження родючості ґрунтів на основі національного машинобудування і виробництва матеріальних ресурсів.

Проблему формування ефективної системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства і дієвих механізмів її функціонування слід розглядати у взаємозв'язку з наявним рівнем матеріально-технічної бази аграрних підприємств з позицій ресурсозбереження та оптимізації використання ресурсного потенціалу. Проблема ресурсозбереження та інтенсифікації стосується техніки, технології, організації виробництва, формування системи управління, нового типу господарського мислення на засадах раціонального використання підприємницького потенціалу та інтелектуальних ресурсів [105].

Кожна галузь національного господарства України характеризується певним рівнем розвитку продуктивних сил. Між розвитком продуктивних сил і удосконаленням матеріально-технічної бази існує тісна взаємодія, яка проявляється на кожному конкретному етапі виробничих відносин через

забезпечення вищої ефективності виробництва шляхом оновлення матеріально-технічної бази.

Оновлення матеріально-технічної бази, підвищення технічної та енергетичної озброєності праці є закономірною умовою, важелем відтворення основних засобів і стабільною основою розширеного відтворення виробництва.

Оскільки показники споживання окремих видів ресурсів не можуть дати загальну оцінку ефективності використання всієї сукупності матеріально-технічних ресурсів в сільськогосподарському виробництві, виникає необхідність застосування узагальнюючих показників. Лише за їх допомогою можна однозначно оцінити реальний рівень економічної ефективності використання ресурсного потенціалу, і зокрема матеріально-технічної бази агроформувань [111; 115].

Питання, пов'язані з оцінюванням рівня економічної ефективності використання складових матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання та діяльності сільськогосподарських підприємств загалом висвітлені у наукових дослідженнях В.Г. Андрійчука [8], О.А. Бугуцького [17], М.Я. Дем'яненка [32], С.В. Додонова [37], В.В. Россохи [186], П.Т. Саблука [190; 191], В.Д. Савченка [193], О.В. Ульяновченка [215], М.Й. Хорунжого [220], І.І. Червена [221], С.Г. Черемісіної [223], О.В. Шебаніної [224; 225], О.М. Шпичака [228] та ін. Для узагальненої оцінки ефективності використання складових матеріально-технічної бази науковці пропонують застосовувати досить широку палітру показників.

До найбільш прийнятних вимірників розміру матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання належить її грошова оцінка, що дає можливість підсумувати всі ресурси (що входять до складу матеріально-технічної бази), які до того ж певною мірою взаємозамінні. При цьому, як вважають І.І. Червен і Е.В. Червен, для уникнення повторного обчислення із сукупної вартості матеріально-технічних ресурсів доцільно вирахувати вартість багаторічних насаджень, а також амортизацію основних виробничих засобів [221].

Стосовно основних виробничих засобів необхідно зазначити, що в останні роки у зв'язку з інфляцією вони зазнали багаторазової переоцінки. Проте об'єктивність цін на них підлягає сумніву, оскільки ціни на засоби виробництва, вироблені промисловістю, зростали більш швидкими темпами, ніж відбувалося підвищення вартості у зв'язку з переоцінкою машин та обладнання. Слід також ураховувати, що основні засоби варто брати для оцінювання по залишковій вартості, оскільки високий ступінь їх зносу може значною мірою вплинути на достовірність результату.

Для уникнення подвійного обчислення вартість сировини власного виробництва слід вилучити із сукупної вартості матеріально-технічних ресурсів. На увагу заслуговує пропозиція С.Г. Черемісіної щодо доцільності використання інтегральної оцінки, яка дає змогу уникати наявних недоліків [223]. Виходячи з цього, вартісну оцінку матеріально-технічної бази сільського господарства рекомендується визначати як суму вартості ресурсів, скориговану на коефіцієнт відповідності технологічним вимогам виробництва, помножену на добуток коефіцієнтів інших складників, які не піддаються вартісній оцінці. При цьому останні розраховуються співвідношенням фактично досягнутого рівня до нормативного.

Таким чином, необхідним є пошук і адаптація якісно нових методичних підходів до дослідження стану окремих складових матеріально-технічної бази та системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства в цілому.

Для розробки та адаптації якісно нових методичних підходів щодо дослідження стану й процесу формування матеріально-технічної бази та ефективності системи матеріально-технічного забезпечення необхідно розглянути методи, які широко використовувалися в плановій економіці й застосовуються у сучасних дослідженнях.

Теоретико-методичні аспекти оцінки використання окремих складових матеріально-технічної бази та ефективності функціонування системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства досліджувалися

І.В. Агеєвою [1; 2], В.Я. Амбросовим [6], В.Г. Андрійчуком [8], В.Г. Білецьким [13], І.Д. Бурковським [18], В.В. Вітвіцьким [24], І.І. Лукіновим [232], В.Г. Трегобчуком [23]. В основу комплексного підходу до оцінки стану та ефективності системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства покладено виділення її як єдиного і складного об'єкта пізнання та можливість розгляду його як деякої ізольованої системи, що складається з певного числа елементів з конкретними властивостями.

Однак повнота уявлення про матеріально-технічну базу сільського господарства ускладнюється численністю термінів, які використовуються в економічній літературі для відображення прояву зв'язків між потребами аграрного виробництва у матеріально-технічних ресурсах та його результатами.

За термінологічним апаратом стоять різні за складом елементів об'єкти дослідження, що значною мірою ускладнює порівнянність результатів при спробах дати узагальнену оцінку забезпеченості матеріально-технічними ресурсами, витрат ресурсів та ефективності механізмів інтенсифікації в сільському господарстві. Дослідження цієї проблеми трансформувалися у необхідність визначення найбільш раціонального методу оцінки стану та ефективності матеріально-технічного забезпечення сільського господарства.

Для сільського господарства необхідно насамперед визначити рівнодіючу руху ресурсів галузі, оскільки мають місце різні темпи і різноспрямовані тенденції їх змін. Останнє зумовлює суттєві зрушення в структурі ресурсів аграрного виробництва, тобто призводить до зміни співвідношення земельних, матеріально-технічних і трудових ресурсів [232]. У підсумку динаміка ресурсозабезпечення і структура ринку ресурсів впливають на здатність сільського господарства виробляти продукцію в певному обсязі.

Компоненти матеріально-технічної бази, виражені у натурально-речовій формі, мають різні вимірники, тому всі її складники приводять до порівняного вигляду, застосовуючи вартісний вимірник. Для узагальнюючої оцінки матеріально-технічного забезпечення сільського господарства можна використати три методичних підходи. Вони базуються на:

– різноманітних статистичних моделях (детермінованих та стохастичних), які обґрунтовують зв'язок між матеріально-технічними ресурсами і результатом виробництва. Отриманий шляхом застосування цих моделей розрахунково-результативний показник характеризує рівень ресурсних можливостей відносно досягнутого обсягу виробництва продукції;

– нормативних (стандартизованих) значеннях забезпеченості окремими видами матеріально-технічних ресурсів, сумарні показники наявності яких співвідносять із середньою або базовою величиною;

– грошовій оцінці складових матеріально-технічної бази сільського господарства [223; 232].

На основі систематизації розглянутих підходів до оцінки рівня матеріально-технічного забезпечення сільського господарства та ефективності використання складових матеріально-технічної бази сформовано комплекс показників, який широко застосовують у сучасній економічній практиці (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Показники оцінки рівня матеріально-технічного забезпечення сільського господарства та ефективності використання окремих складових матеріально-технічної бази

Складові матеріально-технічної бази	Показники рівня матеріально-технічного забезпечення сільського господарства	Показники ефективності використання складових матеріально-технічної бази аграрних підприємств
1	2	3
Основні засоби	– первісна та залишкова вартість основних засобів, <i>грн</i>; – знос основних засобів, <i>грн</i>; – фондозабезпеченість, <i>грн/га</i>; – фондоозброєність, <i>грн/особу</i> – наявність техніки за видами, <i>одиниць</i>; – навантаження ріллі на 1 трактор, <i>га</i>; – кількість комбайнів на 100 га посівів зернових, <i>одиниць</i>; – навантаження посівів зернових культур на 1 комбайн, <i>га</i> – електроозброєність праці, <i>кВт-год / особу</i>; – всього енергетичних потужностей,	– фондвіддача, <i>грн/грн</i>; – фондомісткість, <i>грн/грн</i>; – фондорентабельність, % – сезонний, річний, денний, змінний виробіток, <i>га</i>; – коефіцієнт ефективності додаткових капіталовкладень, <i>грн/грн</i>; – термін окупності додаткових капіталовкладень, <i>років</i> – рівень механізації, %

1	2	3
	к.с.; – енергоозброєність, к.с./особу; – споживання електроенергії, тис. кВт-год, у т.ч. на 1 середньорічного працівника	
Пально-мастильні матеріали	– рівень забезпеченості пально-мастильними матеріалами на проведення сільськогосподарських робіт, %; – споживання пально-мастильних матеріалів за видами, т (кг)	– витрати пального на один гектар площі (за видами угідь), кг /га; – виробництво валової продукції на 1 т витрачених пально-мастильних матеріалів
Добрива	– удобрена площа, га; – внесено органічних добрив на 1 га відповідних угідь, тис. т, т/га; – внесено мінеральних добрив на 1 га відповідних угідь, тис. ц, кг/га	– підвищення рівня урожайності сільськогосподарських культур, ц/га; – досягнення рівня проектної врожайності, %
Засоби захисту рослин та тварин	– наявність протруйників насіння; – наявність отрутохімікатів для обробітку посівів; – наявність отрутохімікатів для обробітку багаторічних насаджень; – обсяг захисту рослин від хвороб, га; – обсяг захисту рослин від шкідників, га; – наявність препаратів для захисту тварин	– підвищення схожості насіння, рослин / м ³ ; – зниження рівня зрідженості та загибелі посівів; – зниження захворюваності рослин, %; – зростання врожайності сільськогосподарських культур, ц/га; – зниження рівня загибелі тварин, %; – зниження рівня захворюваності тварин, %; – зростання продуктивності тварин, ц/голову

Джерело: узагальнено автором на основі [7; 8; 40-42; 82; 87; 135; 209; 217; 231]

З метою здійснення інтегральної оцінки регіонів України за рівнем ефективності використання матеріально-технічної бази та забезпеченості сільського господарства її окремими складовими доцільним, на нашу думку, є поєднання показників за наступними групами:

– показники наявності й технічного стану основних засобів сільського господарства (первісна та залишкова вартість основних засобів сільськогосподарського призначення; вартість введених в дію нових основних засобів; рівень оновлення основних засобів; вартість ліквідованих основних засобів; амортизація основних засобів сільськогосподарського призначення та

ступінь їх зношеності). Зазначені показники слід систематизувати за двома групами: стимулятори та дестимулятори;

- показники інвестування в сільське господарство та придбання окремих видів сільськогосподарської техніки (частка капітальних інвестицій в сільське господарство у загальному обсязі інвестованих коштів по регіону; придбання сільськогосподарськими підприємствами окремих видів нової техніки);

- вартість послуг для сільського господарства (зокрема, їх наступних видів: захист сільськогосподарських культур, оранка, культивування, збір урожаю сільськогосподарських культур, внесення добрив, перевезення вантажів);

- наявність техніки та потужностей в сільському господарстві у натуральному вимірникові (тракторів, вантажно-пасажирських автомобілів, причепів, плугів, культиваторів, борін, сівалок, зернозбиральних комбайнів);

- рух техніки в сільському господарстві (кількість придбаних та списаних: тракторів, вантажно-пасажирських автомобілів, зернозбиральних комбайнів);

- кількісний та якісний склад людських ресурсів в сільському господарстві (кількість зайнятого населення та кількість найманих працівників; плинність кадрів; попит на робочу силу; працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян; зайнятість молоді та пенсіонерів; облікова кількість штатних працівників в сільському господарстві; рівень продуктивності праці; кількість працівників, навчених новим професіям; кількість працівників з повною вищою освітою, з неповною та базовою вищою освітою, з неповною середньою освітою; кількість працівників, які підвищили кваліфікацію; фонд робочого часу працівників сільського господарства з розрахунку на одного штатного працівника);

- показники ефективності використання основних засобів та рівня забезпеченості сільського господарства засобами праці (фондовіддача; фондомісткість; фондоозброєність праці).

Важливе значення у процесі дослідження повинне приділятися оцінці

ступеня залучення ресурсів у виробничий процес та ефективності використання матеріально-технічних ресурсів у сільському господарстві. Узагальнений варіант класифікації визначальних видів ефективності та складових оцінки ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства представлено на рис. 1.13.

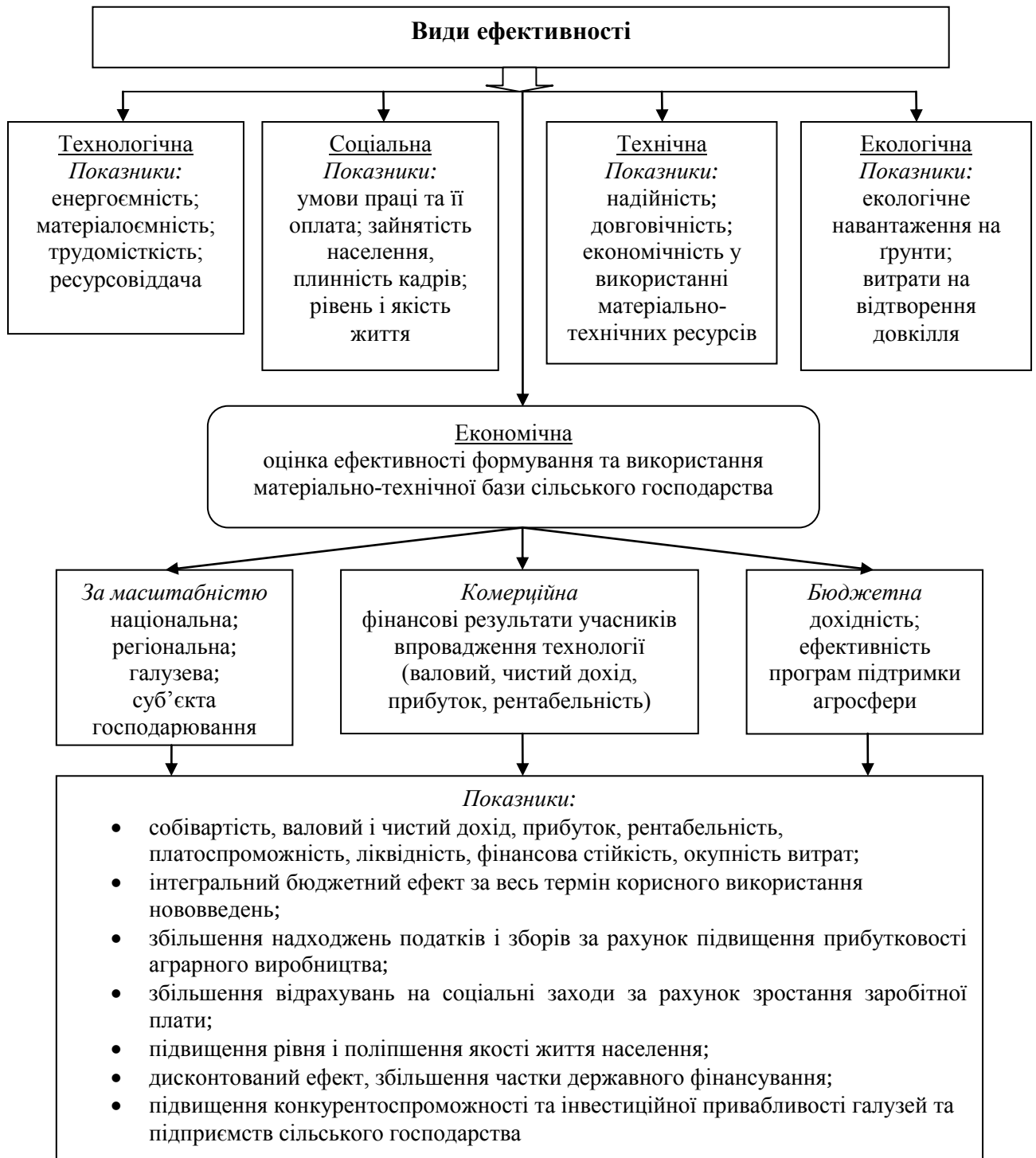

Рис. 1.13 Система класифікації видів та показників оцінки ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства
Джерело: розроблено автором

Така система показників забезпечує високий ступінь достовірності оцінки ефективності використання складових матеріально-технічної бази сільського господарства, окреслює перспективи подальшого прискорення темпів розвитку виробництва, визначає основні напрями економічного розвитку галузі.

Варто зазначити, що формування системи показників економічної ефективності використання складових матеріально-технічної бази сільського господарства розглядають в різних аспектах. Так, з точки зору складу та класифікаційних ознак ресурсів існує система показників, що характеризує ефективність виробництва за галузевими ознаками, а також сильні й слабкі сторони виробничої діяльності.

Інтегральний критерій ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства базується на урахуванні показників економічної, соціальної та екологічної результативності, тобто на системі відносних і абсолютних критеріїв, співвідношенні витрат і результатів, які дають змогу розробити обґрунтовані управлінські рішення.

Оцінку економічної ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства необхідно характеризувати за нормативними показниками, ресурсозбереженням, ефективністю виробництва, а також рівнем якості, собівартості і нарощення виробництва продукції, строком окупності витрат запроектованого етапу впровадження технології.

Сучасна практика матеріально-технічного забезпечення сільського господарства характеризується скороченням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, що супроводжується зниженням показників ефективності використання матеріально-технічних ресурсів, згортанням виробничого потенціалу, зниженням наявності власних оборотних коштів.

У світовій практиці одним з критеріїв конкурентоспроможності продукції є аналіз її енергоємності. За даними досліджень, зіставлення результатів по врожайності основних зернових культур в їх фізичному (ц) і енергетичному (кКал) вимірі показує, що питома енергоємність продукції обернено

пропорційна врожайності. При цьому технологія і технологічні витрати у фізичному вимірі є майже незмінними [88; 186].

Зростання цін на енергоносії спричинило зміни в структурі собівартості продукції. Зміна структури собівартості пояснюється також суттєвим зниженням рівня застосування органічних і мінеральних добрив, а також засобів захисту рослин.

Зниження рівня споживання матеріально-технічних ресурсів аграрними підприємствами викликане скороченням поставок нової техніки та обладнання, високими цінами на енергоносії, диспаритетом цін на сільськогосподарську продукцію, енергоносії та техніку.

Застосування системного підходу до вивчення процесів формування і механізмів функціонування системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства дало можливість розгляду цих процесів як об'єкту дослідження з великим діапазоном внутрішніх і зовнішніх причинно-наслідкових зв'язків, що мають різні ступені прояву та впливу.

Будь-яка система існує в навколишньому середовищі, яке здійснює прямий або опосередкований вплив на неї за допомогою факторів. Для оцінки факторів, що впливають на результативний показник пропонується використовувати ситуаційний підхід, який ґрунтується на визначенні значущих ситуаційних змінних (факторів).

Оскільки в сільськогосподарському виробництві неможливо визначити всі змінні, які впливають на економічну систему, для практичних цілей використовують пріоритетні, найбільш значущі фактори. Визначений вибір факторів може тлумачитися по-різному, але сукупності факторів групують за ознаками внутрішніх і зовнішніх змінних. Внутрішні змінні – ситуаційні фактори всередині системи. Основні змінні внутрішнього середовища охоплюють такі аспекти, як цілі системи, її структура, завдання, технології. До зовнішніх змінних належать умови та ситуації, які керуюча підсистема, як правило, не може змінити, але їх слід враховувати. Зовнішні фактори поділяють на дві основні групи: прямого впливу, які безпосередньо впливають на

функціонування системи, і непрямого впливу. Фактори опосередкованого впливу зазвичай помітно не впливають на досліджувані процеси. Проте непрямий вплив факторів значно складніший. Часто доводиться обходитися припущеннями щодо ступеня впливу цих факторів, спиратися на обмежену інформацію, експертні оцінки, інтуїтивно прогнозувати можливі позитивні та негативні наслідки їхнього впливу.

Розглянуті основоположні підходи до вивчення процесів функціонування системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства визначають комплекс методів, які можуть бути використані для дослідження стану цієї системи та оцінки ефективності механізмів її функціонування.

Узагальнення і систематизація комплексу методів дасть змогу виявити й оцінити основні характеристики системи, рівень досягнення цілей, ефективність використання складових матеріально-технічної бази, проаналізувати основні загрози, оцінити ризики, спрогнозувати поведінку системи в різних ситуаціях в умовах невизначеності.

Зокрема, систематичний збір, накопичення й аналіз даних пов'язані з маркетинговими дослідженнями для визначення ринкової ситуації. Це функція, яка через інформацію пов'язує результуючі складові факторної системи з ринками, споживачами, конкурентами, з усіма складниками зовнішнього середовища.

До найтипівіших завдань маркетингових досліджень належать: вивчення особливостей функціонування ринку матеріально-технічних ресурсів; виміри потенційних можливостей ринку; аналіз розподілу ринку на сегменти; аналіз збуту; вивчення тенденцій ділової активності; дослідження базових характеристик товарів-замінників; короткострокове і довгострокове прогнозування, вивчення цін на ресурси.

Важливим елементом у дослідженні стану системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства є визначення перспективної потреби в матеріально-технічних ресурсах. Високий рівень ймовірності розрахунків для обґрунтування потреб у матеріально-технічних ресурсах

вирішальною мірою зумовлюється вибором методичних підходів і методів економічних досліджень (табл. 1.2).

Визначення потреби аграрного сектору в різних видах ресурсів на довгострокову перспективу має базуватися на методах економічного прогнозування, використанні спеціального методичного забезпечення, що відповідає цілям, завданням і специфіці передпланових і планових розрахунків для різних типів організаційно-правових формувань в аграрному виробництві.

Важливе місце в комплексному методичному забезпеченні перспективної регіонально-галузевої потреби в матеріально-технічних ресурсах належить економіко-статистичним методам.

Це зумовлюється рядом переваг цих методів в порівнянні з іншими, які можуть застосовуватися для розв'язання проблем матеріально-технічного забезпечення галузі. Так, метод міжгалузевого балансу використовують для визначення майбутньої потреби сільського господарства в матеріально-технічних ресурсах.

Система методів і моделей при встановленні перспективної потреби в матеріально-технічних ресурсах має базуватися на врахуванні довгострокових цілей і основних параметрів соціально-економічного розвитку, тенденцій та результатів науково-технічного прогресу, проміжного і кінцевого використання матеріальних ресурсів, територіальної диференціації факторів і умов відтворення, галузевої специфіки процесів споживання ресурсів, можливості проведення розрахунків в умовах невизначеності.

Встановлення потреби галузей сільського господарства в матеріально-технічних ресурсах нормативним методом базується на значному обсязі деталізованої інформації, отримання якої часто ускладнене. Використання безлічі показників потребує значних витрат часу на проведення робіт зі збору і підготовки вихідних даних, підвищує трудомісткість розрахунків, що не завжди виправдане. Тому вважаємо, що більш доцільним для визначення очікуваного рівня споживання сільськогосподарським виробництвом матеріально-технічних ресурсів є використання методу екстраполяції.

Таблиця 1.2

Методи дослідження стану та ефективності функціонування системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства

Методи	Мета застосування	Сфера застосування	Переваги	Недоліки
Опитування, спостереження, експеримент	Диференціація учасників сфери матеріально-технічного забезпечення за конкурентною привабливістю	Сегментування ринку матеріально-технічних ресурсів на підставі обраних критеріїв	Своєчасність надходження необхідної інформації про параметри ринкової кон'юнктури	Трудомісткість дослідження певних сегментів ринку
Екстраполяція, експертні оцінки, економіко-математичне моделювання	Розробка прогнозу потреб сільського господарства в матеріально-технічних ресурсах	Визначення балансу матеріально-технічних ресурсів та варіантів їх розподілу	Швидкість отримання прогнозів	Частковий суб'єктивізм, трудомісткість і складність процесу вибору необхідних індикаторів
Порівняння	Оцінка динаміки рівня забезпеченості галузей сільського господарства матеріально-технічними ресурсами та ефективності їх використання	Дає можливість оцінити темпи розвитку матеріально-технічної бази і напруженість плану на аналізований період	Можливість одержання найбільш загального уявлення про зміни економічних показників, а також динаміку цих змін	Не передбачено взаємозамінюваності різних видів ресурсів, через що унеможливується вибір оптимального варіанту розвитку економічної системи
Метод парних порівнянь на основі багатомірного шкалювання	Оцінка впливу комплексу факторів на функціонування системи матеріально-технічного забезпечення та побудова пріоритетного ряду	Визначення зовнішніх і внутрішніх загроз досліджуваної системи	Ранжування факторів у випадку незначних відмінностей між ними, якщо безпосередня оцінка не забезпечує їх обґрунтованого упорядкування	Підвищена трудомісткість дослідження
Спосіб ланцюгових підстановок, інші методи детермінованого факторного аналізу	Дослідження впливу факторів на показники ефективності використання складових матеріально-технічної бази та рівень матеріально-технічного забезпечення сільського господарства	Виявлення резервів підвищення ефективності функціонування системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства	Дає змогу простежити тенденції змін у складі матеріально-технічної бази шляхом визначення ключових факторів впливу на основні показники	Недостатній ступінь об'єктивності оцінки через обмеженість числа факторів

Джерело: розроблено автором

Проте в довгостроковій перспективі прогнозування потреби в матеріально-технічних ресурсах цей метод має низку серйозних недоліків, основний з яких базується на автономності зміни потреби без урахування взаємозумовленості й багатосторонніх внутрішніх і зовнішніх зв'язків структури досліджуваної економічної системи. Зміна потреби пов'язується в даному випадку виключно з фактором часу, що виражає концентрований вплив усіх основних факторів.

Більш ефективним інструментом прогнозування потреби в матеріально-технічних ресурсах є багатофакторні економіко-статистичні моделі. Перевага таких прогнозів полягає в несуперечності системи прогностичних оцінок, а також у зв'язку прогнозованого показника з основними факторами впливу та можливості отримання аргументованих варіантів прогнозу для різних значень ключових чинників.

Використання економіко-статистичних моделей при прогнозуванні потреб сільського господарства в матеріально-технічних ресурсах розширює пов'язані з реалізацією нормативного методу прогнозно-аналітичні можливості, дає змогу з меншим обсягом вихідної інформації та в коротші строки проводити аналітичні обчислення в умовах невизначеності.

При прогнозуванні потреб аграрної сфери в матеріально-технічних ресурсах доцільно використовувати макро- і мікроекономічні підходи. За першого підходу прогнозування здійснюється виходячи з цільових установок (показників) розвитку агрегованих галузей, у другому випадку – шляхом окремого прогнозування і подальшого підсумовування галузевих показників потреби в матеріально-технічних ресурсах, виходячи з перспектив техніко-технологічного та економічного розвитку окремих галузевих складників.

Застосування мікроекономічного підходу є доцільним при визначенні потреби в матеріально-технічних ресурсах за напрямками їх використання.

Інструментами макро- і мікроекономічного прогнозування можуть виступати статистичні кореляційно-регресійні моделі двох типів:

- 1) моделі, що використовують як вихідну інформацію динамічні ряди

темпів зростання відповідних показників;

2) моделі, які базуються на вихідній інформації значень показників соціально-економічного розвитку по різних галузях в певний момент часу й набувають значення просторових.

Використання методу парних порівнянь на основі багатомірного шкалювання спрямоване на побудову пріоритетного ряду чинників, що впливають на стан ринку ресурсів і ефективність системи матеріально-технічного забезпечення підприємств аграрної сфери економіки [223].

В сучасних умовах важливого значення набувають методичні підходи до дослідження системи забезпечення сільського господарства матеріально-технічними ресурсами з позицій ресурсозбереження та ресурсомісткості. Показники ресурсомісткості окремих видів продукції структурують як абсолютні та відносні. У складі останніх, в свою чергу, виділяються структурні та питомі показники ресурсомісткості.

Система абсолютних показників формується виходячи з позицій щодо виокремлення етапів технологічних процесів аграрного виробництва (витрати на організаційну і технологічну підготовку виробництва, витрати на виробництво, витрати на експлуатацію та обслуговування виробничих потужностей тощо).

До відносних показників ресурсомісткості належить, зокрема, рівень витрачання матеріально-технічних ресурсів на одиницю продукції.

Питомі показники ресурсомісткості продукції у контексті даного дослідження характеризують витрачання конкретного виду матеріально-технічних ресурсів на одиницю корисного ефекту.

До структурних показників ресурсомісткості продукції належать показники, що характеризують частку кожного виду ресурсу на кожній конкретній стадії технологічного циклу виробництва одиниці продукції: частка сировини і матеріалів у відсотках від сукупних витрат, комплектуючі та запасні частини, пально-мастильні матеріали, амортизація основних засобів у розрахунку на одиницю продукції та ін.

Для забезпечення узагальненої оцінки ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства показники ефекту від діяльності (вартість валової, товарної продукції, суму прибутку) доцільно поділити на загальну вартість матеріально-технічних ресурсів галузі.

Склад та структура матеріально-технічних ресурсів безпосередньо пов'язані з формуванням структури авансованого капіталу суб'єктів господарювання аграрної сфери. Тому, на нашу думку, представляє інтерес такий узагальнюючий показник, як рентабельність авансованого капіталу ($\bar{D}$), що значною мірою характеризує здатність суб'єктів господарювання адаптуватися до зовнішнього середовища. Формалізовано він описується формулою [7]:

$$\bar{D} = (\bar{\Pi} + \bar{I}) / \bar{A}, \quad (1.2)$$

де: $\bar{\Pi}$ – прибуток до оподаткування;

$\bar{I}$ – виплачені відсотки за кредит;

$\bar{A}$ – середньорічна величина авансованого капіталу.

Слід зазначити, що авансований капітал В.Г. Андрійчук визначає як сукупність авансованих органічно взаємопов'язаних ресурсів, взятих на всіх стадіях їх кругообігу, що забезпечують функціонування підприємств аграрного сектору за всіма напрямками діяльності [8]. Тобто, по суті, авансованим капіталом є всі матеріальні, нематеріальні і грошові ресурси.

Показник рентабельності авансованого капіталу глибше за рівень рентабельності характеризує ефективність функціонування виробничої системи, оскільки від вартості основних і оборотних засобів значною мірою залежить результат розвитку аграрних підприємств.

Заслуговує на увагу пропозиція П.Т. Саблука щодо доцільності включення до складу знаменника рентабельності авансованого капіталу грошової оцінки сільськогосподарських земель, а чисельник (прибуток) пропонується брати з урахуванням розмірів податків, що у даному випадку входять до сукупних витрат. Визначений з включенням до авансованого

капіталу вартості землі показник загальної рентабельності слід використовувати у практиці ціноутворення, кредитування, оподаткування, здійсненні державної підтримки сільгоспвиробників [191].

Для виявлення резервів підвищення ефективності використання складових матеріально-технічної бази варто використати метод ланцюгових підстановок, абсолютних різниць, а також здійснити підрахунок резервів за фактичними відхиленнями. Застосування способів детермінованого факторного аналізу дасть можливість здійснити оцінку впливу комплексу факторів на ресурсомісткість продукції та ефективність використання матеріально-технічних ресурсів сільського господарства.

Одним з елементів ефективного управління системою матеріально-технічного забезпечення сільського господарства є встановлення обсягів тіньового сектора постачання та споживання ресурсів у даній сфері. При оцінюванні масштабів тіньової економіки найчастіше використовують метод стійких взаємозв'язків. Переваги цього методичного підходу полягають у низькому ступені суб'єктивного впливу експертів, відносно невисокій трудомісткості математичних розрахунків, доступності інформації для здійснення розрахунків, універсальності й гнучкості.

Метод заснований на врахуванні взаємозв'язку між офіційним ВВП і певною змінною. Як змінні можуть використовуватися різні матеріально-технічні ресурси. Застосування показника споживання енергії засноване на тому, що він тісно пов'язаний з формуванням ВВП [36; 67].

Обсяги тіньової економіки визначаються як різниця між реальним (з урахуванням тіньової економіки) і офіційним ВВП. Використання методу визначення спожитої електроенергії здійснюється з урахуванням можливої наявності деяких обсягів тіньової економіки на початок досліджуваного періоду. Відхилення ВВП, визначеного на основі споживання електроенергії, від офіційного може слугувати оцінкою тіньової економіки. Таке твердження засноване на тому, що в економічно розвинених країнах між ВВП і споживанням електроенергії спостерігається досить тісний взаємозв'язок. Як

правило, еластичність споживання електричної енергії до зміни ВВП наближена до 1. Збільшення (зменшення) ВВП на 1 % зумовлює зростання (зниження) рівня споживання електроенергії також на 1 %.

В період зростання тіньового сектора економіки, який завжди збігається з періодом економічного спаду (скорочення ВВП), діють фактори, спрямовані як у бік збільшення, так і у бік зменшення енергоємності. До факторів, що збільшують енергоємність, можна віднести збільшення частки енергоємних галузей в аграрній економіці, зростання частки постійних витрат енергії, зумовлене старінням основних засобів, низькою завантаженістю виробничих потужностей. До факторів, які пов'язані зі зменшенням витрат електроенергії можна віднести: підвищення цін на цей ресурс; впровадження комплексу заходів, спрямованих на зменшення споживання енергоресурсів. У зв'язку з цим, гіпотетична еластичність попиту на енергію дорівнює одиниці.

Основні етапи реалізації методу включають: перевірку можливостей щодо використання даного методичного підходу; визначення коефіцієнтів споживання енергоресурсів з розрахунку на одиницю ВВП аграрного сектору; визначення реальних обсягів виробництва, включаючи тіньовий сектор; встановлення обсягів тіньової економіки за роками розрахункового періоду; розрахунок коефіцієнтів тінізації економіки (співвідношення обсягів тіньової економіки і ВВП за даними офіційної статистики); визначення реальних темпів зміни макроекономічних показників.

Розроблена методика може використовуватися для розрахунку обсягів тіньового сектора безпосередньо в господарствах. Вона дає змогу визначити розміри і причини виникнення нелегальних втрат джерела доходів у тіньовому секторі економіки.

Функціонально-вартісний аналіз являє собою метод дослідження об'єкта (структури, процесу) на відповідність корисності функції видатків на їх здійснення. Виникнення функціонально-вартісного аналізу пов'язане з проблемою найповнішого використання ресурсів. Функціонально-вартісний аналіз сприяє виявленню основних каналів непродуктивних витрат ресурсів,

рівнобічних та дублюючих елементів, втрачених можливостей економічного розвитку.

Застосування методу матриць-координат дає можливість диференціювати постачальників матеріально-технічних ресурсів за ступенем їх ринкової привабливості (найприйнятнішими критеріями для споживачів ресурсів).

Зниження матеріаломісткості, енергоємності, фондо- і витратомісткості, прискорення оборотності оборотних засобів стають основою нормативно-ресурсного методу планування.

Аналіз функціонування аграрного виробництва в Україні свідчить про нераціональне споживання ресурсів (зниження рівня виробництва продукції випереджає скорочення обсягів споживання матеріально-технічних ресурсів). Рациональне використання ресурсів, інтенсифікація та ресурсозбереження все більшою мірою стають вагомим складником аграрної політики країни і кожного товаровиробника.

Ресурсозбереження – це комплекс заходів (організаційних, економічних), спрямованих на забезпечення раціонального та інтенсивного використання, економного споживання ресурсів за рахунок скорочення їх втрат, застосування ресурсоощадних технологій та прийняття інноваційних рішень в сфері аграрного виробництва.

Перехід до ресурсозберігаючого й водночас інтенсивного типу відтворення вимагає раціоналізації використання всіх видів ресурсів, у тому числі й матеріально-технічних. Нагальною стає потреба глибокої структурної перебудови аграрного сектора з урахуванням реальних потреб внутрішнього і зовнішнього ринків, впровадження ресурсозберігаючих технологій, прискорення й широкомасштабного впровадження досягнень науково-технічного прогресу, використання новітніх методів управління. Для формування й розроблення конкретних, адаптованих до реальних умов господарювання механізмів інтенсифікації та ресурсозбереження використовують комплекс різних методичних підходів (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Методи, які застосовуються у процесі формування інтенсифікаційно-інноваційної системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства

Методи	Мета застосування	Сфера застосування	Переваги	Недоліки
Методи оцінки еластичності попиту на ресурси за ціною та доходом	Визначення залежності ресурсомісткості (енергоємності, фондо- та матеріаломісткості) виробництва від коливання цін	Розрахунок ступеня еластичності, оцінка тенденцій зміни обсягів виробництва пролукпії та споживання матеріально-технічних ресурсів у виробничих пропесах аграрних підприємств	Можливість виявлення резервів ефективного ресурсозбереження	Непередбачуваність і стихійність процесів ціноутворення на ринку матеріально-технічних ресурсів
Порівняння	Дослідження динаміки змін показників ресурсовіддачі (ресурсомісткості) за видами матеріально-технічних ресурсів, визначення резервів покращення матеріально-технічного забезпечення сільського господарства	Оцінка динаміки змін сукупності показників ресурсовіллачі (ресурсомісткості) та ресурсозабезпеченості	Можливість виявлення найефективніших галузей сільського господарства за ступенем ресурсовіддачі	Не передбачається можливість визначення впливу факторів використання складових матеріально-технічної бази на кінцеві результати діяльності агроформувань
Балансовий метод	Розробка балансів за видами матеріально-технічних ресурсів для покращення рівня забезпеченості ними аграрного виробництва	Диференціація видів матеріально-технічних ресурсів для виробництва сільгосппродукції, оцінка факторних впливів	Простота побудови балансів, зрозумілий алгоритм розрахунку факторних впливів	Неможливість дослідження стохастичних факторних взаємозв'язків між складовими системи матеріально-технічного забезпечення галузі
Метод економіко-математичного моделювання	Визначення прогнозованої потреби в матеріально-технічних ресурсах, оцінка взаємозв'язків показників використання окремих видів ресурсів з тенденціями розвитку сільського господарства	Розрахунок потреби в матеріально-технічних ресурсах сільського господарства в цілому та його окремих галузей	Визначення перспективної потреби сільського господарства в матеріально-технічних ресурсах, виявлення найбільш ресурсомістких сфер аграрного виробництва	Застосування складних алгоритмів математичних розрахунків

Джерело: розроблено автором

Аналіз результатів інтенсифікації сільськогосподарського виробництва проводять шляхом оцінки співвідношення темпів зростання вартості спожитих матеріально-технічних ресурсів до темпів зростання обсягів виробництва продукції. Інтенсифікація має місце тоді, коли співвідношення темпів зростання спожитих ресурсів до темпів зростання виробництва продукції менше одиниці.

З даного співвідношення впливають такі припущення:

- інтенсифікацію та ресурсозбереження необхідно розглядати як взаємопов'язані складові при дослідженні виробничих процесів у сільському господарстві;
- собівартість окремих видів продукції сільського господарства, а також загальна сума витрат аграрних підприємств залежатимуть від інтенсифікації та ресурсозбереження;
- не кожна економія є справжньою, як і не кожна перевитрата є дійсною.

У процесі проведення аналізу інтенсифікації основними напрямками досліджень є: виявлення надлишку (нестачі) матеріально-технічних ресурсів; характеристика раціональності заміщення одних видів ресурсів іншими; визначення ступеня (глибини) використання матеріально-технічних ресурсів; визначення втрат ресурсів, що є наслідком недосконалості технологій та організації виробництва, упущень та економічних прорахунків.

Надлишок (нестача) матеріально-технічних ресурсів визначається як співвідношення дійсної наявності ресурсів до потреби в них.

Заміщення матеріально-технічних ресурсів відбувається в процесі їх споживання. Визначити ступінь раціональності такої заміни, технічні та економічні вигоди або втрати від заміщення, соціальні наслідки заміни одних видів ресурсів іншими – мета аналізу процесу ресурсозбереження.

Наступним напрямом аналізу процесу інтенсифікації та ресурсозбереження є визначення ступеня (глибини) використання матеріально-технічних ресурсів, комплексності переробки таких ресурсів. Крім того, у процесі аналізу визначаються втрати ресурсів, досконало вивчаються причини допущення втрат та приймаються відповідні рішення щодо підвищення

ефективності використання складових матеріально-технічної бази сільського господарства.

Вважаємо за доцільне здійснювати моніторинг і оцінювання стану економічної відповідальності власників та інвесторів у галузях сільського господарства за допомогою функціональних індикаторів.

Специфіка галузевих виробництв (рослинницької й тваринницької продукції тощо) викликає доцільність встановлення ступеня економічної відповідальності інвесторів за сукупним критерієм, розрахунок якого базується на часткових функціональних критеріях, отриманих за суб'єктивними судженнями кваліфікованих експертів. Такі критерії економічної відповідальності визначають на основі експертного оцінювання ризиків можливих збитків, неефективності та втрат функціональних складників інтенсифікації й розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства.

Сукупний критерій економічної відповідальності ($\tilde{N}EA$) розраховується за формулою:

$$\tilde{N}EA = \sum_{i=1}^n \hat{E}_{\hat{a}} d_i, \quad (1.3)$$

де: $\hat{E}_{\hat{a}}$ – значення функціональних критеріїв економічної відповідальності галузевих структурних складників сільського господарства;

d_i – вага значущості функціональних складників економічної відповідальності.

Сукупний критерій ефективності інвестиційно-інноваційного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства пропонуємо визначати за формулою:

$$CKP_{mt} = \sum_{i=1}^n K_i d_i, \quad (1.4)$$

де: K_i – значення функціональних критеріїв ефективності структурних складових;

d_i – вага значущості функціональних складників ефективності розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства.

Зазначимо, що пропонований методичний підхід містить певну частку суб'єктивізму, прояв якого виявляється як в оцінці критеріїв, так і в розподілі ваги функціональних складників при розрахунку сукупного критерію ефективності розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства. Проте саме відсутність чітко заданих параметрів оцінки дає змогу адаптувати цей інструмент всебічної, комплексної оцінки функціонування інвестиційно-інноваційного механізму розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства до перманентно змінних умов господарювання.

Використання системного підходу із застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів економічних досліджень дає змогу провести всебічний аналіз функціонування системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства та розробити оптимальні напрями стабілізації й удосконалення її. Ринкові трансформації системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства мають здійснюватися з дотриманням економічної рівності суб'єктів ринку, принципу демонополізації сфери обігу та створення умов для конкуренції, а також підвищення економічної заінтересованості постачальницько-посередницьких формувань у диверсифікованості видів та підвищенні якості наданих послуг.

Висновки до розділу 1

На основі дослідження теоретико-методологічних засад ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства можна зробити такі висновки:

1. Встановлено, що категорія «матеріально-технічна база сільського господарства» узагальнює природничо-наукові, технічні й економічні причинно-наслідкові взаємозв'язки і взаємозалежності та являє собою

сукупність матеріально-біологічних і матеріально-технічних елементів, що використовуються у виробничих процесах агроформувань. До складу матеріально-технічних ресурсів сільського господарства віднесено виробничо-технічні та матеріально-виробничі ресурси. Встановлено, що структуру матеріально-технічної бази сільського господарства визначають матеріально-виробничі, біологічні ресурси та матеріально-технічні елементи.

2. Враховуючи, що у забезпеченні стабільного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства важливу роль відіграє держава, в роботі систематизовано основні напрями державної політики в цій сфері, серед яких: прогнозування потреб галузі в основних видах матеріально-виробничих ресурсів та матеріально-технічних елементів по країні у цілому та по окремих регіонах; розробка державних і регіональних програм забезпечення стабільного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства, пріоритетних напрямів технічного і технологічного переоснащення галузі; формування єдиного інформаційного простору та координація маркетингу в системі матеріально-технічного забезпечення; проведення протекціоністської політики щодо вітчизняного товаровиробника матеріально-технічних ресурсів.

3. З'ясовано, що матеріально-технічне забезпечення сільського господарства включає комплекс методів та інструментів визначення потреби в компонентах матеріально-технічної бази з урахуванням маркетингової стратегії, поточних цілей, джерел фінансування та фінансових можливостей суб'єктів господарювання, а також контроль за їх використанням. Взаємозв'язок між елементами системи здійснюється через зовнішнє середовище, попит і пропозицію на ринку матеріально-технічних ресурсів, інфраструктуру ринку, внутрішнє середовище підприємств аграрного сектору.

4. Встановлено, що інтенсифікація виробництва, як головний напрям економічного зростання, являє собою комплексний, багатофакторний процес застосування ефективних і екологічно безпечних засобів та технологій, заснованих на досягненнях науково-технічного прогресу, а також інноваційних розробках, використанні раціональних форм організації і оплати праці,

управління і взаємовідносин між господарюючими суб'єктами. Аналіз процесів інтенсифікації пропонується здійснювати в три етапи з визначенням показників рівня, результатів та економічної ефективності інтенсифікації.

5. Визначено комплекс методів дослідження стану та ефективності функціонування системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства. Для прогнозування потреби в матеріально-технічних ресурсах запропоноване використання макро- і мікроекономічних підходів на основі цільових установок (показників) розвитку агрегованих галузей. Узагальнено методи, які застосовуються у процесі формування інтенсифікаційно-інноваційної системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства.

6. Удосконалено класифікацію складових оцінки ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства, систематизовано види ефективності, а також показники, що можуть бути використані для ухвалення господарських рішень, методичні підходи до оцінювання рівня господарювання та інтенсифікації виробництва з урахуванням впливу показника економічної відповідальності за результати сільськогосподарського виробництва.

Основні результати дослідження, проведеного у першому розділі дисертації, висвітлено у працях автора [102; 104; 105; 109; 110; 117].

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

2.1. Аналіз матеріально-технічного та економічного розвитку сільського господарства України

Сільське господарство, як системоутворююча галузь, відіграє особливу роль у розвитку будь-якого суспільства, оскільки забезпечує життєдіяльність людини. Цю галузь національної економіки можна розглядати як самостійну, зайняту виробництвом продукції й формуванням підвалин продовольчої безпеки держави. Водночас сільське господарство здатне забезпечити високий поступальний рівень соціально-економічного розвитку українського соціуму. Саме тому, виходячи з сучасного стану, глобальних тенденцій і викликів, ця галузь потребує модернізації існуючого комплексу продуктивних сил і виробничих відносин – удосконалення, поліпшення, оновлення, приведення їх у відповідність до нових вимог і норм у напрямі інноваційності.

Україна належить до найбільших за територією держав Європейського континенту, розташована у помірних і досить сприятливих для землеробства кліматичних умовах для виробництва більшості сільськогосподарських культур. Її ґрунтовий покрив представлений різними типами високопродуктивних чорноземів, які займають 26,5 млн га, або 44 % загальної площі території. На Україну припадає 6,7 % світових чорноземних ґрунтів.

Перш ніж перейти до аналізу матеріально-технічної бази агрокомплексу України, вважаємо за доцільне, розглянути ряд показників ефективності використання сільськогосподарських потужностей у призмі міжнародних зіставлень.

Аналізуючи фінансову підтримку українських виробників національним урядом у динаміці, спостерігаємо, що проектне фінансування наприкінці 2014 року було призупинене, що у порівнянні з іншими країнами світу є

виключенням, адже фінансування, наприклад, загалом по всіх країнах ОЕСР наприкінці 2014 року становило близько 178 862 млн. євро, по країнах Європейського Союзу (28) – 80 003 млн. євро, досить стрімко зростає ступінь фінансової підтримки Китаю – 218 970 млн. євро наприкінці 2014 року, що в 28,7 разів більше ніж у 2000 році. Така ситуація з низьким рівнем фінансової підтримки зі сторони уряду для українських сільськогосподарських виробників пояснює низькі темпи оновлення матеріально-технічного забезпечення сільського господарства.

Коефіцієнт захисту українських сільськогосподарських виробників є найнижчим у порівнянні з іншими країнами світу, більше того – у динаміці коефіцієнт захисту для України знижується, зокрема у 2014 році, в порівнянні, з 2000 роком коефіцієнт захисту знизився на 10 % і становив 0,865, натомість, коефіцієнт захисту виробників по країнах ОЕСР становив 1,095, Китаю – 1,041, ЄС-28 – 1,041, коефіцієнт Японії найвищий – 1,817, Норвегії – 1,777, США – 1,025. Як наслідок, коефіцієнт 0,865, притаманний Україні, показує, що ціни на продукцію сільськогосподарських виробників на 13,5 % нижче від середньосвітових цін на аналогічну продукцію.

Як показник результативності сільськогосподарського виробництва, обсяг виробництва культур рослинництва в Україні становить 3,7 тонн на 1 га, що у 0,9 тонн вище ніж у середньому по країнах ОЕСР та 0,5 ніж у середньому по світу, проте на 2,1 нижче ніж у середньому по країнах ЄС (28). Загалом, показник виробництва продукції рослинництва, який вищий аніж в Україні, характерний для таких країн як: Російська Федерація – 4,2 т/га, Нова Зеландія – 4,6 т/га, Китай – 5,3 т/га, Чилі – 5,3 т/га.

Одним із показників вимірювання рівня продуктивності сільського господарства є додана вартість на одного працівника. Для України показник становить 5 495,3 дол. США, що в 2,8 рази більше ніж в 2000 році, та на 3046,9 дол. США показник України в 2012 році вище середнього по світу, що свідчить про відносно високий рівень продуктивності сільськогосподарського виробництва національної економіки (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Додана вартість сільськогосподарського виробництва на одного працівника протягом 2000-2014 років (в постійних цінах 2005 року дол. США)

Країна	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2014 р. до 2000 р.
Аргентина	9793,7	9703,9	10261,7	12065,0	11466,8	12614,4	11301,7	13176,2	1,35
Австралія	41208,8	44220,9	43876,5	45930,5	41482,0	47792,3	50033,8	52701,5	1,28
Бельгія	40463,5	44480,9	47774,8	53449,6	56365,9	60752,2	60625,7	68736,0	1,70
Болгарія	9642,9	10963,7	12758,1	12773,1	14576,7	14207,1	15030,7	18789,4	1,95
Бразилія	2463,8	2866,4	3251,5	3567,7	4069,9	4398,9	4777,1	5470,5	2,22
Китай	438,1	460,7	500,4	552,2	602,1	656,7	721,7		-
Чеська Республіка	5709,4	5898,0	7187,8	7588,0	6470,4	6902,4	7626,4	7841,2	1,37
Німеччина	21232,8	22235,6	32794,1	24043,0	39548,9	31796,8	34244,2	39490,3	1,86
Данія	29316,8	31133,2	34352,7	36349,4	31402,4	42676,9	47044,5	41869,6	1,43
ЄС-28	14878,0	16021,8	18343,7	17746,7	20312,1	20826,9	21627,8		-
Фінляндія	33255,3	35046,9	36904,9	41768,4	47178,0	55099,0	61056,5	71464,5	2,15
Франція	42550,7	47218,2	52168,6	53831,9	61045,9	68953,3	72133,9	84574,2	1,99
Нідерланди	43100,7	43184,7	49406,5	51380,3	56204,7	60454,8	63060,5	70859,4	1,64
Нова Зеландія	26763,0	25535,6	27071,4	28276,2	27228,7	25542,8	29722,2	-	-
Російська Федерація	3743,2	4468,1	4651,4	4986,5	5482,3	5129,1	5933,0	-	-
Словенія	42839,7	58738,0	67672,4	74900,2	96975,2	115586,2	133669,1	163437,4	3,82
Швеція	23810,1	27010,8	31398,2	34662,8	37298,8	35927,4	38244,3	42495,7	1,78
Україна	1965,7	2353,8	2723,9	2948,9	3471,3	3574,8	4374,6	5495,3	2,80
США	38473,4	39625,5	48301,5	54460,6	52447,4	62882,9	60614,2	-	-
Світ	1065,6	1089,3	1151,1	1202,1	1241,9	1292,3	1327,7	-	-

Джерело: складено автором з використанням офіційних даних Світового банку [235]

Проте, у порівнянні з європейськими країнами, значення України у десятки разів менше, зокрема: із Бельгією у 12,5 разів, Болгарією – 3,4 рази, Чехією – 1,4 рази, Німеччиною – 7,2 рази, Данією – 7,6 рази, Фінляндією – в 13 разів, Францією – 15,4 рази, Нідерландами - 12,9 рази, Словенією – 29,7 разів та Швецією – в 7,7 разів.

Не дивлячись на той факт, що площа ріллі на 1 особу в Україні є, порівняно, високою, наявність сільськогосподарської техніки на 100 кв. км. ріллі є незначною – лише 102,7 тракторів на 100 кв. км, що в 2 рази менше ніж в Румунії, в 8 разів аніж в Іспанії, 9 разів аніж в Ісландії, в 12,3 рази менше показника Польщі.

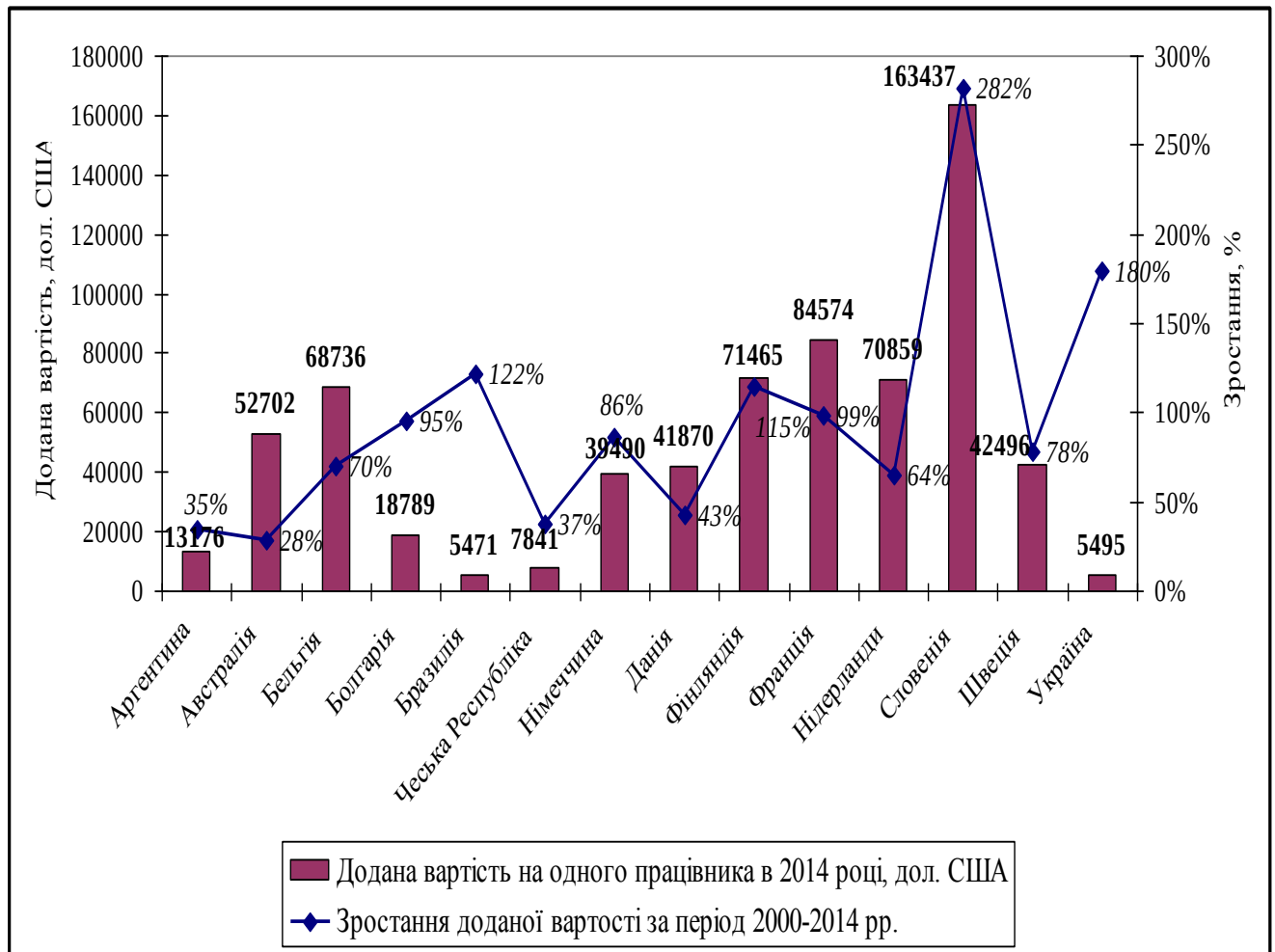

Рис. 2.1 Додана вартість сільськогосподарського виробництва на одного працівника в 2014 р. (в постійних цінах 2005 р., дол. США) та її зміни у порівнянні з 2000 р.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Світового банку [235]

Показник наявності сільськогосподарської техніки, зокрема тракторів, менший аніж в Україні лише у Білорусії – 15,5 % від показника України та Російській Федерації – на 73,6 % менше аніж в Україні. Такий низький показник наявності сільськогосподарської техніки може свідчити лише про високий рівень навантаження ріллі на 1 трактор.

Рівень забезпеченості сільськогосподарських підприємств країн-членів ЄС виключно власною сільськогосподарською технікою є порівняно нерівномірним, найвищим для Чехії, Німеччини, Франції, Люксембургу, Австрії, Словенії, Фінляндії та Швеції, розрахованої відповідно до наявної кількості сільськогосподарських підприємств (табл. 2.2). В середньому, по країнах ЄС, спостерігаємо, що найбільш характерними є чотири-колісні

трактори, гусеничні трактори, прокладки, різцетримачі, аніж зерно-збиральні комбайни чи повністю механізовані комбайни.

Таблиця 2.2

**Рівень забезпеченості сільськогосподарських підприємств країн ЄС
сільськогосподарськими машинами станом на 2013 рік (на загальну площу ріллі)**

Країна	Забезпеченість сільськогосподарських підприємств виключно власною/ими				
	Сільськогосподарською технікою у загальному	чотири-колісними тракторами, гусеничними трактори, прокладками, різцетримачами	культиваторами	зерно-збиральними комбайнами	повністю механізованими комбайнами
Чехія	2,0	0,9	0,6	0,3	0,2
Німеччина	1,6	0,9	0,1	0,2	0,3
Естонія	0,9	0,5	0,1	0,1	0,2
Франція	1,4	0,8	0,1	0,1	0,4
Люксембург	1,7	0,9	0,6	0,2	0,1
Нідерланди	1,1	0,8	0,1	0,1	0,1
Австрія	2,0	0,9	0,5	0,1	0,6
Польща	1,4	0,7	0,1	0,4	0,3
Португалія	0,8	0,5	0,2	0,0	0,0
Румунія	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Словенія	1,7	0,9	0,7	0,0	0,1
Словаччина	1,1	0,5	0,3	0,1	0,2
Фінляндія	1,6	1,0	0,2	0,5	0,0
Швеція	1,7	0,9	0,2	0,2	0,4
Разом по країнам ЄС	0,6	0,4	0,1	0,1	0,1

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Євростату [236]

Аналізуючи табл. 2.3, спостерігаємо, що рівень навантаження ріллі на 1 трактор в Україні є найвищим і становить близько 97,4 гектар на 1 трактор, що у порівняння, наприклад, з Польщею, у 12,3 рази вище, або зі Словенією, де рівень навантаження становить лише 1,7 га на 1 трактор.

Навантаження зернозбиральних площ зернових на 1 комбайн в Україні становить 1016,4 га на 1 комбайн, що також є найвищим значенням серед європейських країн: Польща – 18,3 га, Словенія – 78,4 га, Данія – 192,9 (табл. 2.4).

Таблиця 2.3

Навантаження ріллі на 1 трактор, га

Країна	Рівень навантаження ріллі на 1 трактор, га
Словенія	1,7
Швейцарія	3,8
Австрія	4,2
Італія	4,7
Нідерланди	7,7
Ірландія	6,8
Норвегія	6,5
Бельгія	8,9
Франція	15,7
Данія	20,6
Польща	7,9
Німеччина	11,9
Україна	97,4
США	36,9

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Світового банку [234]

Таблиця 2.4

Навантаження зернозбиральних площ зернових на 1 комбайн, га

Країна	Рівень навантаження зернозбиральних площ зернових на 1 комбайн, га
Словенія	78,4
Франція	318,3
Австрія	146,4
Естонія	638,4
Нідерланди	227,2
Данія	192,9
Ірландія	450,6
Бельгія	37,6
Великобританія	265,3
Польща	18,3
Німеччина	202,0
Україна	1016,4

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Євростату [234; 238]

Таким чином, порівняльна характеристика стану матеріально-технічного забезпечення сільського господарства України з країнами світу показав, що для національної економіки характерним є високий рівень навантаження на сільськогосподарську техніку, низький рівень фінансової підтримки зі сторони уряду, відсутній захисний механізм для національного виробника, значна площа орної землі та, відносно, прийнятна дохідність зернових, що можна пояснити високим рівнем родючості ґрунтів у порівнянні з іншими країнами,

що дає змогу при відсутності можливості використання сучасних методів використання матеріальних фондів отримувати прибутки сільськогосподарським виробником. Далі, вважаємо за доцільне, здійснити більш поглиблений аналіз матеріально-технічного забезпечення саме українських сільськогосподарських підприємств.

Діапазон і напрями розвитку сільського господарства, ефективність використання природних і трудових ресурсів визначає його матеріально-технічна база, найважливіший складник якої становлять основні виробничі засоби, особливо машини і обладнання. Впродовж останніх 12 років вартість основних засобів національної економіки зростає від 828,8 до 10401,3 млрд грн, або в 12,5 рази, а сільського господарства, мисливства, й лісового господарства з 97,5 по 151,8 млрд грн (1,6 рази). За період 2000–2013 рр. частка сільського господарства, мисливства, й лісового господарства в основних засобах національної економіки зменшилася від 11,8 % до 1,5 % (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Вартість основних засобів України
за видами економічної діяльності в динаміці, млн. грн.**

Рік	Показник		
	Усього	у т. ч.	
		сільське господарство, мисливство, лісове господарство	частка сільського господарства, мисливства й лісового господарства, %
2000	828822	97471	11,8
2001	915477	93392	10,2
2002	964814	86192	8,9
2003	1026163	77979	7,6
2004	1141069	75447	6,6
2005	1276201	76034	6,0
2006	1568890	75511	4,8
2007	2047364	78978	3,9
2008	3149627	95880	3,0
2009	3903714	103187	2,6
2010	6648861	113388	1,7
2011	7396952	118019	1,6
2012	9148017	137640	1,5
2013	10401324	151833	1,5
2013 р. до 2000 р., %	12,5 рази	1,6 рази	–

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [199; 200; 212; 217]

Зниження частки основних засобів в основному капіталі національної економіки викликане диспропорційним розвитком різних галузей. Диспропорційність розвитку аграрного сектору та формування основного капіталу сільськогосподарських товаровиробників порівняно з іншими галузями національної економіки зумовлена диспаритетом цін на сільськогосподарську продукцію. Так за період 2000–2009 рр. при підвищенні цін на сільськогосподарську продукцію в 4,2 раза, ціни на матеріально-технічні ресурси промислового походження, спожиті в сільському господарстві, зросли у 4,7 раза.

За цей період частка основного капіталу сільського господарства, мисливства й лісового господарства зменшилася на 9,2 в.п. при збільшенні основних засобів виробництва на 5,8 % порівняно з 2000 р. Проте починаючи з 2010 р., коли збільшення цін на сільськогосподарську продукцію перевищило промислові ціни, основні засоби сільського господарства зросли в 47,1 %, а їх частка в основному капіталі зменшилася лише на 1,1 в.п. (рис. 2.2).

У порівнянні з Україною, вартість основних виробничих засобів країн Європейського Союзу зросла від 1886,8 до 2859,2 млрд євро, або в 1,5 раза, а сільського господарства, рибальства, й лісового господарства з 67,3 до 85,9 млрд євро (1,3 раза).

За період 2000–2011 рр. частка сільського господарства, рибальства, й лісового господарства в основних засобах країн-членів Європейського Союзу зменшилася від 3,57 % до 3,01 % (табл. 2.6), що у порівнянні з Україною, для якої характерним є зниження частки сільського господарства, мисливства, й лісового господарства на 10,3 %, становить лише 0,56 %, що свідчить про відносну секторальну стабільність не лише у аграрному секторі, а й у всіх сферах економіки країн-членів Європейського Союзу.

Сільськогосподарське виробництво являє собою визначальний вид діяльності людини, що дає змогу не розсіювати, а примножувати додаткову енергію, що надходить з Космосу. Людська праця, що сприяє нагромадженню сонячної енергії завдяки фотосинтезу, створює додатковий продукт (додану

вартість), забезпечує збалансований розвиток природи і суспільства, спростовує дію другого закону термодинаміки (ентропії). Що стосується суспільної корисності, то визначальною компонентою його ролі є соціальна значущість для забезпечення життєдіяльності населення країни

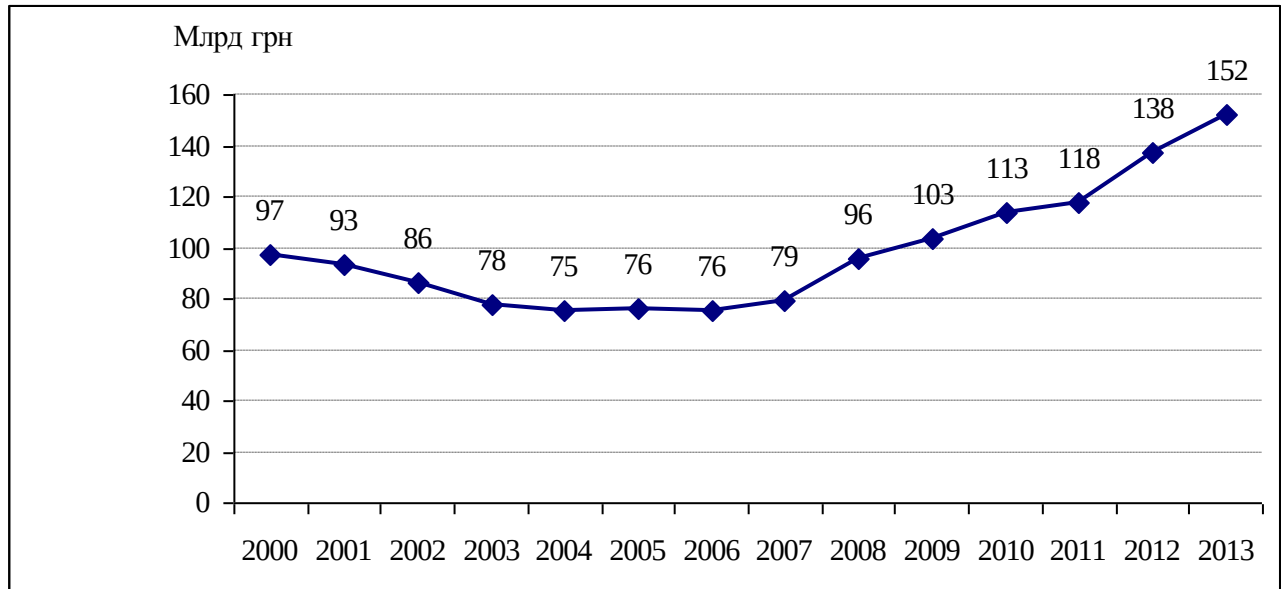

Рис. 2.2. Вартість основних засобів сільського господарства України, млрд. грн.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120; 121; 128; 199; 200; 212; 217]

Таблиця 2.6

**Вартість основних засобів в країнах ЄС
за видами економічної діяльності в динаміці, млн. євро**

Рік	Показник		
	Усього	у т. ч.	
		сільське господарство, рибальство, лісове господарство	частка сільського господарства, рибальства й лісового господарства, %
2000	1 886 752,5	67 264,7	3,57
2001	1 966 423,9	68 938,9	3,51
2002	2 039 773,7	70 256,4	3,44
2003	2 077 362,8	70 628,2	3,40
2004	2 189 282,3	73 561,0	3,36
2005	2 296 695,5	75 906,6	3,31
2006	2 414 420,9	77 675,9	3,22
2007	2 566 806,4	80 945,0	3,15
2008	2 649 570,7	83 703,3	3,16
2009	2 658 636,1	82 952,7	3,12
2010	2 758 612,7	84 210,1	3,05
2011	2 859 173,0	85 948,2	3,01
2011 р. до 2000 р., %	1,5 раза	1,3 раза	—

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Євростату [234; 238]

Як і будь-яка галузь, сільське господарство пов'язане міжгалузевими відносинами, насамперед з промисловістю, що забезпечує його матеріально-технічними ресурсами, та галузями переробної промисловості, які переробляють сільськогосподарську сировину. Одне робоче місце в сільському господарстві створює умови для організації десяти робочих місць в інших сферах виробництва, а одна грошова одиниця, одержана в галузі, дає можливість отримати дванадцять одиниць в інших галузях. Сільські території є місцем оздоровлення жителів країни, а сільське господарство – збереження національних звичаїв і традицій. У країнах з розвиненою ринковою економікою саме ці чинники враховують при побудові ефективних розподільчих відносин, які мають ключове значення у відтворювальних процесах.

Порівняльний аналіз фондозабезпеченості аграрного сектору й інших галузей національної економіки свідчить про проблемність формування основного капіталу сільського господарства. Станом на кінець 2013 р. вартість основних засобів у доларовому еквіваленті зросла у 8,2 раза, а вартість основних засобів сільського господарства, мисливства і лісового господарства залишилася майже без змін. Водночас суттєво змінився рівень фондозабезпеченості в сільськогосподарських підприємствах, які є основою товарного виробництва (з 2010 р. статистичні дані основних засобів сільськогосподарських підприємств відсутні). З 2000 по 2010 р. абсолютне зменшення вартості основних засобів сільськогосподарських підприємств становило 14,2 млрд грн або 1,8 млрд дол. США (табл. 2.7).

Зі змінами вартісних параметрів основного капіталу змінилася також структура активів сільськогосподарських підприємств. Якщо в 2000 р. частка будинків, споруд і передавальних пристроїв у вартості основних засобах становила 61,1 %, то 2010 р. – 41,5 %, зменшилася на 19,6 в.п., а у вартісному виразі – на 23,1 млрд грн. Водночас збільшилася активна частина основних засобів – машин і обладнання у 2,44 раза, а транспортних засобів в 1,79 раза при зростанні часток їх в основних засобах на 25,1 та 4,6 в.п. відповідно.

Таблиця 2.7

Забезпеченість сільського господарства України основними засобами, млн. грн.

Рік	Основні засоби сільськогосподарських підприємств	В. Т. Ч.					
		будинки, споруди і передавальні пристрої	%	машини і обладнання	%	транспортні засоби	%
2000	87764	53607	61,1	11533	13,1	3548,9	4,0
2001	71760	39324	54,8	9577,4	13,3	3415,3	4,8
2002	60190	31269	52,0	8771,8	14,6	2988,8	5,0
2003	52195	25709,1	49,3	8235,3	15,8	2847,4	5,5
2004	47034	22201,5	47,2	8803,3	18,7	2865,0	6,1
2005	46852	26041,6	55,6	11027,5	23,5	3518,5	7,5
2006	47133	24233,2	51,4	13129,7	27,9	3532,2	7,5
2007	53658	25456,5	47,4	16891,7	31,5	4240,6	7,9
2008	56122	24129,2	43,0	20258,3	36,1	4847,1	8,6
2009	62082	26368,3	42,5	22967,9	37,0	5432,7	8,8
2010	73583	30542,3	41,5	28090,6	38,2	6335,8	8,6
2010 р. до 2000 р.,	83,8%	57,0%	–	2,44 раза	–	1,79 раза	

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120; 121; 128; 199; 200; 212; 217]

Таблиця 2.8

Забезпеченість сільського господарства України сільськогосподарськими машинами

Показник	Рік						2013 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	
Сільськогосподарські підприємства							
Трактори, тис. шт.	318,9	216,9	151,3	147,1	150,1	146,0	45,9
Потужність двигунів тракторів, тис. кВт	20611	14792	12557	12656	12942	12908	62,6
Зернозбиральні комбайни, тис. шт.	105,2	47,2	32,8	32,1	32	30	28,5
Кукурудзозбиральні комбайни, тис. шт.	15,3	4,8	2,5	2,3	2,1	2	13,1
Бурякозбиральні машини, тис. шт.	19,8	8,5	4,2	3,8	3,6	3	15,2
Картоплезбиральні машини, тис. шт.	9,6	1,9	1,7	1,7	1,6	1,5	15,6
Льозбиральні комбайни, тис. шт.	1,7	1	0,5	0,4	0,3	0,3	17,6
Установки та агрегати для доїння корів, тис. шт.	33,5	16,8	10,9	10,8	11,2	11,2	33,4
Енергетичні потужності – всього, млн кВт	69,8	46,2	36,7	36,4	41,4	43,2	61,9
Господарства населення							
Трактори, тис. шт.	101	135	172	179	184	189	1,9 раза
Зернозбиральні комбайни, тис. шт.	2	13	21	22	22	23	11.5 раза

Джерело: розраховано за офіційними даними Державної служби статистики України [120; 121; 128; 199; 200; 212; 217]

Проте збільшення активної частини основних засобів в підприємствах аграрного сектору характерне лише для його вартісних параметрів у зв'язку зі зростанням цін на матеріально-технічні ресурси. Кількісні параметри більшості видів галузевих основних засобів скорочуються (табл. 2.8).

Так, кількість тракторів у сільськогосподарських підприємствах зменшилася на 54,1 %, а за потужністю двигунів – на 37,4 %. Особливо важка ситуація в сільському господарстві склалася зі збиральними машинами, де зниження забезпеченості технічними засобами становить від 71,5 % за зернозбиральними комбайнами до 86,9 % за кукурудзозбиральними комбайнами, та 84,8, 84,4, 82,4 за бурякозбиральними, картоплюзбиральними та льонозбиральними комбайнами відповідно. В цілому енергетичні потужності у сільськогосподарських підприємствах галузі за досліджуваний період знизилися на 38,1 %. Водночас у господарствах населення кількість технічних засобів зростає – тракторів у 1,9, а зернозбиральних комбайнів у 11,5 раза.

Наявність та потужність тракторів у сільськогосподарських підприємствах галузі в динаміці представлено на рисунку 2.3.

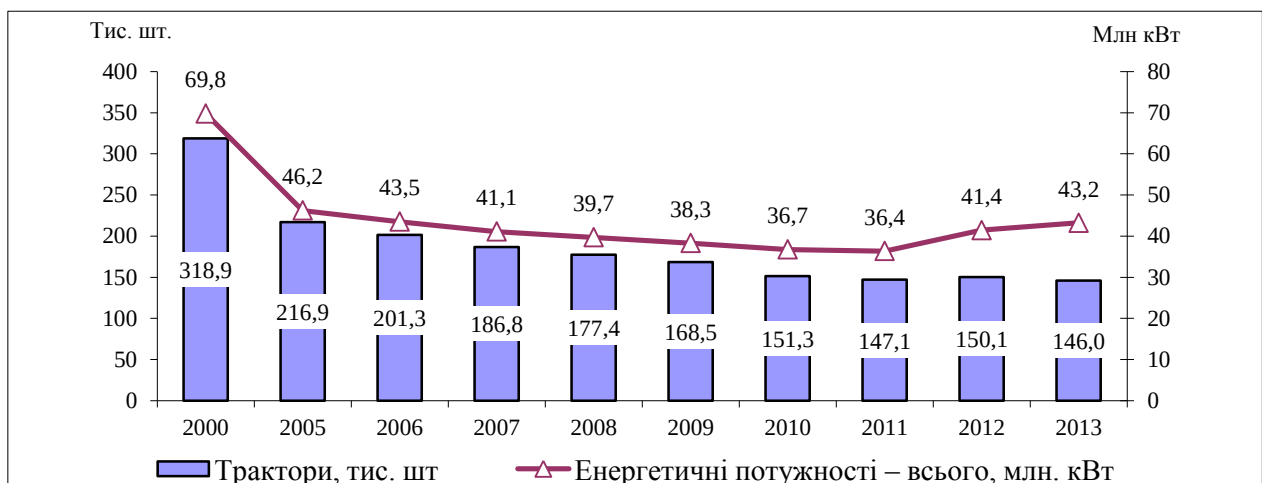

Рис. 2.3. Наявність та розподіл за потужністю тракторів в сільськогосподарських підприємствах на кінець року

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120; 121; 128; 199; 200; 212; 217]

Аналіз даних рис. 2.2. свідчить, що в середньому потужність двигуна одного трактора в динаміці зростає від 21,8 кВт 2000 р. до 29,6 кВт у 2013 р. За останні чотири роки аналізованого періоду в сільськогосподарських

підприємствах кількість тракторів потужністю до 40 кВт зменшилася від 6,5 % до 5,9 % або на 0,6 в.п., а потужністю від 40 до 60 кВт – від 38,1 % до 34,8 % (3,3 в.п.) при зростанні кількості тракторів потужністю від 60 до 100 та 100 і більше кВт зросла на 2,1 та 1,9 в.п відповідно (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Розподіл тракторів за потужністю у сільськогосподарських підприємствах

Показник	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.	
	од.	% до усього	од.	% до усього	од.	% до усього	од.	% до усього
Трактори – всього	151287	100,0	147131	100,0	150740	100,0	146004	100,0
<i>у т.ч. трактори потужністю</i>								
менше 40 кВт	9798	6,5	9225	6,3	9399	6,2	8587	5,9
від 40 до 60 кВт	57584	38,1	54767	37,2	54896	36,4	50746	34,8
від 60 до 100 кВт	43929	29,0	43288	29,4	45249	30,0	45420	31,1
100 кВт і більше	39976	26,4	39851	27,1	41196	27,3	41251	28,3

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120; 121; 128; 199; 200; 212; 217]

Зі зменшенням кількості тракторів і комбайнів у сільськогосподарських підприємствах підвищилося навантаження на сільськогосподарську техніку з розрахунку на земельну площу. Так, за досліджуваний період площа сільськогосподарських угідь у всіх категоріях господарств зменшилася від 40,3 млн га 2000 р. до 36,5 млн га 2013 р. або на 9,4 %, в т.ч. у всіх сільськогосподарських підприємствах – з 34,1 по 20,4 млн га (40,2 %). Водночас у сільськогосподарських підприємствах площа угідь зменшилася від 32,9 до 16,5 млн га (49,8 %), у фермерських господарствах зросла з 1,2 по 4,2 млн га або у 3,5 раза, а в господарствах населення – від 6,2 до 15,8 млн га (у 2,5 раза).

Якщо у 2000 р. на 1000 га ріллі у сільськогосподарських підприємствах припадало 11 тракторів, то у 2013 р на 27,3 % менше або лише 8 тракторів. У господарствах населення за період 2000–2013 рр. навантаження на один трактор зросло від 61,8 га (16 тракторів на 1000 га), до 83,7 га (12 тракторів на 1000 га). Безумовно, що в господарствах населення, як правило, використовується малопотужна міні техніка.

За досліджуваний період кількість зернозбиральних, кукурудзозбиральних, картоплезбиральних, бурякозбиральних та

льонозбиральних комбайнів на 1000 га посівної площі культури зменшилася на 2 од. (33,3 %), 7 од. (87,5 %), 117 од. (88,0 %) та 71 од. (98,6 %) відповідно. Енергетичні потужності на 100 га посівної площі за 2000–2013 рр. скоротилися на 30,1 % – від 312 до 218 кВт (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Рівень забезпеченості сільськогосподарських підприємств України
сільськогосподарськими машинами**

Показник	Рік						2013 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	
Трактори на 1000 га ріллі, шт.	11	11	8	8	8	8	72,7
Зернозбиральні комбайни на 1000 га посівної площі зернових (без кукурудзи), шт.	6	5	4	4	4	4	66,7
Кукурудзозбиральні комбайни на 1000 га посівної площі кукурудзи, шт.	8	5	1	1	1	1	12,5
Картоплезбиральні комбайни на 1000 посівної площі картоплі, шт.	133	117	59	49	40	16	12,0
Бурякозбиральні машини на 1000 га посівної площі буряків, шт.	16	17	9	8	9	13	81,3
Льонозбиральні комбайни на 1000 га посівної площі лону, шт.	72	41	8	7	6	1	1,4
Енергетичні потужності з розрахунку на 100 га посівної площі, кВт	312	251	193	187	213	218	69,9

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120; 121; 128; 199; 200; 212; 217]

Проте техніко-технологічне оснащення галузі в сучасних умовах характеризується не лише кількістю технічних засобів, але і їх якістю, продуктивністю, відповідністю світовим вимогам до екологічних характеристик, технологічною досконалістю для врахування біологічних особливостей рослин і тварин у процесі їх вирощування. Ці параметри у вітчизняному сільськогосподарському виробництві поки-що не відповідають світовим стандартам.

Енергетичні засоби та сільськогосподарські машини відстають від світових на 2–3 покоління, а продуктивність їх нижча в середньому на 40–60 % при вищій матеріаломісткості та більших затратах праці на обслуговування й експлуатацію. За екологічними вимогами, що характеризуються викидами в атмосферу небезпечних газів, деструктуризацією ґрунту більшість вітчизняних технічних засобів не відповідають параметрам системи Євро-2, не говорячи вже

про Євро-3 та Євро-4, а умови праці на них менш комфортні порівняно з європейськими, американськими, японськими. Проте навіть кількісна забезпеченість сільськогосподарських підприємств конструктивно застарілими енергетичними засобами та основними сільськогосподарськими машинами становить лише 50–65 % технологічної потреби.

Водночас машинно-тракторний парк модернізується вкрай повільно. Близько 85 % техніки в господарствах експлуатується за межами амортизаційних строків. Так, строком до 10 років експлуатується 16,2 % тракторів і 21,7 % зернозбиральних комбайнів, а решта техніки від 10 до 20 років і більше. Через фізичне спрацювання та технічні несправності в Україні щорічно не використовується 25–35 % тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин. Коефіцієнт готовності технічних засобів до польових робіт становить 0,59–0,77.

Так, парк наявних комбайнів зношений на 82 %, забезпеченість ними становить 50 %. Щорічні втрати зерна від несвоєчасного збирання зернових і зернобобових культур на невчасно зібраних площах досягає 1015 %, близько 2,5–3,4 млн т зерна або 12,5–16,3 млрд грн за прогнозованими світовими цінами 240 дол. США за 1 т.

Забезпечення простого відтворення основних засобів здійснюватися шляхом амортизаційних відрахувань. Проте амортизаційна політика в Україні не має інвестиційного спрямування. *По-перше*, розміри амортизаційних відрахувань не відповідають витратам основного капіталу в процесі аграрного виробництва, що пов'язано з базою нарахування амортизації – вартістю основних засобів, яка не відповідає ринковій. Така ситуація зумовлена недосконалістю теорії та практики переоцінки основних засобів, що регламентується рядом нормативно-правових актів. Найдосконалішим документом щодо порядку переоцінки основних засобів є норма П(С)БО 7, відповідно до якого потребують узгодження та врегулювання всі інші документи. *По-друге*, кошти амортизаційного фонду в більшості випадків використовуються не за призначенням у зв'язку з нестачею обігових коштів у

сільськогосподарських підприємствах для забезпечення поточних витрат виробництва продукції.

Починаючи з 2005 р. ситуація з відтворенням основних засобів поліпшилася за рахунок введення прискорених норм амортизації. Згідно з цим збільшуються суми амортизаційних відрахувань і їх відсоток до вартості основних засобів від 1,81 % у 2000 р. до 4,59 % в 2013 р. Проте нині амортизаційні відрахування дають змогу відтворити наявні основні засоби майже за 22 роки, а для формування основних засобів відповідно до потреби при такому розмірі амортизації на 2020 рік необхідно 131 рік (табл. 2.11).

Варто зауважити, що у США, згідно з Модифікованою системою прискореної амортизації, технічні та транспортні засоби мають амортизуватися відповідно до системи оподаткування за чотири роки. В перший рік амортизаційні відрахування становлять 33,3 %, у другий – 44,45 %, у третій та четвертий – 14,81 і 7,41 відповідно.

Таблиця 2.11

**Амортизаційні відрахування на відтворення
основних засобів сільськогосподарських підприємств**

Показник	Рік					
	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Амортизаційні відрахування, млн грн	1,3	1,1	3963,1	4845,7	6522,0	6971,7
Частка амортизаційних відрахувань до вартості основних засобів, %	1,81	1,99	3,50	4,11	4,74	4,59
Термін можливого простого відтворення наявних основних засобів, років	55,2	50,3	28,6	24,4	21,1	21,8
Частка амортизаційних відрахувань у структурі витрат сільськогосподарського виробництва, всього, %	8,4	4,9	5,3	4,9	5,3	5,5
в т.ч. рослинництва, %	8,2	5,4	5,9	5,4	5,7	5,9
тваринництва, %	8,6	4,1	3,9	3,6	4,1	4,4

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120; 121; 128; 199; 200; 212; 217]

Отже для забезпечення простого відтворення галузевих основних засобів амортизаційна політика в Україні потребує інвестиційно-спрямованого реформування, що включає: розмежування економічної та податкової функції амортизації; стимулювання використання економічними суб'єктами амортизаційних відрахувань за прямим цільовим призначенням – на просте

відтворення основних засобів; впровадження податкових норм прискореної амортизації для всіх груп основних засобів у сільському господарстві; запровадження практики постійної переоцінки основних засобів у галузі.

Важливе значення має ефективність використання матеріально-технічної бази сільського господарства. Проте рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції за аналізований період характеризується значними коливаннями – від збиткового господарювання 2000 р. (-1,0 %) до прибуткового 2013 р. (11,2 %). Найвищий рівень рентабельності галузь отримала 2011 р., що становив 27,0 %. Водночас в масштабі національної економіки матеріально-технічна база сільського господарства використовується більш ефективно. Так, при зростанні в 1,6 раза вартості основних засобів сільського господарства, мисливства, й лісового господарства за 2000–2013 рр. валова додана вартість сільського господарства у фактичних цінах зросла від 23441 до 131727 млн грн або у 5,6 раза (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Основні показники використання основних засобів
у сільському господарстві України в динаміці**

Рік	Показник				
	Вартість основних засобів сільського й лісового господарства та мисливства, млн грн	у відсотках загального підсумку по національній економіці	Рентабельність продукції сільського господарства, %	Валова додана вартість (у фактичних цінах); млн грн	у відсотках до загального підсумку по національній економіці
2000	97471	11,8	-1,0	23441	16,3
2001	93392	10,2	18,3	29421	16,3
2002	86192	8,9	4,9	29418	14,6
2003	77979	7,6	12,6	29059	12,1
2004	75447	6,6	8,1	37258	11,9
2005	76034	6,0	6,8	40542	10,4
2006	75511	4,8	2,8	41006	8,6
2007	78978	3,9	15,6	47417	7,5
2008	95880	3,0	13,4	65148	7,9
2009	103187	2,6	13,8	65758	8,3
2010	113388	1,7	21,1	82948	8,2
2011	118019	1,6	27,0	109961	9,4
2012	137640	1,5	20,5	113245	9,0
2013	151833	1,5	11,2	131727	10,0

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120; 121; 128; 199; 200; 212; 217]

Отже 1,5 % вартості засобів сільського й лісового господарства та мисливства в структурі основного капіталу національної економіки 2013 р. забезпечили 10,0 % валової доданої вартості по національній економіці загалом.

Таким чином, проблеми закупівлі нової техніки пов'язані з недосконалою амортизаційною політикою і низькою прибутковістю сільськогосподарського виробництва. Амортизаційні відрахування 2013 р. повністю навіть не використовувалися на відтворення технічних засобів. З 6971,7 млн грн амортизації на закупівлю необхідної сільськогосподарської техніки використано 4641,0 млн грн. Решта суми, що становила 2330,7 млн грн, була задіяна в поточній виробничій діяльності (закупівля насіння, добрив, засобів захисту рослин, паливно-мастильних матеріалів).

Сільськогосподарськими товаровиробниками нові технічні засоби заповувалися в основному вітчизняного виробництва та близького зарубіжжя, оскільки ціна на них у 2–2,5 раза нижча ніж у провідних світових виробників (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Купівля аграрними підприємствами нової
сільськогосподарської техніки за потужністю та видами, 2013 р.**

Показник	Кількість, од.	Середня ціна, грн	Сума тис. грн
Трактори всіх видів	2788	542565,6	1 512 672,9
в т. ч. з потужністю менше 40 кВт	84	114595,7	9 626,0
з потужністю від 40 до 60 кВт	371	162952,9	60 455,5
з потужністю від 60 до 100 кВт	1216	240869,9	292 897,8
понад 100 кВт	1117	1029269,1	1 149 693,6
Плуги	1111	145359,1	161 494,0
Культиватори	1699	174344,6	296 211,5
Борони	1627	136542,9	222 155,3
Сівалки (без тукових)	1776	402266,0	714 424,4
Розкидачі гною і добрив (включаючи сівалки тукові)	854	148412,4	126 744,2
Машини і пристрої для поливу	213	444053,4	94 585,4
Всього на суму	х	х	4 640 960,6

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120; 121; 128; 199; 200; 212; 217]

Водночас значна кількість технічних засобів вітчизняної машинопродукції виявилася непотрібною для фермерів і господарств населення з незначними за розмірами площами. Сільськогосподарські товаровиробники потребували в основному комбінованих ґрунтообробних машин, а не дискових борін і культиваторів. Те, що не пропонували вітчизняні сільськогосподарські машинобудівники, можна було за доступною ціною придбати за кордоном. Хоча іноземна техніка була вживаною (знаходилася в експлуатації), вона відповідала вимогам «ціна–якість».

Через фінансову неспроможність суб'єктів господарювання і спад інвестиційної діяльності сільськогосподарське виробництво перебуває нині у технічній і технологічній кризі. Для відновлення технічного потенціалу аграрного виробництва та доведення його до рівня технологічної потреби необхідно протягом 10 років щорічно інвестувати 100 млрд грн. Суть проблеми полягає у неможливості формування системи інженерно-технічного забезпечення, спроможної ефективно й стабільно відтворювати технічний потенціал сільського господарства, включаючи техніко-технологічне обслуговування за нинішньої державної економічної та технічної політики. Водночас лише амортизаційні відрахування одного з найдешевших комбайнів серії Джон-Дір WTS 9680 досягають 112–120 грн/т при намолоті 4000 т зерна за сезон і експлуатації протягом 10 років.

Отже формування матеріально-технічної бази сільського господарства відповідно до сучасних світових стандартів, підвищення рівня фондозабезпеченості галузі, розширене відтворення основного капіталу потребують значних інвестицій, які можна забезпечити шляхом:

- пільгового довгострокового державного кредитування за низькими відсотками придбання сільськогосподарської техніки та обладнання, будівництва тваринницьких комплексів, формування основного стада худоби та багаторічних насаджень;

- безвідсоткового державного кредитування екологічно чистого аграрного виробництва та впровадження інноваційних технологій;

– стимулювання створення агропромислових об'єднань, спільних підприємств при об'єднанні земельного капіталу вітчизняних агроформувань та основного капіталу іноземних компаній, розвитку цивілізованого ринку лізингу.

Зміна форм власності, реструктуризація підприємств, формування ринкових структур впливає на обґрунтування інвестиційної стратегії технічного оновлення сільськогосподарських та агротехсервісних підприємств. Сільськогосподарські підприємства, машинно-технологічні станції, агротехнічні підприємства та підприємства сільськогосподарського машинобудування утворюють єдину систему аграрного виробництва від взаємоузгодженості дій яких забезпечується адаптивність системи «людина – машина – рослина – ґрунт – довкілля».

Інвестиційні процеси в аграрній сфері економіки здійснюються на відповідних методологічних засадах та включають розроблення й виконання комплексних програм розвитку сільського господарства, системний підхід до встановлення потреб в інвестиційно-фінансових ресурсах, визначення способів ресурсного оновлення матеріально-технічної бази. Узагальнено схему інвестиційного забезпечення технічного оновлення сільськогосподарського виробництва можна представити наступним чином (рис. 2.4).

Можливість одержання господарюючими суб'єктами в перспективі певного прибутку залежить від обсягу залучених на умовах партнерства інвестицій, насамперед вкладень власного капіталу, а також рівня економічної ефективності та строків використання інвестицій. Відповідно забезпечується гарантованість окупності інвестиційних ресурсів.

Обсяг власного капіталу та прибутковість його функціонування окреслюються в ключову ознаку фінансової стійкості підприємств аграрного сектору, а також інвестиційної привабливості галузі для зовнішніх інвесторів. За умови реінвестуванні прибутку в ефективно діючий об'єкт обсяг капіталу зростатиме на засадах самофінансування інвестиційної діяльності.

Рис. 2.4. Узагальнена схема інвестиційного забезпечення технічного оновлення сільськогосподарського виробництва

Джерело: розроблено автором.

Інвестиційна привабливість галузей аграрного виробництва як правило визначається потенційними можливостями економічних суб'єктів щодо самофінансування інвестиційної діяльності, спрямованої на оновлення та укріплення власної матеріально-технічної бази. Згідно з цим в системі розподільчих відносин виділяють два джерела інвестиційних ресурсів – внутрішні, обсяг яких вельми обмежений, та зовнішні, пошук і залучення яких стає завданням інвестиційного розвитку сільського господарства.

Організаційно-економічний механізм формування інвестиційної політики держави включає поєднання механізмів розвитку інвестиційного потенціалу галузей і агропромислового виробництва загалом. Україна потенційно

приваблива для інвестування багатьох сфер національної економіки. Для сільського господарства інвестиції стають передумовою ефективної діяльності, забезпечення економічної, в т. ч. продовольчої незалежності країни. Варто зазначити, що обсяги інвестування аграрної сфери економіки України на початок 2012 р. досягли 48,6 млрд грн, у т.ч. 16,1 млрд грн у сільське господарство та 32,5 млрд грн у харчову промисловість країни (табл. 2.14).

На початок 2011 року капітальні інвестиції у сільське господарство за даними Держкомстату України становили 17981 млн грн у фактичних цінах, що на 48,7 % більше, ніж за аналогічний період попереднього року. Водночас 70 % загального обсягу інвестицій в основний капітал здійснено за рахунок власних коштів сільськогосподарських товаровиробників.

Таблиця 2.14

Інвестиції в основний капітал аграрного сектору економіки України в динаміці, млн. грн.

Показник	2009	2010	2011	2013	2013 р. до 2009 р., %
<i>Усього</i>	172820	171092	238175	267728	156,5
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	10544	12231	18183	19059	155,8
сільське господарство, мисливство	10436	12106	17981	18640	154
лісове господарство	97	125	202	385	308
Рибальство, рибництво	28	66	37,1	33,7	51,1
Промисловість	65064	58558	86313	94966	180,3
у т.ч. виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	14674	16731	25467	32872	91,3

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120; 121; 199; 200; 212; 217]

Проте за 2012 рік обсяги інвестицій у сільське господарство скоротилися до 15796 млн грн, але за останні чотири роки спостерігається відносно стійка позитивна динаміка росту обсягів інвестування аграрного сектору економіки України. Частка капітальних інвестицій в сільське господарство становить 6,8 % від загального обсягу капітальних інвестицій в економіку країни.

Результатом процесів інвестування в основний капітал аграрних підприємств України є динаміка введення в експлуатацію об'єктів основних

виробничих засобів сільськогосподарського призначення та потужностей переробної галузі АПК. За період 2000–2013 рр. введено в дію тваринницьких приміщень для великої рогатої худоби на 23,3 тис. скотомісць, що приблизно в 4 рази перевищує рівень 2000 р., для свиней – 15,1 тис., порівняно із 5,3 тис., введеними у 2000 р. (табл. 2.15).

Порівняно стійке нарощення потужностей харчової промисловості спостерігається у виробництві хлібобулочних виробів, плодоовочеконсервній і м'ясо-молочній промисловості. Проте природні особливості й специфіка аграрного виробництва вимагають виваженої, аргументованої й дієвої державної політики фінансової підтримки галузевих складників та конкретних агроформувань.

Таблиця 2.15

**Динаміка введення в дію об'єктів сільськогосподарського призначення
та потужностей харчової промисловості в Україні**

Показники	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2013
Тваринницькі приміщення, тис. місць:								
для великої рогатої худоби	6,0	1,2	4,0	2,4	1,5	2,2	3,4	7,6
для свиней	5,3	10,0	10,4	7,0	8,8	1,8	23,7	0,8
для овець	0,7	–	–	1,0	0,4	4,9	0,2	–
Зрошувані землі, тис. га	0,01	0,1	0,3	2,5	5,3	0,6	0,5	2,1
Потужності з виробництва:								
хлібобулочних виробів, тис.т	40,9	12,2	12,0	41,2	6,3	14,0	32,4	6,8
м'яса, тис. т за рік	31,1	20,4	36,0	13,7	84,4	33,9	17,0	84,6
продукції незбираного молока, тис. т за рік	37,1	7,1	16,4	13,4	5,6	54,6	14,7	-
сиру, тис. т за рік	5,0	1,2	20,3	5,3	25,9	14,3	20,8	0,7
олії, тис. т за рік	1072,7	503,4	21,9	75,1	1152,2	271,3	1096,9	1296,1
Плодоовочевих консервів, млн умовних банок	11,5	11,0	–	6,1	10,1	–	11,0	0,1

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120; 121; 199; 200; 212; 217]

Фінансування діяльності підприємств АПК здійснюється з урахуванням специфіки функціонування галузі. Видатки Міністерство аграрної політики та продовольства України здійснює відповідно до помісячного розпису асигнувань з державного бюджету за рахунок грошових коштів Загального

фонду державного бюджету (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Динаміка фінансування підприємств АПК України, млн. грн.

Видатки	2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.	
	З*	П**	З	П	З	П	З	П
Фактично виділено, всього	4387,3	4254,5	3623,3	3623,3	5571,7	5571,7	6253,0	5865,0
у т.ч. на підтримку розвитку підприємств АПК	934,3	843,6	285,7	285,7	1792,8	1792,8	1380,4	1128,9
Фактично перераховано, всього	4387,3	4254,5	3623,3	3574,8	1792,8	1792,8	6253,0	5865,0
у т.ч. на підтримку розвитку підприємств АПК	934,3	843,6	285,7	242,0	1792,8	1792,8	1380,4	1128,9

Примітка: *затверджено; **профінансовано.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Міністерства аграрної політики і продовольства України

У 2012 році на фінансування підприємств АПК виділено на 47,7 % більше грошових коштів, ніж у 2009 році, але на 23 % менше порівняно з 2011 роком. Фактично профінансовано 81,8 % від затвердженої суми (порівняно зі 100 % фінансуванням у 2011 р.).

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України у 2012 р. найбільший обсяг коштів (670,9 млн грн) становила фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі, у т.ч. 378,8 млн грн надано підприємствам АПК для здешевлення кредитів, 152,5 млн грн на часткове відшкодування підприємствам вартості будівництва та реконструкції ферм і комбікормових виробництв. Фінансова підтримка створення оптових ринків сільськогосподарської продукції у 2012 р. становила 100,2 млн грн. На заходи щодо створення Державного земельного банку перераховано 120 млн грн. Фінансування видатків по міністерству здійснюється також за рахунок коштів Спеціального фонду державного бюджету (табл. 2.17).

Фінансова підтримка заходів в АПК профінансована зі спеціального фонду лише на 29,9 %, заходи щодо розвитку садівництва та виноградарства – на 59,9 %, підтримка галузі тваринництва – на 57,4 %. Основні причини

нераціонального використання виділених на підтримку АПК грошових коштів державного бюджету криються в недосконалості механізмів надання і розподілу бюджетних асигнувань та порушення бюджетної дисципліни при їх використанні.

Таблиця 2.17

Фінансування за рахунок коштів Спеціального фонду у 2012 році, тис. грн.

Видатки	План	Надійшло асигнувань на рахунки міністерства	Перераховано отримувачам	% виконання плану
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі	5000	1577,6	1497,1	29,9
Витрати Аграрного фонду, пов'язані з комплексом заходів зі зберігання, перевезення, переробки та експортом об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду	765500	284820,3	284820,3	37,2
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	1075000	746777,5	644185,3	59,9
Надання кредитів фермерським господарствам	27000	27 800,0	27 800,0	103,0
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу	5024	—	—	0,0
Державна підтримка галузі тваринництва	732000	564568,7	419993,1	57,4
Формування державного інтервенційного фонду Аграрним фондом, а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників	7200000	5974559,9	5974559,9	83,0
Міжнародна діяльність у галузі рибного господарства	1480	1410,0	1325,0	89,5
Всього	10043906	7601514,1	7354180,7	73,2
в т. ч. на підтримку розвитку підприємств АПК	9044824	7315283,8	7068035,4	78,1

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Міністерства аграрної політики і продовольства України

Постійні зміни, запізніле затвердження порядку, складність механізмів виділення коштів з державного бюджету зумовлює несвоєчасне надання державної фінансової підтримки, неефективне її використання й повернення наприкінці року до державного бюджету.

2.2. Інтегральна оцінка забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства за регіонами України

Дослідження та оцінка забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази (МТБ) сільського господарства є актуальною та поширеною проблемою економіки. Тому, існуюча різноманітність методів оцінки ефективності постійно поповнюється новими, адаптованими як до змін умов функціонування матеріально-технічної бази, так і сфер її застосування. Одним із методів оцінки є інтегральний, який передбачає побудову єдиного інтегрального показника, що дає змогу об'єднати багато різних за назвами, одиницями виміру, значущістю та іншими характеристиками чинників, з метою ухвалення остаточного управлінського рішення щодо ефективного використання матеріально-технічної бази зокрема в сільському господарстві.

Але, незважаючи на велику кількість напрацювань, сьогодні не існує єдиного підходу до оцінки ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства, подальшого вивчення потребують питання оцінки ефективності на підставі комплексного або комбінованого підходів, з урахуванням специфіки сільського господарства, використанням інтегральних показників.

Для досягнення даної мети необхідно вирішити два основних завдання:

1. Визначити доцільність використання інтегральних показників під час оцінювання ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства.

2. Розробити інтегральний показник оцінки ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства, який буде економічно обґрунтованим та простим у застосуванні в практичній діяльності сільськогосподарських підприємств.

Оскільки інтегральна оцінка буде проведена в цілому по всій країні, а отже, за регіонами, які в своєму розвитку досить сильно різняться, пропонуємо алгоритм її здійснення та побудови (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Алгоритм інтегральної оцінки ефективності використання МТБ сільського господарства

Джерело: розроблено автором.

Інтегральна система оцінки ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства дозволяє кількісно та якісно характеризувати тенденції в розвитку регіону, вказує на слабкі місця, які необхідно усунути з ціллю покращення його рейтингу.

Термін “інтегральний” передбачає об’єднання, унаслідок чого з’являються нові якості та ознаки. Комплексна інтегральна оцінка в багатьох випадках визначається як єдина можлива, оскільки внаслідок проведення різних видів аналізу отримують великі масиви різнопланової інформації, оцінка якої в сукупності досить проблематична, а побудова єдиного інтегрального показника дає можливість урахувувати вплив різноманітних чинників на економічні процеси. Переваги інтегрального методу оцінки полягають у тому, що він дає змогу усунути неоднозначність оцінки впливу чинників і отримати найбільш точний результат. До того ж, моделювання інтегрального показника припускає дослідження системи показників, що лежать в основі оцінки, а висновки, отримані на базі інтегрального показника, хоча і мають орієнтований характер, виконують допоміжну роль визначення характеру змін у результатах господарської та фінансової діяльності сільськогосподарського підприємства.

Певною перевагою інтегрального методу оцінки ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства є простота розрахунків, доступність інформації. можливість однозначної інтерпретації отриманих результатів. Серед недоліків, які істотно обмежують сферу його застосування, виділяють такі: складність устанавлення рівня значущості показників які включені до інтегрального показника ефективності; обов’язкова умова врахування особливостей сфери та галузі функціонування підприємства або вибору однорідних підприємств; статичність оцінки та вірогідність результату протягом певного періоду часу; оцінка за певний період часу для підприємств, що працюють у більш-менш однакових умовах; необхідність визначення еталона та отримання необхідних даних.

Останніми роками ідея інтегрованих індикаторів набуває все більш широкого поширення при побудові індексів і рейтингів. Зведення ряду

показників в єдиний інтегральний показник дозволяє зробити висновок про поліпшення (погіршення) стану регіонів в досліджуваному періоді. Висновки, отримані на базі інтегрального показника, носять орієнтовний характер, який сприяє встановленні місця регіону в сукупності порівнюваних об'єктів.

Виходячи з указаних обмежень та враховуючи необхідність взаємозв'язку результатів господарської та фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств, вважаємо необхідним під час розробки інтегрального показника ефективності врахування одночасно декількох комплексних показників, які характеризують окремі сторони діяльності сільськогосподарського підприємства.

Згідно інтегральної оцінки, визначаємо середнє значення по кожному блоку показників згідно визначених стимуляторів та дестимуляторів по наступних формулах (2.1; 2.2; 2.3):

Для показників стимуляторів:

$$R = (Y - Y_{min}) / (Y_{max} - Y_{min}), \quad (2.1)$$

Для показників дестимуляторів:

$$R = (Y_{max} - Y) / (Y_{max} - Y_{min}), \quad (2.2)$$

де R – значення показника блоку показників інтегральної оцінки;

Y , Y_{max} , Y_{min} – поточне, мінімальне та максимальне значення показника блоку показників.

Потім для кожного регіону в межах кожного блоку обчислюється середнє значення інтегрального показника по наступній формулі:

$$W = (Y_i + \dots + Y_n) / I, \quad (2.3)$$

де W – середнє значення інтегрального показника;

Y_i ; Y_n – значення регіону по показниках відповідного блоку показників;

I – кількість показників відповідного блоку показників.

Отримані в такий спосіб середні значення інтегрального показника по кожному з блоків показників дасть змогу провести загальну їх інтегральну оцінку по формулі (2.4):

$$IP = (W_i + \dots + W_n) / X, \quad (2.4)$$

де IP – показник інтегральної оцінки;

W_i ; W_n – сума середніх значень інтегрального показника по кожному блоку показників;

I – кількість блоків показників інтегральної оцінки.

Отже, метою даної інтегральної оцінки є необхідність порівняння усіх регіонів України за рівнем забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства з частковим, до 2013 року, або без урахування, починаючи з 2014 року, по деяким показникам оцінки, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції, а саме частини території Луганської та Донецької областей.

Інтегральний показник являє собою підсумок комплексної оцінки діяльності регіонів, отриманий шляхом часткового розрахунку та дослідження системи статистичних показників, які характеризують ефективність використання матеріально-технічної бази сільського господарства.

Для практичної реалізації методики інтегральної оцінки забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства необхідно, перш за все, провести обґрунтування системи показників, по яких оцінюватимуться результати діяльності регіонів; здійснюється збір статистичної інформації, необхідної для розрахунку цих показників; формується матриця початкових даних, до якої заносяться всі показники, що характеризують діяльність кожного регіону (рис. 2.6).

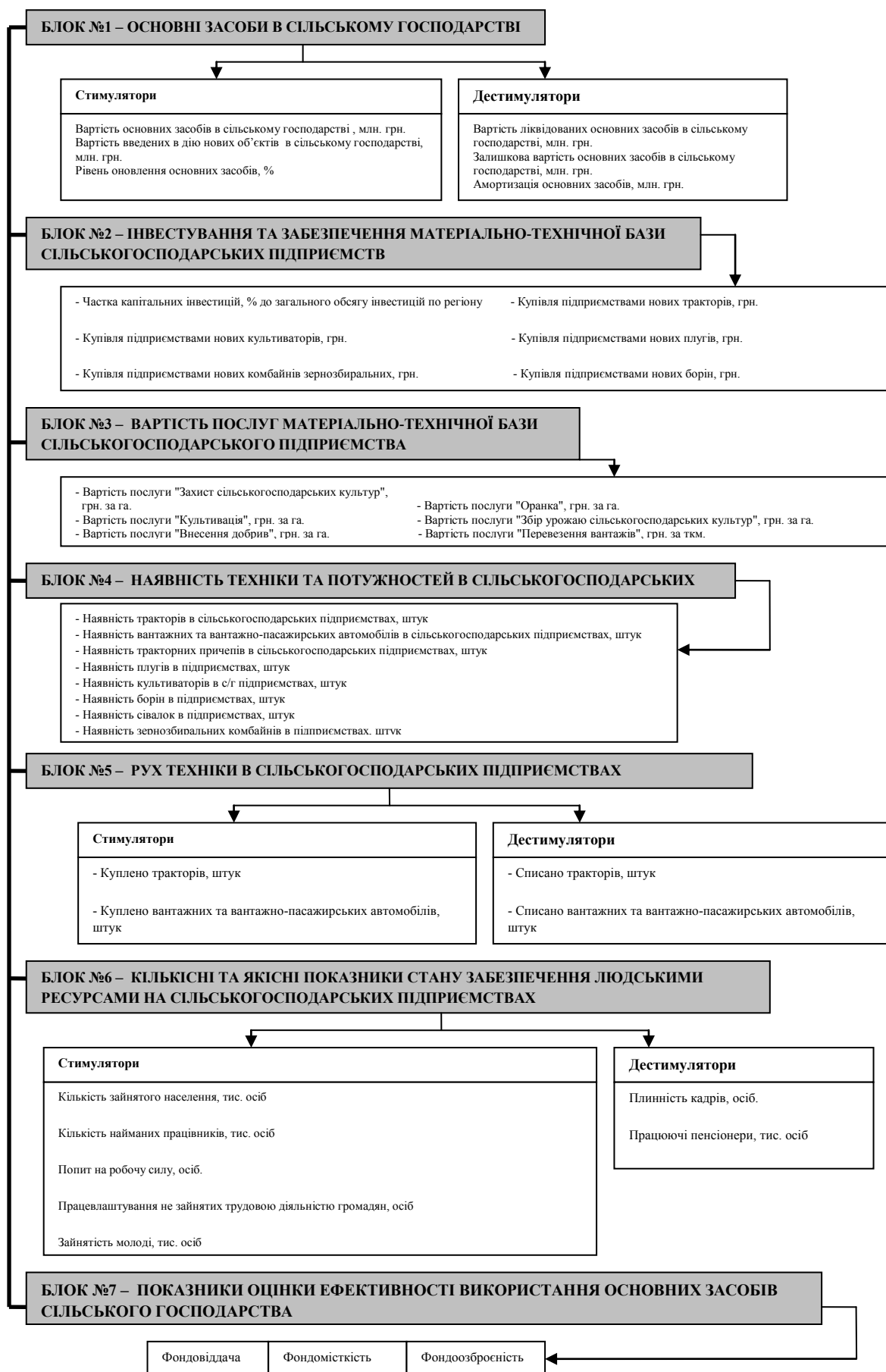

Рис. 2.6. Схема показників інтегрального оцінювання рівня ефективності використання МТБ сільського господарства
Джерело: розроблено автором.

Так, перший блок показників (додаток А, таблиця А.1), які характеризують основні засоби в сільському господарстві показав, що найкраща ситуація склалася в таких областях як Хмельницька (0,68), Кіровоградська (0,67), Дніпропетровська (0,64). Це пов'язано з тим, що рівень оновлення основних засобів в цих областях найвищий по Україні і становить більше 10%, тоді як ступінь зносу близько 30-40%. Поновлення основних засобів відбувається не в повному обсязі.

Найгірша ситуація склалася в Київській (0,41), Херсонській (0,51) та Житомирській (0,52) областях. Там відповідно рівень оновлення основних засобів коливається в межах 4-6%, тоді як ступінь зносу близько 50% (рис. 2.7).

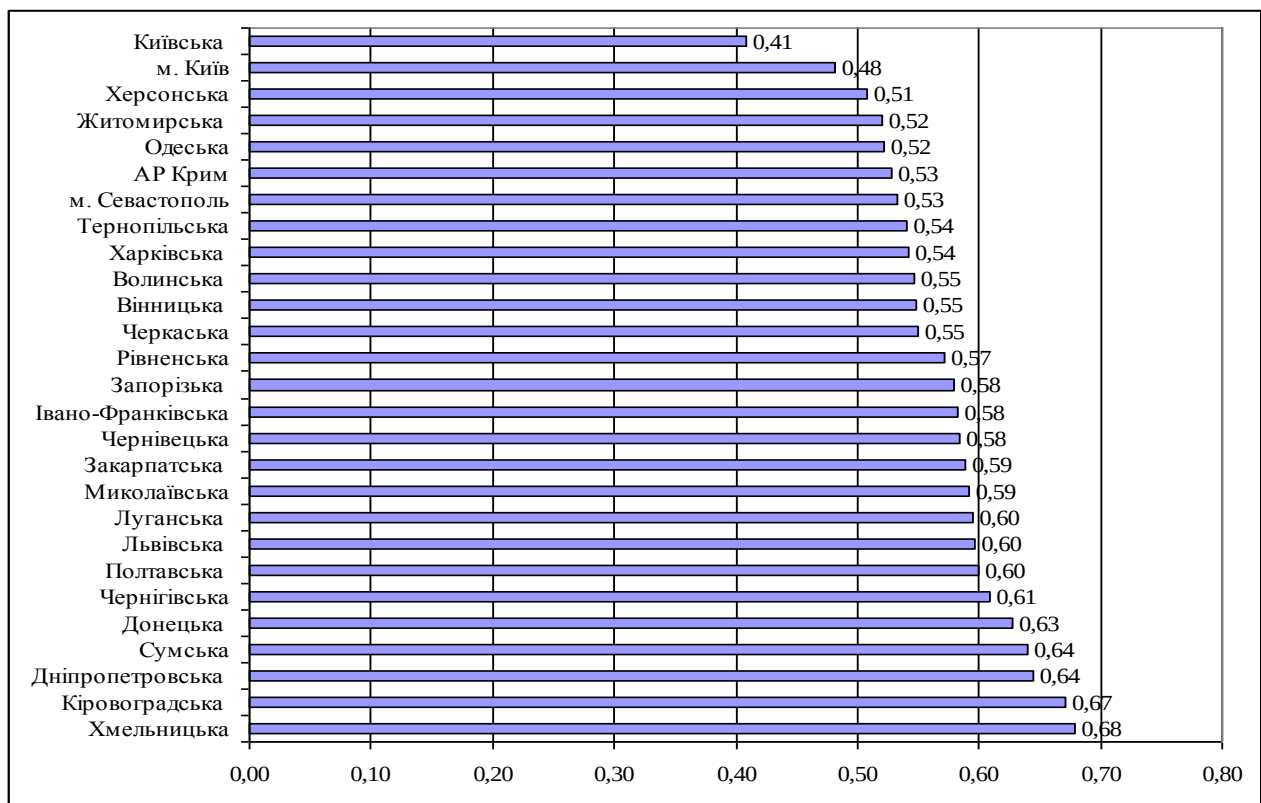

Рис. 2.7. Значення індексу компоненти основних засобів за регіонами в сільському господарстві України у 2014 році

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120, с.66, 113, 160, 208, 251, 286].

Другий блок показників (додаток А, таблиця А.2) відображає стан інвестування та забезпечення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. Зокрема найсприятливіший інвестиційний клімат в сільському господарстві Чернігівської (38,4 %), Кіровоградської (32,3 %) та Черкаської (30,5 %) областей (рис. 2.8).

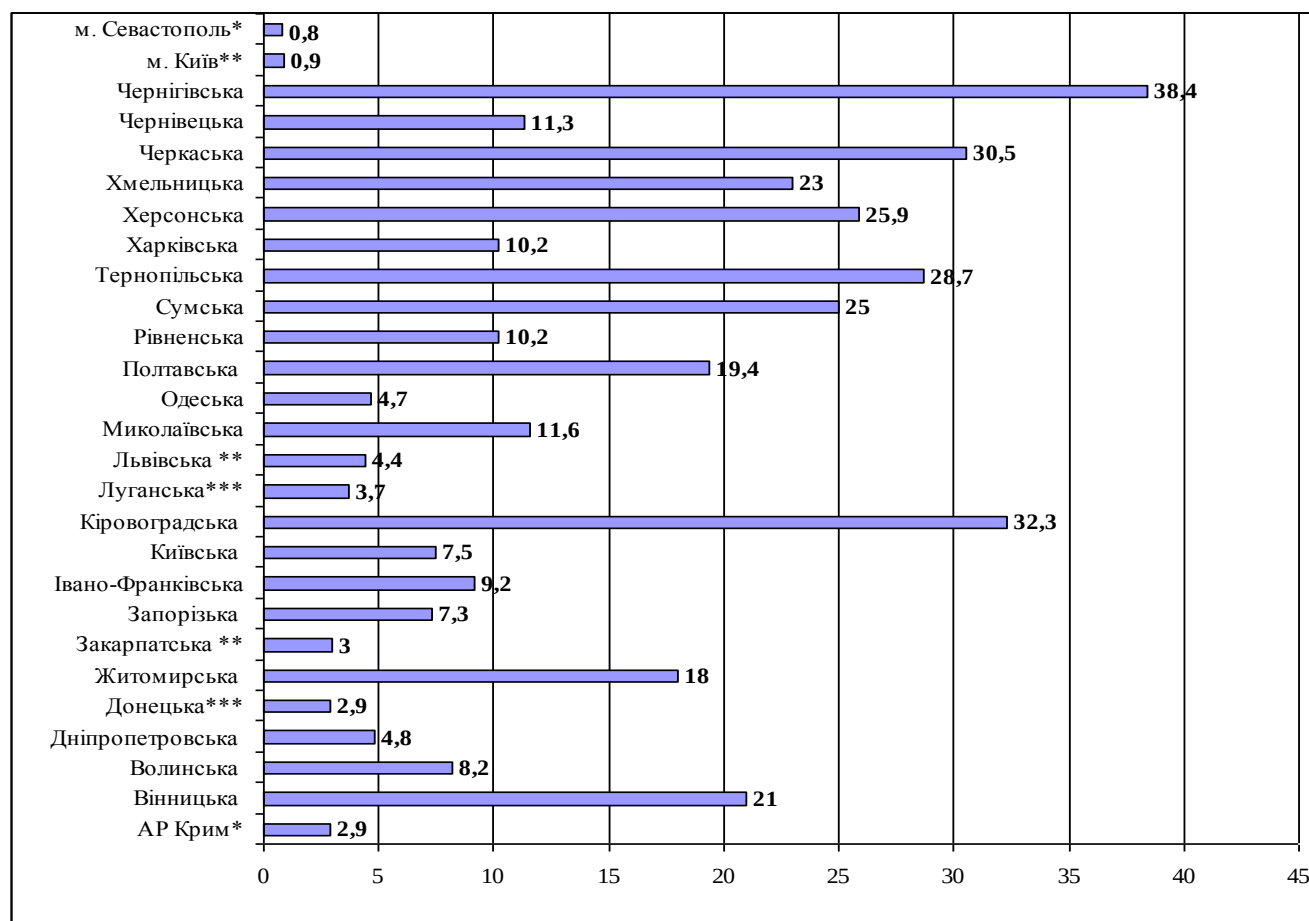

Рис. 2.8. Значення індексу інвестиційної компоненти в сільське господарство, % до загального обсягу інвестицій по регіону у 2014 році

Примітка: * часткове урахування статистичної інформації, ** дані вилучено з метою забезпечення виконання Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації, *** дані по Донецькій і Луганській областях можуть бути уточнені.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [182, с.129]

Загалом, показники забезпечення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств по Україні досить різняться. Найбільше коштів витрачено на придбання нової сільськогосподарської техніки та агрегатів до неї в Сумській, Тернопільській та Житомирській областях (рис. 2.9).

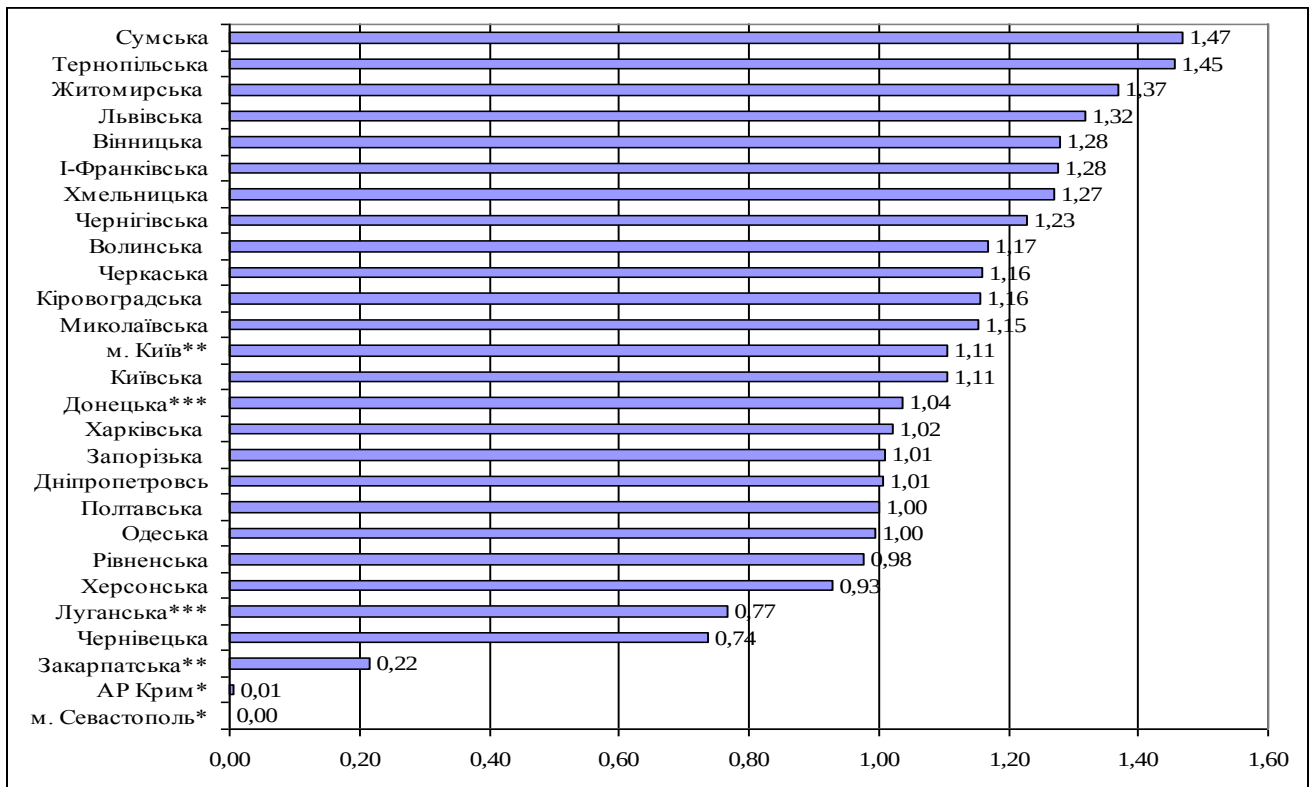

Рис. 2.9. Значення індексу забезпечення матеріально-технічної компоненти сільськогосподарських підприємств України у 2014 році

Примітка: * часткове урахування статистичної інформації, ** дані вилучено з метою забезпечення виконання Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації, *** дані по Донецькій і Луганській областях можуть бути уточнені.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [182, с.129; 80, с. 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38]

Вартість послуг, які надаються матеріально-технічною базою сільськогосподарських підприємств відображається в третьому блоці показників інтегральної оцінки (додаток А, таблиця А.3). З коштів, які отримують від використання матеріально-технічної бази, формуються амортизаційні відрахування на неї. Ситуація яка склалася в 2014 році по даній групі показників зумовлена тим, що регіони з найвищою вартістю послуг є специфічні (Луганська, Львівська та Донецька області) (рис. 2.10). Зокрема в східних регіонах послуги матеріально-технічної бази більш високо оплачувані в зв'язку з небезпекою для життя самих працівників сільськогосподарських підприємств.

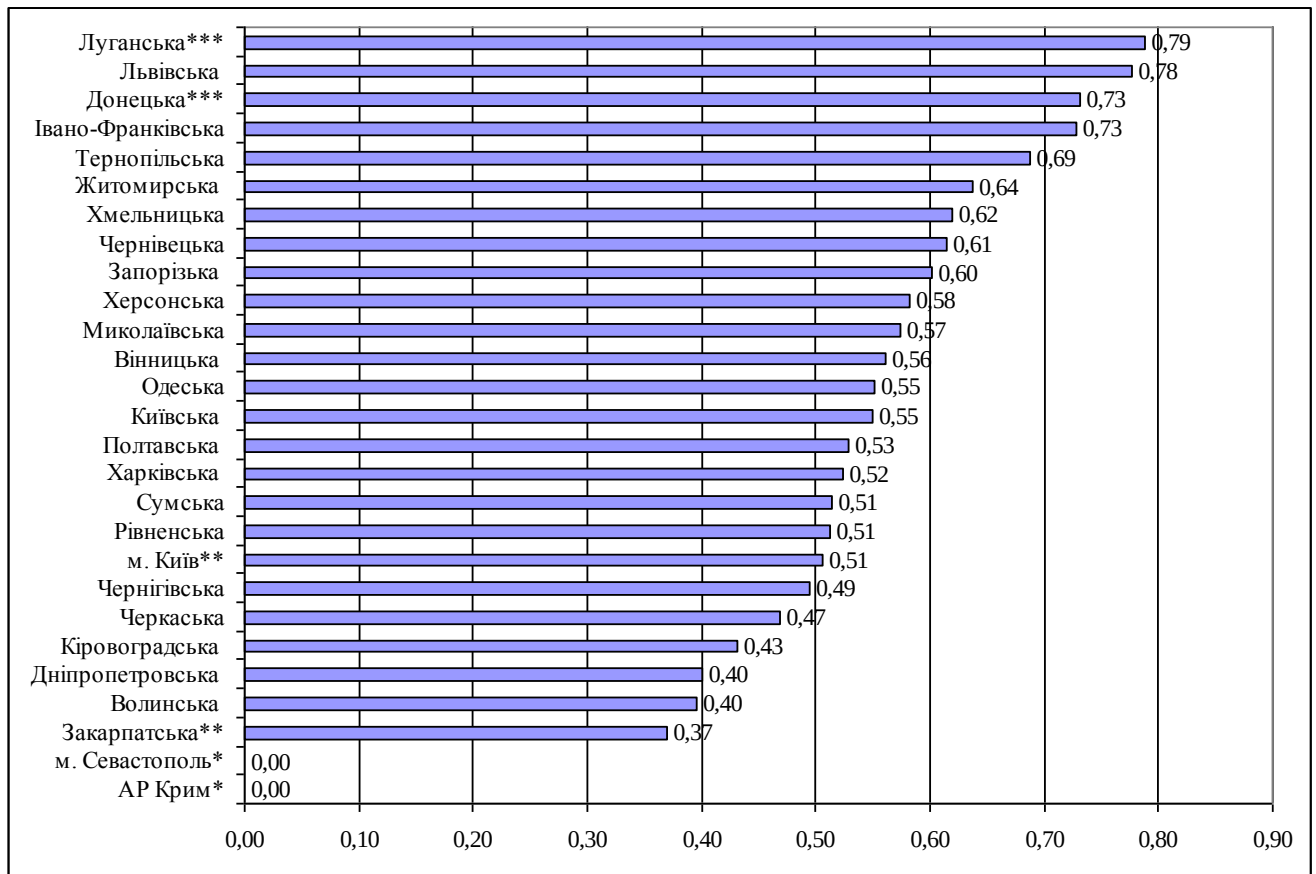

Рис. 2.10. Значення індексу вартості послуг матеріально-технічної компоненти сільськогосподарських підприємств України у 2014 році

Примітка: * часткове урахування статистичної інформації, ** дані вилучено з метою забезпечення виконання Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації, *** дані по Донецькій і Луганській областях можуть бути уточнені.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [21; 25; 68; 80, с.41]

Наявність техніки та потужностей в сільськогосподарських підприємствах України в 2014 році наведені в четвертому блоці показників інтегральної оцінки (додаток А, таблиця А.4). Найкраще забезпечені сільськогосподарською технікою такі області як: Кіровоградська (0,81), Полтавська (0,80); Одеська (0,78) (рис. 2.11).

Це зумовлено наявністю в даних регіонах великої кількості орної землі, яку необхідно обробляти, зокрема для даних областей притаманні "тяжкі ґрунти", для яких необхідний повний комплекс обробітку важкою технікою.

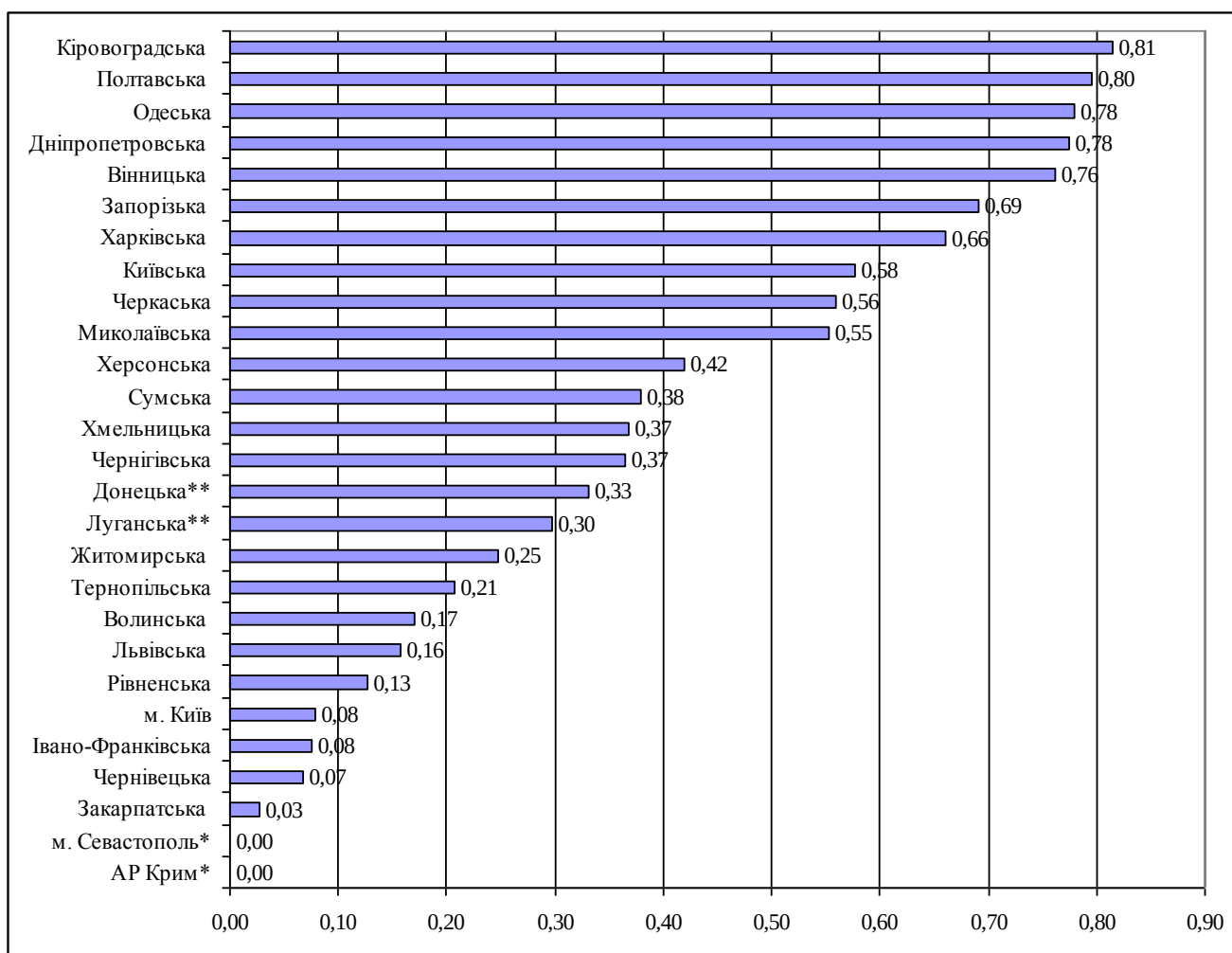

Рис. 2.11. Значення індексу компоненти наявності техніки та потужностей в сільськогосподарських підприємствах України у 2014 році

Примітка: * часткове урахування статистичної інформації, ** дані по Донецькій і Луганській областях можуть бути уточнені.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120, с.21, 22, 23, 24, 25].

Рух сільськогосподарської техніки відображає п'ятий блок показників інтегральної оцінки (додаток А, таблиця А.5). Найбільшу кількість закупають техніки, а саме: тракторів, вантажних та вантажно-пасажирських автомобілів, зернозбиральних комбайнів, в Кіровоградській, Полтавській та Вінницькій областях. В той же час і списують найбільше у Вінницькій, Полтавській та Київській областях (рис. 2.12). За рахунок наявності підприємств які випускають сільськогосподарську техніку Кіровоградська, Вінницька та Полтавська в цілому займають лідируючі позиції по руху сільськогосподарської техніки.

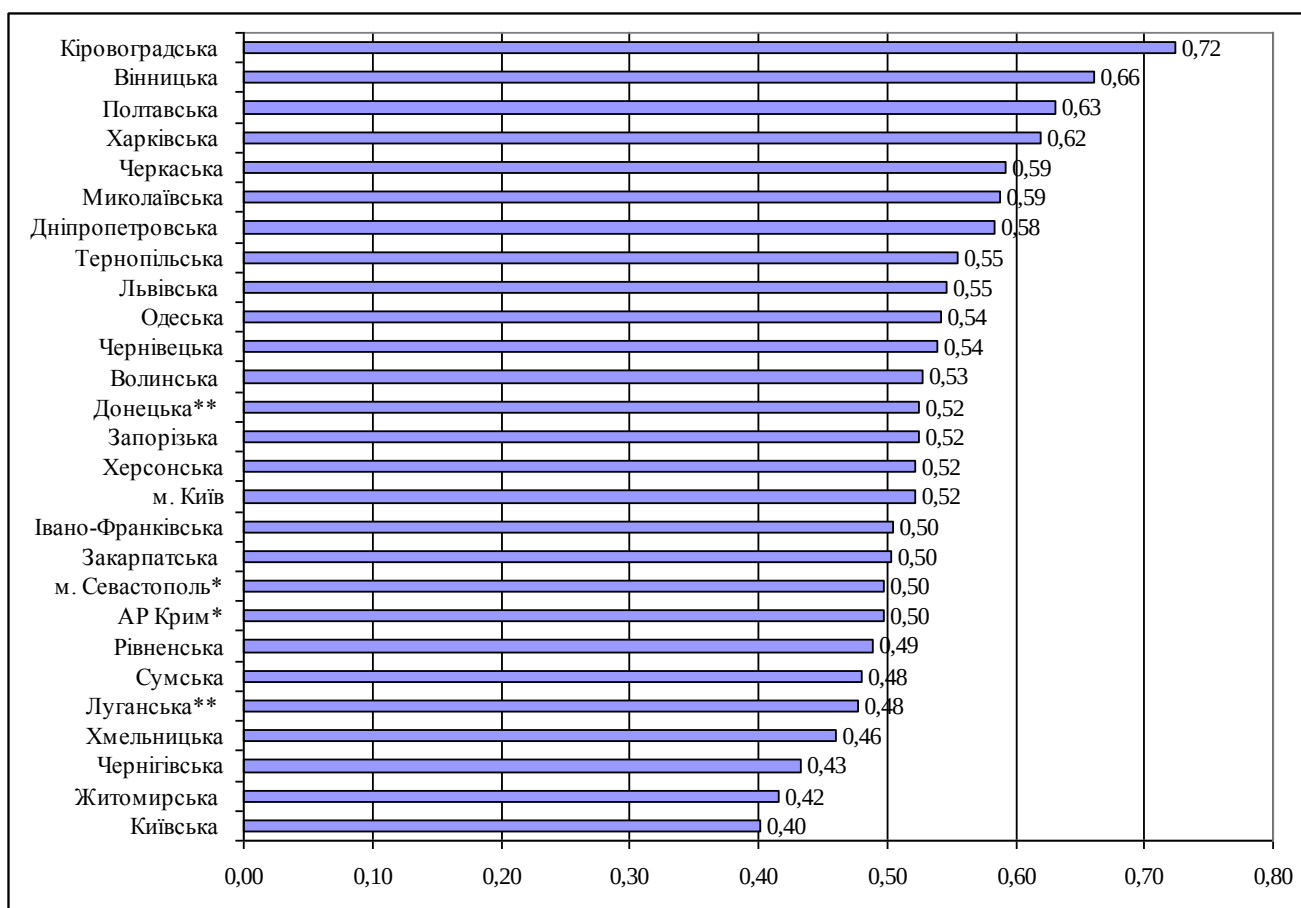

Рис. 2.12. Значення індексу компоненти руху техніки в сільськогосподарських підприємствах України у 2014 році

Примітка: * часткове урахування статистичної інформації, ** дані по Донецькій і Луганській областях можуть бути уточнені.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120, с.32, 33, 34]

Наявність людських ресурсів, їх кількісний та якісний стан наведено в шостому блоці показників (додаток А, таблиці А.6, А.7) інтегральної оцінки забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства. Найбільша кількість зайнятого населення в сільському господарстві в Вінницькій, Донецькій та Львівській областях. В той же час найбільша плинність кадрів притаманна частково окупованим територіям Донецької та Луганської областей, що зумовлено ситуацією яка там склалася. Найбільше молоді та працюючих пенсіонерів в сфері сільського господарства сконцентровані в Дніпропетровській, Донецькій областях та м. Київ. Найвища продуктивність праці в Дніпропетровській, Київській областях та м. Київ. Найнижча в Львівській, Вінницькій та Чернівецькій областях. Загалом за

сукупною оцінкою кількісних та якісних показників стану забезпечення людськими ресурсами лідируючі позиції займає Дніпропетровська область, а найгірша ситуація за даним блоком показників в Чернівецькій області (рис. 2.13).

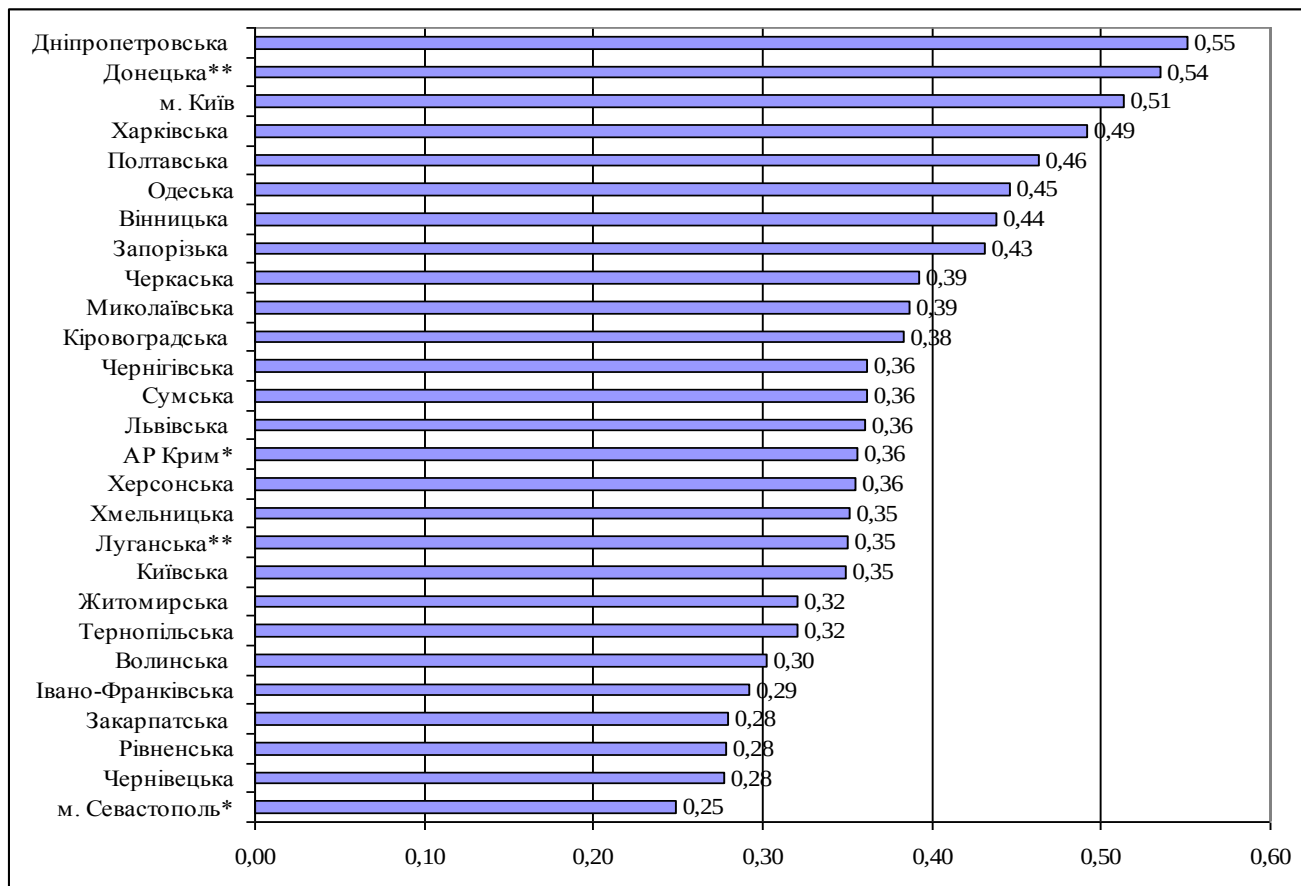

Рис. 2.13. Значення індексу компоненти людських ресурсів в сільському господарстві України у 2014 році

Примітка: * часткове урахування статистичної інформації, ** дані по Донецькій і Луганській областях можуть бути уточнені.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [132;181, с. 73, 86, 84, 88; 173, с. 53, 54, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 71, 72, 78, 122, 124]

Основні засоби сільськогосподарського підприємства відіграють значну роль у процесі праці, так як вони у своїй сукупності утворюють виробничо-технічну базу і визначають виробничу потужність підприємства. Протягом тривалого періоду основні засоби надходять на сільськогосподарське підприємство і передаються в експлуатацію; зношуються в результаті експлуатації; піддаються ремонту, за допомогою якого відновлюються їх

фізичні якості; переміщуються всередині підприємства; вибувають з підприємства внаслідок недоцільності подальшого застосування.

Поінформованість про наявність основних засобів та постійний контроль за їх ефективним використанням мають велике значення в управлінні виробничою діяльністю кожного сільськогосподарського підприємства. Досліджуючи основні засоби сільськогосподарських підприємств регіонів, доцільно приділити особливу увагу таким показникам, як "фондовіддача", "фондомісткість" та "фондоозброєність", що характеризують ефективність задіяних основних засобів, які відображені в блоці сім показників (додаток А, таблиця А.8) інтегральної оцінки.

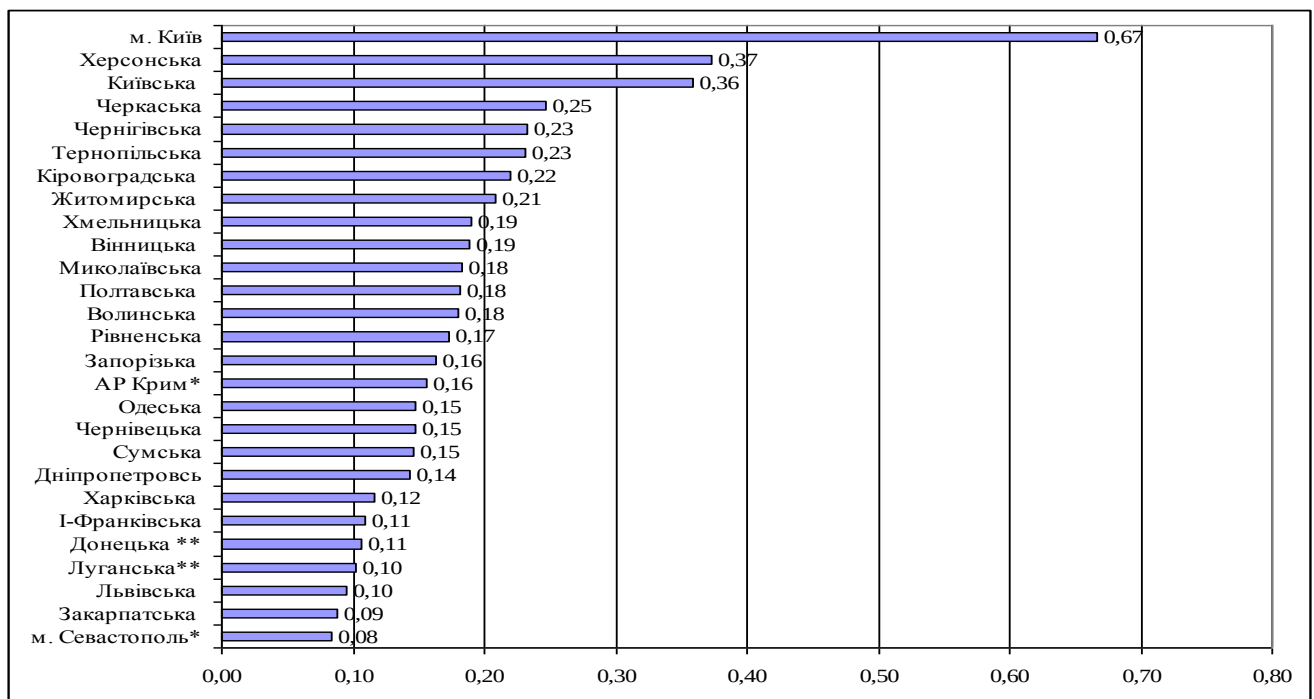

Рис. 2.14. Значення індексу компоненти ефективності використання основних засобів в сільському господарстві України у 2014 році

Примітка: * часткове урахування статистичної інформації, ** дані по Донецькій і Луганській областях можуть бути уточнені.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120, с.66; 132]

Найефективніше використовуються основні засоби в сільському господарстві в м. Київ, та Херсонській і Київській областях. Найменший ефект від використання основних засобів в сільському господарстві в Донецькій, Луганській, Львівській та Закарпатській областях (рис. 2.15).

Вирахуване середнє значення по кожному блоку показників дає можливість розрахувати загальну інтегральну оцінку дослідження (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Інтегральний індекс ефективного використання матеріально-технічної бази сільського господарства за областями України в 2014 році

Області країни	Середнє значення блоку показників							Інтеграль- ний індекс
	Блок 1	Блок 2	Блок 3	Блок 4	Блок 5	Блок 6	Блок 7	
Група 1 – Високий рівень інтегрального індексу (0,58-0,63)								
Миколаївська	0,59	1,15	0,57	0,55	0,59	0,39	0,18	0,58
Дніпропетровська	0,64	1,01	0,40	0,78	0,58	0,55**	0,14	0,59
Полтавська	0,60	1,00	0,53	0,80	0,63	0,46	0,18	0,60
Кіровоградська	0,67**	1,16	0,43	0,81**	0,72**	0,38	0,22	0,63
Вінницька	0,55	1,28	0,56	0,76	0,66	0,44	0,19	0,63
Група 2 – Середній рівень інтегрального індексу (0,51-0,57)								
Івано-Франківська	0,58	1,28	0,73	0,08	0,50	0,29	0,11	0,51
Херсонська	0,51	0,93	0,58	0,42	0,52	0,36	0,37	0,53
Житомирська	0,52	1,37	0,64	0,25	0,42**	0,32	0,21	0,53
Чернігівська	0,61	1,23	0,49	0,37	0,43	0,36	0,23	0,53
Київська	0,41*	1,11	0,55	0,58	0,40	0,35	0,36	0,54
Львівська	0,60	1,32	0,78	0,16	0,55	0,36	0,10	0,55
м. Київ	0,48	1,11	0,51	0,08	0,52	0,51	0,67**	0,55
Донецька	0,63	1,04	0,73	0,33	0,52	0,54	0,11	0,56
Хмельницька	0,68	1,27	0,62	0,37	0,46	0,35	0,19	0,56
Черкаська	0,55	1,16	0,47	0,56	0,59	0,39	0,25	0,57
Харківська	0,54	1,02	0,52	0,66	0,62	0,49	0,12	0,57
Одеська	0,52	1,00	0,55	0,78	0,54	0,45	0,15	0,57
Сумська	0,64	1,47**	0,51	0,38	0,48	0,36	0,15	0,57
Тернопільська	0,54	1,45	0,69	0,21	0,55	0,32	0,23	0,57
Запорізька	0,58	1,01	0,60	0,69	0,52	0,43	0,16	0,57
Група 3 – Низький рівень інтегрального індексу 0,30-0,48)								
Луганська	0,60	0,77	0,79**	0,30	0,48	0,35	0,10	0,48
Волинська	0,55	1,17	0,40	0,17	0,53	0,30	0,18	0,47
Рівненська	0,57	0,98	0,51	0,13	0,49	0,28*	0,17	0,45
Чернівецька	0,58	0,74	0,61	0,07	0,54	0,28*	0,15	0,42
Закарпатська	0,59	0,22*	0,37*	0,03*	0,50	0,28*	0,09*	0,30

Примітки: ** - найвищі показники блоку; * - найнижчі показники блоку.

Джерело: складено автором за офіційними даними Державної служби статистики України на основі даних додатку А та рис. 2.8-2.14)

Інтегральна оцінка в цілому (табл. 2.18) дозволяє зробити висновки про суттєву диференціацію регіонів країни за більшістю досліджуваних показників

(рис. 2.15). Чим вищий показник інтегральної оцінки, тим ефективніше використовується матеріально-технічна база даного регіону. Виходячи з результатів інтегральної оцінки визначаємо групи регіонів з високим, середнім та низьким рівнем використовується матеріально-технічна база в сільському господарстві, що є підставою для розробки диференційованих заходів державного регуляторного впливу на них.

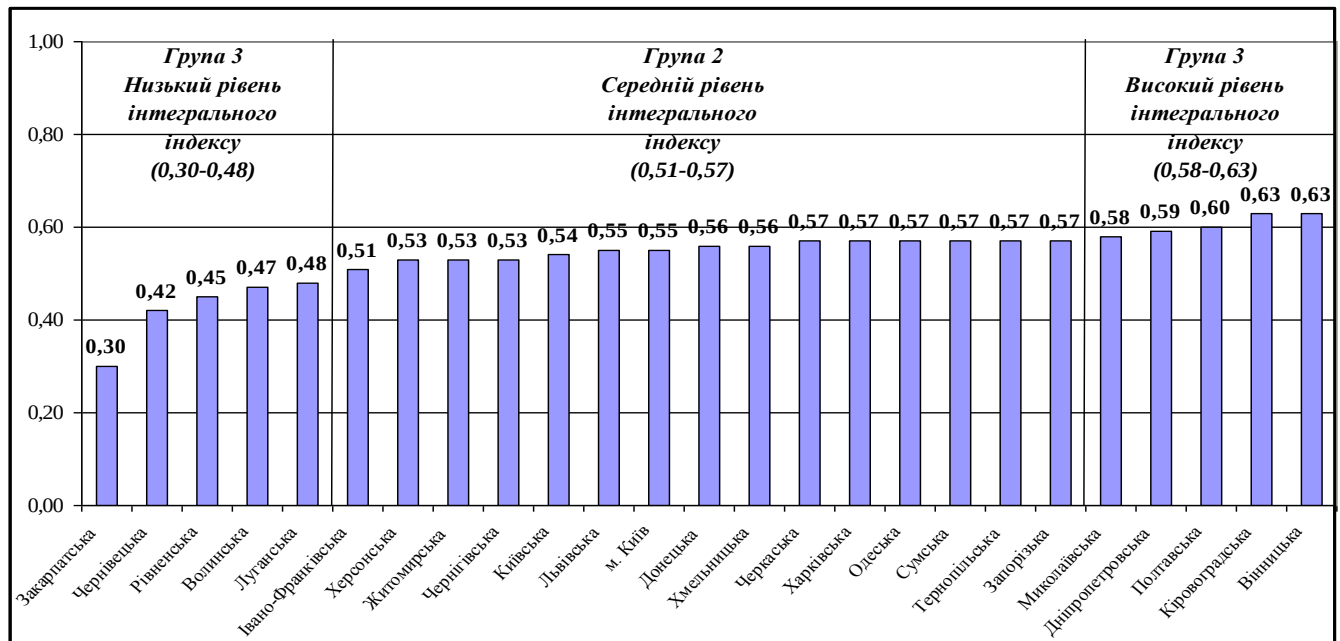

Рис. 2.15. Інтегральний індекс ефективного використання матеріально-технічної бази сільського господарства за областями України в 2014 році

Примітки: ** - найвищі показники блоку; * - найнижчі показники блоку.

Джерело: складено автором за офіційними даними Державної служби статистики України на основі даних додатку А та рис. 2.8-2.14)

Так, для регіонів із низьким рівнем ефективності використання матеріально-технічної бази, згідно інтегральної оцінки характерним є зниження майже всіх компонентів інтегральної оцінки, зокрема критичною є оцінка показників стану ефективності використання основних засобів, кількісних та якісних показників стану людських ресурсів, та показників стану наявності техніки, та потужностей в сільськогосподарських підприємствах.

Регіони із середнім рівнем ефективності використання матеріально-технічної бази характеризуються зниженням таких показників компоненти інтегральної оцінки, як забезпечення та низький рівень інвестування в матеріально-технічну базу сільськогосподарських підприємств. Не критичне

зниження компонентів інтегральної оцінки призводить все ж до незадовільного стану матеріально-технічної бази в цілому.

До регіонів із відносно високим рівнем ефективності використання матеріально-технічної бази, згідно інтегральної оцінки, увійшли: Миколаївська, Дніпропетровська, Полтавська, Кіровоградська, Вінницька області. Зазначені регіони характеризуються відносно задовільним станом всіх компонентів інтегральної оцінки. Але деякі фактори мають особливо негативний вплив, а саме: неефективна амортизаційна система в цілому по країні, неефективна або ж взагалі відсутня цінова політика на сільськогосподарську продукцію, низький рівень державної підтримки матеріально-технічної бази сільського господарства.

У цілому проведена інтегральна оцінка дозволяє розробляти та впроваджувати більш гнучку та ефективну політику регулювання рівня ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства як для регіонів-лідерів, так і для регіонів-аутсайдерів.

2.3. Оцінка ефективно використання матеріально-технічної бази сільського господарства

Поглиблений аналіз матеріально-технічної бази проведено на матеріалах індустріально розвиненої Харківської області, основні економічні показники розвитку якої, в тому числі і в сфері ефективності використання матеріально-технічної бази, представлено в додатку Б.

За площею сільськогосподарських угідь Харківська область одна з найбільших областей України. Майже половину території регіону займають чорноземи звичайні. Сільське господарство спеціалізується на вирощуванні зерна, цукрового буряку, соняшника, м'яса, молока, овочів і фруктів й характеризується значними обсягами виробництва продукції рослинництва,

розвитком тваринництва м'ясо-молочного напрямку. Водночас, сільськогосподарське виробництво є одним з найбільш ризикових секторів економіки, що залежить від природних і біологічних чинників.

За обсягами виробництва валової продукції сільського господарства (таблиці Б.1, Б.2, Б.3, Б.4, Б.5, Б.6, Б.7 додатку Б) у 2013 р. Харківська область посіла друге місце в Україні і четверте – за темпами зростання. При 3,9 % чисельності сільського населення України і 5,8 % площі сільськогосподарських угідь, частка області у загальнодержавному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства становила 11,2 %, зерна – 6,1 %.

Виробництвом сільськогосподарської продукції зайнято 1932 сільськогосподарські підприємства різних форм власності, з яких 724 господарські товариства, приватні та інші форми господарювання, 1186 фермерські господарства та 22 державні підприємства.

Непропорційність забезпечення сільського господарства матеріально-технічними засобами значною мірою виникла через неврахування змін економічного механізму функціонування аграрного виробництва, що супроводжувалося розвитком багатокладності на селі, масштабів виробництва, напрямів спеціалізації, особливостями становлення ринкових відносин.

Реформування аграрного сектору економіки України та створення нових організаційно-правових форм господарювання значною мірою спричинили вплив на динаміку ресурсозабезпечення підприємств галузі. Так, за період 2000–2010 рр. площа сільськогосподарських угідь у розрахунку на одне господарство в Харківській області зменшилася на 19,2 %, кількість працівників скоротилася більше ніж удвічі (в т. ч. у галузі рослинництва – на 49,7 %, тваринництва – у 3,1 рази), середньорічна вартість основних виробничих засобів у розрахунку на одне підприємство зменшилася на 41,6 %.

Техніко-технологічне переоснащення сільського господарства стає основним напрямом підвищення рівня використання земельних і трудових ресурсів, комплексної механізації, автоматизації, інформатизації технологічних процесів, інтенсифікації виробництва, урожайності сільськогосподарських

культур, продуктивності тварин, а також обсягів і якості продукції, рентабельності й прибутковості галузі. До головних елементів матеріально-технічної бази виробництва належать виробничі засоби у натурально-речовому і вартісному виразі.

Складники матеріально-технічної бази мають різне цільове призначення. За функціональною ознакою виділяють три групи засобів. До першої групи відносять засоби, що безпосередньо призначені для виготовлення продукції й завдяки цій властивості активно впливають на процес виробництва (продуктивна худоба і птиця, багаторічні насадження в плодоносному віці). Друга група – це засоби, що сприяють підвищенню продуктивності праці (робочі і силові машини, транспортні засоби, комбайновий парк, автоматичні лінії, засоби механізації тваринницьких приміщень, різні прилади й устаткування тощо). До третьої групи відносять засоби, що створюють сприятливі умови для нормального виробничого процесу (тваринницькі і складські приміщення, споруди, літні табори для утримання худоби тощо).

Загальна вартість основних засобів сільського господарства області за період з 2000–2012 рр. зросла на 9,1 % (таблиця Б.9 додатку Б) При цьому введення в дію основних засобів підвищились на 40,8 % (від 220,7 до 310,8 млн. грн.). Проте ступінь зносу основних засобів залишається високим і становить 42,4 %. Технічна оснащеність аграрного виробництва залишається низькою.

За період 2000–2013 рр. кількість тракторів, що використовуються в сільськогосподарському виробництві, скоротилася з 17185 по 8874 од., зернозбиральних комбайнів – від 2909 до 1884 од., кукурудзозбиральних комбайнів – більш, ніж у 3 рази, кормозбиральних комбайнів – майже у 4 рази (таблиця Б.10 додатку Б). При цьому більшість із них відпрацювали термін експлуатації, фізично зношені й морально застарілі.

Так, за період 2010–2013 рр. по деяких видах сільськогосподарської техніки спостерігається відносно позитивна тенденція (таблиці Б.11, Б.12, Б.13 додатку Б). Кількість тракторів зросла на 0,9 %, плугів та культиваторів – на 13 і 6,4 %, зернових комбайнів – на 6,4 %, суттєво зросла наявність іншої

збиральної техніки. Поліпшується ситуація з технічними засобами для тваринництва. Кількість доїльних установок зросла на 4 %, очищувачів молока – на 14,9 %, інкубаторів – на 12,2 %. За функціональною структурою технічних засобів домінує техніка для обробітку ґрунту (39,9 %), трактори (16,1 %), комбайни та зернозбиральні машини (11 %), техніка для посіву та внесенню добрив (10,9 %).

Сучасний стан формування складу машинно-тракторного парку в сільськогосподарських підприємств здійснюється відповідно до обраного напрямку господарювання та наявного і дотаційного кошторису. Згідно з відміченою тенденцією важливого значення набуває формування матеріально-технічної бази не лише великих агропідприємств, а також фермерських господарств, де спостерігається інтенсивне оновлення машинно-тракторного парку. Так, практично за всіма видами технічних засобів у фермерських господарствах простежується стійке зростання.

Нині ринок сільськогосподарської техніки вітчизняних і світових виробників представлений значним діапазоном машин, які відрізняються як за своїми технічними характеристиками, так і за ціною. При формуванні парку машин доцільне врахування його якісного складу. Світова наука і практика доводить, що в структурі тракторного парку близько 20 % мають становити трактори класу 3–5 т і до 80 % – трактори класу 1,4–2,0 т. За умови укрупнення сільськогосподарських підприємств частка потужних тракторів зростатиме. Щодо структури комбайнового парку, то він повинен становити 15 % комбайнів малої потужності, 50–60 % – середньої і 30–40 % – великої потужності.

Наведені науково-практичні рекомендації доцільно враховувати при формуванні парку машин конкретного регіону залежно від напрямку виробничої діяльності підприємств. При цьому вирішення цих питань тісно пов'язане з організацією технічного обслуговування і ремонту техніки.

За останні три роки досліджуваного періоду спостерігаються позитивні зміни у придбанні тракторів, жниварок, плугів, сівалок. Обсяги придбання

тракторів за останні чотири роки зросли майже у 4 рази, зернозбиральних комбайнів – у 2 рази, а загальна сума витрат на придбання сільськогосподарської техніки аграрними підприємствами зросла у 7 разів – від 186,6 до 1298,2 млн. грн., але порівняно з 2005 р. обсяги придбання інших видів техніки значно скоротилися (таблиці Б.15, Б.16, Б.17, Б.18, Б.19 додатку Б).

Станом на 1 січня 2013 року сільськогосподарськими товаровиробниками області було придбано 2150 одиниць техніки на загальну суму 1298,2 млн грн із запланованих 241,6 млн грн, з яких: 560 тракторів на суму 293,5 млн грн; 185 зернозбиральних комбайнів на 258,6 млн грн; 280 одиниць посівної техніки на 141,1 млн грн і 418 одиниць ґрунтообробної техніки на суму 88,1 млн грн. У 2013 році заплановано придбання сільськогосподарської техніки на загальну суму 496,1 млн грн.

Виявлені тенденції свідчать про необхідність переорієнтації стратегії технічного сервісу машин у сільськогосподарському виробництві. У ситуації, що склалася, доцільне використання накопиченого досвіду інших країн. При цьому розвиток форм технічного забезпечення та створення системи обслуговування повинні базуватися на паритетності взаємовідносин споживачів і виробників матеріально-технічних ресурсів, координації діяльності державних і приватних структур, моніторингу ринку, державній підтримці вітчизняного сільськогосподарського машинобудування.

Особливу увагу слід приділити створенню широкої мережі дилерських пунктів та юридичного закріплення за найбільш успішно працюючими інтегрованими агропромисловими формуваннями ролі генерального дилера. Для розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства важливе значення має створення маркетингової інфраструктури, яка має включати сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, сервісні пункти, промислово-фінансові групи, інформаційно-консультативні центри, дорадчі служби тощо.

Таким чином, перспективними організаційними формуваннями технічного сервісу стають дилерсько-сервісні мережі, ремонтно-обслуговуючі підприємства, технічні центри тощо. Ці формування мають бути забезпечені

сервісно-консультаційними службами з питань формування машинно-тракторних парків сільськогосподарських підприємств, обґрунтування напрямів раціонального використання, обслуговування та ремонту техніки.

Рівень фондозабезпеченості сільського господарства у розрахунку на 100 га сільгоспугідь зріс на 15,8 % (з 0,19 по 0,22 млн грн); на 100 га рілля – на 18,2 % (табл. 2.19). Зменшення рівня зайнятості в сільському господарстві зумовило зростання фондоозброєності праці на 32,8 % (від 14,7 до 48,9 тис. грн) (таблиця Б.23, додатку Б)

Проте забезпеченість тракторами, комбайнами, іншою технікою зменшилася майже удвічі. Загальна потужність двигунів тракторів у сільському господарстві знизилась на 35,5 % (з 1232 по 807 тис. кВт).

Найбільшу частку інвестицій було спрямовано у розвиток діяльності транспорту та зв'язку, а також операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям. Частка капітальних інвестицій, спрямованих у розвиток промислових видів діяльності у 2013 р. становила 19,8 % проти 37 % у 2005 р., у сільське господарство Харківської області зросла від 4,0 % 2005 р. до 6,6 % 2013 р.

Зазначимо, що головний результат практики інвестування в основний капітал аграрних підприємств висвітлює динаміка процесу введення в експлуатацію об'єктів сільськогосподарського призначення та виробничих потужностей переробної галузі. За період 1990–2013 рр. спостерігається відносно введення в дію зерносовищ, тваринницьких об'єктів.

Одним з головних завдань державної підтримки аграрного сектору економіки з боку держави є реалізація його потенціалу, нарощення обсягів сільськогосподарського виробництва, розширення асортименту продукції як сільськогосподарської, так і переробних галузей, підвищення якості продовольчих товарів та їх конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Державна підтримка розвитку агропромислового комплексу здійснюється: шляхом надання податкових пільг (непряма державна підтримка) та шляхом передбачення у державному бюджеті коштів за бюджетними

програмами стимулювання розвитку найбільш пріоритетних галузей агропромислового комплексу (пряма державна підтримка).

Таблиця 2.19

**Динаміка рівня фондозабезпеченості
сільськогосподарських підприємств Харківської області**

Показник	2000	2005	2008	2010	2011	2013	2013до 2000, %
Всього основних засобів, <i>млн. грн</i>	4470	2209,3	3405,9	4045,6	3992,5	4876,1	109,1
Активна частина основних засобів, <i>млн. грн</i>	2028,2	1002,5	1492,5	1772,8	1790,6	2186,9	107,8
Фондозабезпеченість, <i>млн. грн/100 га сільгоспугідь</i>	0,19	0,10	0,16	0,19	0,18	0,22	115,8
Фондозабезпеченість, <i>млн. грн/100 га ріллі</i>	0,33	0,19	0,29	0,35	0,32	0,39	118,2
Фондозабезпеченість активною частиною основних фондів, <i>млн. грн/100 га ріллі</i>	0,15	0,09	0,13	0,15	0,14	0,17	113,3
Фондоозброєність, <i>тис. грн/1 зайнятого працівника</i>	10,00	5,47	9,64	14,21	11,85	13,28	132,8
Фондоозброєність, <i>тис. грн/1 найманого працівника</i>	14,72	14,99	28,05	43,13	48,53	48,92	332,3
Забезпеченість тракторами, <i>од./100 га сільгоспугідь</i>	0,75	0,53	0,45	0,40	0,40	0,74	98,7
Забезпеченість тракторами, <i>од./100 га ріллі</i>	1,25	1,02	0,85	0,75	0,68	0,77	61,6
Забезпеченість зернозбиральними комбайнами, <i>од./100 га посівів зернових</i>	0,41	0,27	0,21	0,19	0,27	0,18	43,9
Забезпеченість кукурудзозбиральними комбайнами, <i>од./100 га посівів кукурудзи</i>	0,51	0,32	0,11	0,12	0,08	0,03	5,9
Забезпеченість бурякозбиральними комбайнами, <i>од./100 га посівів цукрових буряків</i>	1,44	1,53	2,12	1,85	1,37	3,23	224,3
Енергетичні потужності, <i>кВт/100 га ріллі</i>	276,64	223,09	192,51	181,04	168,38	189,3	68,4
Потужність двигунів тракторів у сільськогосподарських підприємствах, <i>тис. кВт</i>	1232	877	795	798	801	820	66,6
Середня потужність двигуна трактора у сільськогосподарських підприємствах, <i>кВт</i>	71,7	75,4	80,3	82,2	91,1	92,4	128,9
Наявність установок та агрегатів для доїння корів у с-г. підприємствах, <i>од. на 100 голів</i>	1,13	0,93	0,81	0,75	0,74	0,73	64,6

Джерело: розраховано автором з використанням офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України у 2012 р. із загального обсягу державного фінансування за основними бюджетними програмами розвитку підприємств АПК частка Харківської області становила 1,8 %, у 2011 р. цей показник був на рівні 1,92 %. Загальний обсяг бюджетного фінансування агропромислового комплексу Харківської області за період 2011–2012 рр. збільшився у 3,6 рази – від 39840,6 до 14816,8 тис. грн. (таблиці Б.20, Б.21, Б.22 додатку Б)

Обсяг видатків загального фонду скоротилися у 9 разів – від 38123,4 до 4190,76 тис. грн., проте обсяг видатків спеціального фонду в аграрний сектор області суттєво збільшився – з 1717,2 по 137626,0 тис. грн. Відповідно суттєво змінилася структура та обсяги фінансування конкретних програм розвитку агропромислових підприємств. Так, фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у 2011 році взагалі не здійснювалася, а у 2012 році на ці заходи було виділено 191,5 тис. грн. Підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу області через механізм здешевлення кредитів скоротилася у 11 разів і 2012 р. становила 549,75 тис. грн. порівняно з 6266,6 тис. грн. у 2011 р.

2012 р. коштами спеціального фонду майже на 120 млн. грн. профінансовано закупівлю матеріально-технічних ресурсів для сільськогосподарських підприємств. Обсяги державного фінансування АПК Харківської області через механізм здешевлення кредитів за період 2000–2012 рр. зросли від 3,3 до 549,8 млн. грн., проте з 2009 р. зовсім припинилось фінансування часткової компенсації вартості складної техніки

Необхідно зазначити, що протягом 2012 р. проводилася діяльність щодо технічного переоснащення агропромислового виробництва. Товаровиробниками придбано 2150 одиниць сучасної сільськогосподарської техніки на загальну суму 1298,2 млн. грн., що в 1,55 рази більше порівняно з 2011 роком. За рахунок виконання програм підтримки агропромислового комплексу з обласного та державного бюджетів виділено 11,8 млн. грн. Підприємства аграрного сектору посилили темпи оновлення машинно-тракторного парку.

Так, обсяги придбання тракторів за останні чотири роки зросли майже у 5 разів, зернозбиральних комбайнів – у 3 рази, а загальна сума витрат на придбання сільськогосподарської техніки аграрними підприємствами зросла у 7 разів – від 186,6 до 1298,2 млн. грн.

Зазначимо, що відносно позитивна динаміка щодо обсягів придбання спостерігається практично по всіх видах сільськогосподарської техніки, а загальний обсяг інвестицій на ці цілі досяг 1,3 млрд. грн., що лише порівняно з 2011 роком в півтора рази більше. Проте видатки на часткову компенсацію вартості складної сільськогосподарської техніки по Міністерству аграрної політики та продовольства України, що затверджені державним бюджетом України на сільське господарство, скоротилися від 276 млн. грн. у 2002 р. до 97,1 млн. грн. у 2008 р., а з 2009 р. взагалі не передбачалось фінансування такого заходу.

Практика показує, що для багатьох сільськогосподарських підприємств було складно одноразово сплатити 70 % вартості складної техніки. Стало необхідністю знаходити можливості залучення довгострокових кредитів. Як відомо, на такі цілі пільгове кредитування не поширюється. Також вкрай негативним фактом залишається суттєва невідповідність ціни та якості вітчизняної сільськогосподарської техніки. Тому стимулювання вітчизняного машинобудування відбувається за рахунок сільськогосподарських тооваровиробників.

Іншим заходом держави було фінансування закупівлі сільськогосподарської техніки за рахунок коштів держбюджету та передачі її у фінансовий лізинг, який є одним із поширених у світовій практиці форм фінансування. Проте, починаючи з 2009 р. така програма державної підтримки агровиробників не здійснюється.

Негативним чинником сучасної системи бюджетного фінансування галузевих складників економіка України є нецільове використання розпорядниками коштів державного бюджету та недостатнє забезпечення сільськогосподарських тооваровиробників технікою.

Проведені дослідження засвідчили недоліки програми фінансової

підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів. Ефективності дії механізму її реалізації перешкоджає невідповідність напрямів цільового використання пільгових кредитів економічно обґрунтованими строками кредитування. Низька прибутковість аграрного бізнесу не дає можливості відшкодувати більшість із передбачених пільговим механізмом середньострокового кредитування витрат у зазначені строки (до 3 років).

Залишається недосконалим механізм розподілу бюджетних коштів на розвиток АПК між областями, оскільки розподіл здійснюють пропорційно середньорічному обсягу виробництва валової продукції сільського господарства. Раціональніше виділення бюджетних коштів за фактичною потребою, ступенем інвестиційної привабливості, кредитоемності та платоспроможні сільськогосподарських товаровиробників.

Рівень забезпечення сільськогосподарських підприємств кредитними ресурсами підвищує державна підтримка через механізм здешевлення позик. Проте кредитне забезпечення АПК великою мірою залежить від суми коштів, спрямованих державним бюджетом на програму здешевлення позик АПК.

З 2000 року запроваджено механізми пільгового кредитування підприємств, згідно з яким компенсація з Державного бюджету частки кредитної ставки комерційних банків здійснюється до 1 грудня поточного року. Здешевлення з 2004 року не лише коротко-, а й середньо- і довгострокових кредитів (понад один рік) та зростання довіри кредиторів до сільськогосподарських позичальників сприяло збільшенню строків кредитування підприємств галузі на пільгових і ринкових умовах. Зокрема, надані банками 2005 року – 52,0 %, а 2006-го – 58,0 % кредити для сільськогосподарських товаровиробників були довгостроковими. Проте у кризовому 2009 р. ситуація різко змінилася й обсяги наданих сільськогосподарським підприємствам кредитів зменшилися, а відсоткові ставки на них зросли до 20–25 %.

Очевидно, що для розвитку банківського кредитування аграрної сфери необхідна мотивація комерційних банків. Вона формується шляхом визначення оптимального рівня кредитного ризику, встановленого кредитоспроможного

попиту позичальників на банківський кредит та існуючої фінансово-ресурсної пропозиції кредиторів.

Кредитні відносини з підприємствами аграрного сектору для банків були й залишаються ризикованими. Основні ризики зумовлені сезонністю виробництва і попиту на продукцію та пов'язані з цим коливання грошових надходжень і платоспроможності позичальників, високим рівнем залежності результатів господарювання від природнокліматичних умов, низькою ліквідністю застави для отримання кредиту, необхідністю вимог щодо формування кредитором значних страхових резервів на відшкодування можливих втрат від проведення кредитних операцій й зниження рентабельності цих операцій; низьким рівнем розвитку страхового ринку та його формальний страховий захист сільськогосподарських товаровиробників, а також операційними ризиками, пов'язаними з недоліками банківських технологій у роботі з сільськогосподарськими позичальниками.

Згідно зазначеного, банківське кредитування ще не набуло ключового значення у розвитку сільського господарства. Проте вже нині спостерігаються тенденції зростання обсягів кредитування вітчизняними комерційними банками, у т. ч. й пільгового кредитування. Державна підтримка аграрних підприємств, що здійснюється через механізм часткової компенсації вартості кредитів, також сприяє підвищенню рівня забезпеченості їх банківськими кредитними ресурсами.

Аналіз існуючого нині порядку державної підтримки техніко-технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва свідчить про нагальну необхідність його вдосконалення. Головними недоліками існуючого механізму є: обмежені розміри та відсутність позитивної динаміки щодо зростання асигнувань; не достатньо обґрунтована структура програм та заходів фінансування АПК та неефективний механізм контролю цільового використання коштів.

Розвитку агропромислового виробництва сприятиме інтегрований механізм взаємодії системи державного фінансування та конкретних дій структури управління аграрним виробництвом.

Основні проблеми розвитку АПК є: низький рівень освоєння підприємствами сучасних інноваційних технологій, через що у галузі унеможлиблюється процес зниження собівартості продукції та зростання її якості й безпечності, які б відповідали міжнародним стандартам; низькі темпи розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та хімічної промисловості для забезпечення аграрного виробництва сучасною технікою, мінеральними добривами, засобами захисту рослин; нераціональне використання земель, зниження родючості та деградації ґрунтів внаслідок інтенсивного їх використання при обмеженому внесенні органічних та мінеральних добрив. Таким чином, незважаючи на наявність відносно ефективного та стимулюючого впливу державної підтримки галузі технічне оновлення сільського господарства забезпечується недостатньо.

Головними факторами результативності державної підтримки технічного оновлення в сільському господарстві України стали недостатність і нестабільність бюджетного фінансування; недостатній фінансовий стан сільськогосподарських товаровиробників; нечітке визначення суб'єктів підтримки.

Великою перманентною проблемою для сільського господарства стає обмеженість грошових коштів для купівлі оборотних засобів виробництва, незбалансованість матеріально-технічної бази, особливо незадовільний стан активної частини основних засобів, рівень забезпечення якими, за статистичними даними, постійно знижується. Причинно-наслідкові показники, що впливають на ефективність використання матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств при комплексному використанні ресурсного потенціалу представлено на рисунку 2.16.

За аналізований період загальні витрати на виробництво сільськогосподарської продукції зросли у 2,5 рази, у рослинництві – у 2,8 рази, у тваринництві – у 2,3 рази. Загальна сума матеріальних витрат у сільськогосподарських підприємствах області збільшилася у 2,5 рази. Найвищі темпи зростання становлять витрати на мінеральні добрива – майже у 3 рази, нафтопродукти – у 2,5 рази, пальне – у 4 рази та корми – 2,7 рази.

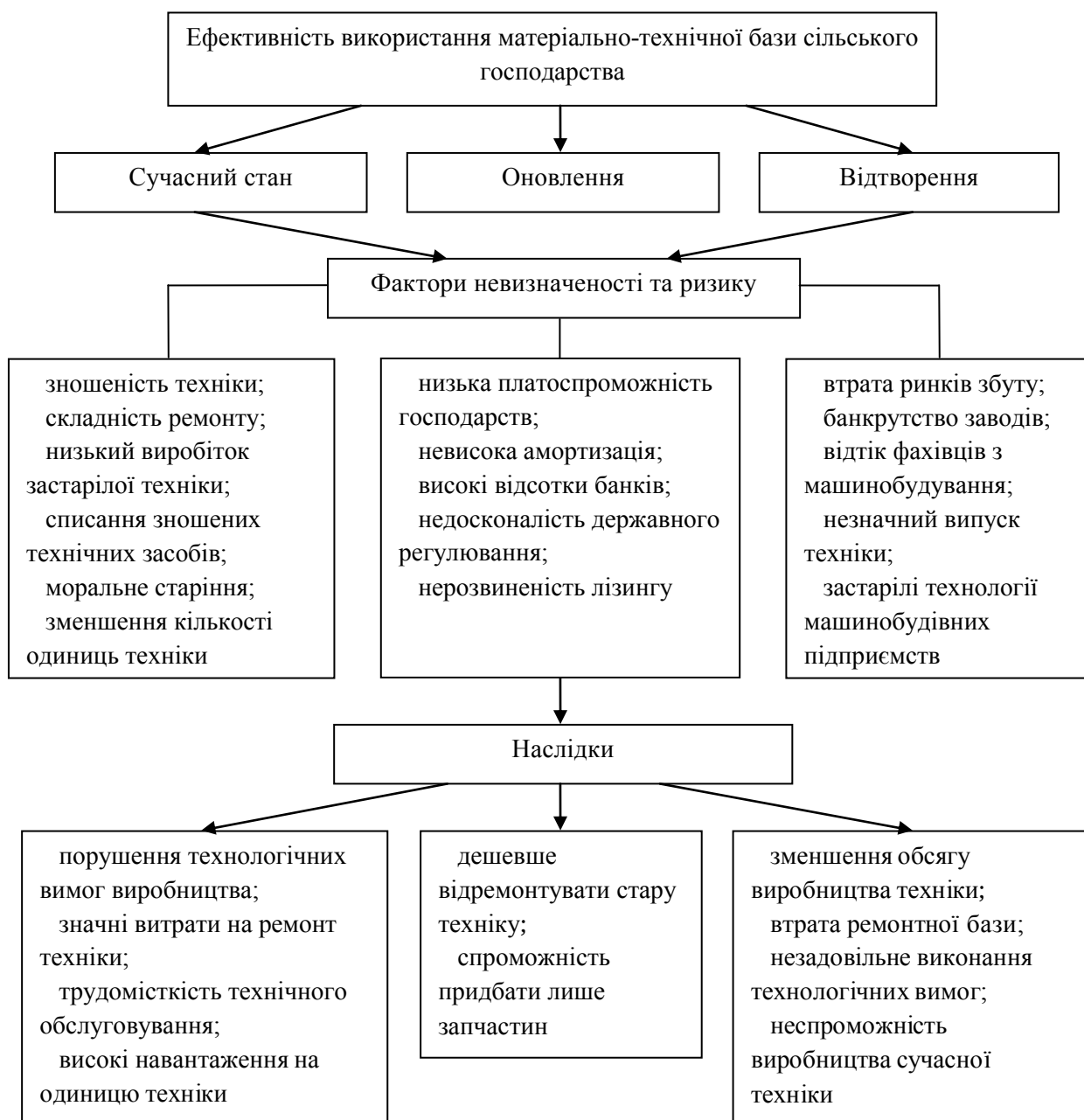

Рис. 2.16. Чинники впливу на ефективність використання матеріально-технічної бази сільського господарства

Джерело: складено автором.

Проте темпи зростання витрат не корелюють з ростом обсягів виробництва валової продукції галузі.

Для характеристики ефективності використання окремих видів матеріальних ресурсів набувають значення такі показники, як сировинномісткість, матеріаломісткість, паливомісткість, енергомісткість тощо.

Питома матеріаломісткість визначається для характеристики рівня матеріаломісткості продукції рослинництва та тваринництва. Вона може бути

визначена як у вартісному (відношення вартості усіх спожитих матеріалів на одиницю продукції) так і в натуральному або умовно-натуральному виразі (відношення кількості або маси витрачених матеріальних ресурсів на виробництво i -го виду продукції до кількості випущеної продукції цього виду).

У процесі аналізу фактичний рівень зазначених показників ефективності використання матеріальних ресурсів порівнюють з плановим, з минулими періодами, вивчають їх динаміку і причини зміни показників в результаті оцінки впливу факторів на їх величину, а також вплив на обсяг виробництва продукції.

Особлива увага в процесі аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів відводиться факторному аналізу узагальнюючих показників. Матеріаломісткість, як і матеріаловіддача, насамперед залежить від обсягу випуску продукції ($ВП$) і суми матеріальних витрат на її виробництво ($МВ$). Обсяг валової (товарної) продукції у вартісному виразі може змінитися за рахунок кількості виробленої продукції, її структури і рівня відпускних цін на види продукції рослинництва та тваринництва.

У результаті загальна матеріаломісткість валової продукції сільського господарства ($М_M$) залежить від обсягу виробленої продукції (K), її структури ($ПВ$), норм витрат матеріальних ресурсів на одиницю продукції (B_M), цін на матеріальні ресурси ($Ц_M$) і відпускних цін на продукцію ($Ц_n$). Факторну модель можна представити таким чином:

$$M_M = \frac{MB}{BP} = \frac{\sum (K_{zag} \cdot PB_i \cdot B_{mi} \cdot C_{mi})}{\sum (K_{zag} \cdot PB_i \cdot C_{ni})} \quad (2.4)$$

Рівень витрат матеріальних ресурсів на створення одиниці продукції може змінюватися за рахунок поліпшення якості матеріалів та використання субститутів, а також техніки і технології виробництва, організації виробництва, зниження нормативів технологічних та економічних витрат, втрат і відходів, удосконалення матеріально-технічного постачання, підвищення кваліфікації працівників тощо. Вартість сировини і матеріалів залежить від якості їх, внутрішньогрупової структури, ринків матеріальних ресурсів, зростання цін.

Вихідні дані для аналізу матеріаломісткості та матеріаловіддачі наведені

в таблицях Б.24, Б.25, Б.26 додатку Б. Так, загальна матеріаловіддача у сільськогосподарських підприємствах області за аналізований період скоротилася вдвічі – від 4,484 млн. грн. у 2010 р. до 2,63 млн. грн. у 2013 р.

При цьому матеріаломісткість валової продукції рослинництва та тваринництва збільшилася в 1,8 і 2,3 рази відповідно. У структурі загальної матеріаломісткості продукції найвищі темпи зростання виявлено по мінеральних добривах, насіннєвому матеріалу, нафтопродуктах, пальному (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

**Динаміка показників ресурсної матеріаломісткості
виробництва продукції рослинництва та тваринництва**

Показник	2010 р.		2011 р.		2013 р.		2013 р. до 2010 р., %			
	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва	Абсолютні зміни, млн грн		Відносні зміни, %	
							Продукція рослин- ництва	Продукція тварин- ництва	Продукція рослин- ництва	Продукція тварин- ництва
Загальна матеріало-місткість, млн. грн.	0,3438	0,3371	0,3651	0,9518	0,6058	0,7739	0,262	0,437	176,2	229,6
у т. ч. насіння і посадкового матеріалу	0,0719	х	0,0639	х	0,1186	х	0,0467	х	164,95	х
кормів	х	0,2309	х	0,6835	х	0,5254	х	0,295	х	227,5
іншої продукції сільського господарства	0,0038	0,0101	0,0033	0,0209	0,0055	0,0124	0,0017	0,002	144,7	122,8
міндобрив	0,0780	х	0,0840	х	0,1351	х	0,0571	х	173,2	х
нафто-продуктів	0,0736	0,0179	0,0763	0,0485	0,1154	0,0410	0,0418	0,023	156,8	229,1
електроенергії	0,0055	0,0138	0,0047	0,0428	0,0079	0,0310	0,0024	0,017	143,6	224,6
палива	0,0048	0,0125	0,0062	0,0162	0,0126	0,0186	0,0078	0,007	262,5	148,8
запчастин, ремонтних і будівельних матеріалів	0,0340	0,0138	0,0336	0,0390	0,0563	0,0406	0,0223	0,0268	165,6	119,4
інших витрат (оплата послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями)	0,0722	0,0381	0,0931	0,1009	0,1565	0,1052	0,0843	0,067	216,7	276,1

Джерело: розраховано автором з використанням офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Факторний аналіз оцінювання впливу зміни складників показника загальної матеріаломісткості на одиницю вартості продукції рослинництва та тваринництва проведено методом ланцюгових підстановок та різниць. Загальний рівень матеріаломісткості продукції рослинництва можна визначити за допомогою формули:

$$M_{зр} = M_n + M_d + M_{нп} + M_e + M_p + M_{ів}, \quad (2.5)$$

де: $M_{зр}$ – загальний рівень матеріаломісткості виробництва продукції рослинництва, *млн. грн.*; M_n – матеріаломісткість насіння і посадкового матеріалу, *млн. грн.*; M_d – матеріаломісткість мінеральних добрив, *млн. грн.*; $M_{нп}$ – матеріаломісткість нафтопродуктів, *млн. грн.*; M_e – матеріаломісткість електроенергії, *млн. грн.*; M_p – матеріаломісткість палива, *млн. грн.*; $M_{ів}$ – матеріаломісткість запчастин, ремонтних матеріалів, *млн. грн.*; $M_{ів}$ – матеріаломісткість інших витрат, *млн. грн.*

$$M_{зр2010} = 0,0719 + 0,0780 + 0,0736 + 0,0055 + 0,0048 + 0,0340 + 0,0722.$$

$$M_{зр2013} = 0,1186 + 0,1351 + 0,1154 + 0,0079 + 0,0126 + 0,0563 + 0,1565$$

Так, загальний рівень матеріаломісткості виробництва продукції рослинництва за період 2010–2013 рр. збільшився на 0,262 млн. грн. або у 1,8 раза, у т. ч. за рахунок:

збільшення витрат на насіння та посадковий матеріал на 0,0467 млн. грн.:

$$(0,1186 + 0,0780 + 0,0736 + 0,0055 + 0,0048 + 0,0340 + 0,0076) - (0,0719 + 0,0780 + 0,0736 + 0,0055 + 0,0048 + 0,0340 + 0,0076) = 0,0467 \text{ млн. грн.};$$

зростання витрат на мінеральні добрива на 0,0571 млн. грн.:

$$(0,1186 + 0,1351 + 0,0736 + 0,0055 + 0,0048 + 0,0340 + 0,0076) - (0,1186 + 0,0780 + 0,0736 + 0,0055 + 0,0048 + 0,0340 + 0,0076) = 0,0571 \text{ млн. грн.};$$

збільшення витрат на нафтопродукти на 0,0427 млн. грн.:

$$(0,1186 + 0,1351 + 0,1163 + 0,0055 + 0,0048 + 0,0340 + 0,0076) - (0,1186 + 0,1351 + 0,0736 + 0,0055 + 0,0048 + 0,0340 + 0,0076) = 0,0427 \text{ млн. грн.};$$

зростання витрат на електроенергію на 0,0024 млн. грн.:

$$(0,1186 + 0,1351 + 0,1163 + 0,0079 + 0,0048 + 0,0340 + 0,0076) - (0,1186 + 0,1351 + 0,1163 + 0,0055 + 0,0048 + 0,0340 + 0,0076) = 0,0024 \text{ млн. грн.};$$

збільшення витрат на паливо 0,0078 млн. грн.:

$$(0,1186+0,1351+0,1154+0,0079+0,0133+0,0340+0,0076)-(0,1186+0,1351+0,1154+0,0079+0,0048+0,0340+0,0076)=0,0085 \text{ млн. грн.};$$

зростання витрат на запчастини на 0,0223 млн. грн.:

$$(0,1186+0,1351+0,1163+0,0079+0,0133+0,0563+0,0076)-(0,1186+0,1351+0,1163+0,0079+0,0133+0,0340+0,0076)=0,0223 \text{ млн. грн.};$$

збільшення інших витрат на 0,0852 млн. грн.:

$$(0,1165+0,1351+0,1154+0,0079+0,0133+0,0563+0,1612)-(0,1165+0,1351+0,1154+0,0079+0,0133+0,0563+0,0076)=0,0852 \text{ млн. грн.}$$

Таким чином, найбільший вплив на зростання матеріаломісткості виробництва продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Харківської області має збільшення витрат на паливо (майже у 3 рази), на мінеральні добрива та запасні частини на ремонт техніки (1,7 рази), на насіння та посадковий матеріал (1,6 рази).

Загальний рівень матеріаломісткості продукції тваринництва можна розрахувати за допомогою наступної формули:

$$M_{zt} = M_k + M_{np} + M_e + M_n + M_p + M_{iv}, \quad (2.6)$$

де: M_{zt} – загальний рівень матеріаломісткості виробництва продукції тваринництва, *млн. грн.*; M_k – матеріаломісткість кормів, *млн. грн.*

$$M_{zt_{2010}} = 0,2309 + 0,0179 + 0,0138 + 0,0125 + 0,0138 + 0,0482.$$

$$M_{zt_{2013}} = 0,5254 + 0,0410 + 0,0310 + 0,0186 + 0,0406 + 0,1176.$$

Загальний рівень матеріаломісткості виробництва продукції тваринництва за аналізований період зріс на 0,437 млн. грн., або у 2,3 рази, у т. ч. за рахунок:

збільшення витрат на корми на 0,295 млн. грн.:

$$(0,5254+0,0179+0,0138+0,0125+0,0138+0,0482)-(0,2309+0,0179+0,0138+0,0125+0,0138+0,0482)=0,295 \text{ млн. грн.};$$

зростання витрат на нафтопродукти на 0,023 млн. грн.:

$$(0,5254+0,0410+0,0138+0,0125+0,0138+0,0482)-(0,5254+0,0179+0,0138+0,0125+0,0138+0,0482)=0,023 \text{ млн. грн.};$$

збільшення витрат на електроенергію на 0,017 млн. грн.:

$(0,5254+0,0410+0,0310+0,0125+0,0138+0,0482)-((0,5254+0,0410+0,0138+0,0125+0,0138+0,0482))=0,017$ млн. грн.;

зростання витрат на паливо на 0,007 млн. грн.:

$(0,5254+0,0410+0,0310+0,0186+0,0138+0,0482)-(0,5254+0,0410+0,0310+0,0125+0,0138+0,0482)=0,007$ млн. грн.;

збільшення витрат на запчастини, ремонт на 0,026 млн. грн.:

$(0,5254+0,0410+0,0310+0,0186+0,0406+0,0482)-(0,5254+0,0410+0,0310+0,0186+0,0138+0,0482)=0,027$ млн. грн.;

зростання інших витрат на 0,0694 млн. грн.:

$(0,5254+0,0410+0,0310+0,0186+0,0406+0,1176)-(0,5254+0,0410+0,0310+0,0186+0,0406+0,0482)=0,0694$ млн. грн.

Найбільший вплив на збільшення матеріаломісткості виробництва продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах Харківської області здійснили витрати на запчастини та ремонт виробничих будівель (майже у 3 рази), витрат на нафтопродукти (2,3 рази), витрат на корми (2,3 рази).

Для оцінювання впливу зміни матеріальних витрат і матеріаловіддачі на зміну випуску продукції рослинництва й тваринництва способом ланцюгових підстановок та різниць застосуємо детерміновану мультиплікативну факторну модель $y = a \cdot b$.

$$ВПз = MBз \cdot Mвз; \quad (2.7)$$

$$ВПр = MBр \cdot Mвр; \quad (2.8)$$

$$ВПт = MBт \cdot Mвт; \quad (2.9)$$

де: $ВПз$; $ВПр$; $ВПт$ – валова продукція сільського господарства, рослинництва та тваринництва; $MBз$; $MBр$; $MBт$ – загальні матеріальні витрати, рослинництва та тваринництва; $Mвз$; $Mвр$; $Mвт$ – матеріаловіддача продукції сільського господарства, рослинництва та тваринництва.

Зазначимо, за аналізований період обсяги виробництва продукції сільського господарства області зросли на 36,4 %, виробництво рослинницької продукції збільшилося на 52,6 %, виробництво продукції тваринництва

збільшилося на 288,5 млн. грн. або на 9 %. При цьому загальна сума матеріальних витрат на виробництво сільськогосподарської продукції збільшилася у 2,5 рази, матеріальні витрати рослинництва зросли у 2,8, а тваринництва – у 2,3 рази.

Зростання виробництва сільськогосподарської продукції на 5698,4 млн. грн. відбулося у т. ч. за рахунок:

– збільшення матеріальних витрат на 3044,2 млн. грн., що зумовило приріст валової продукції на 13650,19 млн. грн..

$$\begin{aligned}\Delta ВПз &= MBз_1 \cdot Mвз_0 - MBз_0 \cdot Mвз_0 = \\ &= 5039,3 \cdot 4,4840 - 1995,1 \cdot 4,4840 = 22597,79 - 8946,073 = 13650,19;\end{aligned}$$

– проте зниження матеріаловіддачі на 1,8535 млн. грн.. спричинило зменшення обсягу виробництва на 9340,34 млн. грн..

$$\begin{aligned}\Delta ВПз_{(Мв)} &= MBз_1 \cdot Mвз_1 - MBз_1 \cdot Mвз_0 = \\ &= 5039,3 \cdot 2,6305 - 5039,3 \cdot 4,4840 = 12198,98 - 22597,79 = -9340,34\end{aligned}$$

Збільшення виробництва продукції рослинництва на 5409,9 млн. грн.. відбулося у тому числі за рахунок:

– зростання матеріальних витрат майже у 3 рази (2424,1 млн. грн.), що сприяло нарощенню обсягів виробництва продукції рослинництва на 11091,7 млн грн.

$$\begin{aligned}\Delta ВПр_{(Мв)} &= MBp_1 \cdot Mвp_0 - MBp_0 \cdot Mвp_0 = \\ &= 3672,6 \cdot 4,5732 - 1248,47 \cdot 4,5732 = 16801,21 - 5709,50 = 11086,72\end{aligned}$$

– зменшення матеріаловіддачі на 2,1317 млн.грн., що зумовило скорочення обсягів виробництва продукції рослинництва на 7828,88млн грн.

$$\begin{aligned}\Delta ВПр_{(Мв)} &= MBp_1 \cdot Mвp_1 - MBp_1 \cdot Mвp_0 = \\ &= 3672,6 \cdot 2,4415 - 3672,6 \cdot 4,5732 = 8999,44 - 16801,21 = -7828,88.\end{aligned}$$

Збільшення виробництва продукції тваринництва на 288,5 млн. грн. відбулося за рахунок зростання матеріальних витрат на 1027,3 млн. грн., завдяки чому обсяг виробництва продукції тваринництва зріс на 3906,8 млн. грн. та зниження матеріаловіддачі на 2069,8 млн. грн., що зумовило зменшення обсягу тваринницької продукції на 3979,2 млн. грн.

$$\Delta BПm_{(M\epsilon)} = MBm_1 \cdot M\epsilon m_0 - MBm_0 \cdot M\epsilon m_0 =$$

$$= 1878,3 \cdot 3,803 - 850,98 \cdot 3,803 = 7221,67 - 3236,28 = 3906,8$$

$$\Delta BПm_{(M\epsilon)} = MBm_1 \cdot M\epsilon m_1 - MBm_1 \cdot M\epsilon m_0 =$$

$$= 1878,3 \cdot 1,7336 - 1878,3 \cdot 3,803 = 3198,77 - 7221,67 = -3979,2$$

У сучасних умовах господарювання важливе значення надають комплексному оцінюванню діяльності організаційних формувань та галузевого виробництва загалом. Таке оцінювання характеризує стан та ефективність виробничої діяльності й здійснюється шляхом вивчення сукупності показників, які відображають усі аспекти виробничо-господарських процесів та їх матеріально-технічного забезпечення. На підставі цих показників можна зробити узагальнюючі висновки про стан розвитку та ефективності функціонування сільськогосподарського виробництва на основі виявлення якісних і кількісних відмінностей від бази порівняння.

Таким чином, подальші дослідження системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства, перспектив стабілізації й ефективності функціонування галузі базуються на проведенні всебічного аналізу й оцінюванні рівня економічного розвитку сільськогосподарського виробництва, яке здійснено за допомогою методу матриць координат. В роботі цей метод використано для приведення сукупності показників, які характеризують діяльність суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки, до єдиного інтегрального показника з урахуванням вагомості їх. Він заснований на математичній аналогії розміщення точок, що являють собою показники в n -мірному евклідовому просторі, з урахуванням довжини координат.

За допомогою методу матриць координат можна характеризувати сільськогосподарське виробництво загалом, зовнішньоекономічну діяльність, ефективність функціонування ринкової інфраструктури, ефективність розвитку експортного потенціалу галузі. Алгоритм реалізації цього методу виділяє чотири етапи.

На першому етапі визначається сукупність показників, що характеризують стан та ефективність розвитку виробництва (табл. 2.21).

Таблиця 2.21

**Показники для розрахунку сукупного критерію
економічного розвитку сільського господарства**

Показник	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2013 р.
Виробництво продукції сільського господарства, <i>млн грн</i>	8730,0	11206,1	8946,1	14644,5
у т.ч. продукція рослинництва	5982,9	8006,7	5709,5	11119,4
продукція тваринництва	2747,1	3199,4	3236,6	3525,1
Виробництво зернових культур, <i>тис. ц</i>	10497	19823	9781	30935
Виробництво цукрових буряків, <i>тис. ц</i>	10705	9733	4030	2577
Виробництво соняшнику, <i>тис. ц</i>	3133	2482	5849	9645
Виробництво ріпаку, <i>ц</i>	9237	38916	18767	137296
Виробництво м'яса, <i>тис. ц</i>	1289	1391	1194	1297
Виробництво молока, <i>тис. ц</i>	5396	5665	4672	5367
Кількість тракторів, <i>од.</i>	17185	11635	8800	8864
Кількість зернозбиральних комбайнів, <i>од.</i>	2909	2210	1815	1884
Кількість кормозбиральних комбайнів, <i>од.</i>	1458	837	462	393
Частка області у виробництві с.-г. продукції, %	10,9	11,1	11,5	11,2
Прибуток, збиток (-) с.-г., <i>млн грн</i>	236,7	489,5	514,1	1031,8
Рівень рентабельності продукції с.-г., %	2,7	4,2	17,6	10,8
Рівень рентабельності рослинництва, %	39,3	9,8	23,3	11,7
Рівень рентабельності тваринництва, %	-35,9	-4,3	5,2	8,0
Інвестиції в основний капітал сільськогосподарських підприємств, <i>млн грн</i>	103,5	351,3	439,1	383,9
Експорт продукції АПВ, <i>млн дол. США</i>	24,2	58,0	258,9	348,9
Частка експорту продукції АПВ, %	7,7	8,0	18,1	17,5
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	0,87	0,6	1,79	1,27

Джерело: розраховано автором з використанням офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

На другому етапі виявляють максимальні показники в кожному рядку. Потім усі показники рядка діляться на максимальний і складається матриця координат перша (табл. 2.22).

Таблиця 2.22

Матриця координат перша*

Показник	2000	2005	2010	2013
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Виробництво продукції с.-г., <i>млн грн</i>	0,5961	0,7652	0,6109	1,0000
у т.ч. продукція рослинництва	0,5381	0,7201	0,5135	1,0000
продукція тваринництва	0,7793	0,9076	0,9182	1,0000
Виробництво зернових культур, <i>тис. ц</i>	0,3393	0,6408	0,3162	1,0000
Виробництво цукрових буряків, <i>тис. ц</i>	1,0000	0,9092	0,3765	0,2407
Виробництво соняшнику, <i>тис. ц</i>	0,3248	0,2573	0,6064	1,0000
Виробництво ріпаку, <i>ц</i>	0,0673	0,2834	0,1367	1,0000
Виробництво м'яса, <i>тис. ц</i>	0,9267	1,0000	0,8584	0,9324
Виробництво молока, <i>тис. ц</i>	0,9525	1,0000	0,8247	0,9474

Продовження табл. 2.22

1	2	3	4	5
Кількість тракторів, од.	1,0000	0,6770	0,5121	0,5158
Кількість зернозбиральних комбайнів, од.	1,0000	0,7597	0,6239	0,6476
Кількість кормозбиральних комбайнів, од.	1,0000	0,5741	0,3169	0,2695
Частка області у виробництві с-г. продукції, %	0,9478	0,9652	1,0000	0,9739
Прибуток, збиток (-) с.-г., млн грн	0,2294	0,4744	0,4982	1,0000
Рівень рентабельності продукції с.-г., %	0,1534	0,2386	1,0000	0,6136
Рівень рентабельності рослинництва, %	1,0000	0,2494	0,5929	0,2977
Рівень рентабельності тваринництва, %	-4,4875	-0,5375	0,65	1,0000
Інвестиції в основний капітал сільськогосподарських підприємств, млн грн	0,2357	0,8	1,0000	0,8743
Експорт продукції АПВ, млн дол. США	0,0694	0,1662	0,7420	1,0000
Частка експорту продукції АПВ, %	0,4254	0,442	1,000	0,9668
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	0,486	0,3352	1,0000	0,7095

Джерело: розраховано автором.

На третьому етапі всі показники зводяться в квадрат і підсумовуються за стовпцями. Одержана сума характеризує узагальнений сукупний показник ефективності розвитку сільського господарства Харківської області (табл. 2.23).

Таблиця 2.23

Матриця координат друга*

Показник	2000	2005	2010	2013
Виробництво продукції с-г., млн грн	0,3563	0,5855	0,3732	1,0000
у т.ч. продукція рослинництва	0,2895	0,5185	0,2637	1,0000
продукція тваринництва	0,6073	0,8237	0,8431	1,0000
Виробництво зернових культур, тис. ц	0,1151	0,4106	0,0999	1,0000
Виробництво цукрових буряків, тис. ц	1,0000	0,8266	0,1417	0,0579
Виробництво соняшнику, тис. ц	0,1055	0,0662	0,3677	1,0000
Виробництво ріпаку, ц	0,0045	0,0803	0,0187	1,0000
Виробництво м'яса, тис. ц	0,8587	1,0000	0,7368	0,8694
Виробництво молока, тис. ц	0,9073	1,0000	0,6802	0,8976
Кількість тракторів, од.	1,0000	0,4584	0,2622	0,266
Кількість зернозбиральних комбайнів, од.	1,0000	0,5772	0,3893	0,4194
Кількість кормозбиральних комбайнів, од.	1,0000	0,3296	0,1004	0,0726
Частка області у виробництві с-г. продукції, %	0,8984	0,9316	1,0000	0,9485
Прибуток, збиток (-) с.-г., млн грн	0,0526	0,225	0,2482	1,0000
Рівень рентабельності продукції с.-г., %	0,0235	0,0569	1,0000	0,3765
Рівень рентабельності рослинництва, %	1,0000	0,0622	0,3515	0,0886
Рівень рентабельності тваринництва, %	-20,138	-0,2889	0,4225	1,0000
Інвестиції в основний капітал сільськогосподарських підприємств, млн грн	0,0114	0,1309	1,000	0,7644
Експорт продукції АПВ, млн дол. США	0,0048	0,0135	0,5506	1,0000
Частка експорту продукції АПВ, %	0,1344	0,1451	1,0000	0,9347
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	0,2285	0,1087	1,0000	0,5034
Сукупний критерій економічного розвитку сільськогосподарського виробництва області	-10,54	8,064	10,85	12,61

Джерело: розраховано автором.

Результати оцінки сукупного показника ефективності розвитку агропромислового виробництва показують, що з 2000 по 2013 р. простежується чітка тенденція його економічного зростання за критеріями від -10,54 у 2000 р. до 12,61 у 2013 р. Отже існують об'єктивні підстави для розроблення й упровадження механізмів подальшого росту ефективності виробництва на засадах розвитку матеріально-технічної бази та системи матеріально-технічного забезпечення її.

За допомогою адаптованого автором методу оцінки шляхом розрахунку інтегрального рангу по головному критерію та системі обмежувальних критеріїв на підставі експертних оцінок в процесі дослідження здійснено інтегральне оцінювання і встановлено динаміку рівня ефективності системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства Харківської області за рівнем техніко-економічного стану та потенційної спроможності щодо подальшого розвитку (табл. 2.24).

Досвід застосування методу передбачає виконання наступних етапів:

- 1) визначення ключового і обмежувальних критеріїв та встановлення їх ваги;
- 2) встановлення інтегрального рангу за ключовим критерієм;
- 3) проведення ранжування динамічних рядів аналізованого періоду за головним критерієм;
- 4) встановлення інтегрального рангу за системою обмежувальних критеріїв;
- 5) проведення ранжування динамічних рядів аналізованого періоду за системою обмежувальних критеріїв;
- 6) встановлення інтегрального рангу за ключовим і визначеним рангом системи обмежувальних критеріїв;
- 7) проведення заключного ранжування та визначення рівня ефективності системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства Харківської області за рівнем техніко-економічного стану та потенційної спроможності щодо подальшого розвитку (табл. 2.25, 2.26).

**Рівень матеріально-технічного забезпечення та ефективності
використання матеріально-технічної бази у сільському господарстві Харківської
області**

Показник	2000	2005	2008	2010	2011	2013
Рівень рентабельності продукції сільського господарства, %	2,7	4,2	15,8	17,6	27,5	10,8
Рівень рентабельності рослинництва, %	39,3	9,8	18,7	23,3	36,7	11,7
Виробництво, <i>тис. т:</i> зерна	1325,4	2671,6	2804,9	1380,1	3865,1	4201,5
цукрових буряків	1174,6	1252,0	552,2	536,6	1122,6	387,5
соняшнику	368,1	337,8	696,1	786,2	1032,3	1117,8
м'яса	128,9	139,1	115,1	119,4	114,3	129,7
молока	539,6	566,5	489,1	467,2	472,7	536,7
яєць, <i>млн шт.</i>	479,3	752	951,1	1100,6	1296,9	1214,1
Частка активного складника основних засобів, %	45,4	45,4	43,8	43,8	44,8	45,1
Енергетичні потужності, всього, <i>тис. кВт</i>	3798	2547	2226	2118	2128	2141
Кількість тракторів, <i>од.</i>	17200	11600	9800	8797	8625	8874
Кількість зернозбиральних комбайнів, <i>од.</i>	2909	2210	2012	1770	1844	1884
Фондовіддача, <i>млн грн</i>	1,953	5,072	3,050	2,211	3,324	2,502
Фондозабезпеченість, <i>млн грн/100 га рілля</i>	0,33	0,19	0,29	0,35	0,32	0,39
Фондозабезпеченість активною частиною основних фондів, <i>млн грн/100 га рілля</i>	0,15	0,09	0,13	0,15	0,14	0,17
Фондоозброєність, <i>тис. грн/1 зайнятого працівника</i>	10,00	5,47	9,64	14,21	11,85	13,28
Енергетичні потужності, <i>кВт/100 га рілля</i>	276,6	223,1	192,5	181,0	168,4	189,3
Середня потужність двигуна трактора у сільськогосподарських підприємствах, <i>кВт</i>	71,7	75,4	80,3	82,2	91,1	92,4
Наявність установок та агрегатів для доїння корів у с.-г. підприємствах, <i>од. на 100 голів</i>	1,13	0,93	0,81	0,75	0,74	0,73
Внесено мінеральних добрив в поживних речовинах, <i>тис. ц</i>	82,8	231,0	578,4	618,7	665,9	846,2
Удобрена площа під врожай, <i>тис. га</i>	184,9	429,1	657,3	803,4	897,5	1017,9

Джерело: розраховано автором з використанням офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

**Ранжування динамічних рядів аналізованого періоду
за значенням головного та обмежуючих критеріїв**

Показник	2000	2005	2008	2010	2011	2013	Вага критерію, %
<i>Головний критерій</i>							
Рівень рентабельності продукції с.-г., %	6	5	4	3	1	2	20
<i>Обмежуючі критерії</i>							
Рівень рентабельності рослинництва, %	1	6	5	4	2	3	8
Виробництво, тис. т: зерна	6	4	3	5	1	2	6
цукрових буряків	2	1	5	6	3	4	5
соняшнику	5	6	4	3	1	2	4
м'яса	2	1	4	3	5	6	4
молока	2	1	4	6	5	3	4
яєць, млн шт.	6	5	4	3	1	2	4
Частка активного складника основних засобів, %	2	1	5	6	4	3	4
Енергетичні потужності, всього, тис. кВт	1	2	3	6	5	4	4
Кількість тракторів, од.	1	2	3	5	6	4	3
Кількість зернозбиральних комбайнів, од.	1	2	3	6	5	4	3
Фондовіддача, млн грн	6	1	3	5	2	4	5
Фондозабезпеченість, млн грн/100 га рілля	3	6	5	2	4	1	5
Фондозабезпеченість активною частиною основних фондів, млн грн/100 га рілля	3	6	5	2	4	1	5
Фондоозброєність, тис. грн/1 зайнятого працівника	4	6	5	1	3	2	2
Енергетичні потужності, кВт/100 га рілля	1	2	3	4	6	5	4
Середня потужність двигуна трактора у сільськогосподарських підприємствах, кВт	6	5	4	3	2	1	4
Наявність установок та агрегатів для доїння корів у с.-г. підприємствах, од. на 100 голів	1	2	4	5	6	3	2
Внесено мінеральних добрив в поживних речовинах, тис. ц	6	5	4	3	2	1	2
Удобрена площа під врожай, тис. га	6	5	4	3	2	1	2

Джерело: розраховано автором.

Таблиця 2.26

Визначення інтегральних критеріїв та рівня ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства

Рік	Розрахунок інтегрального рангу по обмежуючим критеріям	Значення	Ранг	Розрахунок інтегрального рангу по головному та визначеному рангу обмежуючих критеріїв	Значення	Ранг
2000	$(1 \times 0,08 + 6 \times 0,06 + 2 \times 0,05 + 5 \times 0,04 + 2 \times 0,04 + 2 \times 0,04 + 6 \times 0,04 + 2 \times 0,04 + 1 \times 0,04 + 1 \times 0,03 + 1 \times 0,03 + 6 \times 0,05 + 3 \times 0,05 + 3 \times 0,05 + 4 \times 0,02 + 1 \times 0,04 + 6 \times 0,04 + 1 \times 0,02 + 6 \times 0,02 + 6 \times 0,02) / 20$	0,127	2	$(6 \times 0,2 + 2 \times 0,8) / 2$	1,4	3
2005	$6 \times 0,08 + 4 \times 0,06 + 1 \times 0,05 + 6 \times 0,04 + 1 \times 0,04 + 1 \times 0,04 + 5 \times 0,04 + 1 \times 0,04 + 2 \times 0,04 + 2 \times 0,03 + 2 \times 0,03 + 1 \times 0,05 + 6 \times 0,05 + 6 \times 0,05 + 4 \times 0,02 + 1 \times 0,04 + 5 \times 0,04 + 2 \times 0,02 + 5 \times 0,02 + 5 \times 0,02) / 20$	0,141	4	$(5 \times 0,2 + 4 \times 0,8) / 2$	2,1	4
2008	$(5 \times 0,08 + 3 \times 0,06 + 5 \times 0,05 + 4 \times 0,04 + 4 \times 0,04 + 4 \times 0,04 + 4 \times 0,04 + 5 \times 0,04 + 3 \times 0,04 + 3 \times 0,03 + 3 \times 0,03 + 3 \times 0,05 + 5 \times 0,05 + 5 \times 0,05 + 5 \times 0,02 + 3 \times 0,04 + 4 \times 0,04 + 4 \times 0,02 + 4 \times 0,02 + 4 \times 0,02) / 20$	0,162	5	$(4 \times 0,2 + 5 \times 0,8) / 2$	2,4	5
2010	$(4 \times 0,08 + 5 \times 0,06 + 6 \times 0,05 + 3 \times 0,04 + 3 \times 0,04 + 6 \times 0,04 + 3 \times 0,04 + 6 \times 0,04 + 6 \times 0,04 + 5 \times 0,03 + 6 \times 0,03 + 5 \times 0,05 + 2 \times 0,05 + 2 \times 0,05 + 1 \times 0,02 + 4 \times 0,04 + 3 \times 0,04 + 5 \times 0,02 + 3 \times 0,02 + 3 \times 0,02) / 20$	0,165	6	$(3 \times 0,2 + 6 \times 0,8) / 2$	2,7	6
2011	$2 \times 0,08 + 1 \times 0,06 + 3 \times 0,05 + 1 \times 0,04 + 5 \times 0,04 + 5 \times 0,04 + 1 \times 0,04 + 4 \times 0,04 + 5 \times 0,04 + 6 \times 0,03 + 5 \times 0,03 + 2 \times 0,05 + 4 \times 0,05 + 4 \times 0,05 + 3 \times 0,02 + 6 \times 0,04 + 2 \times 0,04 + 6 \times 0,02 + 2 \times 0,02 + 2 \times 0,02) / 20$	0,131	3	$(1 \times 0,2 + 3 \times 0,8) / 2$	1,3	2
2013	$(3 \times 0,08 + 2 \times 0,06 + 4 \times 0,05 + 2 \times 0,04 + 6 \times 0,04 + 3 \times 0,04 + 2 \times 0,04 + 3 \times 0,04 + 4 \times 0,04 + 4 \times 0,03 + 4 \times 0,03 + 4 \times 0,05 + 1 \times 0,05 + 1 \times 0,05 + 2 \times 0,02 + 5 \times 0,04 + 1 \times 0,04 + 3 \times 0,02) / 20$	0,114	1	$(2 \times 0,2 + 1 \times 0,8) / 2$	0,6	1

Джерело: розраховано автором.

Таким чином, за інтегральним рангом за аналізований період 2000–2012 рр. система матеріально-технічного забезпечення сільського господарства

Харківської області має реальні перспективи щодо стабілізації, подальшого вдосконалення та розвитку. Так, у 2012 році інтегральний коефіцієнт за обмежувальними критеріями мав 1 ранг (0,114), а інтегральний ранг за головним та визначеному рангу обмежувальних критеріїв також досяг найвищого за даною методикою значення – 0,6. Найнижчі критерії склалися 2008–2010 рр.

Висновки до розділу 2

За результатами оцінки стану економічного розвитку сільського господарства та рівня ефективності його матеріально-технічної бази були зроблені такі висновки:

1. Обґрунтовано, що потенціал національної економіки України як провідної сільськогосподарської країни не лише Європи, а й світу загалом, зумовлений сприятливими природно-кліматичними умовами для ведення сільського господарства, стримується такими факторами, як невідповідність матеріально-технічної бази потребам виробництва за якісними та кількісними показниками, що підтверджується результатами порівняльного аналізу рівня навантаження земельної площі на різні види сільськогосподарської техніки. Результатом є надзвичайно низька продуктивність сільського господарства, що віддзеркалюється низьким показником доданої вартості виробництва на одного працівника у порівнянні з іншими країнами. Представлені дані свідчать про високу інтенсивність використання ресурсів, але водночас і про надзвичайно низьку ефективність функціонування сільськогосподарської галузі у порівнянні з іншими країнами.

2. Кількісні параметри більшості видів основних засобів сільського господарства та їх навантаження скорочуються. Так, кількість тракторів у сільськогосподарських підприємствах за період з 2000 р. по 2013 р. зменшилася на

54,1 %, а за потужністю двигунів – на 37,4 %. Якщо у 2000 р. на 1000 га ріллі у сільськогосподарських підприємствах припадало 11 тракторів, то у 2013 р. на 27,3 % менше, або лише 8 тракторів. Кількість зернозбиральних, кукурудзозбиральних, картоплезбиральних, буряко-збиральних та льонозбиральних комбайнів на 1000 га посівної площі культури зменшилася, відповідно, на 2 од. (33,3 %), 7 од. (87,5 %), 117 од. (88,0 %), 3 од. (18,8%) та 71 од. (98,6 %). Енергетичні потужності на 100 га посівної площі за 2000–2013 рр. скоротилися на 30,1 % – від 312 до 218 кВт.

3. Рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції характеризується значними коливаннями – від збиткового господарювання 2000 р. (-1,0 %) до прибуткового 2013 р. (11,2 %). Відповідно, належний рівень матеріально-технічної бази сільського господарства суб'єкти господарювання не здатні підтримувати через фінансову неспроможність та неефективність фінансової політики. Амортизаційні відрахування, частка яких становить 4,59 % у вартості основних засобів, дають змогу відтворити наявні основні засоби за 22 роки, а для формування основних засобів відповідно до потреби 2020 р. при такому розмірі амортизації необхідно 131 рік. Це вказує, зокрема, на необхідність переорієнтації стратегії технічного сервісу машин у сільськогосподарському виробництві.

5. Результати інтегральної оцінки свідчать про суттєву диференціацію областей країни за більшістю досліджуваних показників і показують, що для регіонів із низьким рівнем ефективності використання матеріально-технічної бази характерним є низький рівень майже всіх компонентів інтегральної оцінки. Регіони із середнім рівнем ефективності використання матеріально-технічної бази характеризуються низьким рівнем показників наявності основних засобів, техніки та потужностей, їх руху. Регіони із високим рівнем ефективності використання матеріально-технічної бази характеризуються відносно задовільним станом всіх компонентів інтегральної оцінки. Представлені розрахунки є основою для розробки більш гнучкої та ефективної політики регулювання рівня ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства.

6. Поглиблений аналіз ефективності використання матеріально-технічної бази Харківської області, яка є однією з найбільших в Україні за площею сільськогосподарських угідь та входить до групи із середнім рівнем ефективності використання матеріально-технічної бази (до даної групи входить більшість областей України), став основою для розробки адаптованого методу оцінки потенційної спроможності стабілізації, подальшого вдосконалення і розвитку галузі шляхом розрахунку інтегрального рангу по головному критерію та системі обмежувальних критеріїв на підставі експертних оцінок, в основі якого метод матриць координат (приведення сукупності показників з урахуванням їх вагомості до інтегрального показника), який заснований на математичній аналогії розміщення показників в n -мірному евклідовому просторі з урахуванням довжини координат.

7. Результати його апробації з використанням даних Харківської області показали, що з 2000 по 2013 р. простежується чітка тенденція економічного зростання галузі: у 2013 році інтегральний коефіцієнт за обмежувальними критеріями мав 1 ранг (0,114), інтегральний ранг за головним і визначеним рангом обмежувальних критеріїв досяг значення – 0,6, найнижчі критерії склалися в 2008–2010 рр. За інтегральним рангом 2000–2013 рр. система матеріально-технічного забезпечення сільського господарства Харківської області має реальні перспективи щодо стабілізації та подальшого удосконалення, що свідчить про можливість розробки і впровадження механізмів подальшого розвитку галузі на основі підвищення ефективності використання її матеріально-технічної бази.

Результати дослідження, викладені в другому розділі дисертації, висвітлені в наукових працях автора [103; 105; 106; 111; 112; 115; 118; 237].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

3.1. Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства

Економічне зростання є основним показником розвитку і добробуту будь-якої країни, однією з головних макроекономічних цілей, досягнення якої зумовлене необхідністю випереджаючого зростання національного доходу порівняно зі зростанням чисельності населення для підвищення рівня життя.

При будь-яких господарських системах категорія економічного зростання виступає найважливішою характеристикою суспільного виробництва. Параметри економічного зростання широко використовуються у процесі оцінки тенденцій розвитку національної економіки. Його темпи, якість та інші показники залежать не лише від потенціалу національного господарства, а й від впливу зовнішньоекономічних та зовнішньополітичних чинників.

Економічне зростання означає поступальний рух економіки, її прогрес і розвиток та відображає підсумок функціонування економіки в цілому, або окремих її галузей, який можна виміряти темпами приросту валового національного продукту, валової продукції, чи темпами приросту цих же показників у розрахунку на душу населення [231, с. 440; 83, с. 130].

Зростаюча економіка має більшу здатність задовольняти нові потреби та вирішувати соціально-економічні проблеми як всередині країни, так і на міжнародному рівні. Економічне зростання полегшує вирішення проблеми обмеженості ресурсів, дозволяє суспільству більш повно реалізовувати економічні цілі та здійснювати нові програми. Кінцевими цілями макроекономічного зростання є підвищення матеріального добробуту населення та підтримання національної безпеки.

При здійсненні оцінки економічного зростання та для забезпечення його довготермінової стійкості необхідно визначити тенденції та джерела зростання, провести аналіз наслідків вибраної моделі технологічної політики, дослідити темпи оновлення структури національного господарства, здійснити вимір факторів та результатів зростання. З метою вирішення цих та інших проблем застосовують різні моделі економічного зростання (неокласичну модель, неокейнсіанську модель, модель економічного зростання Р. Солоу).

Слід відзначити, що в умовах ринку потенційні можливості економічного зростання пов'язані з інтенсифікацією відтворення. Практикою господарювання доведено, що найбільш важливим чинником, який забезпечує зростання реального продукту і доходу є підвищення продуктивності праці на основі запровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Інтенсивний тип економічного зростання являє собою розширення виробництва на основі якісного поліпшення функціонуючих у процесі його відтворення факторів при вдосконаленні організаційно-економічних відносин виробництва. Таке зростання досягається за рахунок підвищення кваліфікації працівників та розвитку їх професіоналізму, застосування принципово нових засобів і предметів праці, більш раціонального використання ресурсів.

За умов інтенсивного економічного зростання відбувається, з одного боку, підвищення ефективності використання живої праці, а з іншого – підвищення ефективності використання уречевленої праці на основі зростання віддачі функціонуючої техніки, технологій, засобів праці в цілому, їх принципового оновлення та зниження витрат предметів праці на одиницю виробленого продукту.

З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що стійке економічне зростання добробуту населення можливе лише за умов максимального використання всіх факторів, які сприяють науково-технічному прогресу, поліпшенню якості робочої сили, стабільності соціально-економічної системи загалом.

Ефективність здійснення процесу інтенсифікації на рівні національної

економіки залежить від особливостей його прояву в її окремих галузях. Зокрема, в сільському господарстві процес інтенсифікації традиційно пов'язують із необхідністю здійснення додаткових вкладень капіталу для отримання більших обсягів валової сільськогосподарської продукції. Неоднозначність цього процесу обумовлюється тим, що зростання рівня інтенсивності використання сільськогосподарських земель має економічну межу, перевищення якої не забезпечує випереджального приросту виробництва продукції та супроводжується низкою негативних явищ [83, с. 130-131].

Крім того, останнім часом значно збільшилася кількість високовартісних промислових новацій, що пропонуються сільському господарству (техніки, технологій, матеріалів, послуг). Разом з тим, дія закону спадної віддачі в умовах макроекономічного середовища не дозволяє постійно підвищувати темпи нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

На сучасному етапі розвитку національної економіки в сільському господарстві України не використовуються належним чином традиційні джерела інтенсифікації (впровадження нових сортів рослин і порід тварин, застосування хімічних засобів, більш досконалі прийоми обробітку ґрунту), проте країна не може залишатися стороннім спостерігачем швидких змін природних екосистем світу. Глобальні зміни клімату змушують українських вчених-аграріїв і практиків розробляти нові підходи до формування потенціалу економічного зростання [83, с. 133].

В умовах ринку ефективне функціонування системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства можливе у тому випадку, коли її елементи структурно визначені, підпорядковані один одному та цілям системи, визначені принципи, методи, закони й закономірності їх формування, обґрунтована необхідність її створення, визначені вихідна мета та результат функціонування такої системи.

Слід зазначити, що рівень забезпеченості аграрного сектору економіки України складовими матеріально-технічної бази не відповідає світовим стандартам. Як стверджує П.Т. Саблук, «порівняно з фондооснащеністю

сільськогосподарських земель у країнах ЄС, в Україні цей показник в 11 разів нижче. А це впливає на своєчасність та якість виконання робіт, глибину переробки, якість зберігання продукції тощо» [189, с. 179]. Водночас, країна володіє значними запасами земель, придатними для сільськогосподарського використання в розрахунку на душу населення, і тому розглядається як потенційний світовий центр виробництва продуктів харчування.

Разом з тим, розвиток сільського господарства не можливо забезпечити лише на основі традиційних заходів інтенсифікації, використання яких суттєво погіршує якісні характеристики земельних угідь. Серед основних причин деградації ґрунтів слід виділити: посилення ерозії поверхневого шару ґрунту внаслідок знищення і неналежного догляду за лісополосами та порушення сівозмін; ущільнення ґрунту при використанні потужної техніки; втрату гумусу внаслідок порушення агротехніки, недостатнє внесення органічних і мінеральних добрив; засолення та закислення ґрунтів через неправильне зрошення та зведення до мінімуму заходів із вапнування і гіпсування земель. Тому для забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства необхідно, здійснюючи додаткові вкладення з метою збільшення виходу продукції з одиниці площі, дбати одночасно й про збереження природних властивостей землі.

Як справедливо аргументує Т.М. Лозинська, «завдання інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в еколого-економічній системі не можуть бути виконані окремими товаровиробниками: їх вирішенню не сприяє ринок, який змушує виробників максимізувати прибуток, не зважаючи на суспільні блага, а також загрожує глобалізація, викликаючи прискорення дифузії забруднення навколишнього середовища у напрямі від високорозвинутих країн до країн, що розвиваються» [83, с. 135]. Вирішення таких завдань не є можливим без участі державних органів влади, які, в свою чергу, мають співпрацювати із міжнародними центрами економічного управління.

У концепції комплексної державної програми реформування та розвитку сільського господарства України передбачено розв'язання глобальних проблем

виробництва сільськогосподарської продукції як для внутрішнього, так і зовнішнього ринків. Зокрема, до актуальних проблем сільського господарства, які потребують розв'язання, належать: низька конкурентоспроможність продукції, невідповідність її міжнародним стандартам якості і безпеки; низька ефективність сільськогосподарського виробництва в порівнянні з розвиненими країнами; використання застарілих технологій, домінування експорту сировини, зниження родючості ґрунтів при зростанні їх ерозії.

Пріоритетними напрямками розвитку сільського господарства визначені: конкурентоспроможна спеціалізація та інтенсифікація вирощування й переробки продукції рослинництва та тваринництва на високотехнологічній промисловій основі; прогресуюче нарощування трансферу в сільське господарство екологізованих і ресурсозберігаючих технологій та альтернативних джерел енергії; модернізація й розвиток виробничої інфраструктури АПК, розвиток виробничо-збутових, обслуговуючих кооперативів, підприємств агротехсервісу, створення високотехнологічних комплексних виробництв інноваційного типу; ефективне використання інноваційно-інвестиційного й наукового потенціалу; забезпечення інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва.

Для досягнення стратегічних цілей розвитку галузі необхідно розробити дієвий організаційно-економічний механізм забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства.

На нашу думку, організаційно-економічний механізм забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства являє собою систему, яка поєднує організаційні та економічні важелі (кожному з яких властиві власні форми управлінського впливу) у забезпеченні найбільш ефективної взаємодії організаційних, виробничих, фінансово-економічних процесів на всіх рівнях управління галуззю, що сприяє отриманню конкурентних переваг та забезпечує ефективне функціонування галузі упродовж визначеного часового проміжку.

Дія цього механізму має бути спрямованою на підвищення ефективності

сільськогосподарського виробництва на рівні країни та окремих регіонів. Для описання конкретизованих цілей функціонування організаційно-економічного механізму можуть бути застосовані сукупності як кількісних, так і якісних показників. Також повинні бути представлені критерії, що дозволяють оцінити ступінь виконання поставлених цілей.

Базовою функцією даного механізму є реалізація процесу розробки, прийняття і виконання управлінських рішень, спрямованих на досягнення економічного зростання сільського господарства на інтенсивній основі.

Об'єктом впливу організаційно-економічного механізму є економічний потенціал галузі, а кінцевою метою його функціонування – досягнення ефективних результатів функціонування аграрної сфери національної економіки шляхом забезпечення інтенсивного типу економічного зростання.

При розробці організаційно-економічного механізму забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства слід враховувати такі важливі принципи: системність, декомпозиція та синтез, синергія, цілісність, економічність та ефективність, адаптивність, урахування інтересів зацікавлених сторін, інноваційність розвитку, узгодженість [94, с. 19-20; 192].

Принцип системності базується на урахуванні того, що організаційно-економічний механізм забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства є цілісною системою, яка являє собою сукупність взаємодіючих підсистем та взаємодіє із зовнішнім середовищем.

Організаційно-економічний механізм забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства формують такі підсистеми: підсистема прогнозування обсягів економічного зростання та ресурсних потреб галузі; підсистема організації дій, спрямованих на забезпечення інтенсивного розвитку сільського господарства та контролю за їх виконанням; підсистема інформаційного забезпечення (рис. 3.1).

Рис. 3.1 Підсистеми організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства та їх взаємодія

Джерело: розроблено автором

Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства має оперативно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, що можливе лише при умові злагодженої взаємодії всіх складових елементів та підсистем.

Принцип декомпозиції та синтезу витікає з принципу системності та полягає в тому, що організаційно-економічний механізм можна представити у вигляді елементів, які можуть утворювати відповідні блоки або підсистеми в результаті вирішення поставлених завдань. Тобто існує різноманітність способів представлення структури організаційно-економічного механізму ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства, яку можна відобразити як сукупність взаємопов'язаних блоків (підсистем), що складаються з елементів. Спосіб представлення організаційно-економічного механізму у вигляді цих блоків залежить від послідовності вирішення поставлених завдань.

З принципу системності також походить принцип синергії. Його зміст полягає в тому, що ефект функціонування системи не є простою сумою складових ефектів функціонування окремих її елементів. Тобто, при оцінці ефективності організаційно-економічного механізму ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства слід враховувати можливість прояву нелінійних впливів ефекту від функціонування галузі на рівні окремих регіонів держави.

Цілісність являє собою орієнтацію організаційно-економічного механізму на забезпечення єдності множини елементів, кожен з яких відіграє свою часткову роль у функціонуванні даного механізму.

Принцип економічності та ефективності формується на основі багатоваріантного вибору шляхів розвитку сільського господарства.

Наявність альтернатив допоможе обрати більш ефективну траєкторію розвитку, краще пристосуватися до змін у зовнішньому середовищі, підвищити ефективність управління, забезпечити конкурентоспроможність галузі у різних сегментах ринку.

Будь-який організаційно-економічний механізм не є сталою системою, що не змінюється у часі. Під адаптивністю розуміють відповідність організаційно-економічного механізму ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства вимогам сучасного мінливого середовища, його пристосованість до змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

Ефективний розвиток сільського господарства можливий лише на основі урахування інтересів економічних контрагентів, з якими взаємодіють суб'єкти аграрного підприємництва, споживачів та держави. У такий спосіб проявляється принцип урахування інтересів усіх зацікавлених сторін.

Принцип інноваційності розвитку передбачає орієнтацію аграрного виробництва України на європейські стандарти, підвищення якості продукції та сервісу й прагнення до інновацій. Постійний пошук нових можливостей стимулює ефективний розвиток галузей національної економіки, і зокрема сільського господарства.

Під узгодженістю розуміється виявлення можливих протиріч у локальних цілях окремих підсистем та цілої системи й використання механізмів для їх вирішення і підпорядкування єдиній глобальній цілі. Розробляючи організаційно-економічний механізм ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства, слід виявляти локальні цілі, визначати заходи щодо усунення можливих протиріч.

Наведені вище принципи зумовлюють необхідність виділення сукупності допоміжних функцій механізму, підпорядкованих базовій функції [94, с. 20]:

- функції цілевстановлення, що зумовлює безперервність процесу формування цілей функціонування організаційно-економічного механізму ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства в залежності від існуючих внутрішніх та зовнішніх умов;

- функції аналізу стану, оцінки та прогнозу розвитку галузі;

- функції планування, що забезпечує дієвість системи мір, вибору засобів і методів для досягнення обраної мети функціонування організаційно-економічного механізму;

- функції розробки і прийняття адекватних управлінських рішень, які відповідають зовнішнім умовам і внутрішнім обмеженням;

- функції організації, що забезпечує ефективне функціонування механізму ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства як алгоритму, що формалізує процес ухвалення рішень до відносин співвідпорядкованості структурних елементів;

- функції координації структурних складових організаційно-економічного механізму, тобто забезпечення погодженої взаємодії локальних механізмів, що створює умови для безупинного функціонування загального механізму;

- функції регулювання організаційно-економічного механізму і його структурних компонентів за допомогою своєчасної зміни й удосконалення засобів і методів управління з метою підтримки обраного напрямку розвитку галузі;

- функції контролю, що дозволяє вчасно виявляти різноманітні відхилення від заданих цільових настанов, планових параметрів і критеріїв за допомогою розробки та впровадження системи моніторингу за зовнішнім і внутрішнім середовищем.

Виходячи з розглянутих вище принципів і функцій, організаційно-економічний механізм ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського

господарства повинен характеризуватися такими властивостями, як здатністю впливу на конкурентне середовище за допомогою різноманітних засобів ринкової взаємодії, а також здатністю до саморегулювання, тобто, гнучкістю і своєчасністю вибору необхідного інструментарію для досягнення цілей.

Серед ознак, які розкривають сутність організаційно-економічного механізму, слід виділити наступні: елементна, за якою механізм розглядається як організуюча система взаємозв'язків між структуроутворюючими складовими; функціональна, яка визначає сукупність видів діяльності, спрямовану на досягнення визначеної мети; процесна, яка характеризує механізм як процес підготовки та прийняття управлінських рішень.

Таким чином, в якості організаційно-економічного механізму слід розглядати комплексну систему, яка містить сукупність організаційних та економічних важелів, які впливають на економічні та організаційні параметри даної системи. Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства представлено на рис. 3.2.

Інтенсивний тип економічного зростання сільського господарства забезпечують: компоненти матеріально-технічної бази галузі та їх раціональне поєднання у виробничих процесах; науково-технологічний потенціал техніко-технологічного забезпечення; агротехнологічні та технічні інновації; належне фінансування.

Функціонування організаційно-економічного механізму ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства значною мірою залежить від обраних напрямів державного регулювання інноваційної діяльності, формування й використання інтелектуального потенціалу, а також інтеграційних механізмів між виробниками інноваційних продуктів, організаційно-фінансового та технічного забезпечення галузі. Важливу роль при цьому відіграє оцінка факторів, які впливають на вибір стратегії формування інтенсивного типу економічного зростання.

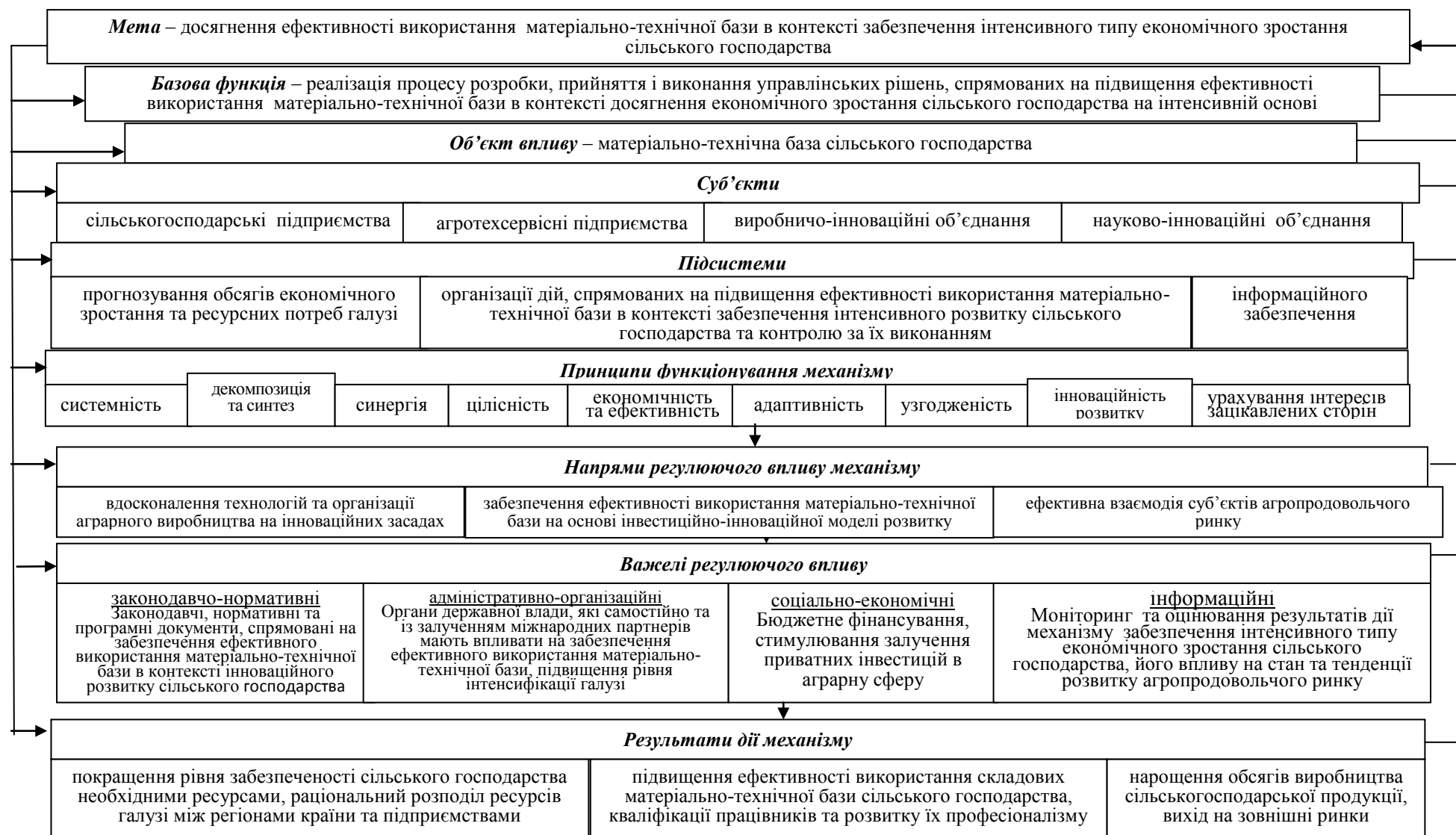

Рис. 3.2 Концептуальна схема організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства

Джерело: розроблено автором

З урахуванням доцільності запровадження відповідних напрямів економічного зростання здійснюється розробка планів технологічного оновлення, інвестиційно-інноваційних проектів, програм інноваційного та соціально-економічного розвитку.

Програмою розвитку АПК передбачено перехід від традиційного господарювання на високотехнологічний рівень агропромислового виробництва з поглибленою переробкою і повним використанням продуктів та субпродуктів рослинництва і тваринництва [203].

Нарощення виробництва продукції рослинництва може досягатися за рахунок удосконалення землекористування; застосування інтенсивних та ресурсозберігаючих технологій; використання мінеральних і органічних добрив; впровадження науково-обґрунтованих систем захисту сільськогосподарських культур; використання високоврожайних сортів і гібридів польових, овочевих, плодових та інших культур.

Ефективність аграрного виробництва, конкурентоспроможність його продукції визначають технології вирощування сільськогосподарських культур. Найважливішою складовою технологій є машини та обладнання, рівень забезпеченості якими та їх експлуатаційних характеристик, відповідності екологічним вимогам визначають своєчасність і якість виконання технологічних операцій, урожайність сільськогосподарських культур та якість отриманої продукції.

Проте, за останні роки відбулося зменшення кількості технічних засобів у аграрному секторі України. Якщо на кінець 2010 р. в сільськогосподарських підприємствах налічувалось 151287 одиниць тракторів, то на кінець 2014 року їх кількість становила 130811 одиниць, що на 13,53 % менше. Спостерігалось зменшення кількості технічних засобів за переважною більшістю їх видів. Водночас збільшилася кількість розкидачів гною і добрив (з 18756 до 19997 од.), машин і пристроїв для поливу (з 876 до 1333 од.), машин для захисту сільськогосподарських культур (з 15107 до 18232 од.), техніки для після урожайних робіт (з 17981 до 19164 од.), машин і механізмів для

приготування кормів (з 3073 до 3574 од.), роздавачів кормів для свиней (з 1883 до 3364 од.) [200, с. 122].

Порівняно з 2000 р. у 2014 р. тракторний парк сільськогосподарських підприємств зменшився у 2,44 рази (з 319 до 131 тис. шт.), кількість зернозбиральних комбайнів – у 2,41 рази (з 65 до 27) [200, с.122; 212, с. 91].

Нині забезпеченість агропідприємств основними сільськогосподарськими машинами не досягає й половини технологічної потреби. Коефіцієнт технічної готовності техніки в агропідприємствах не перевищує 0,6–0,7, тобто кожна третя машина не працездатна [72]. Низька спроможність сільських товаровиробників купувати нову техніку зумовила зниження пропозиції підприємствами машинобудівної промисловості. Вітчизняні заводи сільгоспмашинобудування завантажені нині на 10–15 %, багато заводів зупинили виробництво. Технологічне обладнання діючих заводів застаріле, на 70–80 % фізично спрацьоване.

За розрахунками вчених Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», для відтворення технічної бази сільського господарства до рівня технологічної потреби необхідно понад 300 млрд. грн., тобто протягом 10–12 років інвестиції в технічне забезпечення повинні бути на рівні 25–30 млрд. грн. щорічно [73]. Враховуючи те, що інноваційні агротехнології потребують значних інвестицій в основний і оборотний капітал, загальна потреба в інвестиціях для інноваційного оновлення аграрного виробництва значно перевищує зазначену суму коштів. Стає очевидним, що для забезпечення ефективних умов розвитку інвестиційної діяльності у сфері оновлення техніко-технологічної бази аграрних підприємств має бути посилена роль держави в регулюванні виробничих економічних відносин і, насамперед, паритетності міжгалузевого товарообміну.

Вкрай необхідним є формування системи техніко-технологічного забезпечення сільського господарства, здатної задовольнити потребу сільгоспвиробників з різними фінансовими можливостями сільськогосподарською технікою, яка відповідає вимогам сучасних технологій.

Відповідно до прогнозних розрахунків, розроблених науковцями ННЦ «Інститут аграрної економіки» Г.М. Підлісецьким, М.М. Могиловою, В.А. Товстопят, Я.К. Білоусько та представлених в додатку 7.1. до «Стратегічних напрямів розвитку сільського господарства України на період до 2020 року», вартість основних засобів сільського господарства за песимістичним прогнозом становитиме 315,1 тис. грн., за оптимістичним – 685,8 тис. грн. [202, с. 139] (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Основні засоби сільського господарства: оптимістичний та песимістичний
прогноз на 2020 р.**

Види основних засобів	Вартість основних засобів, млрд. грн.			
	2010 р. (факт.)	2015 р. (очікув.)	прогноз на 2020 р.	
			оптимістичний варіант	песимістичний варіант
1	2	3	4	5
Будівлі, споруди, передавальні пристрої	43,6	212,0	322,6	134,5
Машини та обладнання	30,4	159,9	245,5	115,3
Транспортні засоби	7,2	41,2	62,9	27,4
Довгострокові біологічні активи	13,7	13,9	20,8	18,0
Інші	8,3	22,2	34,0	19,9
Усього	103,2	449,2	685,8	315,1

Джерело: узагальнено автором на підставі [202, с. 139]

Через нееквівалентність в товарообміні сільського господарства з іншими галузями економіки аграрна сфера має низьку інвестиційну привабливість. Науковцями ННЦ «Інститут аграрної економіки» М.І. Кісіль та М.Ю. Кожемякіною розроблено прогноз інвестицій в основний капітал сільського господарства та основних джерел їх фінансування на період до 2020 р. (табл. 3.2).

Для стимулювання інноваційно-технологічного оновлення аграрного виробництва нагальною необхідністю стає посилення державної підтримки науково-дослідних та інноваційних розробок для розширення науково-технічного й інтелектуального потенціалу країни.

**Прогноз інвестицій в основний капітал сільського господарства та основних джерел їх фінансування на період до 2020 р.
(у цінах 2010 р., млрд. грн.)**

Показник	2010 р. факт.	2015 р.		2020 р.	
		песиміс- тичний варіант	оптиміс- тичний варіант	песиміс- тичний варіант	оптиміс- тичний варіант
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Інвестиції у сільське господарство, всього	12,1	22,0	30,0	32,0	45,0
У тому числі за рахунок:					
власних коштів сільськогосподарських товаровиробників	8,0	14,0	19,6	20,6	30,0
залучених та інших джерел	4,1	8,0	10,4	11,4	15,0

Джерело: узагальнено автором на підставі [202, с. 147]

Ринковий механізм має бути доповнений методами державного регулювання непрямої дії, в тому числі підтримкою інноваційної діяльності, як основи технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва. Слід також ширше залучати кращі зарубіжні агротехнології, адаптувати їх до умов вітчизняного агропромислового комплексу, забезпечувати відповідними кадрами для розвитку продуктивних сил нашої країни та безпосередньо галузі аграрного виробництва. Ефективна інвестиційна політика за рахунок важелів непрямого державного впливу може забезпечити накопичення капіталу для технологічного оновлення сільського господарства, особливо його ефективних, інвестиційно-привабливих галузей.

Встановлено, що у 2014 р. порівняно з 2010 р. сільське господарство України характеризувалося позитивною динамікою показників рентабельності виробництва яєць та зерна [213]. У той же час, рентабельність виробництва молока, соняшнику та овочів зменшилася, а виробництво приросту живої маси ВРХ залишається збитковим [127, с. 14-16; 196, с. 56, 59]. Це свідчить про низьку економічну ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств й необхідність пошуку шляхів поліпшення інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору.

Аналіз основних індикаторів ефективності аграрного виробництва в сільськогосподарських підприємствах України, які формують рівень спроможності щодо техніко-технологічного розвитку доцільно проводити як на загальнодержавному рівні, так і у розрізі регіонів. В процесі вибіркового аналізу досліджено напрями аграрного виробництва України, які мають різні тенденції розвитку: виробництво зернових культур, приросту живої маси ВРХ, молока, соняшнику, яєць, овочів (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Основні індикатори ефективності аграрного виробництва в сільськогосподарських підприємствах України, які формують рівень спроможності щодо техніко-технологічного розвитку

(розрахунок здійснено за середнім значенням показників 2010-2014 рр.)

Показник	Види сільськогосподарської продукції					
	Зерно	Жива маса ВРХ	Молоко	Соняшник	Яйця	Овочі
1	2	3	4	5	6	7
1. Рентабельність виробництва (середнє значення), %	16,5	-33,9	12,7	46,5	43,3	9,5
2. Середньорічний індекс зростання обсягів виробництва на одного працюючого, задіяного в сільському господарстві	1,19	1,06	1,16	1,25	1,18	1,15
3. Виробництво продукції на 1кВт енергетичних потужностей сільськогосподарських підприємств (середнє значення), грн.	1543,74	50,64	194,39	646,17	183,51	74,92
4. Середньорічний індекс зростання обсягів реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	1,07	0,97	1,06	1,14	1,08	1,04
5. Середньорічний індекс зростання обсягів виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами	1,09	0,96	1,04	1,14	1,08	1,06

Джерело: розроблено автором з використанням [126, с. 14-16; 127, с. 14-16, 19; 178, с. 6; 179, с. 5; 180, с. 5, 6; 185, с. 50, 71; 195, с. 52; 196, с. 56, 59; 197, с. 51, 59, 193; 200, с. 22, 24; 204, с. 22, 24, 30; 205, с. 79, 85, 91]

За допомогою адаптованого автором методу оцінки пріоритетності виробництва окремих видів продукції за рівнем потенційної спроможності щодо техніко-технологічного розвитку галузей сільського господарства шляхом

розрахунку інтегрального рангу по ключовому показникові та системі обмежуючих критеріїв на підставі експертних оцінок здійснено ранжування.

Адаптація даного методичного прийому у контексті нашого дослідження передбачає вибір у якості головного критерію показника рентабельності галузевого виробництва, а серед обмежувальних критеріїв – середньорічний індекс зростання обсягів виробництва на одного працюючого, задіяного в сільському господарстві; виробництво продукції на 1кВт енергетичних потужностей сільськогосподарських підприємств; середньорічний індекс зростання обсягів реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами; середньорічний індекс зростання обсягів виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами.

Як видно з результатів розрахунку, в сумарному обсязі обраних критеріїв найбільш вагомим є рентабельність виробництва (на частку даного показника припадає 50%). Серед обмежувальних критеріїв найбільш вагомим є середньорічний індекс зростання обсягів виробництва на одного працюючого, задіяного в сільському господарстві (15 %) (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

Ранжування аграрного виробництва в сільськогосподарських підприємствах України за значенням ключового і обмежуючих критеріїв, які формують рівень спроможності щодо техніко-технологічного розвитку

Види продукції	Головний критерій – рентабельність виробництва, %	Обмежуючі критерії			
		Середньорічний індекс зростання обсягів виробництва на одного працюючого, задіяного в сільському господарстві	Виробництво продукції на 1кВт енергетичних потужностей сільськогосподарських підприємств	Середньорічний індекс зростання обсягів реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	Середньорічний індекс зростання обсягів виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами
1	2	3	4	5	6
Зерно	3	2	1	3	2
Жива маса ВРХ	6	6	6	6	6
Молоко	4	4	3	4	5
Соняшник	1	1	2	1	1
Яйця	2	3	4	2	3
Овочі	5	5	5	5	4
Вага критерію, %	50	15	13	12	10

Джерело: розроблено автором на підставі даних табл. 3.3

Результати завершального ранжування аграрного виробництва в сільськогосподарських підприємствах України за значенням ключового і обмежуючих критеріїв, які формують рівень спроможності щодо техніко-технологічного розвитку представлено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Результати завершального ранжування аграрного виробництва в сільськогосподарських підприємствах України за значенням ключового і обмежуючих критеріїв, які формують рівень спроможності щодо техніко-технологічного розвитку

Види продукції	Розрахунок інтегрального рангу по обмежуючим критеріям	Значення	Ранг	Розрахунок інтегрального рангу по головному та визначеному рангу обмежуючих критеріїв	Значення	Ранг
Зерно	$(2 \times 0,15 + 1 \times 0,13 + 3 \times 0,12 + 2 \times 0,1) / 4$	0,2475	2	$(3 \times 0,5 + 2 \times 0,5) / 2$	1,25	2
Жива маса ВРХ	$(6 \times 0,15 + 6 \times 0,13 + 6 \times 0,12 + 6 \times 0,1) / 4$	0,7500	6	$(6 \times 0,5 + 6 \times 0,5) / 2$	3	5
Молоко	$(4 \times 0,15 + 3 \times 0,13 + 4 \times 0,12 + 5 \times 0,1) / 4$	0,4925	4	$(4 \times 0,5 + 4 \times 0,5) / 2$	2	3
Соняшник	$(1 \times 0,15 + 2 \times 0,13 + 1 \times 0,12 + 1 \times 0,1) / 4$	0,1575	1	$(1 \times 0,5 + 1 \times 0,5) / 2$	0,5	1
Яйця	$(3 \times 0,15 + 4 \times 0,13 + 2 \times 0,12 + 3 \times 0,1) / 4$	0,3775	3	$(2 \times 0,5 + 3 \times 0,5) / 2$	1,25	2
Овочі	$(5 \times 0,15 + 5 \times 0,13 + 5 \times 0,12 + 4 \times 0,1) / 4$	0,6000	5	$(5 \times 0,5 + 5 \times 0,5) / 2$	2,5	4

Джерело: розроблено автором на підставі даних табл. 3.3, 3.4

Використання зазначеного методу дало можливість встановити за інтегральним рангом найбільш ефективні та потенційно спроможні щодо техніко-технологічного розвитку, а також менш привабливі напрями сільськогосподарської діяльності. Так, за інтегральним рангом найбільш ефективними та потенційно спроможними щодо техніко-технологічного розвитку напрями сільськогосподарської діяльності в Україні є виробництво соняшнику (коефіцієнт 0,5), яєць та зерна (1,25). Менш привабливі напрями діяльності – виробництво молока, овочів та живої маси ВРХ (коефіцієнти склали 2; 2,5 та 3 відповідно).

Успішне формування інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства може базуватися на різних стратегіях формування інтенсивного типу економічного зростання аграрних підприємств:

1. Продуктово-ринкова стратегія (визначення ліквідних видів продукції, які підприємства планують випускати).
2. Стратегія економічного розвитку (розширення виробництва, формування власної виробничої інфраструктури).
3. Стратегія нововведень (постійне оновлення асортименту, номенклатури продукції, організаційних рішень).
4. Конкурентна стратегія (поліпшення якості, індивідуальності сільськогосподарської продукції).

На нашу думку, дослідження та розробку перспектив інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства необхідно проводити в три етапи з використанням відповідних показників: визначення рівня інтенсивності; аналіз та прогнозування результатів інтенсифікації; оцінка економічної ефективності інтенсифікації.

У межах виділених трьох етапів аналізувати інтенсифікацію слід у двох вимірах: за сукупними вкладеннями в динаміці та за додатковими вкладеннями за низку років. У першому вимірі окреслюється процес інтенсифікації та його результативність, у другому – аналіз зводиться до визначення ефективності додаткових вкладень.

Проте розробка й упровадження механізмів інтенсифікації сільського господарства потребує розгляду особливостей управління даними процесами, врахування умов та чинників впливу на ефективність сільськогосподарської діяльності. Управління науково-технічними нововведеннями повинно охоплювати всі стадії процесу їх реалізації й передбачати комплекс заходів стратегічного планування розвитку підприємств та галузевих виробництв, планування конкретних нововведень, вибір найефективніших розробок та проектів на основі відповідних критеріїв і фінансових оцінок очікуваних результатів, наявних ресурсів і можливих втрат.

Для оцінки факторів, які впливають на ефективність використання матеріально-технічної бази сільського господарства в контексті інноваційного розвитку підприємств аграрної сфери, доцільне застосування адаптованого

автором матричного методу. Матриця дає не тільки кількісне уявлення про кожний фактор, але й рівень його впливу, поділяючи відповідно на низький, середній і високий.

Важливими факторами серед наведених є необхідність залучення інвестиційних ресурсів, поліпшення матеріально-технічної бази, впровадження кращих енерго-, і ресурсоощадних технологій виробництва продукції рослинництва й тваринництва, впровадження науково обґрунтованих, екологічно безпечних систем ведення землеробства і тваринництва, використання високоврожайних сортів сільськогосподарських культур і високопродуктивних порід тварин, удосконалення форм власності і господарювання, організації праці і матеріального стимулювання (табл. 3.6). Проте імовірність здійснення багатьох факторів інтенсифікації залишається низькою й середньою.

Всі можливі напрями розв'язання проблеми потребують розроблення стратегій, які повинні включати і фактори зовнішнього впливу. Інноваційна стратегія не може здійснюватися шляхом відтворення старої політики розвитку сільського господарства. Основним завданням є розробка і запровадження (через програми, проекти, заходи) нових мотиваційних механізмів інноваційного процесу та інтенсифікації.

Слід враховувати також економічний, національно-стратегічний, демографічний та інші аспекти реалізації інноваційних процесів в аграрному виробництві на основі кредитної, фінансової, агропродовольчої й інноваційної політики країни. Такий зв'язок дає можливість забезпечити відтворення інноваційного процесу, стимулювати технологічні нововведення і технічні зрушення, активізацію інвестиційної діяльності.

Для формування інтенсивного типу відтворення слід також враховувати, що кожен напрям інтенсифікації має граничну межу використання, нехтування якою може негативно впливати на агроекологічну систему. Маємо на увазі екологічно допустимий (граничний) рівень того чи іншого чинника інтенсифікації. Тому сільськогосподарські підприємства, формуючи

інтенсивний тип економічного розвитку, повинні забезпечити його екологічність [116].

Таблиця 3.6

Двовимірна матриця факторів можливостей щодо ефективного використання матеріально-технічної бази в контексті інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства

Показник	Імовірність здійснення, 1-10			Важливість впливу, 1-10		
	(1–3)	(4–6)	(7–10)	(1–3)	(4–6)	(7–10)
1. Перспективи реформування аграрного сектору	+					+
2. Перспективи залучення інвестиційних ресурсів	+					+
3. Виробництво нових видів продукції, техніки, технологій		+				+
4. Комплексна механізація і автоматизація виробництва на основі нових систем машин		+			+	
5. Виникнення нових ринків збуту		+			+	
6. Впровадження кращих енерго-, і ресурсощадних технологій виробництва продукції рослинництва й тваринництва		+				+
7. Поліпшення якості продукції		+			+	
8. Удосконалення матеріально-технічної бази		+				+
9. Поглиблення спеціалізації і формування оптимального рівня концентрації		+		+		
10. Можливість експорту продукції	+				+	
11. Впровадження новітніх досягнень в селекції, насінництві, системі добрив, годівлі тварин, системі захисту рослин і тварин		+			+	
12. Впровадження науково обґрунтованих, екологічно безпечних систем ведення землеробства і тваринництва	+					+
13. Використання високоврожайних сортів сільськогосподарських культур і високопродуктивних порід тварин		+				+
14. Удосконалення форм власності і господарювання, організації праці та матеріального стимулювання	+					+
15. Формування високоефективних виробничих організаційних структур		+				+

Джерело: розроблено автором

Ефективність відтворювальних процесів інтенсивного зростання галузей сільського господарства великою мірою зумовлена як додатковими вкладеннями ресурсів, так і створенням організаційно-господарських засад їх використання, організації праці й підвищення її продуктивності. Маємо на увазі

ряд не інвестиційних чинників, які базуються на інтересах і відповідальності власників.

Формування інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства на основі інвестиційно-інноваційних механізмів потребує посиленого державного регулювання, що поєднується з категорією економічної відповідальності власників та інвесторів за соціально-економічні результати впровадження інвестиційних проектів.

Економічна відповідальність у контексті нашого дослідження передбачає обґрунтовану самостійність суб'єктів господарювання у визначенні пріоритетних напрямків формування матеріально-технічної бази аграрного виробництва та інтенсивного типу економічного зростання. Категорія «економічна відповідальність» має соціально-економічну та державно-політичну спрямованість.

Соціально-економічний аспект базується на забезпеченні виробникам сільськогосподарської продукції умов для задоволення потреб внутрішнього ринку та виходу на зовнішній ринок, стабілізації та підвищення рівня прибутковості й рентабельності виробництва, забезпечення зайнятості та зростання добробуту сільського населення, прогресивного розвитку трудового потенціалу аграрних підприємств.

Економічна відповідальність інвесторів базується на державному регулюванні інвестиційної діяльності в аграрному секторі, інституціональному захисту національних інтересів, забезпеченні злагодженого, соціально спрямованого розвитку як окремих галузей, так і сільського господарства загалом, а також нарощення аграрного потенціалу країни. Водночас економічна відповідальність передбачає здатність системи управління аграрним виробництвом коригувати й удосконалювати загальнодержавну техніко-технологічну та інноваційно-інвестиційну політику, впроваджувати механізми планово-цільового й раціонального використання інвестиційних ресурсів, збереження довкілля й забезпечення економічного розвитку на засадах інтенсифікації виробництва.

Розрахунок сукупного критерію економічної відповідальності доцільно здійснювати із застосуванням формули 1.3 як у масштабах країни в цілому, так і у регіональному розрізі. На прикладі використання інформації по Харківській області встановлено, що рівень сукупного критерію економічної відповідальності власників та інвесторів за результати реалізації механізмів формування інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства збільшиться внаслідок прогнозованої активізації інвестиційно-інноваційних процесів від 10,75 у 2013 р. до 13,73 в 2015 р. Критерій економічної відповідальності власників та інвесторів у галузі рослинництва зросте з 5,02 до 7,03, а тваринництва – від 5,73 до 7,3. Результати розрахунку сукупного критерію економічної відповідальності узагальнено в табл. 3.7.

Щодо диференціації критеріїв, характеристик і механізмів забезпечення інтенсивного розвитку складників матеріально-технічної бази сільського господарства у контексті нашого дослідження важливого значення набувають рівні економічної відповідальності інвесторів, що здійснюють вкладення інвестиційних ресурсів у рослинницькі й тваринницькі галузі як сировинну базу переробної й харчової промисловості.

У прогнозуванні типу економічного зростання сільського господарства враховується взаємозв'язок механізмів інтенсифікації та ефективності використання матеріально-технічних ресурсів. Оскільки в нинішніх умовах господарювання в сільському господарстві має місце прогресуючий дефіцит фінансових ресурсів, пропонується вибір різних варіантів ресурсоощадних технологій виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва залежно від наявних ресурсів виробництва. Це дасть змогу правильно розподілити ресурси між окремими видами продукції, вибрати тип технології залежно від наявного ресурсного забезпечення, що в кінцевому підсумку забезпечить ефективне використання ресурсів галузі, у тому числі й матеріально-технічних.

**Оцінка рівня економічної відповідальності власників та інвесторів за результати реалізації механізмів
формування інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства (на прикладі Харківської області)**

Показник	Функціональні складники															
	Фінансова		Агро-технологічна		Технічна		Екологічна		Ресурсна		Економіко-правова		Соціальна		В цілому	
	2013 р.	2015 р. (очікуване значення)	2013 р.	2015 р. (очікуване значення)	2013 р.	2015 р. (очікуване значення)	2013 р.	2015 р. (очікуване значення)	2013 р.	2015 р. (очікуване значення)	2013 р.	2015 р. (очікуване значення)	2013 р.	2015 р. (очікуване значення)	2013 р.	2015 р. (очікуване значення)
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>17</i>
Галузь рослинництва																
Значення функціональних критеріїв економічної відповідальності (ЕВ)*	4	6	6	9	3	5	7	9	5	7	5	7	6	7		
Вага значимості функціональних складників ЕВ	0,16	0,17	0,13	0,14	0,13	0,14	0,09	0,1	0,18	0,19	0,18	0,15	0,13	0,11	1	1
<i>Критерій економічної відповідальності власників та інвесторів у галузі рослинництва</i>															5,02	7,03
Галузь тваринництва																
Значення функціональних критеріїв економічної відповідальності (ЕВ)*	6	7	6	7	5	6	7	8	5	6	5	6	7	8		
Вага значущості функціональних складників ЕВ	0,18	0,19	0,11	0,1	0,14	0,15	0,11	0,08	0,17	0,17	0,18	0,19	0,11	0,12	1	1
<i>Критерій економічної відповідальності власників та інвесторів у галузі тваринництва</i>															5,73	7,3
Сукупний критерій економічної відповідальності власників та інвесторів за результати реалізації механізмів формування інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства															10,75	13,73

Джерело: розрахунок автора

*Значення можуть змінюватися в межах від 1 до 10: 1 – регресивність структурних і функціональних складників галузевого виробництва; 10 – прогресивний розвиток (нарощування складових матеріально-технічної бази)

Систематизація критеріїв забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства має здійснюватися з урахуванням особливостей розвитку його базових галузей (рис. 3.3).

Рис. 3.3 Система критеріїв забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства

Джерело: розроблено автором

Державно-політичним завданням стає діяльність, спрямована на зростання виробництва сільськогосподарської продукції на основі удосконаленої матеріально-технічної бази, що включає поліпшення інвестиційного клімату в агропромисловому виробництві, підвищення

інвестиційної привабливості аграрних формувань, рівня продовольчої безпеки країни й нарощення експортного потенціалу. Основними критеріями забезпечення структурних перетворень у виробничо-господарських системах аграрного виробництва мають стати:

1. Залучення додаткових капіталовкладень
2. Оптимальні розміри спеціалізації і концентрації виробництва
3. Технічна модернізація галузі рослинництва
4. Технічна модернізація галузі тваринництва
5. Диверсифікація виробництва
6. Удосконалення внутрішньо-господарських виробничих відносин
7. Рівень розвитку підприємницької діяльності
8. Забезпеченість ресурсами
9. Інноваційний розвиток виробництва

Одним із важливих не інвестиційних чинників, які забезпечують формування інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства, стає формування механізму внутрішньогосподарських економічних відносин.

Таким чином, організаційно-економічний механізм забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства є результатом дії системи внутрішніх і зовнішніх чинників функціонування, в якому відображається складна система різноманітних економічних відносин. Його побудова створює необхідні передумови для раціонального використання елементів матеріально-технічної бази агроформувань. При цьому, можна прослідкувати взаємозв'язок та взаємодію організаційної та економічної складової механізму: економічна складова, насамперед, буде характеризуватися цільовою спрямованістю, оскільки сприятиме вирішенню поставленої мети в досягненні певних економічних цілей; організаційну складову варто розглядати як організацію досягнення економічних цілей.

3.2. Напрями інвестиційно-інноваційного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства

З метою підвищення конкурентоздатності сільського господарства і сприяння розвитку сільських територій на сталій основі відповідно до стандартів ЄС і міжнародних стандартів Міністерство аграрної політики та продовольства України розробило Проект єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки [175], яка спрямована на вирішення реальних потреб галузі, у тому числі й у напрямку розв'язання проблем матеріально-технічного забезпечення та підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства. Підготовкою пропозицій до проекту стратегії займалися, зокрема, й підгрупи з питань оновлення і модернізації виробничих та переробних потужностей, а також з питань інфраструктури і логістики, які були створені у межах робочої групи з питань факторів виробництва в агропромисловому комплексі.

В сукупності напрямів техніко-технологічних та організаційно-економічних перетворень для досягнення стратегічних цілей розвитку сільського господарства України на період до 2020 року, розроблених науковцями ННЦ «Інститут аграрної економіки», передбачається [202, с. 9-11]:

- техніко-технологічна модернізація аграрного виробництва шляхом залучення інвестицій з інших галузей національної економіки та прямих іноземних інвестицій;
- удосконалення форм, напрямів, розмірів і важелів державної підтримки відтворення матеріально-технічної бази сільського господарства;
- формування ефективної системи інноваційного забезпечення аграрного виробництва шляхом створення сприятливих умов для розвитку інститутів продукування і впровадження інновацій, а також передумов для впровадження інноваційної моделі розвитку галузі.

Індикатори розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства та основні напрями досягнення стратегічних цілей до 2020 року [202, с. 55-56] можна систематизувати наступним чином (рис. 3.4).

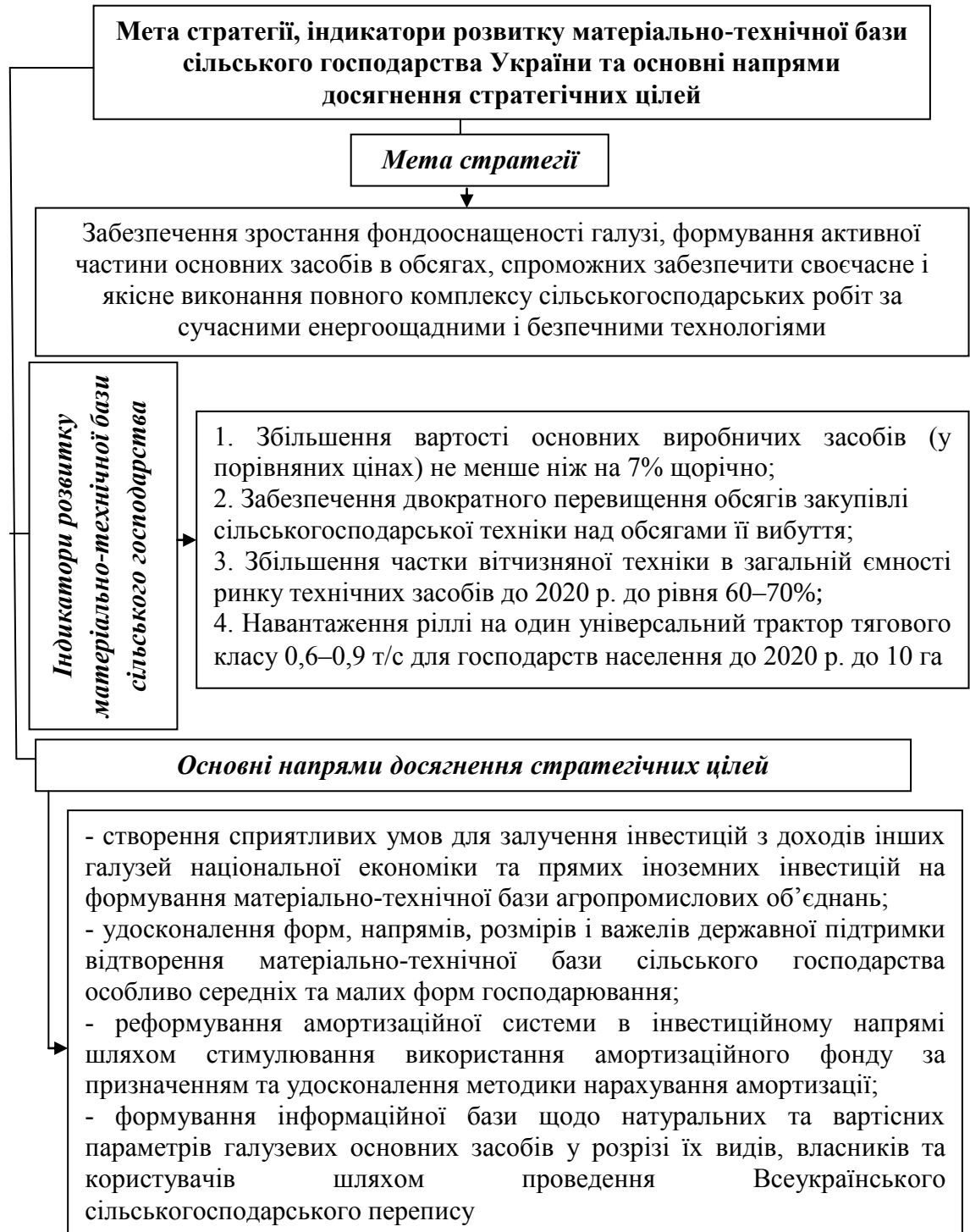

Рис. 3.4. Індикатори розвитку матеріально-технічної бази в контексті досягнення стратегічних цілей розвитку сільського господарства України до 2020 р.

Джерело: узагальнено автором на основі [202, с. 55-56]

Реалізація стратегічної мети може бути здійснена за умови дотримання наступних принципів [174]:

- оптимізації й спрямованості цінової, фінансово-кредитної та податкової політики держави на оновлення й підтримку платоспроможності аграрних підприємств;
- забезпечення рівних економічних умов у відносинах споживачів матеріально-технічних ресурсів з суб'єктами їх виробництва, постачання, технічного обслуговування і надання послуг;
- рівноправності розвитку всіх форм власності та господарювання;
- вільного вибору виробничими структурами системи ресурсного забезпечення сфери діяльності;
- створення умов для розвитку конкуренції у всіх ланках системи;
- забезпечення гарантій і відповідальності партнерів агропромислового виробництва за високу якість технічних засобів і надання послуг, інших ресурсів, термінів і умов їх постачання, своєчасності розрахунків.

Виділення в межах Проекту єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій України на 2015-2020 роки зростаючої ролі інноваційно-інвестиційних складників ставить значні наголоси на системній трансформації АПК до успішного інвестиційного рівня на засадах наскрізної координації.

Для забезпечення стратегічного рівня інвестиційної привабливості сільського господарства передбачено такі основні орієнтири:

- 1) використання наявних конкурентних переваг, інфраструктури і комплексного кадрового забезпечення;
- 2) органічне поєднання організаційних, наукових, виробничих, переробних, торгівельних і банківських ресурсів та системи логістики;
- 3) реалізація інноваційного та інвестиційного потенціалу;
- 4) активізація ринкових механізмів та інтеграція до міжнародної системи виробництва та збуту продукції;
- 5) забезпечення продовольчої, технологічної, екологічної та сировинної

безпеки;

6) системний розвиток господарського комплексу за інноваційним вектором;

7) сталий розвиток сільських територій та забезпечення підвищених соціальних стандартів населення.

Важливого значення для формування механізму управління інноваційною діяльністю в аграрному виробництві набувають галузеві інноваційні стратегії та створення ресурсного блоку інноваційного розвитку. Створення ресурсного блоку інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва входить у перелік завдань управління інноваційною діяльністю, що сприяє розв'язанню проблем фінансового, матеріально-технічного та кадрового забезпечення.

Слід враховувати, що основу формування інноваційної стратегії становить ринкова позиція конкретних суб'єктів господарювання. Згідно з цим доцільно виділяти такі типи інноваційних стратегій [72]: наступальну – характерну для суб'єктів господарювання, діяльність яких базується на принципах підприємницької конкуренції; оборонну – спрямовану на утримання конкурентних позицій на існуючих ринках (головна функція такої стратегії полягає в активізації співвідношення «витрати – результат» в інноваційному процесі); імітаційну, яка використовується економічними суб'єктами з сильними ринковими і технологічними позиціями.

Для створення ефективної системи управління інноваційною діяльністю сільськогосподарських підприємств важливо з'ясувати проблеми, які превалюють у практиці функціонування господарюючих суб'єктів. Головними з них є: безсистемність підходу до організації державного управління інноваційною діяльністю в аграрній сфері; недосконалість правової та нормативної бази інноваційної діяльності; низький рівень фінансування наукових розробок та їх впровадження; недостатній рівень кваліфікації кадрів у сфері інновацій; недостатність необхідних знань для управління інноваційною діяльністю на всіх рівнях управління; фрагментарність моніторингу інноваційної діяльності [74].

Дослідження інноваційної діяльності в аграрному виробництві свідчить, що сучасний стан сільського господарства України відзначається високим рівнем фізичного зносу та морального старіння основних засобів. Змінити ситуацію на краще можна шляхом використання інноваційних факторів розвитку, досягнень сучасної науки і новітніх високих технологій як головного ресурсу економічного зростання. У зв'язку з цим актуальним стає переведення галузі на якісно новий рівень функціонування шляхом інноваційного оновлення матеріально-технічної бази виробництва, основна мета якого – забезпечити конкурентоспроможність сільського господарства на вітчизняному і світовому ринках продовольства [4; 9].

Динаміка світових тенденцій спонукає Україну до впровадження відповідної інноваційної політики, без якої неможливий поступальний розвиток економіки держави.

Світовою практикою вироблені три типи стратегій фінансування інноваційного розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств:

- 1) стратегія використання зарубіжного науково-технічного потенціалу та перенесення його досягнень у власну аграрну економіку;
- 2) стратегія запозичення інновацій, що базується на освоєнні виробництва високотехнологічних товарів, вироблених в інших країнах;
- 3) стратегія нарощування власного науково-технічного потенціалу, здійснення інтеграції фундаментальної та прикладної науки.

Перші дві стратегії для використання в Україні поки що малодоступні. Для їх втілення потрібні значні фінансові ресурси на придбання відповідних ліцензій. Водночас існує небезпека передачі морально застарілих технічних засобів і технологій.

Подолання технологічного відставання аграрного виробництва України від провідних країн світу можливе, *по-перше*, шляхом побудови партнерських відносин з ними, *по-друге*, – реалізації науково-технічної політики на пріоритетних стратегічних напрямках, насамперед інноваційного оновлення бюджетонаповнюючих галузей.

У сучасних умовах джерела фінансування інноваційних програм оновлення матеріально-технічної бази на різних рівнях і за різними джерелами можна згрупувати наступним чином (рис. 3.5).

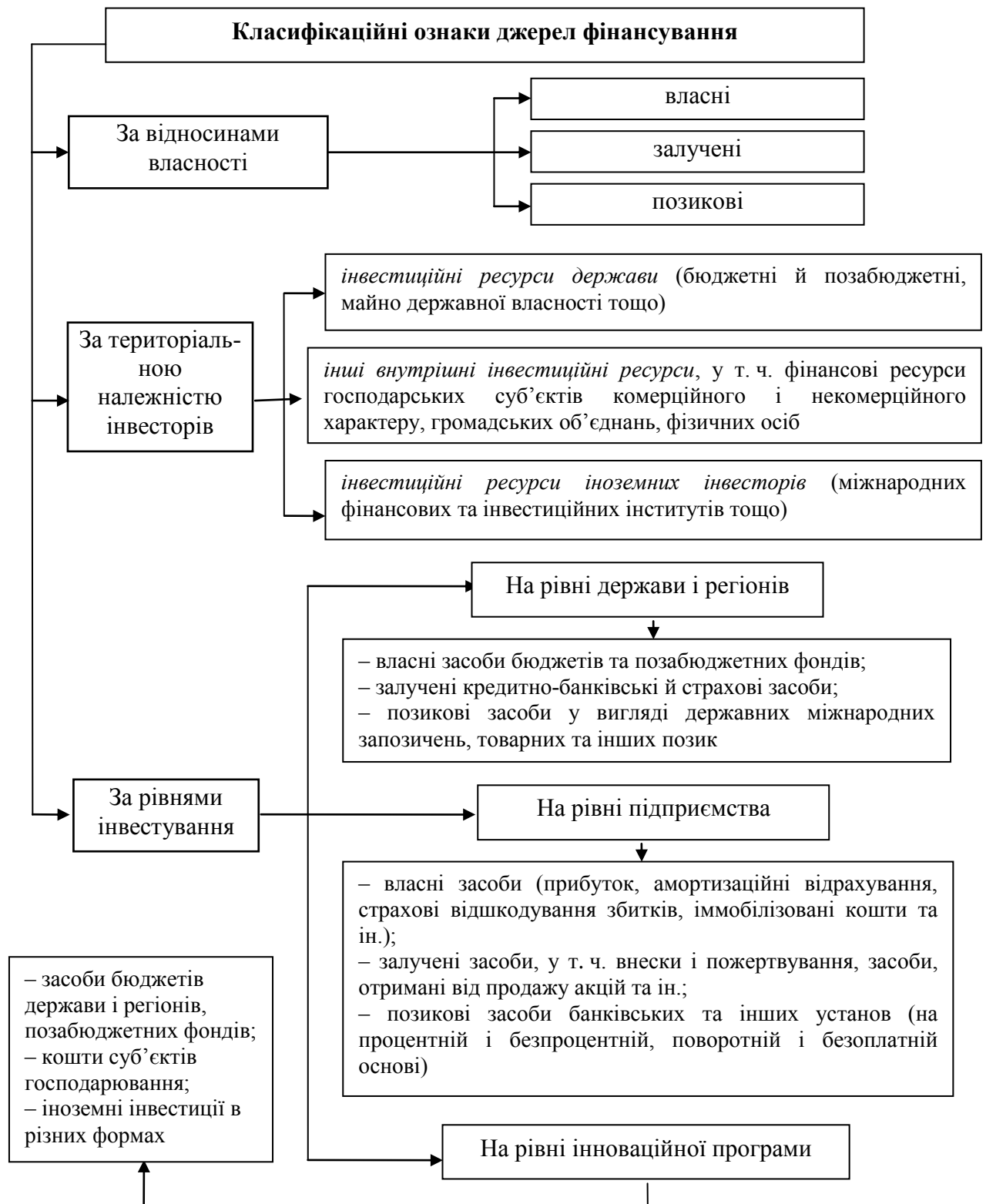

Рис. 3.5. Класифікація джерел фінансування інноваційних програм оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства

Джерело: узагальнено автором на підставі [73]

Економічні трансформації в сільському господарстві потребують змін системи інвестування техніко-технологічного оновлення виробництва. Сучасні умови господарювання характеризуються низьким рівнем впровадження інвестиційних програм, спрямованих на інноваційний розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства. Перманентна криза в аграрному секторі країни утримує потенційних інвесторів від фінансових вкладень в аграрне виробництво, яке характеризується високим ступенем ризику.

Нагальною необхідністю стає обґрунтування ефективної інвестиційно-інноваційної політики щодо технічного оновлення сільського господарства, вдосконалення структури машинно-тракторного парку суб'єктів господарювання, пошук джерел фінансування інноваційних програм.

Інвестиційно-інноваційний розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства України знаходиться на досить низькому рівні. Ситуація ускладнюється нинішнім станом аграрної економіки, значним ризиком інвестування, низьким рівнем спроможності до інновацій.

Варто зауважити, що сільське господарство розвивається за техніко-технологічними характеристиками наздоганяльного режиму в порівнянні з розвитком промисловості, оскільки воно значною мірою залежне від розвитку машинобудування та інших галузей, які зумовлюють техніко-технологічний стан галузі.

Водночас сільське господарство національної економіки в порівнянні з промисловістю характеризується ознаками, які можуть виступати перевагами у розгортанні інноваційно-технологічного розвитку. Маємо на увазі такі особливості сільського господарства [113]:

- менша ніж у промисловості капіталомісткість галузі;
- більша фондovіддача, тобто вихід продукції з розрахунку на 1 грн. вартості основних засобів виробництва;
- краща структура основних виробничих засобів (за співвідношенням загальної вартості по амортизаційних групах). В сільському господарстві середній експлуатаційний термін основних засобів коротший, більша частка

припадає на активні засоби виробництва, а відтак і строк оборотності капіталу швидший;

– значна перевага сільського господарства в інноваційному розвитку технологій порівняно з промисловістю полягає в тому, що тут можливе впровадження не цілісного технологічного циклу одночасно (що вимагає значних коштів на повне технологічне оснащення), а по окремих ланках технологічного процесу без зміни інших;

– стабільність асортименту сільськогосподарської продукції. В цій галузі протягом століття виробляється один і той же відносно обмежений асортимент продукції зернових, технічних, овоче-баштанних, плодово-ягідних і кормових культур (з певними змінами їх складу), молока, м'яса, яєць, вовни, на відміну від промисловості, де асортиментна номенклатура включає тисячі найменувань та їх модифікацій з високим динамізмом змін.

Зазначені особливості формують потенціал матеріально-технічної бази сільського господарства та його спроможність і придатність до інвестиційно-інноваційного розвитку. Галузь потребує відносно менших інвестиційних ресурсів в масштабах країни, ніж промисловість, і забезпечує більш швидке їх використання та більш високу ефективність. Враховуючи те, що основним джерелом інвестиційних ресурсів для розвитку матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств є їх власні нагромадження, а процес капіталоутворення здійснюється на основі власного відтворення, ці обставини зумовлюють необхідність звернути увагу на принципово новий соціально-економічний зміст розвитку матеріально-технічної бази галузі – її капіталізацію.

Розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства слід пов'язувати не лише з потребою створення та відпрацювання сукупності технологічних циклів виробництва продукції, але й з вимогами нагромадження капіталу, а також з необхідністю здійснення розподілу інновацій на продуктові та процесні.

Продуктова інновація в сільськогосподарському виробництві повинна охоплювати не лише розроблення чи вдосконалення (впровадження) сортів і гібридів сільськогосподарських культур, порід, типів, ліній, кросів тварин та птахів, штамів мікроорганізмів, але й застосування у виробництві таких елементів матеріально-технічного забезпечення, як засоби або препарати для діагностики, профілактики та лікування тварин; машини, знаряддя та устаткування; прилади, обладнання, матеріали, препарати агрохімічного призначення; комбікорми, премікси тощо.

Процесна інновація повинна охоплювати всю сукупність щодо оновлення, вдосконалення і розвитку застосовуваних у сільськогосподарському виробництві технологій: у землеробстві (системи сівозмін, обробітку ґрунту, удобрення, захисту рослин від захворювань, шкідників, бур'янів тощо); технології у рослинництві (при вирощуванні окремих культур); у тваринництві (утримання тварин, годівля, сукупність інших операцій); технології зберігання і переробки сільськогосподарської продукції; технології виготовлення продукції тощо.

У зв'язку з тим, що інноваційний об'єкт практично неможливо виокремити в чистому вигляді (оскільки, наприклад, постачання будь-якого обладнання передбачає передачу супроводжувальної документації, його монтаж, налагодження, запуск, навчання персоналу тощо), то практичне використання окремих елементів або й цілісних технологічних систем повинно здійснюватися на основі підприємницької ініціативи. Цьому сприяє некомерційна форма трансферту інновацій через механізми інтеграції аграрної науки та галузевого виробництва.

Необхідність переходу до нових технологій змушує економічних суб'єктів оновлювати найбільш «вузькі місця» в технологічному ланцюзі виробництва, замінювати окремі його ланки. Насамперед ті, які дають змогу зменшити виробничі витрати і таким чином збільшити обсяг прибутку для подальших інноваційних перетворень. Інноваційне оновлення аграрних

технологій розпочинається з тих ланок, які на конкретний момент часу є фінансово доступними для товаровиробників.

Розгортанню інноваційного оновлення технологій в сільському господарстві має сприяти становлення та розвиток ринку агросервісних послуг.

До ключових завдань аграрного сервісу належить надання сервісних послуг економічним суб'єктам для підвищення рівня їхньої ефективності та прибутковості господарювання. Структурні складники системи аграрного сервісу мають включати:

1. Агрохімічний сервіс.
2. Меліоративний сервіс.
3. Техніко-технологічний сервіс.
4. Науково-інформаційний сервіс.
5. Кормо виробництво.
6. Аграрно-енергетичний сервіс.
7. Аграрно-будівельний сервіс.
8. Зооветеринарний сервіс.

Різноманітність функцій аграрного сервісу пояснюється обслуговуванням різних етапів і ланок сільського господарства, що включають виробництво й реалізацію продукції. До ключових функцій аграрного сервісу можна віднести [119]: організацію встановлення попиту на різноманітні види товарів і послуг; визначення суспільно припустимих цін на товари і послуги; запобігання монополізму в реалізації товарів і наданні послуг.

Ефективне функціонування системи агросервісу базується на формуванні й дотриманні таких принципів: масштабної необмеженості прогресу; оптимальності; кооперування; періодичності; ефективності природокористування; упорядкованості заповнення простору та просторово-тимчасової визначеності; відповідності розвитку продуктивних сил природно-ресурсному потенціалу.

До характерних ознак раціональної системи матеріально-технічного забезпечення й виробничого обслуговування сільського господарства належать:

своєчасне виконання угод стосовно матеріально-технічного забезпечення, сервісного й виробничого обслуговування суб'єктів господарювання; поглиблення спеціалізації й концентрації для розширення можливостей впровадження інноваційних технологій; забезпечення взаємозв'язку елементів аграрного сервісу; економічно ефективно та екологічно безпечно використання ресурсного потенціалу агросервісу [108].

Таким чином, система аграрного сервісу має бути побудована у відповідності до прийнятного у виробничих структурах поєднання галузей та спеціалізації виробництва, яке б сприяло ефективній діяльності їх внутрішньогосподарських підрозділів, раціоналізації економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників та обслуговуючої сфери. Отже, галузева й організаційна структури аграрного сервісу мають бути спрямовані на забезпечення комплексності й гарантували високу ефективність усіх складників виробничого процесу [106].

Зазначені особливості сільського господарства зумовили інвестиційну привабливість модернізації й інноваційного оновлення окремих технологічних ланок виробничого процесу в перші роки становлення в Україні ринкових умов господарювання.

Інноваційний розвиток технологічних ланок виробництва сільськогосподарської продукції як сфера інвестиційно-інноваційної діяльності нині становить помітну нішу на вітчизняному ринку агросервісних послуг. Система агросервісних послуг характеризується скомбінованістю застосування продуктових і процесних інновацій, що сприяють поліпшенню структури основного й оборотного капіталу та вдосконаленню способів виробництва продукції.

Зважаючи на те, що тенденція обмеженості інвестиційних ресурсів у сільськогосподарських підприємств загострюється, товаровиробники можуть розраховувати лише на обмежене коло агросервісних продуктів. Як правило, кожний суб'єкт господарювання аграрної сфери економіки уявляє алгоритм послідовності пріоритетів у своїй інвестиційній політиці. Отже, реальним

напрямом розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства у сучасних умовах стає поелементне інноваційне оновлення існуючих технологій.

Нарощуванню обсягів агросервісних послуг, поступовому набуванню ними системного характеру та поглибленню спеціалізації діяльності окремих агросервісних суб'єктів на ринку сприятиме застосування агросервісними організаціями гнучкої системи розрахунків із використанням товарного кредиту, лізингу тощо.

Позитивним явищем розгортання техніко-економічного розвитку сільського господарства на основі інноваційного компонентного оновлення технологій є масовість прояву. Важливе також суміщення інноваційної діяльності з виробничою, їх організаційно-практичний взаємозв'язок, забезпечення постійного інноваційного поступу.

Таким чином, процес поелементного інноваційного оновлення технологічного циклу є першим етапом становлення в сільському господарстві постіндустріального періоду техніко-економічного розвитку. Сам процес формування нової технології в землеробстві в сучасних умовах охоплює усі елементи технологічних ланок. Він включає способи обробітку ґрунту й посіву, захист рослин від бур'янів, внесення добрив, збирання врожаю, очищення зерна і здійснюється з використанням посівного матеріалу високих кондицій, нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур, принципово нових гербіцидів та інших агрохімікатів, конструктивно нових сільськогосподарських машин. Відмінність впроваджуваних технологій проявляється в мінімізації матеріальних і трудових витрат, що досягається точним висівом, суміщенням окремих операцій за один прохід техніки, зменшенням норми внесення діючої речовини хімікатів та добрив за рахунок їхньої досконалості та інших заходів.

Конкурентоспроможність агросервісного ринку є одним із прискорювачів цього процесу. Прояв основних визначальних конкурентних чинників інвестиційно-інноваційного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства спостерігається у ціновому тиску покупців і постачальників,

входженні в агросервісний ринок нових суб'єктів, зростаючій кількості альтернативних ресурсів (часто низької якості), зміні рівня конкуренції між існуючими економічними суб'єктами.

Найважливіші чинники становлення нових сфер інноваційного розвитку поєднують за двома групами: агротехнічні (продуктовий асортимент рослинництва й тваринництва за наявності різних видів використовуваних технологій); економіко-політичні (фінансово-економічний стан аграрних підприємств та рівень забезпеченості суб'єктів господарювання ресурсами (оборотні засоби, доступ до кредитів, лізингу тощо), розвиток регуляторної політики держави).

У групі агротехнічних чинників технологічного прогресу та розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства прогнозується розвиток таких процесів, як:

- зміна структури посівних площ – розширення площі посіву найбільш комерційних агрокультур, оскільки рівень рентабельності стає рушійним чинником формування структури посівних площ;

- тенденція до зростання попиту на елітний посівний матеріал для підвищення урожайності та зростання обсягів валового збору сільськогосподарської продукції, що при майже незмінних технологічних витратах забезпечує окупність елітного насіння й зростання прибутку;

- розвиток суміжних сфер сільського господарства, що підвищить попит на різноманітну продукцію галузі й зумовить зростання обсягів її виробництва.

Серед економічних чинників технологічного прогресу та розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства найвагомішого значення набуває:

- збільшення у товаровиробників обсягів наявних оборотних коштів, розширення доступу до кредитів. В сучасних умовах лише недостача оборотного капіталу стримує впровадження інтенсивних інноваційних технологій. Для сільського господарства надається пільгове банківське кредитування, проте його обсяг обмежений. Банківські установи небезпідставно

вважають підприємства галузі сільського господарства ненадійними позичальниками, і тому пред'являють відносно них жорсткі умови кредитування;

– доступу на зовнішній ринок. Входження України у СОТ та асоціація з ЄС посилили експортну спроможність сільського господарства й міждержавну конкуренцію, що стимулює прискорення інноваційної трансформації технологій, оскільки вітчизняне виробництво стає все більше неконкурентоспроможним.

Розробка й упровадження ефективних механізмів інвестиційно-інноваційного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства неможливі без управління даними процесами з врахуванням особливостей, умов, чинників та ризиків їх здійснення. Водночас, ефективний розвиток матеріально-технічного забезпечення сільського господарства потребує державного регулювання й підтримки. У зв'язку з цим, автором адаптовано теоретичні й методичні підходи до оцінювання рівня інвестиційно-інноваційного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства за сукупністю обраних критеріїв.

Відзначимо, що оцінювання ефективності інвестиційно-інноваційного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства, всіх її функціональних складників на основі статистичних методів оброблення інформації значною мірою ускладнене, оскільки вони не підлягають узагальненню і зведенню до єдиного критерію. Специфіка галузевого виробництва зумовлює доцільність оцінювання ефективності й опрацювання прогнозу розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства за сукупним критерієм, розрахованим за допомогою окремих функціональних критеріїв, отриманих на основі оцінювань експертів.

Функціональні критерії ефективності, визначені за експертною бальною оцінкою, закладаються в основу прогнозування рівня ефективності розвитку матеріально-технічної бази. Розрахунки здійснюються з використанням як узагальненої інформації по Україні, так і інформації у регіональному розрізі

[118]. Зокрема, результати розрахунку прогнозного рівня індикаторів ефективності розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства на 2017 р. по Харківській області узагальнено в табл. 3.8. Сукупний критерій ефективності інвестиційно-інноваційного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства визначено за формулою 1.4.

Рівень ефективності розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства може підвищитися внаслідок прогнозованого зростання ресурсного потенціалу галузі, розвитку системи агросервісу, лізингових механізмів, підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств, вдосконалення політики державної підтримки та збільшення обсягів бюджетного фінансування.

Таблиця 3.8

Узагальнення результатів розрахунку прогнозного рівня індикаторів ефективності розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства на 2017 р.
(на прикладі Харківської області)

Критерій*	Прогноз на 2017 р.		
	Значення	Вага	СКР _{mt}
1	2	3	4
Поступове нарощення обсягів виробництва с-г. продукції	7	0,15	1,05
Підвищення рівня ресурсного потенціалу підприємств сільського господарства	9	0,14	1,26
Ріст інвестиційної привабливості сільського господарства	8	0,11	0,88
Зростання обсягів та прозорість механізмів державної підтримки сільського господарства	8	0,12	0,96
Приток інвестиційних ресурсів у галузі АПК	9	0,1	0,9
Зростання темпів оновлення машинно-тракторного парку підприємств сільського господарства	7	0,08	0,56
Розвиток інтеграційних зв'язків між науковими установами та підприємствами сільського господарства	9	0,07	0,63
Зростання фондівіддачі, фондоозброєності, норми прибутку, основного капіталу підприємств сільського господарства	7	0,06	0,42
Розвиток доступних для с-г. підприємств механізмів лізингу техніки та обладнання	7	0,05	0,35
Оптимізація функціонального складу та розвиток системи агросервісу	8	0,07	0,56
Ріст економічної ефективності аграрних підприємств	7	0,05	0,35
Сукупний критерій		1	7,92

Джерело: розрахунок автора за розробленою методикою згідно даних експертної оцінки

*Значення можуть змінюватися в межах від 1 до 10: 1 – регрес структурних і функціональних складників розвитку матеріально-технічної бази; 10 – ефективний розвиток

У сучасних умовах господарювання удосконалення й розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства здійснюється на основі моделі, яка має враховувати регіональні особливості агропромислового виробництва й можливості інвестування інноваційного розвитку. Створення ефективної моделі матеріально-технічного забезпечення сільського господарства потребує комплексного розв'язання наступних проблем:

- поетапного підвищення рівня державного фінансування програм підтримки сільськогосподарських підприємств;
- підвищення ефективності аграрної науки і формування пакета інновацій (агро- й біотехнологій, селекційних здобутків у галузях рослинництва та генетичних – у галузях тваринництва, адаптованих до зональних умов виробництва технологічних комплексів і технологічних операцій);
- формування економічних механізмів стимулювання попиту аграрних підприємств на інноваційну продукцію у сфері матеріально-технічного забезпечення, пільгового кредитування ресурсів та кредитної підтримки техніко-технологічного оновлення сільського господарства;
- підвищення ступеня капіталізації інтелектуальної власності шляхом залучення у господарський обіг і подальшого використання інтелектуальних здобутків на фінансування науково-дослідних робіт;
- створення гнучкої агросервісної інфраструктури для впровадження у виробничий процес новітніх елементів матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва.

Розробленню й упровадженню механізмів інвестиційно-інноваційного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства має передувати комплексний аналіз відповідності наявного ресурсного потенціалу аграрних підприємств потребам виробництва.

Важливим чинником функціонування й розвитку сучасного аграрного виробництва стає удосконалення виробничого процесу на новій техніко-технологічній основі, створення системи стимулів для розвитку інновацій. Такі стимули сприяють підвищенню технологічного рівня і поєднанню поточних та стратегічних цілей галузі.

Результати дослідження стану матеріально-технічного забезпечення сільського господарства дають змогу оцінити наявність умов, що визначають можливості галузі у розвитку складників матеріально-технічної бази. Оцінку зовнішніх чинників, що визначають можливості сільськогосподарського виробництва в реалізації стратегії розвитку, пропонується здійснювати наступним інструментарієм (табл. 3.9).

Отримана в результаті оцінювання загальна сума балів свідчатиме про можливість реалізації інноваційних продуктів в даних економічних, політичних і соціальних умовах.

Чим вища оцінка, тим вищий потенціал галузевого виробництва для реалізації стратегій розвитку матеріально-технічної бази на основі обґрунтованих інноваційних механізмів. На жаль, галузі сільського господарства мають низький потенціал реалізації інновацій у зв'язку з браком фінансових ресурсів, неспроможністю більшості суб'єктів господарювання бути рівноправними учасниками на ринку інвестиційних та кредитних ресурсів, низькою інвестиційною привабливістю підприємств.

Водночас освоєння прогресивних технологій та інновацій вимагає об'єктивної оцінки параметрів і характеристик потенційних можливостей, які мають ключове значення для інвестиційної діяльності, розроблення й реалізації інноваційної стратегії розвитку сільського господарства.

Слід зазначити, що в сучасних умовах господарювання для кожного суб'єкта економіки важливим є розуміння основних засад і закономірностей процесу формування, методів оцінювання й напрямів ефективного використання складових матеріально-технічної бази. Це дає змогу об'єктивно оцінити власні можливості, сформулювати напрями інноваційної діяльності та стратегію розвитку матеріально-технічної бази. Завдяки такому підходу формують обсяги потреб в обладнанні, технологіях, проводять аналіз ринку наукоємної продукції, здійснюють вибір виробників, а також пошук фінансових та інвестиційних ресурсів для їх придбання.

**Інструментарій оцінки можливостей сільського господарства
до інноваційного розвитку матеріально-технічної бази**

Чинники	Оцінка можливостей				
1	2				
<i>1. Економічні</i>	Низькі				Високі
1.1. Темпи інфляції	1	2	3	4	5
1.2. Податкові ставки	Низькі				Високі
	1	2	3	4	5
1.3. Процентні ставки банків	Низькі				Високі
	1	2	3	4	5
1.4. Стабільність національної валюти	Нестабільна				Стабільна
	1	2	3	4	5
1.5. Диспаритет цін на с-г. продукцію та матеріально-технічні ресурси	Високий				Низький
	1				5
<i>2. Ресурсні</i>	Недоступні				Доступні
2.1. Доступ до джерел фінансування	1	2	3	4	5
2.2. Ціни на ресурси	Доступні				Високі
	1	2	3	4	5
2.3. Розвиненість ринкової інфраструктури агросервісу	Слабка				Сильна
	1	2	3	4	5
2.4. Платоспроможний доступ аграріїв до ресурсних ринків	Відсутній				Існує
	1	2	3	4	5
<i>3. Фактори державного регулювання</i>	Слабкий				Сильний
3.1. Правовий захист інновацій	1	2	3	4	5
3.2. Державні інвестиції в техніко-технологічні інновації галузей АПК	Незначні				Значні
	1	2	3	4	5
3.3. Стабільність політичних обставин	Стабільні				Нестабільні
	1	2	3	4	5
3.4. Податкове законодавство	Досконале				Недосконале
	1	2	3	4	5
3.5. Дієвість та достатність державної підтримки сільського господарства	Не достатність				Дієвість та достатність
	1	2	3	4	5
<i>4. Соціальні фактори</i>	Недостатня				Достатня
4.1. Наявність кваліфікованих кадрів	1	2	3	4	5
4.2. Рівень доходів працівників галузі	Низький				Високий
	1	2	3	4	5
4.3. Відповідність ціни новітніх техніко-технологічних ресурсів рівню платоспроможного попиту підприємств	Не відповідає				Відповідає
	1	2	3	4	5
<i>5. Ринкові фактори</i>	Незначний				Значний
5.1. Розмір ринку	1	2	3	4	5
5.2. Рівень конкурентоспроможності галузі у регіоні та державі	Низький				Високий
	1	2	3	4	5
5.3. Стійкість попиту до сезонних факторів виробництва	Нестійкий				Стійкий
	1	2	3	4	5
5.4. Тривалість життєвого циклу нововведення	Незначна				Значна
	1	2	3	4	5
5.5. Доступність іноземних інновацій та можливості їх імпорту	Відсутній				Існує
	1	2	3	4	5

Джерело: розроблено автором

Світовий досвід доводить, що форми і методи конкуренції в інвестиційно-інноваційній діяльності постійно змінюються. Підвищується роль держави в розробленні програм залучення і використання інвестицій, управлінні процесами і ризиками в інноваційній діяльності, нарощенні матеріально-технічного потенціалу та агросервісних послуг, забезпеченні умов реалізації науково-технічної політики, проведенні великомасштабних інституціональних та організаційно-економічних перетворень.

Структурні зрушення в аграрній сфері економіки України зумовлюють потребу в управлінні інноваційним потенціалом сільського господарства, завбачують активізацію використання ресурсно-виробничих можливостей, що забезпечить можливість реалізації перспективних науково-технічних програм розвитку виробництва. Це потребує залучення значного обсягу фінансових ресурсів.

Встановлено, що причини низьких темпів оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства зумовлені недостатністю обсягів та неефективністю використання власних, залучених і позикових джерел фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності. Така ситуація пов'язана з політичною й економічною нестабільністю в країні, низьким рівнем державного фінансування розроблених програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників, недосконалістю амортизаційної політики, низьким рівнем зацікавленості фінансово-кредитних установ у підтриманні інноваційних процесів, не вигідними умовами банківського кредитування виробничих процесів у аграрному виробництві.

Забезпечення ефективного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства на інноваційній основі передбачає необхідність інтеграції внутрішніх можливостей суб'єктів господарювання з розширенням можливостей залучення інвестиційних ресурсів.

Для розв'язання існуючих проблем недержавного фінансування та кредитування інноваційної діяльності в аграрній сфері набуває важливого значення змішана форма інвестиційного забезпечення. Так, на етапі

виробничого впровадження техніко-технологічних інновацій за обмежених обсягів фінансування слід застосовувати механізми бюджетного стимулювання інноваційної діяльності.

На етапі виробничої реалізації інновацій необхідно задіяти механізм активного використання недержавних джерел для підтримки інноваційної діяльності. Залучення внутрішніх та іноземних інвестицій, насамперед у науково-виробничу сферу, дасть змогу отримати ефективні інструменти прискорення розвитку пріоритетних галузей сільськогосподарського виробництва.

Важливу роль в інвестиційній діяльності відіграють макроекономічні чинники, у т. ч. ємність внутрішнього ринку, валютна, економічна й політична стабільність, рівень розвитку інфраструктури, наявність кваліфікованої робочої сили, а також інвестиційно-інноваційна політика держави, що забезпечує гарантії іноземним інвесторам.

Інвестиційно-інноваційна політика держави визначає напрями спрямування капітальних інвестицій в національну економіку та розвиток її окремих галузей. Так, із загального обсягу капітальних інвестицій, вкладених в економіку України у 2014 р., на частку сільського, лісового та рибного господарства припадало лише 8,6% [200, с. 182]. Надходження інвестицій в основний капітал сільського господарства має тенденцію до зниження [200, с. 179-180] (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

**Капітальні інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство України
(у фактичних цінах, млн. грн.)**

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
1	2	3	4	5	6
Усього інвестицій	189061	259932	293692	267728	219420
у т.ч. інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство	11568	17039	19411	19059	18796
з нього:					
- сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	11311	16703	19086	18640	18388
- лісове господарство та лісозаготівлі	183	287	282	385	381
- рибне господарство	73	49	43	34	27

Джерело: узагальнено автором на підставі [200, с. 179]

У результаті проведених досліджень запропоновано заходи, які сприятимуть реалізації моделі забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства на інвестиційно-інноваційних засадах (рис. 3.6), що дозволить визначити потенційні можливості галузей сільського господарства, впровадити організаційно-економічний механізм забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства.

Готовність сільського господарства до розвитку матеріально-технічної бази на інноваційній основі окреслюється обраним стратегічним напрямом інноваційної діяльності, наявністю ресурсного забезпечення, технічного та технологічного потенціалу, власних та реальних можливостей залучення інвестиційних ресурсів.

Послідовність реалізації інвестиційно-інноваційної стратегії забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства зводиться до: 1) визначення пріоритетних напрямів та складників системи оновлення й розвитку матеріально-технічного забезпечення сільського господарства; 2) систематизації передумов забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства та вибору напрямів аналізу стратегічного вибору; 3) конкретизації й оцінювання факторів впливу на досягнення цілей інвестиційно-інноваційної стратегії забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства; 4) характеристики головних критеріїв стратегії. Послідовна реалізація цих етапів дасть змогу визначити потенційні можливості галузей сільського господарства, впровадити організаційно-економічний механізм забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства.

Технічне оновлення сільського господарства, що суттєво впливає на впровадження прогресивних технологій, якість продукції та ефективність сільськогосподарського виробництва, слід розглядати як певну систему.

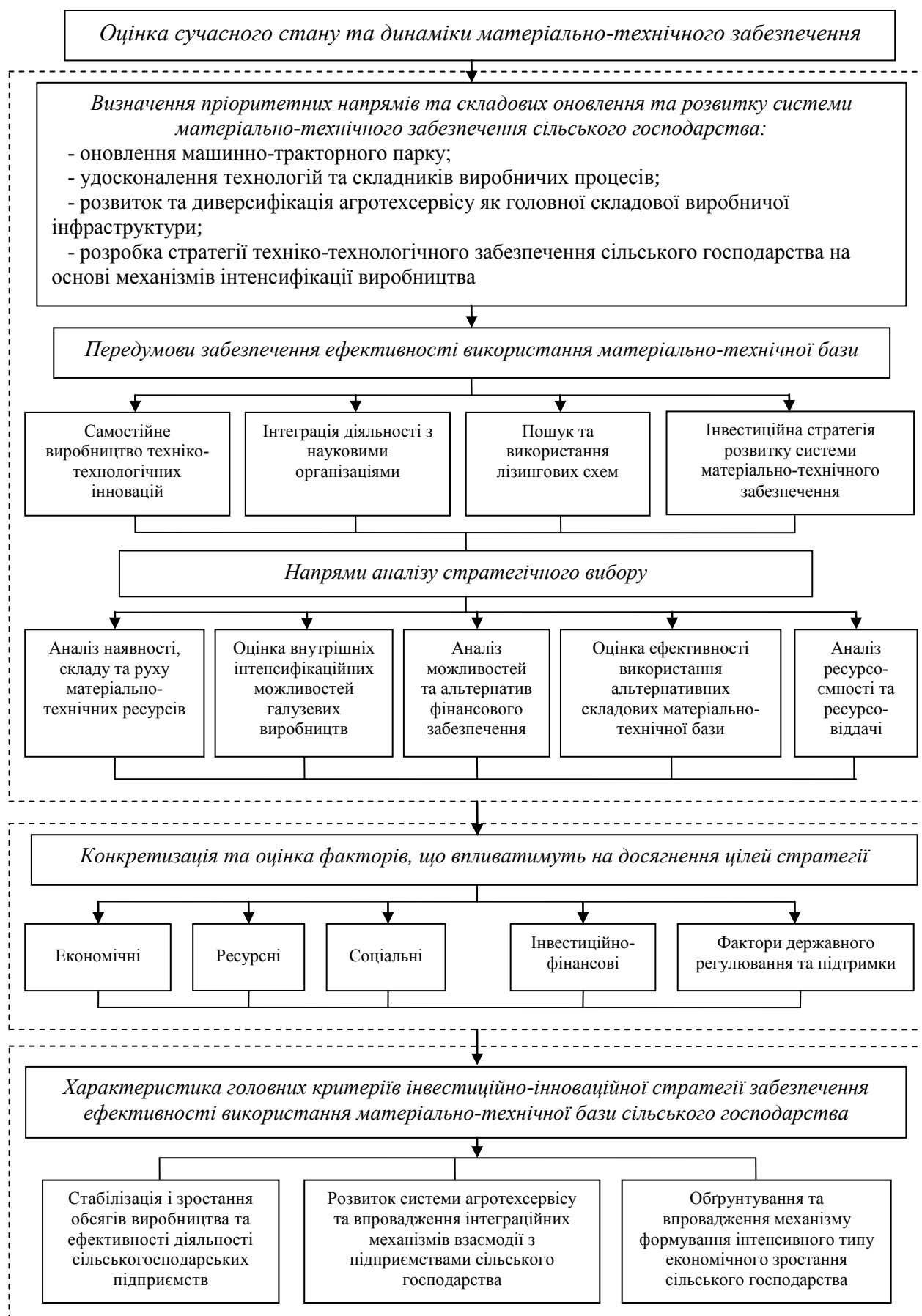

Рис. 3.6 Схема реалізації моделі забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства на інвестиційно-інноваційних засадах
Джерело: розроблено автором

Ця система має розглядатися як сукупність організаційно-економічних, інвестиційно-інноваційних і фінансових заходів, спрямованих на технічне забезпечення аграрних підприємств, постачання машин і обладнання з належним технічним обслуговуванням і ремонтом технічних засобів [103; 112].

Інвестиційне забезпечення техніко-технологічного оновлення сільського господарства включає всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що спрямовуються на створення технологічних комплексів та інженерно-технічне забезпечення аграрного виробництва на інноваційній основі для отримання економічного, соціального та екологічного ефекту.

Технічне переоснащення аграрного сектору має здійснюватися на засадах науково обґрунтованої системи машин відповідно до сучасних вимог універсальності, енерго- й матеріалоощадності, продуктивності, екологічності агротехнологій. Основні напрями техніко-технологічних та організаційно-економічних перетворень, що забезпечують ефективне використання матеріально-технічної бази в контексті інвестиційно-інноваційного розвитку сільського господарства узагальнено на рис. 3.7.

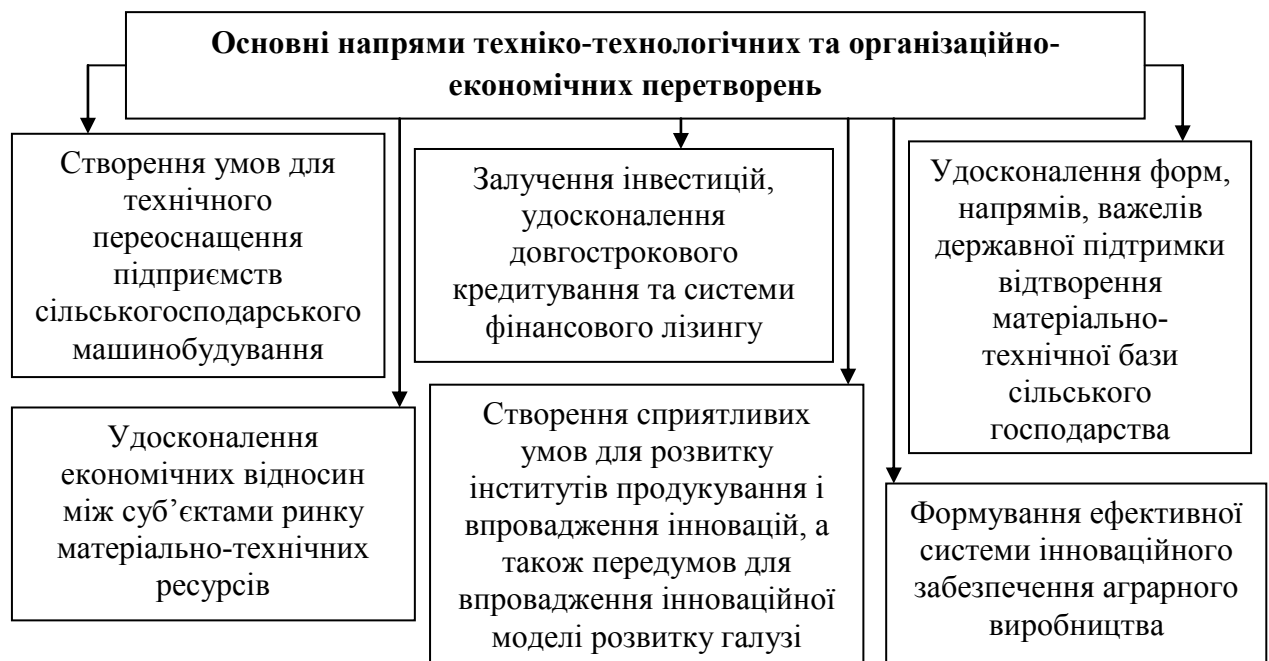

Рис. 3.7 Напрями техніко-технологічних та організаційно-економічних перетворень, що забезпечують ефективне використання матеріально-технічної бази в контексті інвестиційно-інноваційного розвитку сільського господарства

Джерело: розроблено автором

При розробленні й систематизації напрямів інвестиційно-інноваційного розвитку сільського господарства на основі оновлення й розширеного відтворення матеріально-технічної бази необхідно враховувати зміни чинників формування зовнішнього середовища та основних макроекономічних показників, пов'язаних з інвестиційною діяльністю, напрямів розвитку науково-технічного прогресу і створення новітніх технологій, кон'юнктури ринку матеріально-технічних ресурсів, державного регулювання інвестиційної діяльності, суперечностей, що знижують ефективність інвестиційної діяльності.

Науковці ННЦ «Інститут аграрної економіки» у процесі розробки стратегічних напрямів розвитку сільського господарства України на період до 2020 року систематизували сукупність умов, необхідних для переведення сільського господарства на інноваційно-інвестиційну модель розвитку шляхом модернізації його матеріально-технічної бази, створення відповідних систем мотивації господарюючих суб'єктів до впровадження наукоємних технологій [202, с. 55-56] (рис. 3.8).

Встановлено, що реалізація зазначених заходів забезпечить формування основних виробничих засобів у розмірах, достатніх для досягнення прогнозних обсягів сільськогосподарського виробництва та підвищення продуктивності праці майже в 2 рази [202, с. 56; 202, с. 139].

Переоснащення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств необхідно здійснювати шляхом залучення інвестицій з інших галузей національної економіки та прямих іноземних інвестицій, удосконалення довгострокового кредитування, часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки за рахунок Державного бюджету України, системи фінансового лізингу, підтримки розвитку інфраструктури матеріально-технічного забезпечення. Створення умов для технічного переоснащення підприємств сільськогосподарського машинобудування забезпечить випуск техніки, яка сприятиме впровадженню сучасних високопродуктивних і ресурсозберігаючих технологій в аграрне виробництво [54].

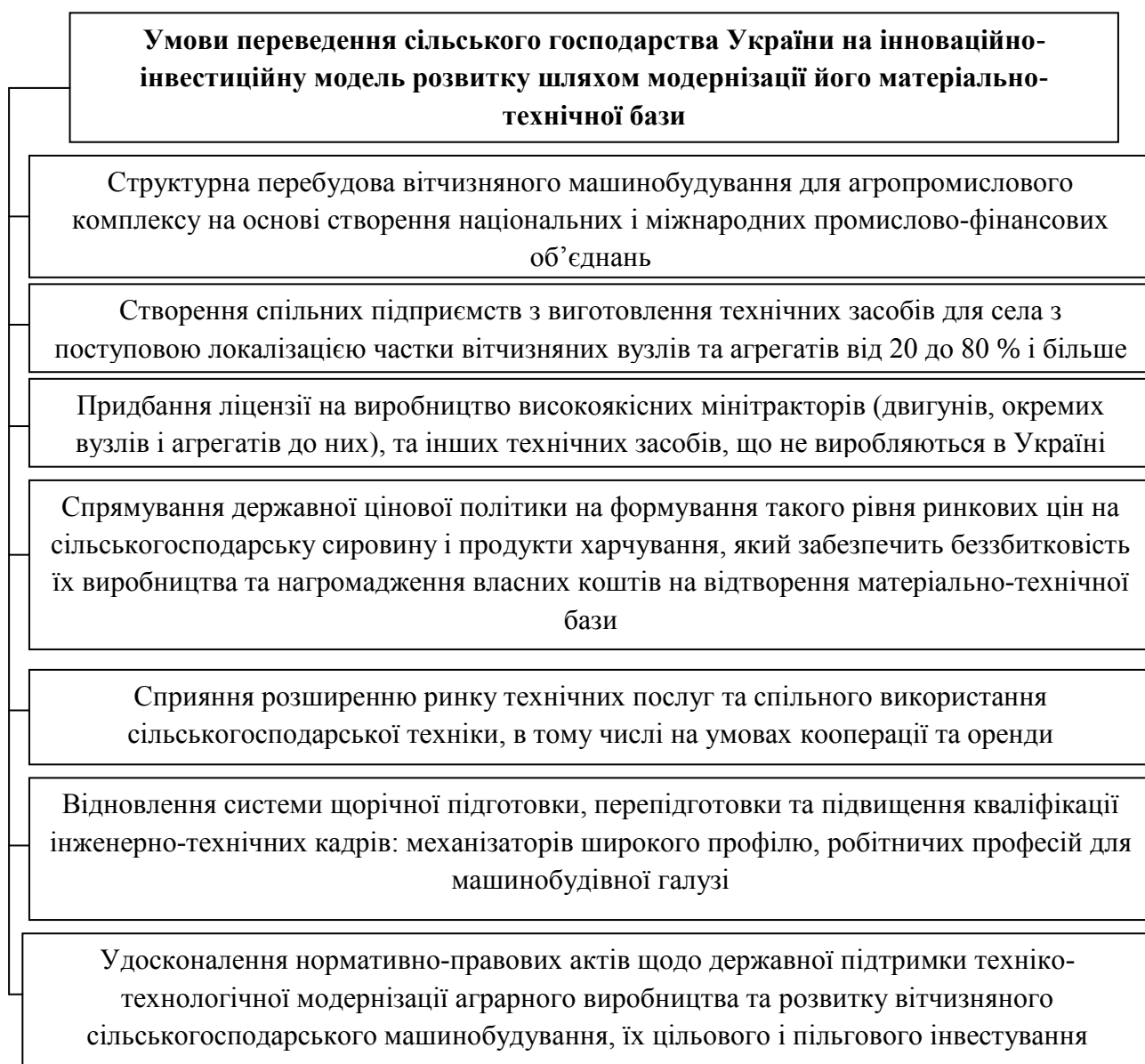

Рис. 3.8. Умови переведення сільського господарства України на інноваційно-інвестиційну модель розвитку шляхом модернізації його матеріально-технічної бази в контексті досягнення стратегічних цілей розвитку галузі до 2020 р.

Джерело: узагальнено автором на підставі [11, с. 55-56]

Отже, для розвитку інвестиційної діяльності у сфері оновлення техніко-технологічної бази сільського господарства важливе значення набуває державне регулювання виробничих відносин, паритетності міжгалузевого товарообміну, посилення державної підтримки науково-дослідних та інноваційних розробок, науково-технічного й інтелектуального потенціалу країни. Система науково-технічних пріоритетів і економічних планів держави має ґрунтуватися не тільки на урахуванні сукупності підходів, що сприятимуть обґрунтуванню й запровадженню напрямів інвестиційно-інноваційного

розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства, а також на максимальній інтеграції до світового контексту науково-технічного розвитку.

3.3. Концептуальні підходи до технологічного забезпечення сільського господарства

Пріоритетного значення в системі розвитку матеріально-технічної бази і технологічного забезпечення сільського господарства набуває оцінка економічної ефективності технологій. Важливість здійснення процесу оцінювання впливає на встановлення строків повернення інвестиційних вкладень, визначення варіантів альтернативного їх використання та фінансових надходжень від інвестицій у майбутньому.

Ефективність концепції технологічного розвитку повинна обґрунтовуватися інтегрованою системою критеріїв оцінки, що дасть змогу приймати рішення про доцільність техніко-технологічних інновацій і, за необхідності, порівнювати між собою різні варіанти нововведень.

При встановленні чинників впливу на господарську діяльність важливого значення набуває вибір системи показників з урахуванням дієвості організаційно-економічного механізму на кінцеві результати сільськогосподарського виробництва.

Зазначимо, що ключовий критерій становлення парадигми технологічного розвитку визначається рівнем взаємодії науки з сільськогосподарським виробництвом, наукоємності технологій, на засадах яких формується вищий техніко-економічний уклад. Наукоємність технології характеризує ступінь її взаємозв'язку з науковими здобутками і дослідно-конструкторськими розробками.

Сучасні тенденції функціонування сільського господарства

окреслюються численними впровадженнями іноземних технологій і технічних засобів й зумовлюють безліч дискусій про переваги й недоліки будь-яких технологій виробництва. Безперечний розв'язок техніко-технологічних проблем сільського господарства шляхом упровадження нових високопродуктивних сортів рослин і порід тварин, новітніх енерго-, матеріло- та працеощадних технологій, відновлюваних енергетичних ресурсів (біодизеля, біоетанолу, біогазу, енергії сонця, вітру тощо). Проте будь-які системи ресурсозбереження мають бути обґрунтованими напрямами технологічного розвитку сільськогосподарського виробництва. Водночас це має бути не спрощення технологій, що призводить до зниження агротехнологічної дисципліни, а аргументоване використання природних умов шляхом запровадження відповідних технологічних процесів, раціонального запровадження раціональної системи обробітку ґрунту, удобрення, захисту рослин та інших агротехнологічних заходів, що забезпечують найменші витрати матеріально-технічних засобів, праці, виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції з обмеженим використанням антропогенних засобів потужного тиску на агроекологічні системи. Проте навіть довершена та найощадливіша технологія буде ефективною лише за умови проведення всіх передбачених нею і рекомендованих агротехнічних прийомів та строків їх виконання з урахуванням агроландшафтних і зональних особливостей територій [10; 11].

Нині в Україні використовується три типи технологій: традиційні; інтенсивні; високо інтенсивні (ресурсозберігаючі). За традиційних технологій використовують, як правило, агрегати третього технологічного укладу з низькими продуктивними можливостями, які не сприяють ефективності виробництва, не забезпечують захист і підвищення родючості ґрунтів. Рівень їх потенційних можливостей визначається урожайністю на рівні 22–25 ц/га зерна й характеризується високими витратами виробництва. Такі технології не потребують високої кваліфікації кадрів. Агротехнологічні заходи догляду за рослинами здійснюють проведенням значної кількості операцій, часто з порушенням технологічних прийомів і строків виконання

сільськогосподарських робіт [186, с. 46].

Інтенсивні технології базуються на технічних засобах четвертого технологічного укладу із запровадженням елементів п'ятого, застосуванні у виробництві мінеральних та органічних добрив, засобів захисту рослин від хвороб і шкідників, що сприяє підвищенню рівня використання потенційної урожайності зернових культур до 32–42 ц/га та збереженню природної родючості ґрунтів. Проте ці технології застосовуються на обмежених площах у зв'язку з різким скороченням поголів'я тварин і високими витратами на внесення органічних добрив, які не відшкодовуються підвищенням урожайності сільськогосподарських культур.

З розвитком науково-технологічного прогресу й використанням у сільськогосподарському виробництві інформаційних, космічних і біотехнологій набули поширення технологічні комплекси, сформовані з технічних засобів виробництва п'ятого технологічного укладу. Аграрні підприємства, за наявності коштів на придбання матеріально-технічних ресурсів, можуть застосовувати трактори потужної тягової сили 5 т (350–400 к. с.), мінеральні добрива з контрольованим розчиненням поживних речовин, гербіциди, фунгіциди, інсектициди, пестициди, регулятори росту рослин та сучасні технології (*mini-till*, *no-till*, *strip-till*). Такі технології суттєво знижують вплив природного фактору на урожайність культур, підвищують продуктивність землеробства, зменшують експлуатаційні витрати й трудомісткість виробництва сільськогосподарської продукції.

Ефективність технологій визначається затратами праці, енергетичними затратами, іншими економічними показниками. Так, трудомісткість характеризується затратами праці на виконання технологічного заходу (операції) або на одиницю продукції ($З_{\text{л}} \rightarrow \min$), енергетична ефективність (Λ_{δ}) – заощадженням енергії (Дж/кг або кал/кг) на виконання технологічної операції або на виробництво одиниці сільськогосподарської продукції й визначається за співвідношенням кількості енергії, що міститься у виробленій продукції, до сумарної кількості спожитої на виробництво продукції енергії.

За контрольний варіант порівняння енергетичної ефективності новітніх технологій (технологічних процесів) беруть традиційну (базову) технологію. Економічна ефективність визначається порівнянням окремих видів ефекту з витраченими на його отримання ресурсами, тобто співвідношенням результат/витрати. Проте висновок про доцільність впровадження будь-якої технології робиться лише після проведення комплексного аналізу соціальних, енергетичних, екологічних, трудових та економічних критеріїв ефективності.

У сфері виробництва продукції рослинництва вибір технології пропонується проводити за критеріально-варіантною концепцією (рис. 3.9).

Рациональне технологічне забезпечення виробництва окремих видів рослинницької продукції базується на врахуванні ґрунтово-кліматичних умов. Відмінності ґрунтів і кліматичних зон на просторах України вимагають ухвалення раціональних технологічних рішень й застосування доцільних для виробництва агротехнічних підходів, а також сільськогосподарських машин відповідної номенклатури з параметрами економії енерговитрат в технологічних процесах.

Технічні засоби виробництва можна використовувати у кожному технологічному варіанті. Практичне маневрування ними у різновидах технологій обмежується лише економічною доцільністю.

На теренах України виділяють значну кількість різновидів ґрунтів. Вагому частку земельної площі займають чорноземи звичайні, слабко-, і середньогумусні. В окремих місцях зустрічаються малогумусні чорноземи зі слабкою структурою.

Стереотипне, не прийнятне для конкретних умов виробництва ухвалення рішення може призвести до засмічення посівів культурних рослин бур'янами, ураження хворобами, розповсюдження шкідників, незадовільного водно-повітряного ґрунтового балансу, пригнічення мікрофлори ґрунту та інших небажаних наслідків.

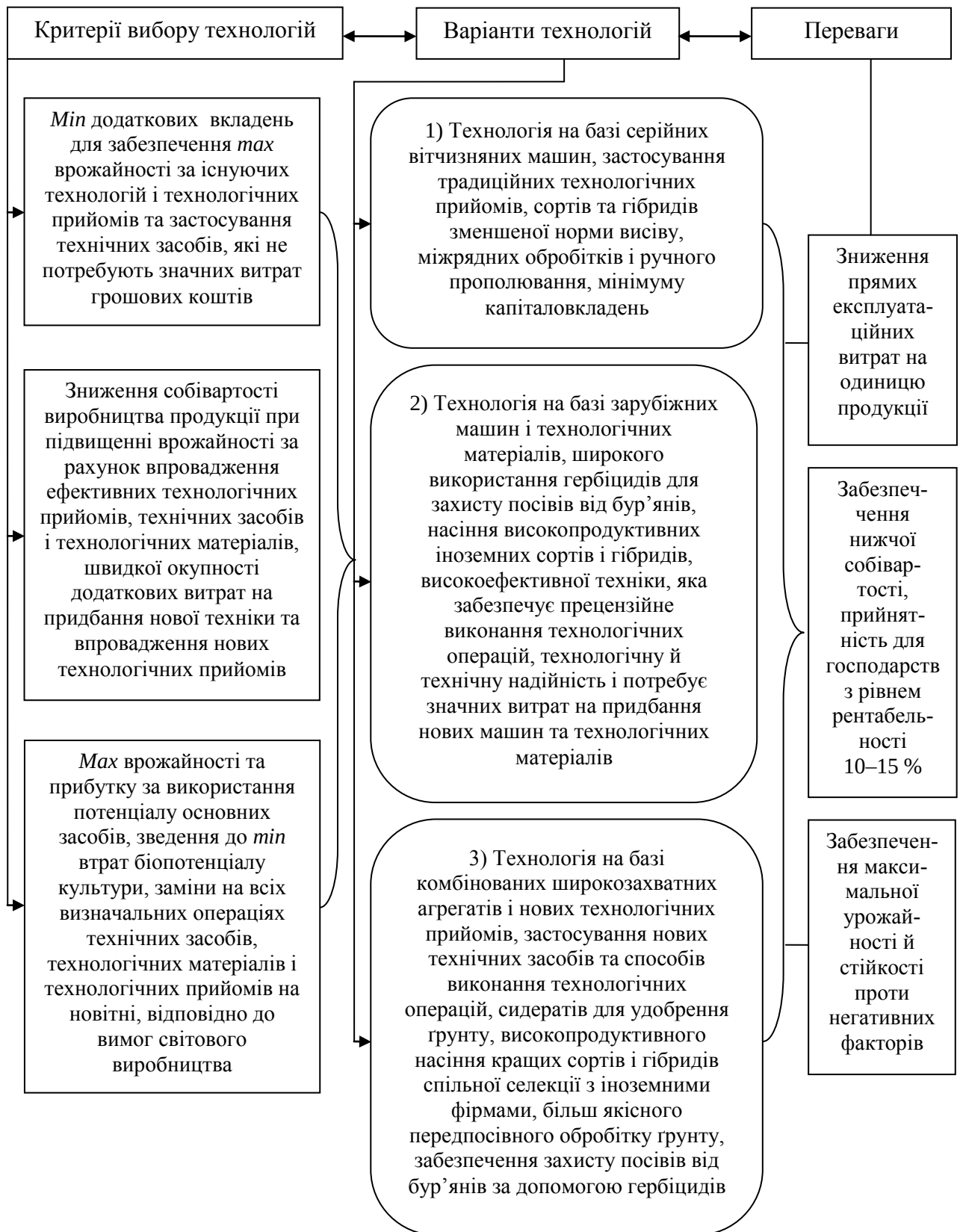

Рис. 3.9 Критерії відбору та комбінування технологій виробництва продукції рослинництва

Джерело: розроблено автором

Освоєння ресурсощадних технологій та їхнє технічне забезпечення

потребує часу, значних вихідних капіталовкладень, науково обґрунтованих змін у виробничих системах. Спрямування цієї діяльності на впровадження новітніх технологій за обмежених фінансово-інвестиційних ресурсів для оновлення сільськогосподарського виробництва повинне мати ступеневий характер.

Оновлення й удосконалення технологічного забезпечення виробництва продукції рослинництва має починатися з впровадження у виробництво сучасних ґрунтозахисних енергоощадних систем обробітку ґрунту.

Залежно від природних умов і спеціалізації виробництва застосовують технологію комбінованого обробітку ґрунту або прямої сівби *No-till*. Збереження рослинних решток на поверхні ґрунту поліпшує його поживно-водний режим, агрофізичні властивості, захищає від вітрової та водної ерозії.

Мінімальний обробіток ґрунту знижує антропогенне навантаження, скорочує прямі матеріально-технічні витрати та затрати праці у технологічному процесі. Комплектація парку ґрунтообробних машин на цьому етапі включає дискові й чизельні знаряддя, стояки й підрізні лапи різних конструкцій, сівалки точного висіву.

Наступний етап технологічного розвитку виробництва включає удосконалення елементів енерго-, і ресурсоощадних технологій. Цей процес охоплює всебічне дослідження, зіставлення й опрацювання систем локального застосування добрив і засобів захисту рослин, оптимізацію структури посівних площ, встановлення черговості культур у сівозмінах, продуктивності виробництва й обсягу потреб ринку. Важливим є підвищення кваліфікації працівників, запровадження високопродуктивних технічних засобів з дозуванням норм висіву насіння, внесення добрив, засобів захисту рослин.

Технологічне оновлення виробничих процесів у рослинництві включає:

- вилучення з господарського обігу еродованих і низькопродуктивних земель сільськогосподарського призначення для природного відновлення їхньої родючості шляхом використання для пасовищ і лісових насаджень;
- оптимізацію землекористування сільськогосподарських товаровиробників з урахуванням структури машинно-тракторного парку;

- управління процесами вирощування сільськогосподарських культур і збирання врожаю, підвищення урожайності.

Узагальнюючий етап оновлення та удосконалення технологічного забезпечення виробництва продукції рослинництва базується на визначенні економічної ефективності технологічних операцій з урахуванням послідовності їх оцінювання (рис. 3.10).

У тваринництві поширення набули птахофабрики із стандартизованими технологіями кліткового утримання птиці з повним циклом виробництва зерна, комбікормів, яєць і м'яса та відтворення поголів'я. Розташовані вони, як правило, поблизу кормової бази та споживачів продукції.

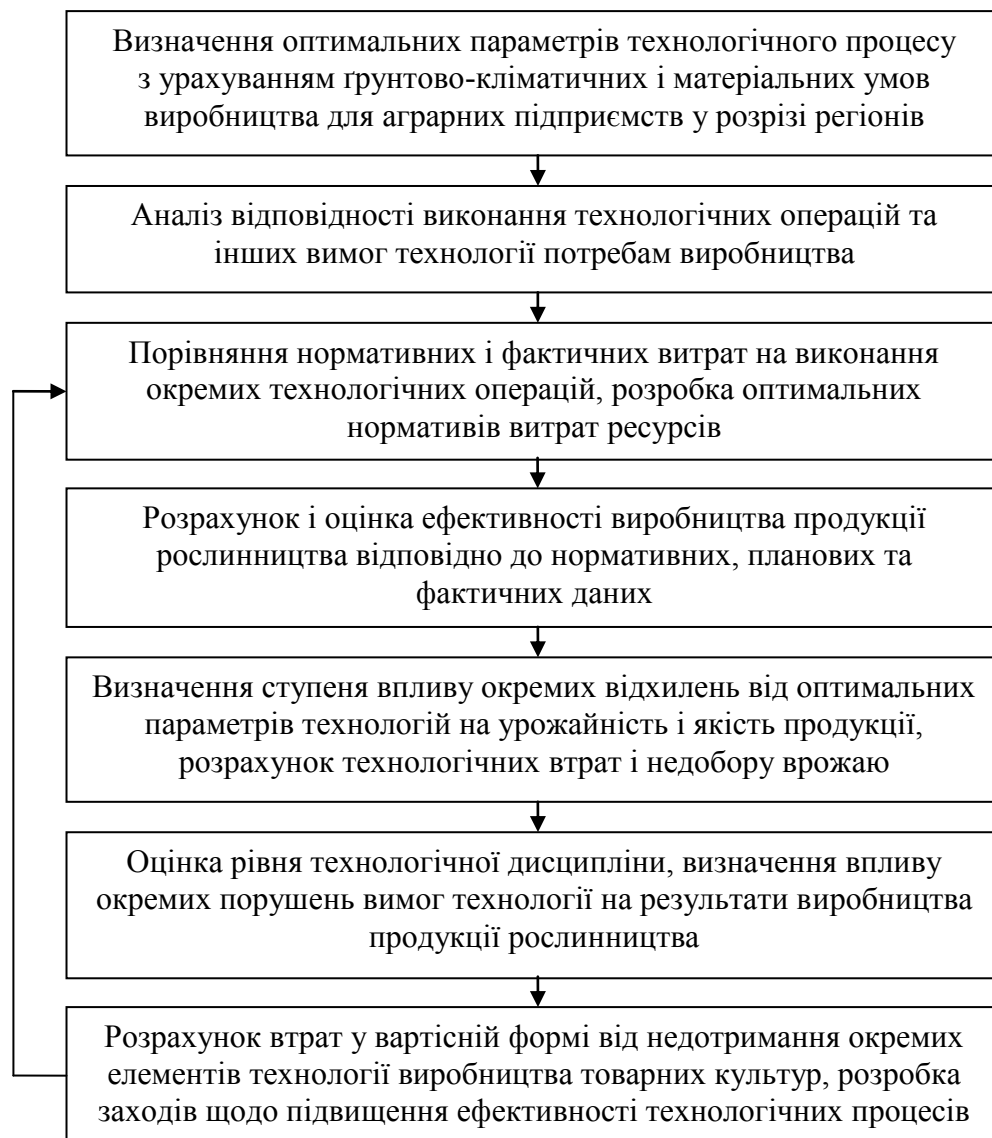

Рис. 3.10 Послідовність оцінювання ефективності виконання технологічних операцій у рослинництві

Джерело: розроблено автором

Визнання набувають ангарні свинокомплекси на 1,5–2 тис. голів з технологією наближеною до природних умов вирощування тварин з утриманням на солом'яній підстилці й вільним переміщенням, з мінімальними витратами електроенергії, що не перевищують 2 % у структурі собівартості продукції. Тентові покриття ангарів виготовлені зі спеціальних матеріалів й не потребують капітального ремонту.

У галузі м'ясного та молочного скотарства перспективними вважаються технології, які базуються на пасовищному утриманні тварин у літній період з мінімальними затратами праці на утримання їх на майданчиках з навісами від негоди.

Важливий для галузі скотарства перехід кормовиробництва на сучасні енерго- й ресурсощадні технології окультурених пасовищ, на заготівлю силосу й сінажу, зниження втрат поживних речовин і псування в процесі консервування та зберігання є передумовою підвищення продуктивності тварин і ефективності галузі в цілому.

Частка витрат кормів у структурі собівартості продукції скотарства становить близько 70 %. Проте недостатня поки що забезпеченість кормами та їхня низька якість знижують використання генетичного потенціалу тварин до 40–60 % [186, с. 62–63].

Важливим технологічним процесом виробництва яловичини стає утримання поголів'я на пасовищах. Підвищення ефективності м'ясного скотарства забезпечується за рахунок ресурсозбереження, використання енергії тварин, біологічних ознак рослин і ґрунтово-кліматичних умов території.

Використання пасовищ базується на безперебійному і ритмічному постачанні кормів необхідної кількості й належної якості. Таке постачання забезпечують відповідним співвідношенням трав та їхніх сумішей з різноманітною тривалістю вегетаційного періоду, різними строками досягнення ними пасовищної стиглості для випасання тварин. При створенні пасовищ їх розподіляють на ранні, площа яких становить 20–25 %, середні й пізні, на які відводять 50–60 і 20–25 % відповідно. Продуктивність травостою збільшують

за рахунок мінеральних добрив. Так, внесення $N_{50}P_{45}K_{50}$ і $N_{100}P_{50}K_{60}$ підвищує урожайність в 1,5–2,5 рази відповідно. Водночас прискорюється формування господарсько-цінної видової структури травостоїв й поліпшується якість корму.

Переведенням ріллі у природні кормові угіддя зменшують втрати ґрунту від водної та вітрової ерозії у п'ять разів, зберігають енергію, що міститься в органічній речовині ґрунту й елементах живлення, поліпшують структуру угідь, забезпечують сталість природних ресурсів для майбутніх поколінь. На 1 га пасовищ витрачається 6,3 кг нафтопродуктів, однорічних трав – 65,7 кг, а багаторічних – 107,7 кг, або відповідно в 10 і 16 разів менше. Оскільки найбільшу частку у витратах пального має перевезення зеленої маси (89 % багаторічних і 70 % однорічних трав), то собівартість 1 ц корм. од. зелених кормів на пасовищі нижча, ніж продукції однорічних трав на 52 %, а багаторічних – на 35 % [186, с. 64–66].

У кормовиробництві поширення набула опрацьована нині технологія консервування кукурудзяного силосу і сінажу із трав. Для технології збереження об'ємних кормів, на які припадає понад 50 % загальної поживності раціонів, у плівкових мішках розроблено багатофункціональні технічні засоби з активними робочими органами, суміщенням виконуваних технологічних операцій, можливістю виконання перевантажувальних операцій, автоматизацією виконуваних процесів.

Оскільки м'ясне скотарство в Україні стає малоефективним і навіть великі сільськогосподарські корпорації згортають це виробництво, то в перспективі галузь м'ясного скотарства розвиватиметься шляхом капіталовкладень м'ясопереробних підприємств у виробництво сировини. При впровадженні нових технологій у кормовиробництво сільськогосподарські підприємства вирощуватимуть худобу до ваги 200–250 кг на зелених і консервованих об'ємних кормах. Відгодівля тварин до 400 кг стане прерогативою м'ясокомбінатів [186, с. 68].

Нагальною потребою технологічного оновлення аграрного виробництва стає впровадження сучасних управлінських технологій, що спираються на

концепції маркетингового і стратегічного управління, а діяльність аграрного сектору спрямовують на оцінювання і врахування умов виробництва, визначення чітких орієнтирів і обґрунтування програм довгострокових дій, задоволення споживчого попиту на ринку продовольства.

Таким чином, дієвість, доцільність та ефективність техніко-технологічного забезпечення та оновлення сільськогосподарського виробництва включає розроблення, обґрунтування й упровадження концепції управління даними процесами. Концепція (від латин. *conceptio* – розуміння системи) тлумачиться як спосіб розуміння і трактування будь-якого явища або комплекс поглядів та ідей, спрямованих на інтерпретацію й пояснення конкретного предмета чи явища.

Концепція дає цілісне уявлення про закономірності й суттєві зв'язки певної галузі, дійсності, об'єкта дослідження, що спрямоване на розроблення тих проблем, існування яких концепція свідомо припускає. При цьому не ставиться завдання передбачити виникнення нових явищ. Замість цього концепція розглядає об'єкт для подальшої конкретизації його в нових або більш складних умовах.

Сучасна концепція управління техніко-технологічним забезпеченням та оновленням сільськогосподарського виробництва передбачає визначення цілей, завдань, напрямів, встановлення оптимальних пропорцій структури і функціональних зв'язків між окремими векторами розвитку сільського господарства, підприємств системи агросервісу й елементами виробничої інфраструктури аграрного ринку, а також демократизацію й децентралізацію управління з використання методів і заходів економічного стимулювання, що проводяться на альтернативній основі, включають суперництво й конкуренцію для уникнення абсолютизації й вузького відомчого підходу [34].

Концепція процесами управління техніко-технологічним забезпеченням сільського господарства має охоплювати такі основні питання:

- обґрунтування можливості та необхідності управління техніко-технологічним забезпеченням сільського господарства на рівні держави,

області, галузі, підприємства;

- визначення особливостей техніко-технологічного забезпечення сільського господарства з урахуванням системи його довгострокових цілей, впливу галузевих, регіональних та інших ознак, а також тенденцій розвитку зовнішнього економічного середовища;

- створення інформаційної бази для своєчасної й об'єктивної інформації про фінансово-інвестиційні та господарські процеси, зміни ринкового середовища;

- визначення складників системи інноваційних механізмів на рівні держави, області, галузі та підприємств;

- встановлення заходів щодо використання виявлених резервів техніко-технологічного забезпечення з урахуванням тенденцій розвитку товарних та ресурсних ринків, розроблення цільових програм розвитку з орієнтацією на максимізацію ефективності господарської діяльності.

Управління техніко-технологічним забезпеченням сільського господарства повинно включати наступні етапи:

- визначення місії галузевих складових виробництва, формування коротко-, середньо- та довгострокових цілей;

- визначення мети, розробка плану, приведення цілей галузевих складових у відповідність до організаційної структури, прийняття рішень (табл. 3.11).

Управління має бути спрямоване на забезпечення найефективнішого використання обмежених матеріальних, фінансових та трудових ресурсів, здійснення постійного пошуку технології, орієнтованої на випуск нової та вдосконаленої продукції, яка може бути реалізована за вигідними цінами, з мінімальними витратами та максимальною прибутковістю.

Система управління техніко-технологічним забезпеченням сільського господарства має забезпечити створення передумов інтеграції України зі світовим економічним простором, тому концепція управління техніко-

технологічним забезпеченням сільського господарства має охоплювати задачі, методи, функції та інформаційне забезпечення прийняття рішень стосовно економічного зростання сільського господарства шляхом найбільш ефективного використання ресурсів.

Таблиця 3.11

Цілі техніко-технологічного забезпечення сільського господарства

<i>Організаційно-управлінські цілі</i>
- побудова саморегульованої цілісної системи техніко-технологічного забезпечення сільського господарства; - впровадження системи управління техніко-технологічним забезпеченням сільського господарства; - організація сільськогосподарського виробництва в умовах європейської інтеграції і глобалізації економіки; - створення єдиного інформаційного середовища; - опрацювання системи оцінювання ефективності інноваційної діяльності та її складових; - розробка системи контролю та зворотного зв'язку; - формування механізмів модернізації сільськогосподарського виробництва; - розробка механізмів взаємодії галузей аграрного виробництва з організаціями агросервісу та ресурсопостачання; - удосконалення взаємозв'язків ланцюгу «освіта–наука–виробництво»
<i>Економічні цілі</i>
- досягнення стабільних позицій у відповідних сегментах ринку; - створення передумов інноваційного розвитку сільського господарства; - корінне оновлення складових матеріально-технічної бази підприємств; - виробництво наукомісткої високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю; - накопичення критичного технологічно-фінансового та інформаційного потенціалу для забезпечення економічного зростання; - формування позитивного соціально-економічного іміджу галузі; - здійснення активної інвестиційної політики й державної підтримки; - підвищення конкурентоспроможності вітчизняної техніки та поліпшення її якості, розвиток ринку техніки та технічних послуг; - оптимізація ресурсоспоживання; - формування здорового конкурентного середовища
<i>Соціально-культурні цілі</i>
- підвищення рівня життя населення; - переорієнтація суспільства на загальнолюдські цінності; - закріплення демократичних засад у всіх сферах життя суспільства; - інтеграція у європейське співтовариство; - підвищення кваліфікаційного рівня трудових ресурсів; - підвищення рівня ринкової грамотності населення; - підвищення офіційної зайнятості сільського населення, скорочення безробіття

Джерело: розроблено автором

На реалізацію стратегії управління техніко-технологічним забезпеченням сільського господарства впливають такі групи чинників: цілі, завдання,

кваліфікаційний склад працівників; управління й організаційні структури, їхнє інформаційне й ресурсне забезпечення, оцінка внутрішніх і зовнішніх можливостей та обмежень.

Стратегія передбачає формування тактичних дій реалізації цілей як керівництва до дій і ухвалення рішень, погодження процедур реалізації завдань; розробку правил, яких слід дотримуватися при виконанні завдань для досягнення запланованих результатів; формування бюджету як методу розподілу ресурсів для реалізації цілей, управління за цілями, перевірку й оцінювання роботи, застосування заходів коригування дій.

Зазначимо, що для реалізації сукупності заходів щодо стабілізації та подальшого розвитку системи техніко-технологічного забезпечення сільського господарства в умовах обмеженості ресурсів, економічної ситуації в країні при невизначеності зовнішніх чинників необхідне обґрунтування механізму організації діяльності всіх його складників і одержання синергетичного ефекту.

Стратегічне управління техніко-технологічним забезпеченням сільського господарства базується на системному й процесному підходах до сільського господарства як відкритої соціально-економічної системи, ефективність розвитку якої залежить від впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища та потенційних можливостей АПВ (рис. 3.11).

Викладене дає підстави для висновку, що стратегічне управління являє собою організацію процесів розвитку сільського господарства, спрямованих на виявлення, прогнозування та задоволення потреб ринку. На засадах стратегічного управління має стабілізуватися діяльність та розвиток сільського господарства. Тому ці процеси мають бути взаємопов'язаними, ієрархічними, інтегрованими, системними. Розвиток техніко-технологічного забезпечення на інноваційній основі має спонукати до дії всі функціональні складові сільськогосподарського виробництва в системі стратегічного управління.

Концепція стратегічного управління техніко-технологічним забезпеченням сільського господарства включає вплив основних чинників і тенденцій перманентних змін зовнішнього середовища, розроблення різних альтернатив

реагування й поведінки галузевих складників сільського господарства в різних умовах конкурентного середовища відповідно до їхніх потенційних можливостей.

Рис. 3.11 Стратегічне управління техніко-технологічним забезпеченням сільського господарства

Джерело: розроблено автором

Запропонована модель стратегічного управління техніко-технологічним забезпеченням сільського господарства (див. рис. 3.14) забезпечує:

- комплексний, системний підхід до галузевих складників сільського господарства з урахуванням внутрішніх можливостей та їх взаємозв'язку із зовнішнім середовищем;
- не тимчасовий успіх, а більшою мірою постійний прогресивний розвиток, що здійснюється в умовах невизначеності, ризиків, нестабільності конкурентного ринкового середовища, а також вибір між різноманітними стратегічними альтернативами;
- поєднання пов'язаних зі стратегією рішень керівників різних рівнів управління в одному програмному документі та регламентування їх на засадах методології і основоположних принципів стратегічного управління;
- спрощення порядку ухвалення стратегічних рішень на основі єдності понять, методів збору, оброблення, аналізу й трактування інформації;
- раціоналізацію змін, оскільки стратегія розвитку пов'язана з пріоритетними заходами, ресурсним забезпеченням їх, відповідальністю за строки проведення змін;
- координацію й комунікації завдяки комплексній інформаційно-управлінській системі, використанню інформаційних технологій, оптимізації комунікативних потоків;
- зниження ризиків виробничої, інноваційної, комерційної, фінансової, інвестиційної та інших видів діяльності;
- ухвалення рішень щодо розроблення цільових програм довгострокового розвитку галузі.

Стратегічне управління техніко-технологічним забезпеченням сільського господарства сприяє швидкому реагуванню на зміну зовнішньої кон'юнктури, яка може спричинити необхідність змін, перегляд цілей і корегування планів. Така можливість забезпечується завдяки використанню різноманітного інструментарію та принципів організації системи управління техніко-технологічним забезпеченням сільського господарства.

Техніко-технологічне забезпеченням сільського господарства спрямоване на досягнення ефективності господарської діяльності, яка залежить, насамперед, від можливостей реалізації інноваційних стратегій. Вони визначаються на основі сприйняття результатів науково-технічного прогресу, що витісняє застарілі технології й продукти. Формування стратегії техніко-технологічного забезпечення сільського господарства на основі механізмів інноваційного розвитку потребує організації послідовності етапів, що включає аналіз інноваційного оточення, відповідність його стратегічним орієнтирам щодо реалізації.

Висновки до розділу 3

За результатами дослідження напрямів підвищення ефективності матеріально-технічної бази сільського господарства сформовано такі висновки:

1. Результати проведеного дослідження підтверджують, що в умовах ринку потенційні можливості економічного зростання пов'язані з інтенсифікацією відтворення. У роботі визначено, що організаційно-економічний механізм забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства являє собою систему, яка поєднує організаційні та економічні важелі у забезпеченні найбільш ефективної взаємодії організаційних, виробничих, фінансово-економічних процесів на всіх рівнях управління галуззю, що сприяє отриманню конкурентних переваг та забезпечує ефективне функціонування галузі упродовж визначеного часового проміжку.

2. У роботі адаптовано метод оцінки пріоритетності виробництва окремих видів продукції за рівнем потенційної спроможності щодо техніко-технологічного розвитку галузей сільського господарства шляхом розрахунку інтегрального рангу по ключовому показникові та системі обмежуючих критеріїв з вибором у якості головного критерію показника рентабельності виробництва. Використання зазначеного методу дало можливість встановити за інтегральним рангом найбільш ефективні та потенційно спроможні щодо техніко-технологічного розвитку, а

також менш привабливі напрями сільськогосподарської діяльності.

3. Для оцінки факторів, які впливають на ефективність інноваційного розвитку підприємств аграрної сфери, у дисертаційному дослідженні запропоновано застосовувати матричний метод, що включає імовірність реалізації та рівень впливу (низький, середній, високий) кожного з 15 відібраних чинників. Оскільки будь-який чинник інтенсифікації має екологічно допустимий (граничний) рівень, нехтування яким негативно впливає на агроекологічну систему, важливо забезпечити взаємозв'язок відтворення інноваційного процесу й активізації інвестиційної діяльності.

4. Розроблено систему критеріїв забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства, яка ґрунтується на урахуванні особливостей розвитку його базових галузей – рослинництва і тваринництва. Визначено, що основними критеріями структурних перетворень у виробничо-господарських системах аграрного виробництва мають стати: спеціалізація, раціональна концентрація і диверсифікація виробництва; оптимізація матеріально-технічного забезпечення, інноваційно-технологічний розвиток.

5. Формування системи техніко-технологічного забезпечення сільського господарства має узгоджуватися з комплексними програмами розвитку АПК і потребою у сільськогосподарській техніці, відповідати вимогам сучасних технологій та фінансовим можливостям товаровиробників. У процесі дослідження систематизовано індикатори розвитку матеріально-технічної бази в контексті досягнення стратегічних цілей розвитку сільського господарства України до 2020 р., визначено основні орієнтири для забезпечення стратегічного рівня інвестиційної привабливості сільського господарства, здійснено класифікацію джерел фінансування інноваційних програм.

6. Запропоновано алгоритм реалізації інвестиційно-інноваційної стратегії забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства, що включає наступні етапи: 1) визначення пріоритетних напрямів та складників системи оновлення та розвитку матеріально-технічного забезпечення; 2) систематизація передумов забезпечення ефективності використання

матеріально-технічної бази сільського господарства та вибору напрямів аналізу стратегічного вибору; 3) конкретизація та оцінка факторів впливу на досягнення цілей інвестиційно-інноваційної стратегії забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства; 4) характеристика головних критеріїв стратегії.

7. Систематизовано напрями техніко-технологічних та організаційно-економічних перетворень, що забезпечують інвестиційно-інноваційний розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства, а також умови переведення сільського господарства України на інноваційно-інвестиційну модель розвитку шляхом модернізації його матеріально-технічної бази в контексті досягнення стратегічних цілей розвитку галузі до 2020 р. Визначено організаційно-управлінські, економічні та соціально-культурні цілі техніко-технологічного забезпечення сільського господарства, запропоновано концепцію стратегічного управління цим процесом.

Основні результати дослідження, проведеного у третьому розділі дисертації, висвітлено у працях автора [105; 107; 108; 113; 114; 116; 117; 119].

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення актуального завдання – поглиблення теоретичних положень, науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства та перспектив її розвитку з урахуванням необхідності активізації інтенсивного типу економічного розвитку галузі. За результатами дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. Поняття «матеріально-технічна база сільського господарства» запропоновано розглядати як системоутворюючу категорію, яка узагальнює природничо-наукові, технічні й економічні причинно-наслідкові взаємозв'язки і взаємозалежності та являє собою сукупність матеріально-біологічних і матеріально-технічних елементів, що використовуються у виробничих процесах суб'єктів сільськогосподарського виробництва. Пропоноване трактування сутності поняття сприяє поглибленому розумінню причинно-наслідкових зв'язків елементів матеріально-технічної бази сільського господарства в контексті визначення напрямів підвищення ефективності їх використання.

2. Обґрунтовано, що матеріально-технічне забезпечення сільського господарства являє собою складну систему з підсистемами постачання матеріально-технічних засобів підприємствами-виробниками, їхнє переміщення й обслуговування постачальниками та сервісними організаціями, використання (споживання) в процесі виробництва сільськогосподарської продукції. Взаємозв'язок між елементами системи здійснюється через зовнішнє середовище, попит і пропозицію на ринку матеріально-технічних ресурсів, інфраструктуру ринку, внутрішнє середовище підприємств аграрного сектору.

3. Систематизовано види ефективності та удосконалено класифікацію складових оцінки ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства. Пропонована система класифікації спрямована на

забезпечення високого ступеню достовірності оцінки ефективності й окреслює перспективи подальшого прискорення темпів розвитку аграрного виробництва, поєднує сукупність критеріїв технологічної, соціальної, технічної, екологічної, економічної ефективності з виокремленням масштабів оцінки, комерційної та бюджетної складової ефективності.

4. На основі багаторівневого аналізу ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства обґрунтовано складові системи оцінювання тенденцій ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства, які базуються на застосуванні адаптованих методів оцінки, в основі яких визначення інтегральних оцінок (рангів). Для порівняльного регіонального аналізу розроблено модель на основі чинників стимуляторів та дестимуляторів, для оцінки на мезорівні та підгалузей сільського господарства - модель з використанням головного критерію та системи обмежувальних критеріїв на підставі експертних оцінок, застосування яких дозволяє визначати інструменти та важелі гнучкої та ефективної політики регулювання рівня ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства з урахуванням особливостей регіонального розвитку та специфіки підгалузей сільського господарства.

5. Для обґрунтування потреб галузі в матеріально-технічних ресурсах як складової матеріально-технічного забезпечення здійснено систематизацію методів дослідження за двома групами: 1) методи дослідження стану й ефективності системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства; 2) методи, які застосовуються у процесі формування інтенсифікаційно-інноваційної системи матеріально-технічного забезпечення галузі. Конкретизовано сферу застосування, переваги та недоліки кожного з методів досліджень, що дозволить здійснити всебічну оцінку аспектів прояву інвестиційно-інноваційних процесів в сільськогосподарському виробництві з точки зору їх впливу на підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази.

6. Розроблено організаційно-економічний механізм забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті інтенсивного

типу економічного зростання сільського господарства у вигляді системи, цільовим орієнтиром якої є сприяння отриманню конкурентних переваг та забезпечення ефективного функціонування галузі упродовж визначеного часового проміжку. Обґрунтовано, що результативність пропонованого механізму залежить від ефективності взаємодії підсистем, що його формують: прогнозування обсягів економічного зростання та ресурсних потреб галузі; організації дій, спрямованих на забезпечення інтенсивного розвитку сільського господарства та контролю за їх виконанням; інформаційного забезпечення.

7. Обґрунтовано напрями інвестиційно-інноваційного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства, що у подальшому може слугувати основою розробки комплексних програм інвестиційно-інноваційного розвитку галузі та ефективності використання її матеріально-технічної бази, спрямованих на забезпечення інтенсивного типу економічного зростання. Важливими напрямками техніко-технологічних та організаційно-економічних перетворень є: створення умов для технічного переоснащення підприємств сільськогосподарського машинобудування; залучення інвестицій; удосконалення форм, напрямів, важелів державної підтримки відтворення матеріально-технічної бази сільського господарства; удосконалення економічних відносин між суб'єктами ринку матеріально-технічних ресурсів; формування ефективної системи інноваційного забезпечення аграрного виробництва.

8. Визначено організаційно-управлінські, економічні та соціально-культурні цілі техніко-технологічного забезпечення сільського господарства, які покладено в основу розробки концептуальних підходів до технологічного забезпечення сільського господарства. Встановлено, що розробка концептуальних підходів до технологічного забезпечення сільського господарства базується на виокремленні цілей техніко-технологічного забезпечення галузі, урахуванні взаємодії складових стратегічного управління техніко-технологічним забезпеченням, комбінуванні технологій виробництва у галузях сільського господарства, а їх обґрунтування та практичне впровадження сприятиме реалізації потенційних можливостей розвитку галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва І.В. Матеріально-технічне забезпечення фермерських господарств / І. В. Агеєва // Університетські наукові записки. – 2013. – № 2. – С. 165–170.
2. Агеєва І.В. Організація ефективної системи технічного сервісу в АПК / І. В. Агеєва // Науковий вісник ЛНУВМБЕ ім. С.З. Гжицького. – 2013. – Т. 15, № 2(56). – С. 14–19.
3. Аграрна реформа в Україні / [Гайдучкий П. І., Саблук П. Т. Лупенко Ю. О. та ін.] ; за ред. П. І. Гайдучького. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 398 с.
4. Азізов С.П. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах : підручник / Азізов С. П., Канінський П. К., Скупий В. М.; за ред. С. П. Азізова. – К. : КНЕУ. 2001. – 834 с.
5. Амбросов В.Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич // Економіка АПК. – № 6. – 2007. – С. 14–29.
6. Амбросов В.Я. Інноваційно-фінансова основа матеріально-технічної бази АПК / В. Я. Амбросов // Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази агропромислового комплексу в Україні. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – С. 592–595.
7. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / Андрійчук В. Г. – [вид. 2-ге, доп. і перероб.]. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
8. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств. / Андрійчук В. Г. – К. : КНЕУ, 2005.–292 с.
9. Артиш В.І. Організаційно-економічний механізм лізингу підприємств агропромислового комплексу / В. І. Артиш – [вид. 2-ге перероб. і доповн.]. – К.: Компринт, 2014. – 464с.
10. Артиш В.І. Особливості органічного агровиробництва в концепції сталого розвитку АПК України / В. І. Артиш // Економіка АПК. – 2012. – № 7. – С. 19–23.
11. Артиш В.І. Система вимог до технологій вирощування органічної продукції / В. І. Ар тиш // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 37–41.
12. Березівський П.С. Напрями інтенсифікації розвитку сільськогосподарських підприємств / П. С. Березівський, П. Н. Особа //

Економіка АПК. – 2009. – № 6(174). – С. 18–25.

13. Білецький В.Г. Резерви підвищення ефективності капітальних вкладень в умовах поглиблення спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва / О. Г. Білецький // Вісн. с.-г. науки. – 1981. – № 9. – С. 63–66.

14. Білоусько Я.К. Економічні аспекти державної технічної політики в агропромисловому комплексі / Білоусько Я. К., Дем'яненко М. Я. Питулько В. О. – К. : ННЦ ІАЕ. – 2005. – 134 с.

15. Білоусько Я.К. Розвиток ринку сільськогосподарської техніки / Білоусько Я. К. Бурилко А. В., Денисенко П. А. – К : ННЦ ІАЕ, 2008. –132 с.

16. Бойко В.І. Зерно і ринок : моногр. / Бойко В. І. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 312 с.

17. Бугуцький О.А. Ефективність виробництва сільськогосподарської продукції / О. А. Бугуцький // Економіка АПК. – 1998. – № 83. – С. 45–51.

18. Бурковський І.Д. Поліпшення технічного обслуговування аграрного сектору економіки / І. Д. Бурковський // Економіка АПК. – 2005.— № 9. – С. 19–22.

19. Бурковський І.Д. Шляхи поліпшення технічного оснащення аграрних підприємств / І. Д. Бурковський, М. І. Кареба // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 92–96.

20. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

21. Валова продукція сільського господарства України (у постійних цінах 2010 р.) [статистичний збірник.] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 48 с.

22. Величко Т. Г. Розвиток матеріально-технічного забезпечення підприємств АПК: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства і АПК)» / Т. Г. Величко. – Сімферополь, 2009. – 21 с.

23. Відтворення основного капіталу та основні напрями інвестиційних процесів в АПК / Відп. ред. В.М. Трегобчук. – К. : Ін-т економіки НАН України. 2005. – 267 с.

24. Вітвіцький В.В. Нормативна продуктивність – основа раціонального використання ресурсів / В. В. Вітвицький // Актуальні проблеми економіки. 2004.

– № 9. – С. 43–50.

25. Внесення мінеральних добрив та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2014 році [статистичний бюлетень] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 52 с.

26. Головка А. Державна політика в тваринництві України (можливі напрями) / А. Головка // Тваринництво України. – 2008. – № 9. – С. 2–5.

27. Головка А. Аграрна наука: годувальниця чи нахлібниця? [Електронний ресурс] / А. Головка. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/3000/3100/70190/>.

28. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436–IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

29. Дацій О.І. Методичні основи дослідження інноваційного розвитку галузей сільського господарства / О. І. Дацій // Економіка АПК. – 2008. – № 14. – С. 15–18.

30. Дем'яненко І.В. Інноваційно–технологічний прогрес як рушійний чинник цивілізаційного поступу / І. В. Дем'яненко, А. В. Буряк // Вісник ДДФА. – 2009. – № 21. – С. 21–30. – (Серія: Економічні науки).

31. Дем'яненко І.В. Інвестиційно–інноваційний чинник економічного зростання / І. В. Дем'яненко, А. В. Буряк // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11(77). – С. 3–11.

32. Дем'яненко М.Я. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва / Дем'яненко М. Я. – К. : ІАЕ УААН. – 2002. – 645 с.

33. Дем'яненко С. Агрохолдинги в Україні: процес становлення та розвитку / С. Дем'яненко // Економіка України. – 2009. – № 12. – С. 50–61.

34. Деревець І.С. Деякі аспекти матеріально-технічного та інженерного забезпечення АПК України / І. С. Деревець // Економіка АПК. – 2006. – № 3. – С. 12–16.

35. Джупіна Ю.І. Ринок матеріально-технічних засобів агропромислового комплексу України / Ю. І. Джупіна // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 126–134.

36. Добіжа Н.В. Відтворення матеріально-технічної бази як основа зростання сільськогосподарського виробництва / Н. В. Добіжа // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 78–83.

37. Додонов С.В. Влияние потенциала на эффективность сельскохозяйственного производства / С. В. Додонов // Вісн. аграр. науки Причорномор'я. – 2004. – № 2. – С. 121–127.
38. Економіка і організація аграрного сектору / За ред. П.О. Мосіюка. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – 501 с.
39. Економіка і організація аграрного сервісу / П. О. Мосіюк, О. В. Крисальний, В. А. Сердюк, С. І. Мельник та ін. За ред. П. О. Мосіюка. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 345 с.
40. Економіка підприємств: підручник / Ф. В. Горбонос, Г. В. Черевко, Н. Ф. Павленчик, А. О. Павленчик. - К. : Знання, 2010. - 463 с.
41. Економіка сільського господарства / П. П. Руснак, В. В. Жебка, М. М. Рудий, А. А. Чалий; За ред. П. О. Руснака. – К.: Урожай, 1998. – 320 с.
42. Ефективність використання основних засобів виробництва і технічного обслуговування сільськогосподарських підприємств / І. Д. Бурковський, В. В. Лагодієнко, І. І. Червен, О. В. Шебаніна. – Миколаїв : МДАУ, 2005. – 198 с.
43. Єременко І.Ф. Комплексна система управління інноваційними процесами / І. Ф. Єременко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 6 (48). – С. 95–99.
44. Жарков Ю.В. Формування системи механізмів управління інноваційним процесом в АПК регіону / Ю. В. Жарков // Економіка АПК. – 2003. – № 8. – С. 57–63.
45. Закон України "Про ветеринарну медицину" від 25 червня 1992 року № 2498-ХІІ (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2498-12>
46. Закон України "Про захист рослин" від 14.10.1998 № 180-ХІV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/180-14>
47. Закон України "Про меліорацію земель" від 14.01.2000 № 1389-ХІV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1389-14>
48. Закон України "Про насіння і садивний матеріал" від 26.12.2002 № 411-ІV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/411-15>
49. Закон України "Про оренду землі" від 06.10.1998 № 161-ХІV (зі

змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/161-14>

50. Закон України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" від 17 жовтня 1990 року № 400-XII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/400-12>

51. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України» щодо здійснення державного технічного нагляду» від 01.07.2010 р. № 2402-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-17>.

52. Закон України «Про інвестування» від 18.09.1991 р. № 1560–XII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560–12>.

53. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40–IV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40–15>.

54. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р. № 2982-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>.

55. Закон України «Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України» від 05.10.2006 р. № 229-V (редакція від 11.02.2015 р.) (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/229-16>.

56. Закон України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» (зі змінами та доповненнями) від 07.02.2002 р. № 3023–III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3023–14>.

57. Закон України "Про Державний земельний кадастр" від 07.07.2011 № 3613-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>

58. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" від 24.06.2004 № 1877-IV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>

59. Закон України "Про захист прав покупців сільськогосподарських

машин" від 05.06.2003 № 900-IV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/900-15>

60. Закон України "Про ідентифікацію та реєстрацію тварин" від 04.06.2009 № 1445-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1445-17>

61. Закон України "Про карантин рослин" від 30.06.1993 № 3348-XII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3348-12>

62. Закон України "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі" від 10.07.1996 № 290/96-ВР (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/290/96-вр>

63. Закон України "Про охорону прав на сорти рослин" від 21 квітня 1993 року № 3116-XII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3116-12/page>

64. Закон України "Про пестициди і агрохімікати" Закон від 02.03.1995 № 86/95-ВР (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/86/95-вр>

65. Закон України "Про племінну справу у тваринництві" від 15.12.1993 № 3691-XII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3691-12>

66. Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17.07.1997 № 469/97-ВР (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр>

67. Збарський В. Державна підтримка сільського господарства / В. Збарський. В. Горьовий // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2010. – № 6(255). – С. 27–31.

68. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України за 2014 рік [статистичний бюлетень] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 102 с.

69. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

70. Іванишин В.В. Організаційно-економічні засади відтворення і

ефективного використання технічного потенціалу аграрного виробництва : моногр. / Іванишин В.В. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 350 с.

71. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України [Саблук П. Т., Кісіль М.І., Коденська М.Ю. та ін.] ; за ред. М.І. Кісіля і М.Ю. Коденської. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 478 с.

72. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : моногр. / [Саблук П. Т. Шпикуляк О. Г., Кирило Л. І. та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010.– 706 с.

73. Інноваційний розвиток агропромислового комплексу України : інформаційний посібник / Уклад. Р.І. Мала, В.В. Миронова, Н.В. Єремєєва. – Донецьк : [б.в.], 2012. – 65 с.

74. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. Л.І. Федулової. – К. : Основа, 2005. – 552 с.

75. Кісіль М.І. Інвестиційна та інноваційна складові доктрини аграрної політики України / М. І. Кісіль // Економіка АПК. – 2008. – № 7. – С. 82–87.

76. Коваленко Ю.С. Деякі особливості сучасної методології вимірювання витрат та результатів операційної діяльності аграрних підприємств / Ю. С. Коваленко / АгроІнКом. – 2007. – № 11–12. – С. 36–44.

77. Колот А.М. Мотивація інноваційної діяльності: теорія і практика державного управління / А. М. Колот, А. Є. Никифоров. – Економіка та держава. – 2008. – № 5. – С. 17–23.

78. Колотуха С.М. Вдосконалення кредитного механізму аграрної галузі в контексті сучасних умов / С. М. Колотуха // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин : матер. VI міжнар. наук.-практ. конф.(Умань, 17–18 трав. 2012 р.) – Умань : Сочінський, 2012. – С. 131–133.

79. Колотуха С.М. Особливості державного фінансового забезпечення вітчизняної аграрної галузі / С. М. Колотуха, О. С. Тригубенко // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / Ред. кол. Л.А.Запара (відп.ред.) та ін. –Т.4. – Дніпропетровськ, 2012. –С. 7–8.

80. Купівля матеріально-технічних ресурсів для виробничих потреб сільськогосподарськими підприємствами [статистичний збірник] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 56 с.

81. Левченко О.М. Транснаціональні корпорації в контексті розвитку агропромислової інтеграції / О.М. Левченко // Науково-теоретичний журнал

Хмельницького економічного університету «Наука й економіка». – 2013. – №3 (31). – С. 187-191.

82. Линдерс М.Р. Управление снабжением и запасами: логистика / Майкл Р. Линдерс, Харольд Е. Фирон. – [11-е изд.]. – С.Пб : Полигон, 1999. – 768 с.

83. Лозинська Т.М. Інтенсивні фактори економічного зростання в аграрній сфері України: питання методології / Т.М. Лозинська // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 2. – Т.2. [Економічні науки]. – Полтава: ПДАА, 2011. – С. 130-136.

84. Льошенко В.О. Організація і удосконалення ринку матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02 “Економіка сільського господарства і АПК” / В. О. Льошенко – Дніпропетровськ, 2004. – 20 с.

85. Макаренко П.М. Концептуальні засади системного інноваційного оновлення / П. М. Макаренко. Н. К. Васильєва // Економіка АПК. – 2008. – № 1. – С. 17–20.

86. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки / П. М. Макаренко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.

87. Макаренко П.М. Показники оцінки економічної стійкості аграрних підприємств / П. М. Макаренко, Л. О. Чіп // АгроСвіт. – 2008. – № 24. – С. 34–37.

88. Малієнко А.М. Соціально-економічні проблеми формування агротехнологій в Україні / А. М. Малієнко // Вісн. аграр. науки. – 2002. – № 8. – С. 63–66.

89. Малік М.Й. Реформування власності і реструктуризація підприємств АПК / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 9–13.

90. *Маркс К.* К критике политической экономии : предисловие / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения. – [2-е изд.]. – М. : Политическая литература, 1958, т. 13. – С. 5–26.

91. Мармуль Л.О. Державна підтримка інноваційної діяльності розвитку аграрних підприємств / Л. О. Мармуль, О. А. Громов // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2010. – Вип. 4. – С. 26–32. – (Серія: “Економічні науки”).

92. Мармуль Л.О. Матеріально-технічне забезпечення регіональних АПК / Л. О. Мармуль // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 11–19.

93. Мацибора В.І. Економіка сільського господарства : підруч. /

Мацибора. – К. : Вища школа, 1998. – 415 с.

94. Меліхов А.А. Організаційно-економічний механізм конкурентного розвитку підприємства / А.А. Меліхов // Вісник Приазовського державного технічного університету. – Вип. 27 [Економічні науки]. – Маріуполь, 2014. – С. 14-26.

95. Мельник І.І. Основи інженерного менеджменту : навч. посіб. / Мельник І. І., Тивоненко І. Е., Фришев С. Е. – К. : Вища освіта, 2006.– 525 с.

96. Мельник К.М. Шляхи активізації інвестиційного процесу в АПК / К. М. Мельник, С. М. Колотуха // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2002. – Вип. 52. – С. 168–170.

97. Мертенс В.П. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва / Мертенс В.П. – К. : Урожай, 1987. – 86 с.

98. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2007. – № 12. – С. 8–14.

99. Механізм стратегічного управління інноваційним розвитком : моногр. / за заг. ред. О. А. Біловодської. – Суми : Університетська книга, 2012. – 432 с.

100. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 13.02.2013 р. № 92 «Про затвердження Номенклатури службових, спеціальних (спеціалізованих) автомобілів, технічних засобів зв'язку та інших матеріально-технічних засобів, необхідних для виконання покладених на Державну інспекцію сільського господарства України та її територіальні органи завдань» [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0277-13>.

101. Наказ Мінфіну та Мінсільгосппроду від 23.07.1996 р. № 151/229 «Про внесення змін до Порядку надання і повернення бюджетної позички для централізованої закупівлі і поставки запасних частин до тракторів та інших машин, затвердженого наказом Мінфіну і Мінсільгосппроду від 07.02.96 № 22/36» [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0418-96>.

102. Науменко І.В. Економічна сутність, особливості та напрями інтенсифікації в аграрних підприємствах / А. О. Науменко, І. В. Науменко / Проблеми соціально-економічного розвитку підприємств : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 30–31 жовт. 2013 р.). – Харків : НТУ «ХПІ», 2013. –

С. 193–195.

103. Наumenко И. Инвестиционное обеспечение технического обновления сельского хозяйства Украины / В. Войтов, И. Наumenко // Организационно-правовые аспекты инновационного развития АПК : сб. науч. труд. – Горки-Щецин, 2014. – С. 66–73.

104. Наumenко И.В. Материально-техническое обеспечение сельскохозяйственных предприятий / И. В. Наumenко // Актуальные вопросы совершенствования технологии производства и переработки продукции сельского хозяйства : материалы междунар. науч.-практ. конф. – Йошкар-Ола, 2014. – Вып. XVI. – С. 120–121.

105. Наumenко І. Вдосконалення методичних підходів до оцінки стану та ефективності функціонування системи агропромислового виробництва / І. Наumenко // Аграрна економіка. – 2013. – Т. 6, № 3–4. – С. 80–88.

106. Наumenко І.В. Аналіз потреби в сервісних послугах для техніки в АПК України / І. В. Наumenко / Молодежь и сельскохозяйственная техника в XXI веке : материалы IX междуна. форума молодежи (Харьков, 4–5 апр. 2013 г.). – Харьков : ХНТУСХ, 2013. – С. 83.

107. Наumenко І.В. Державне регулювання технічного оновлення аграрних підприємств / І. В. Наumenко // АгроІнКом. – 2013. – № 7–9. – С. 40–43.

108. Наumenко І.В. Дослідження ринку сервісних послуг в АПК України / В. А. Войтов, І. В. Наumenко // Технічний сервіс машин для рослинництва : вісн. Харківського національного технік. ун-ту с.-г. імені Петра Василенка. – Харків : ХНТУСГ, 2013. – Вип. 134. – С. 192–196.

109. Наumenко І.В. Економічна сутність та зміст матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва / І. В. Наumenко. – АгроІнКом. – 2013. – № 10–12. – С. 53–57.

110. Наumenко І.В. Економічна сутність, особливості та напрями інтенсифікації в аграрних підприємствах / А. О. Наumenко, І. В. Наumenко / Вісник національного технічного університету «ХП» – 2013. – № 50(1023). – С. 126–135.

111. Наumenко І.В. Ефективність використання матеріально-технічної бази сільського господарства Харківської області / І. В. Наumenко // Інноваційно-технологічні аспекти формування сучасного конкурентоспроможного АПК України : кол. монографія / За ред. Ю.О. Нестерчук. – Умань : Візаві, 2014. – Ч. 1. – С. 243–250.

112. Науменко І.В. Інвестиційне забезпечення технічного оновлення сільського господарства України / І. В. Науменко // Облік, контроль та аналіз на підприємствах АПК: стан на перспективи розвитку : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 3–4 жовт. 2013 р.). – Вінниця : ВНАУ, 2013. – Ч. 3. – 344 с.

113. Науменко І.В. Інноваційно-інвестиційна стратегія розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства Харківської області / І. В. Науменко / Наук. вісник Херсонського держ. ун-ту. – 2014. – Вип. 4. – С. 42–47.

114. Науменко І.В. Організаційні чинники реалізації сільськогосподарської техніки / І. В. Науменко // Механізація та електрифікація сільського господарства : міжвідомчий тематич. наук. зб. – Глеваха : ННЦ ІМЕСГ, 2013. – Вип. 98, т. 2. – С. 469–473.

115. Науменко І.В. Оцінка сучасного стану забезпеченості сільськогосподарських підприємств Харківської області матеріально-технічними ресурсами / А. О. Науменко, І. В. Науменко // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. – 2013. – № 6. – С. 139–145.

116. Науменко І.В. Перспективи інноваційного розвитку в агропромисловому виробництві / Є. А. Єфанов, І. В. Науменко // Вісник Сумського національного аграр. ун-у. – 2013. – № 12(58) – С. 141–144.

117. Науменко І.В. Потреби та перспективи формування інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства / І. В. Науменко // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2014. – Вип. 150. – С. 242–252.

118. Науменко І.В. Проблеми та перспективи економічного розвитку сільського господарства Харківської області / І. В. Науменко // Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи : матеріали V міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (Харків, 8–10 квіт., 2014 р.). – Харків : ХНТУСГ, 2014. – С. 224–226.

119. Науменко І.В. Технологічна та функціональна структура сервісного виробництва / І. В. Науменко, О. А. Науменко // Технічні системи і технології тваринництва : вісн. Харківського національного техніч. ун-ту с.-г. імені Петра Василенка. – Харків : ХНТУСГ, 2013. – Вип. 132. – С. 121–125.

120. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві році у 2014 році [статистичний бюлетень

] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 44с.

121. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві році у 2012 році [статистичний бюлетень] / За ред. Н.С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 42 с.

122. Никифоров А.Є. Інноваційна діяльність теорія та практика державного управління : моногр. / А.Є. Никифоров. – К. : КНЕУ, 2010. – 420 с.

123. Новиков Ю.Н. Методические рекомендации по оценке ресурсного потенциала сельского хозяйства и основные направления его использования в экономическом механизме АПК / Ю.Н. Новиков. – М. : ВНИЭСХ, 1998. – 87 с.

124. Олійник О.В. Сучасна амортизаційна політика та шляхи її вдосконалення / О. В. Олійник // Наукові праці Луганського національного аграр. ун-ту. – 2004. – № 37(49). – С. 369–373.

125. Основи економічних знань / В.П. Мертенс, А.А. Чалий, С.І. Тарасенко та ін.; За ред. В.П. Мертенса. – К.: Урожай, 1987. – 208 с.

126. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік [статистичний бюлетень] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 88 с.

127. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2014 рік [статистичний бюлетень] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 85 с.

128. Основні засоби України за 2011 р. [статистичний збірник] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 45 с.

129. Особа Н.П. Інтенсифікація виробництва в сільськогосподарських підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами” / Н. П. Особа – Львів, 2008. – 20 с.

130. Остапенко Т.М. Формування матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами” / Т. М. Остапенко. – Луганськ, 2008. – 20 с.

131. Остропольська С.В. Розвиток соціальної складової інноваційних процесів як чинник соціально-економічного зростання економіки України / С. В. Остропольская // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 2(56). – С. 127–136.

132. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

133. Перебийніс В. І. Енергетичний фактор забезпечення конкурентоспроможності продукції : моногр. / В. І. Перебийніс, О. В. Федірець. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 190 с.

134. Перебийніс В.І. Удосконалення системи управління сільськогосподарським підприємством у ринкових умовах / В. І. Перебийніс, А. В. Світлична // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 17–24.

135. Перебийніс В.І. Управління використанням трудових ресурсів на підприємствах : моногр. / В. І. Перебийніс, Т. П. Житник. – Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2008. – 331 с.

136. Підлісецький Г.М. Економічні проблеми технічного забезпечення сільського господарства / Г. М. Підлісецький // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 81–87.

137. Плаксін О.А. Матеріально-технічне забезпечення підприємств АПК в сучасних умовах / О. А. Плаксін // Економіка АПК. – 2004. – № 8. – С. 63–68.

138. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

139. Положення про Раду з питань розробки проекту Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015-2020 роки / Затверджене Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України № 31 від 28.01.2015 р. «Про утворення Ради з питань розробки проекту Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015-2020 роки» [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=15683>.

140. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2015 року [статистичний бюлетень] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 53 с.

141. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2011 № 180 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному

бюджеті для фінансування заходів із захисту, відтворення та підвищення родючості ґрунтів» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/180-2011-п>

142. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.11.1996 № 1329 "Про додаткові заходи щодо забезпечення сільськогосподарського виробництва пально-мастильними матеріалами" (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1329-96-п>

143. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.11.2011 № 1134 «Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1134-2011-п>

144. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.10.2010 № 900 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткового відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/900-2010-п>

145. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2005 № 325 «Питання використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/325-2005-п>

146. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.1996 № 166 "Про забезпечення сільського господарства зернозбиральною технікою" (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/166-96-п>

147. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.03.2011 № 272 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/272-2011-п>

148. Постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1904 «Про порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу на

умовах фінансового лізингу та заходи за операціями фінансового лізингу» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1904-2003-п>

149. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.08.2010 № 794 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-2010-п>

150. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2004 № 885 «Про затвердження Методики обчислення вартості машино-дня та збитків від простою машин» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/885-2004-п>

151. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.02.2012 № 104 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/104-2012-п>

152. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 № 13 «Про затвердження Порядку використання коштів державного бюджету, які виділяються для часткової компенсації вартості мінеральних добрив вітчизняного виробництва» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/13-2004-п>

153. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 № 1201 «Про затвердження Порядку здійснення обов'язкового технічного контролю тракторів, самохідних шасі, самохідних сільськогосподарських, дорожньо-будівельних і меліоративних машин, сільськогосподарської техніки, інших механізмів» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1201-2011-п>

154. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2000 № 50 "Про нові підходи до забезпечення сільськогосподарських товаровиробників матеріально-технічними ресурсами" (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/50-2000-п>

155. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2009 № 232 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному

бюджеті для селекції в рослинництві» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/232-2009-п>

156. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2009 № 282 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку тваринництва» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/282-2009-п>

157. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.05.2011 № 515 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання програми селекції у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/515-2011-п>

158. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.1995 № 1008 "Про забезпечення сільськогосподарських товаровиробників пально-мастильними матеріалами та іншими матеріально-технічними ресурсами за рахунок товарного кредиту" (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1008-95-п>

159. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 № 1158 «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-п>

160. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.1997 № 234 "Про проведення сільськогосподарськими товаровиробниками та іншими суб'єктами господарювання розрахунків за отриману зернозбиральну техніку фірми "Джон Дір" (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/234-97-п>

161. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2008 № 398 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для проведення заходів щодо боротьби з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/398-2008-п>

162. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2012 № 459 «Питання ввезення на митну територію України матеріалів, вузлів, агрегатів

та/або комплектувальних виробів з метою виробництва техніки та/або обладнання для агропромислового комплексу» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/459-2012-п>

163. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.06.2010 № 503 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на формування Аграрним фондом державного інтервенційного фонду, а також закупівлю матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/503-2010-п>

164. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2013 р. № 369 «Про затвердження Порядку визначення ступеня локалізації виробництва підприємствами вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу та встановлення показників ступеня локалізації виробництва тракторів та інших самохідних енергетичних засобів сільськогосподарського призначення, спеціальних автомобілів сільськогосподарського призначення, самохідних та причіпних комбайнів» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/369-2013-п>

165. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2004 № 959 «Про затвердження Порядку використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на часткову компенсацію вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-2004-п>

166. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2010 № 647 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/647-2010-п>

167. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2010 № 648 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]

– Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/648-2010-п>

168. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1367 «Про затвердження Технічного регламенту затвердження типу сільськогосподарських та лісогосподарських тракторів, їх причепів і змінних причіпних машин, систем, складових частин та окремих технічних вузлів» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1367-2011-п>

169. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1368 «Про затвердження Технічного регламенту щодо складових частин і характеристик колісних сільськогосподарських та лісогосподарських тракторів» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1368-2011-п>

170. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.02.2012 № 205 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів щодо боротьби із шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, запобігання розповсюдженню збудників інфекційних хвороб тварин» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/205-2012-п>

171. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.1992 № 423 "Про вдосконалення формування інвестицій на соціальний розвиток села та агропромислового комплексу" (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/423-92-п>

172. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2007 № 785 «Про затвердження Державної цільової програми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 року» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/785-2007-п>

173. Праця України у 2014 році. [статистичний збірник] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 343 с.

174. Програма економічного і соціального розвитку Харківської області на 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oblrada.kharkov.ua/uk/news/>.

175. Проект єдиної комплексної стратегії розвитку сільського

господарства та сільських територій на 2015-2020 роки / Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/16015>.

176. Проценко В.О. Стан та перспективи розвитку ринку матеріально-технічних ресурсів та послуг в АПК України / В. О. Проценко // Вісн. аграр. науки. – 2001. – № 6. – С. 69–71.

177. Пятуніна С. С. Вдосконалення матеріально-технічного забезпечення підприємств харчової промисловості / С. С. Пятуніна // Збірник наукових праць : Проблеми підвищення ефективності інфраструктури, вип. 31. – К.: НАУ, 2011. – 222 с.

178. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2011 рік [статистичний бюлетень] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 110 с.

179. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2013 рік [статистичний бюлетень] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 112с.

180. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2014 рік [статистичний бюлетень] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 108с.

181. Регіони України за 2014 р., частина I [статистичний збірник] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 108 с.

182. Регіони України за 2014 р., частина II [статистичний збірник] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 110 с.

183. Реструктуризація матеріально-технічної бази агропромислового комплексу / [Саблук П. Т., Білецький В. Г., Підлисецький Г. М. та ін.]. – К. : ІАЕУААН, 1997. – 297 с.

184. Рикардо Д. Сочинения / Рикардо Д. – М. : Политическая литература, 1955. – 540 с.

185. Рослинництво України за 2014 рік [статистичний збірник] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 180 с.

186. Россоха В.В Технологічний розвиток агропромислового виробництва / Россоха В. В. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009.– 103 с.

187. Россоха В.В. Інноваційні процеси економічного розвитку в контексті інвестиційного забезпечення / В. В. Россоха // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 7(43). – С. 119–123.
188. Россоха В.В. Методика оцінювання потенціалу інновацій / В. В. Россоха // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 5(47). – С. 68–75.
189. Саблук П.Т. Роздуми про книгу «Зламане десятиліття» / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2011. – №1. – С. 178-181.
190. Саблук П.Т. Структурно-інноваційні зрушення в аграрному секторі України як фактор його соціально-економічного зростання / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2004.– № 6. – С. 3–9.
191. Саблук П.Т. Формування виробничого потенціалу та ринку засобів виробництва / Саблук П. Т. – К. : ННЦ ІАЕ, 2000. – 264 с.
192. Савченко О.В. Сутність та складові організаційно-економічного механізму стимулювання інноваційної діяльності на підприємстві / О.В. Савченко, В.П. Соловійов // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – Дніпропетровськ: ДДАУ, 2013. – №12. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2635>.
193. Савченко В.Д. Організація сільськогосподарських підприємств / Савченко В. Д. – Харків, 2002. – 330 с.
194. Ситник В.П. Трансформація агропромислового комплексу України в ринкові умови : моногр. / Ситник В.П. – К. : ННЦ ІАЕ, 2002. – 486 с.
195. Сільське господарство України у 2011 році [статистичний збірник] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 386 с.
196. Сільське господарство України у 2013 році [статистичний збірник] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 390 с.
197. Сільське господарство України у 2014 році [статистичний збірник] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 379 с.
198. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А. – М. : Наука, 1993. –343 с.
199. Статистичний щорічник України за 2012 рік. / За ред. О.І. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 250 с.
200. Статистичний щорічник України за 2014 рік / За редакцією І. М.

Жук. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 586 с.

201. Статистичний щорічник Харківської області за 2012 рік / За ред. О.І. Мамонтової. – Х. : Головне управління статистики у Харківській області. – 2013. – 535 с.

202. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.

203. Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kharkivoda.gov.ua/documents/2922/104.pdf>.

204. Тваринництво України за 2012 рік [статистичний збірник] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 211с.

205. Тваринництво України за 2014 рік [статистичний збірник] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 211с.

206. Тивончук С.О. Методологічні підходи щодо управління інноваційною діяльністю / С.О. Тивончук. – Економіка АПК. – 2005. – № 12. – С. 27–32.

207. Тихонов О.В. Організація ринку матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / О. В. Тихонов. – Режим доступу : www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

208. Топіха І.Н. Реформування агропромислового виробництва і управління / І. Н. Топіха // Соціально-економічна модель постреформованого розвитку агропромислового виробництва в Україні. – К. : ІАЕ, 2000. – С. 166-169.

209. Топіха І.Н. Формування ефективного використання земельних ресурсів південного регіону України / І. Н. Топіха // Зб. наук. праць Луганського національного аграрного університету. – Луганськ, 2002. – Вип. 14 (26), Т. 1. – С. 62–66.

210. Трегубчук В.М. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави / В. М. Трегубчук. – К. : Інститут економіки НАН України, 1999. – 421 с.

211. Указ Президента України від 21.12.1994 р. № 789/94 «Про

реформування системи матеріально-технічного забезпечення народного господарства» [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/789/94>.

212. Україна у цифрах у 2007 році [статистичний збірник] / За редакцією О. Г. Осауленко. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 260 с.

213. Україна у цифрах у 2014 році [статистичний збірник] / Відповідальний за випуск О.А. Вишневська. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 239 с.

214. Уланчук В.С. Вдосконалення спеціалізації – фактор інтенсифікації тваринництва в аграрному виробництві / В. С. Уланчук, Н. В. Оляднічук : зб. наук. праць Уман. держ. аграр. ун-ту [редкол. : П. Г. Копитко (відп. ред.) та ін.] – Умань, 2008. – Вип. 67. – Ч. 2. – С. 47–54. – (Серія: “Економіка”).

215. Ульянченко О.В. Формування та використання ресурсного потенціалу в аграрній сфері : моногр. / Ульянченко О. В. – Х. : ХНАУ, 2006. – 357 с.

216. Федулова Л.І. Інституційно-фінансові можливості забезпечення інноваційної діяльності / Л. І. Федулова // Фінанси України. – 2007. – № 12. – С. 3–16.

217. Федун І.Л. Ефективність інвестицій в інновації агропромислового виробництва: методологічний вимір / І. Л. Федун // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет ; редкол.: С.І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Економічна думка, 2013. – Том 14. – № 3. – С. 217–224.

218. Фільштейн Л.М. Сільські регіони України та їх соціально-економічний розвиток / Л.М. Фільштейн, Г.Т.Пальчевич // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки, вип. 19. – Кіровоград: КНТУ, 2011. – С. 73-76.

219. Формування ринків матеріальних ресурсів АПК / [Білоусько Я. К., Будняк Л. М., Герун М. І. та ін.] ; за ред. Г. М. Підлісецького. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – 198 с.

220. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу : підручн. / Хорунжий М. Й. – К. : КНЕУ, 2001. – 382 с.

221. Червен И.И. Экономика АПК: вопросы и ответы / И. И. Чернен, Э. В. Червен. – Кишинев : Картя Молдованяска, 1990. – 491 с.

222. Черевко Г. Дуалістична модель аграрного сектору економіки в

Україні: оцінка і перспективи / Г. Черевко // Теоретичні основи і практичні аспекти використання ресурсоощадних технологій для підвищення ефективності агропромислового виробництва і розвитку сільських територій : матеріали Міжнар. наук.-практ. форуму (Львів, 18–20 верес. 2013 р.). – Львів, 2013. – С. 245–251.

223. Черемисина С.Г. Развитие виноградо-винодельческого производства Крыма : моногр. / Черемисина С. Г. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 490 с.

224. Шебаніна О.В. Оптимізація розмірів фермерських господарств та її вплив на рівень використання їх виробничого потенціалу / О. В. Шебаніна, Ю. А. Воюєва // Вісн. аграр. науки Причорномор'я. – 2008. – Вип. 3(46). – С. 3–13.

225. Шебаніна О.В. Формування ресурсного потенціалу аграрних підприємств в умовах сталого розвитку регіону [Електронний ресурс] / О. В. Шебаніна, В. А. Возненко. – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21CO.

226. Шкляр В.Б. Становлення і розвиток ринку матеріально-технічних засобів в аграрному виробництві / В. Б. Шкляр // Економіка АПК. – 2003. – № 5. – С. 117–121.

227. Шмігельська З.К. Концептуальні напрями організації управління інноваційною діяльністю / З. К. Шмігельська, Н. Я. Зінько // Проблеми науки. – 2007. – № 3. – С. 9–13.

228. Шпичак О.М. Економічні проблеми ціноутворення та інфраструктури ринку в період формування ринкових відносин в АПК України / Шпичак О. М. – К.: ІАЕ УААН, 1999. 406 с.

229. Щекович О.С. Стратегія економічного розвитку в контексті державного регулювання аграрної сфери / О.С. Щекович // Агроінком. – 2012. – №7-9. – С. 36-40.

230. Экономика сельского хозяйства / О. Ф. Лопатина, С. В. Фраер, Н. В. Карпова и др.; под ред. О. Ф. Лопатиной. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Колос, 1982. – 367 с.

231. Экономическая теория: [учебник] / Под общ. ред. акад. В.И. Видяпина, А.И. Добрынина, Г.П. Журавлевой, Л.С. Тарасевича. – М.: ИНФРА – М, 2003. – 714с.

232. Экономические и социальные проблемы АПК. Производственные ресурсы: оценка и эффективность ; т. 1 / Под ред. И.И. Лукинова. – К. : Наук.

думка, 1985. – 318 с.

233. Юрчишин В.В. Сучасні аграрні перетворення в Україні : ретроспект. Нариси ; у 3 ч. / Володимир Васильович Юрчишин ; НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування. НАНУ». – К., 2013. – 424 с.

234. 3.2 World Development Indicators: Agricultural inputs [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://wdi.worldbank.org/table/3.2#>

235. Agriculture value added per worker (constant 2005 US\$) [Електронний ресурс] -Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/EA.PRD.AGRI.KD>

236. Eurostat - Data Explorer [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

237. Naumenko I. State value and improvement of the Material Logistics of the Companies in the Kharkiv region / I. Naumenko // Motrol : commission of motorization and energetics in agriculture / An International journal on operation of Farm and Agree-Food industry machinery. — Lublin-Rzeszow, 2014. — Vol. 16, № 7. — P. 3–10

238. World Bank World Development Indicators [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx>

Додаток А
Дані для проведення інтегральної оцінки ефективності використання матеріально-технічної бази на
регіональному рівні

Таблиця А.1.

Основні засоби в сільському господарстві України в 2014 році

Регіони	Вартість, млн.грн.	Вартість введених в дію нових об'єктів, млн.грн.	Рівень оновлення, %	Вартість ліквідованих об'єктів, млн.грн.	Залишкова вартість, млн.грн.	Амортизація, млн.грн.	Ступінь зносу, %
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	113388	8191	7,2	1027	67110	6392	40,8
АР Крим	5846	302	5,2	59	3216	247	45,0
Вінницька	5122	389	7,6	57	3234	351	36,9
Волинська	2776	139	5	19	1636	103	41,1
Дніпропетровська	7383	674	9,1	48	3904	448	47,1
Донецька	6062	644	10,6	52	3894	485	35,8
Житомирська	3684	146	4	14	2059	162	44,1
Закарпатська	1122	80	7,1	10	894	27	20,3
Запорізька	5249	352	6,7	40	2558	276	51,3
І.-Франківська	2448	200	8,2	51	1862	101	23,9
Київська	10062	665	6,6	231	6242	574	38,0
Кіровоградська	3991	416	10,4	18	2545	223	36,2
Луганська	2898	230	7,9	19	1653	188	43,0
Львівська	3466	279	8	29	2190	191	36,8
Миколаївська	4212	303	7,2	34	2123	215	49,6
Одеська	6142	287	4,7	14	3224	350	47,5
Полтавська	6446	501	7,8	28	3687	393	42,8
Рівненська	2668	168	6,3	17	1548	122	42,0
Сумська	2571	260	10,1	22	1527	179	40,6
Тернопільська	3211	171	5,3	11	2347	145	26,9
Харківська	4967	331	6,7	50	2893	311	41,8
Херсонська	6023	325	5,4	75	2743	360	54,5

Продовження табл. А.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Хмельницька	3747	439	11,7	48	2673	190	28,7
Черкаська	5928	407	6,9	22	3715	407	37,3
Чернівецька	1548	115	7,4	15	1168	75	24,5
Чернігівська	4131	327	7,9	36	2397	187	42,0
м. Київ	1382	29	2,1	5	1001	69	27,6
м. Севастополь	303	12	4	3	177	13	41,5

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120, с. 66]

Таблиця А.2

Забезпечення матеріально-технічної бази в сільському господарстві України в 2014 році

Регіони	Частка капітальних інвестицій в сільське господарство, % до загального обсягу інвестицій по регіону	Купівля сільськогосподарськими підприємствами нових тракторів, грн.	Купівля сільськогосподарськими підприємствами нових плугів, грн.	Купівля сільськогосподарськими підприємствами нових культиваторів, грн.	Купівля сільськогосподарськими підприємствами нових борін, грн.	Купівля сільськогосподарськими підприємствами нових сіялок, грн.	Купівля сільськогосподарськими підприємствами нових комбайнів зернозбиральних, грн.	Купівля сільськогосподарськими підприємствами нових зерноочисних машин, грн.	Купівля сільськогосподарськими підприємствами нових причепів та напівпричепів с/г, грн.	Купівля сільськогосподарськими підприємствами нових вантажних автомобілів, грн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Україна	7,1	716533,4	172566,7	183901,7	153635,2	479332,9	2004757,3	166518,6	188611,9	429062,6
АР Крим*	2,9	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Вінницька	21	819784,3	231056,3	319127,5	236424,8	467438,3	2099624,7	181442,9	132386,2	348802,9
Волинська	8,2	814476,6	191783,1	183881,1	173859,0	347025,9	1885004,3	180850,0	150035,1	381280,3
Дніпропетровська	4,8	650436,3	124096,8	141944,8	143567,0	416663,1	2227708,2	267100,4	161459,7	387954,6
Донецька ***	2,9	716213,8	57872,7	118327,5	163162,5	340461,5	1971032,8	228822,0	310087,4	312504,2
Житомирська	18	1066835,0	222644,3	226452,5	62290,1	650191,4	0,0	101604,5	134204,3	493072,6
Закарпатська **	3	223650,8	0	0	0,0	0	0,0	0,0	0,0	0
Запорізька	7,3	644317,0	186831,1	175479,5	140273,2	331803,6	2076519,8	166893,0	188256,0	379117,4
І-Франківська**	9,2	788805,1	224932,6	251069,3	429396,6	1243254,0	0	0,0	447558,5	498532,4

Продовження табл. А.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Київська	7,5	759211,3	146346,8	199132,4	139858,5	387333,6	2242525,7	93948,3	143080,2	417022,3
Кіровоградська	32,3	771262,6	166492,1	154793,5	63126,1	462199,3	2283823,6	109724,3	134567,7	339911,2
Луганська ***	3,7	486700,8	73429,5	139800,1	123122,6	348887,9	1849388,8	184170,7	108635,5	317060,1
Львівська **	4,4	982491,8	221788,3	401999,8	184684,0	250191,9	0,0	549460,5	280000,5	0,0
Миколаївська	11,6	750736,9	171394,7	131208,9	144276,2	349739,0	2190041,8	131499,8	312866,5	493285,1
Одеська	4,7	714064,4	120146,1	178775,3	133597,1	342832,3	1936746,5	65135,5	107502,5	323401,5
Полтавська	19,4	585784,7	158456,7	224958,2	135380,3	591234,8	1600319,4	108250,6	200170,8	493824,1
Рівненська**	10,2	633870,3	233329,3	348839,1	214420,6	932209,5	0,0	0,0	332200,0	0,0
Сумська	25	927276,3	291433,5	147730,4	103205,6	767139,1	1945196,9	599626,0	201590,7	540253,9
Тернопільська	28,7	887607,3	301933,6	135992,8	311257,9	809769,4	2098133,2	410220,0	210425,6	444899,7
Харківська	10,2	607512,9	180296,5	225651,8	248534,9	563429,0	2109657,0	68085,6	160763,5	421200,3
Херсонська	25,9	545080,9	157110,8	108220,6	202524,8	452345,7	1766789,0	127857,5	46492,2	477018,3
Хмельницька	23	780666,8	186323,6	347267,1	246884,7	633384,5	1912090,4	339018,5	137877,0	333441,8
Черкаська	30,5	719266,2	185538,8	186188,0	235060,9	613865,1	1432683,4	79392,8	149854,2	520481,4
Чернівецька**	11,3	458135,5	194332,7	164113,2	102356,7	407810,8	1878705,7	0,0	180997,0	0,0
Чернігівська	38,4	652474,8	228507,7	174021,6	282818,6	430689,5	1579430,8	312666,7	359181,4	584231,0
м. Київ**	0,9	890959,3	310352,3	216281,1	0,0	1322653,1	0	104416,5	0,0	0
м. Севастополь*	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Примітка: * часткове урахування статистичної інформації, ** дані вилучено з метою забезпечення виконання Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації, *** дані по Донецькій і Луганській областях можуть бути уточнені.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [182, с.129; 80, с. 31-38]

Таблиця А.3

Вартість послуг матеріально-технічної бази в сільському господарстві України в 2014 році

Регіони	Вартість послуги "Захист сільськогоспо- дарських культур", грн. за га.	Вартість послуги "Оранка", грн. за га.	Вартість послуги "Культивація", грн. за га.	Вартість послуги "Збір урожаю сільськогоспо- дарських культур", грн. за га.	Вартість послуги "Внесення добрив", грн. за га.	Вартість послуги "Перевезення вантажів", грн. за т/км.
1	2	3	4	5	6	7
Україна	115,3	298,4	167,1	412,4	186,5	1,3
АР Крим*	0	0	0	0	0	0
Вінницька	152,1	245,4	155,6	441,2	249,4	1,2
Волинська	107,2	242,5	139,0	137,2	116,8	1,3
Дніпропетровська	92,1	122,8	84,1	334,0	152,6	1,6
Донецька ***	233,6	377,9	189,7	360,2	422,9	1,4
Житомирська	241,1	279,3	194,0	409,3	197,6	1,5
Закарпатська **	118,7	260,4	150,9	427,3	0	0,0
Запорізька	184,0	244,8	130,3	292,0	221,3	2,6
Івано-Франківська	182,4	407,4	231,5	580,1	186,3	1,7
Київська	108,6	305,2	168,3	460,1	176,8	1,3
Кіровоградська	90,7	239,1	106,7	342,7	104,3	1,5
Луганська ***	294,2	469,7	221,3	460,8	321,5	1,1
Львівська	213,6	384,6	195,5	546,6	437,4	1,3
Миколаївська	110,8	460,2	155,8	426,0	135,7	1,3
Одеська	86,7	256,4	166,0	383,9	320,3	1,3
Полтавська	80,0	357,6	161,6	402,3	166,8	1,3
Рівненська	67,3	390,2	151,3	548,9	105,3	0,8
Сумська	82,0	284,1	196,1	419,4	145,2	1,2
Тернопільська	97,9	469,1	278,6	596,8	112,8	1,4
Харківська	168,9	231,3	128,1	368,9	167,5	1,6

Продовження табл. А.3

1	2	3	4	5	6	7
Херсонська	111,6	357,2	182,2	385,2	241,1	1,3
Хмельницька	122,9	341,7	201,0	551,1	185,4	1,3
Черкаська	124,9	192,7	142,4	369,7	152,8	1,3
Чернівецька	108,8	402,3	194,2	577,8	163,1	1,1
Чернігівська	70,2	212,1	159,4	393,9	253,5	1,2
м. Київ**	127,2	235,9	206,3	302,7	373,6	0,0
м. Севастополь*	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Примітка: * часткове урахування статистичної інформації, ** дані вилучено з метою забезпечення виконання Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації, *** дані по Донецькій і Луганській областях можуть бути уточнені.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [21; 25; 68; 80, с. 41]

Таблиця А.4

Наявність техніки та потужностей в сільському господарстві України (в сільськогосподарських підприємствах) станом на 2014 рік

Регіони	Наявність тракторів, штук	Наявність вантажних та вантажно-пасажирських автомобілів, штук	Наявність тракторних причепів, штук	Наявність плугів, штук	Наявність культиваторів, штук	Наявність борін, штук	Наявність сіялок, штук	Наявність зернозбиральних комбайнів, штук
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	130811	87307	52176	47933	69452	200017	65596	27196
АР Крим*	0	0	0	0	0	0	0	0
Вінницька	9030	6224	3755	3532	4673	21565	4455	1812
Волинська	2408	1721	1173	849	844	1454	745	610
Дніпропетровська	9518	6054	3723	3735	6227	13470	5315	1925
Донецька **	4262	2376	1460	1377	2719	4865	2732	925
Житомирська	3259	2421	1584	1075	1128	3804	1274	831
Закарпатська	476	277	220	138	78	143	111	104

Продовження табл. А.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Запорізька	8089	4862	3271	3184	5517	9932	5413	1912
Івано-Франківська	1121	775	481	374	377	657	414	255
Київська	7908	6058	2928	2939	3129	10969	3409	1458
Кіровоградська	8820	5425	3278	4106	6180	21623	5374	1994
Луганська **	3792	2145	1333	1230	2487	3449	2592	841
Львівська	2346	1616	974	794	819	1127	773	576
Миколаївська	6538	3640	2740	2549	4637	11331	4024	1258
Одеська	9352	5856	4375	3836	5497	13077	5108	2050
Полтавська	10459	7498	3960	3861	5510	17199	4470	1876
Рівненська	1853	1406	684	583	588	1464	633	477
Сумська	4779	3441	2194	1590	1863	10853	2025	961
Тернопільська	2927	2071	1042	956	1291	2235	1305	687
Харківська	8635	5585	2894	2720	4859	13592	4581	1806
Херсонська	5676	2937	2396	1825	3363	7579	2808	1037
Хмельницька	4726	3584	1898	1686	1953	8007	1856	1128
Черкаська	6980	5288	2835	2821	2998	14738	3296	1216
Чернівецька	1184	652	444	338	426	739	403	175
Чернігівська	5374	4439	2199	1499	1790	5175	1937	1075
м. Київ	1299	956	335	336	499	970	543	207
м. Севастополь*	0	0	0	0	0	0	0	0

Примітка: * часткове урахування статистичної інформації, ** дані по Донецькій і Луганській областях можуть бути уточнені.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120, с. 21-25]

Таблиця А.5

Рух техніки та потужностей в сільському господарстві України (на сільськогосподарських підприємствах) станом на 2014 рік

Регіони	Списано тракторів, штук	Куплено тракторів, штук	Списано вантажних та вантажно-пасажирських автомобілів, штук	Куплено вантажних та вантажно-пасажирських автомобілів, штук	Списано зернозбиральних комбайнів, штук	Куплено зернозбиральних комбайнів, штук
1	2	3	4	5	6	7
Україна	2662	4317	1690	1793	720	974
АР Крим*	0	0	0	0	0	0
Вінницька	192	364	135	219	75	82
Волинська	55	95	21	27	20	22
Дніпропетровська	199	278	69	125	25	66
Донецька **	68	100	38	49	18	25
Житомирська	153	122	80	41	46	24
Закарпатська	6	22	8	9	2	1
Запорізька	127	199	91	66	42	53
Івано-Франківська	28	33	27	46	11	4
Київська	180	207	175	82	43	43
Кіровоградська	141	385	67	97	35	108
Луганська **	78	60	32	39	17	13
Львівська	34	60	10	28	10	25
Миколаївська	122	262	77	117	42	40
Одеська	180	303	98	75	35	64
Полтавська	177	355	135	196	40	68
Рівненська	28	41	47	32	12	11
Сумська	149	165	103	92	49	41
Тернопільська	36	81	36	60	13	26
Харківська	115	306	87	81	23	68
Херсонська	135	205	45	36	29	41

Продовження табл. А.5

1	2	3	4	5	6	7
Хмельницька	168	191	120	90	45	42
Черкаська	132	239	57	80	23	61
Чернівецька	4	61	8	15	3	9
Чернігівська	144	160	116	79	57	23
м. Київ	11	23	8	12	5	14
м. Севастополь*	0	0	0	0	0	0

Примітка: * часткове урахування статистичної інформації, ** дані по Донецькій і Луганській областях можуть бути уточнені.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120, с. 32-34]

Таблиця А.6

Кількісний склад людських ресурсів в сільському господарстві України станом на 2014 рік

Регіон	Кількість зайнятого населення, тис. осіб	Кількість найманих працівників, тис. осіб	Плинність кадрів, осіб.	Попит на робочу силу, осіб.	Працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян, осіб	Зайнятість молоді, тис. осіб	Працюючі пенсіонери, тис. осіб	Продуктивність праці, грн. на одну особу,	Облікова кількість штатних працівників, тис. осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Україна	3091,4	661,4	3809	2309	138250	109,6	56,4	49254,6	449,4
АР Крим*	0	25,7	256	361	2945	3,5	2,4	0	16
Вінницька	204,7	45	135	34	12751	3	1,4	17680	13,1
Волинська	95,9	11,4	92	9	1513	2,1	0,9	21503,6	8,4
Дніпропетровська	106,2	36	298	222	7875	10,3	4,9	143978,3	40
Донецька **	208,2	31,3	348	102	2484	12,1	7,1	79215,2	48,5
Житомирська	76,8	22,8	105	110	3166	2,4	1,4	33432,3	10,6
Закарпатська	129,4	6,6	80	7	1005	2,2	0,8	16537,9	8,4

Продовження табл. А.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Запорізька	122	28,3	102	42	8439	4,3	2,4	44550,8	18,5
І-Франківська	155,3	8,5	51	11	1434	2,3	1,1	21375,4	9,7
Київська	48,4	48,5	310	136	3907	3,6	2,2	142419,4	16
Кіровоградська	108,6	29,6	84	89	7810	1,9	0,9	23308,5	8,5
Луганська **	119,6	20,9	324	17	4672	5,3	2,9	46076,9	22,1
Львівська	189,2	14,6	110	23	1785	5,7	2,9	33472	23,4
Миколаївська	134,3	21,5	40	71	7704	2,2	1,2	23849,6	9,9
Одеська	163,5	32,2	105	113	10075	5	2,9	42666,7	21,5
Полтавська	120,6	49	173	173	10541	3,8	1,7	48477,6	15,9
Рівненська	84,8	15,2	193	89	2616	2,2	1,1	25948,1	9,1
Сумська	108,6	27	94	71	4477	2,3	1,1	24645,5	10,7
Тернопільська	130	14,6	54	72	3937	1,8	0,8	13911,5	7,7
Харківська	163	35,2	222	202	11532	6,4	3,8	52340,5	27,6
Херсонська	131,5	24,6	78	46	5343	1,7	0,9	15792,4	8
Хмельницька	138,1	26,3	154	39	6922	2,3	1,2	19135,4	10,2
Черкаська	140	39	165	69	9862	2,2	1,4	23633,6	10,7
Чернівецька	103,1	8,9	30	18	1776	1,5	0,7	13343,4	5,9
Чернігівська	106	33,2	90	137	3604	1,9	1,1	22865,1	9,4
м. Київ	3,6	3,5	69	45	53	17,1	6,6	8682000	56,2
м. Севастополь*	0	2	47	1	22	0,7	0,7	0	3,4

Примітка: * часткове урахування статистичної інформації, ** дані по Донецькій і Луганській областях можуть бути уточнені.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [132; 181, с. 59-88; 173, с. 59-63]

Таблиця А.7

Якісний склад людських ресурсів в сільському господарстві України станом на 2014 рік

Регіон	Працівники з неповною та базовою вищою освітою, тис.осіб	Працівники з повною вищою освітою, тис.осіб	Працівники з неповною середньою освітою, тис.осіб	Навчено новим професіям, тис. осіб	Підвищили кваліфікацію, тис. осіб	Фонд робочого часу працівників, в середньому на одного штатного працівника, годин
1	2	3	4	5	6	7
Україна	71,7	63,5	314,2	3,5	4,9	1946
АР Крим*	2,6	2,2	11,2	0,11	0,18	1953
Вінницька	2,3	1,7	9,1	0,09	0,11	1893
Волинська	1,4	1,1	5,8	0,03	0,09	1945
Дніпропетровська	7	5,2	27,8	0,47	0,56	2016
Донецька **	8,7	5,8	34	0,64	0,73	1974
Житомирська	1,8	1,2	7,6	0,07	0,09	1892
Закарпатська	1,3	1,1	6	0,07	0,07	1868
Запорізька	2,8	2,5	13,3	0,17	0,26	1979
І-Франківська	1,7	1,5	6,6	0,04	0,11	1838
Київська	2,4	2	11,6	0,17	0,12	1932
Кіровоградська	1,6	1	5,9	0,07	0,09	1937
Луганська **	3,7	2,6	15,8	0,24	0,28	1940
Львівська	3,6	3,5	16,3	0,1	0,21	1889
Миколаївська	1,6	1,4	6,9	0,06	0,11	1937
Одеська	3,1	3,2	15,3	0,14	0,18	1928
Полтавська	2,6	2	11,3	0,15	0,2	1949
Рівненська	1,5	1,3	6,3	0,06	0,1	1865
Сумська	1,8	1,4	7,5	0,09	0,13	1924
Тернопільська	1,3	1,2	5,2	0,07	0,08	1858
Харківська	3,7	4,5	19,3	0,18	0,32	1968

Продовження табл. А.6

1	2	3	4	5	6	7
Херсонська	1,3	1	5,7	0,04	0,08	1935
Хмельницька	1,6	1,3	7,2	0,07	0,12	1907
Черкаська	1,8	1,3	7,6	0,05	0,08	1937
Чернівецька	1	0,9	4,1	0,03	0,06	1859
Чернігівська	1,5	1,2	6,7	0,04	0,08	1923
м. Київ	7,4	11,1	37,7	0,22	0,43	1986
м. Севастополь*	0,5	0,5	2,4	0,02	0,03	1976

Примітка: * часткове урахування статистичної інформації, ** дані по Донецькій і Луганській областях можуть бути уточнені.

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [173, с. 53-124]

Таблиця А.8

**Показники стану ефективності використання основних засобів в сільському господарстві
України в 2014 році**

Регіон	Фондовіддача	Фондомісткість	Фондоозброєність
Україна	13,4	0,07	36,7
АР Крим*	7,9	0,13	0
Вінницька	7,1	0,14	25
Волинська	7,4	0,13	28,9
Дніпропетровська	20,7	0,05	69,5
Донецька ***	27,2	0,04	29,1
Житомирська	7	0,14	48
Закарпатська	19,1	0,05	8,7
Запорізька	10,4	0,1	43
І-Франківська	13,6	0,07	15,8
Київська	6,9	0,15	207,9
Кіровоградська	6,3	0,16	36,7
Луганська ***	19	0,05	24,2
Львівська	18,3	0,05	18,3
Миколаївська	7,6	0,13	31,4
Одеська	11,4	0,09	37,6
Полтавська	9,1	0,11	53,4
Рівненська	8,2	0,12	31,5
Сумська	10,4	0,1	23,7
Тернопільська	5,6	0,18	24,7
Харківська	17,2	0,06	30,5
Херсонська	3,4	0,29	45,8
Хмельницька	7,1	0,14	27,1
Черкаська	5,6	0,18	42,3
Чернівецька	8,9	0,11	15
Чернігівська	5,9	0,17	39
м. Київ**	226,2	0	383,9
м. Севастополь*	36,5	0,03	0

Примітка: * часткове урахування статистичної інформації, ** дані вилучено з метою забезпечення виконання Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації, *** дані по Донецькій і Луганській областях можуть бути уточнені,

Джерело: розраховано автором за офіційними даними Державної служби статистики України [120, с. 66; 132]

Додаток Б
Показники економічного розвитку галузі сільського господарства та
ефективності її матеріально-технічного забезпечення Харківської області

Таблиця Б.1

Динаміка виробництва продукції сільського господарства
за категоріями господарств у постійних цінах 2010 року, млн грн

Показник	1990	1995	2000	2010	2011	2012	2013
<i>Господарства усіх категорій</i>							
<i>Усього</i>	15632,8	10208,8	8730,0	8946,1	13270,6	12198,8	14644,5
Продукція рослинництва	8351,0	6614,1	5982,9	5709,5	9999,3	8999,3	11119,4
Продукція тваринництва	7281,8	3594,7	2747,1	3236,6	3271,3	3199,5	3525,1
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>							
<i>Усього</i>	12404,4	6255,7	3929,8	4586,5	7293,5	6325,1	8132,2
Продукція рослинництва	7246,3	4389,3	3085,7	3204,0	5896,5	4960,9	65056,3
Продукція тваринництва	5158,1	1866,4	844,1	1382,5	1397,0	1364,2	1626,9
<i>у тому числі фермерські господарства</i>							
<i>Усього</i>		73,6	168,7	435,5	868,4	826,8	1070,8
Продукція рослинництва		66,0	159,6	409,9	844,0	794,9	1040,2
Продукція тваринництва		7,6	9,1	25,6	24,4	31,9	30,6
<i>Господарства населення</i>							
<i>Усього</i>	3228,4	3953,1	4800,2	4359,6	5977,1	5873,7	6512,3
Продукція рослинництва	1104,7	2224,8	2897,2	2505,5	4102,8	4038,4	4614,1
Продукція тваринництва	2123,7	1728,3	1903,0	1854,1	1874,3	1835,3	1898,2

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.2

Виробництво сільськогосподарської продукції на одну особу в динаміці, кг

Показник	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2013 р. до 1990 р., %
Продукція сільського господарства, <i>грн</i>	4892	3287	2958	3948	3239	4828	4447	5343	109,2
Прод. рослинництва, <i>грн</i>	2613	2130	2027	2821	2067	3638	3281	4057	155,3
Зернові культури	941	459	430	848	459	1264	990	1533	162,9
Цукрові буряки (фабричні)	877	808	378	389	167	358	319	141	16,1
Соняшник	78	94	116	106	255	332	320	408	523,1
Картопля	148	246	401	448	172	354	357	368	248,6
Овочі	87	127	141	184	168	256	255	258	296,5
Плоди та ягоди	46	35	12	25	23	20	27	33	71,7
Прод. тваринництва, <i>грн</i>	2279	1157	931	1127	1172	1190	1166	1286	56,4
М'ясо (у забійній вазі)	71,3	35,8	28,6	33,6	30,1	28,9	28,0	32,8	46

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.3

Виробництво основних сільськогосподарських культур в динаміці, тис. ц

Культура	1990	1995	2000	2010	2011	2012	2013	2013 до 1990, %
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>								
Зерно	29545	12953	10497	9781	27267	19999	30935	104,7
Цукрові буряки (фабричні)	28018	24517	10705	4030	8115	6750	2577	9,2
Соняшник	2422	2814	3133	5849	7575	7550	9645	398,2
Картопля	674	140	82	11	25	7	4	0,6
Овочі	1796	698	491	202	309	354	410	22,8
<i>у т. ч. фермерські господарства</i>								
Зерно	...	220	578	1136	3918	3191	4789	2177
Цукрові буряки (фабричні)	...	556	581	744	1373	1167	277	49,8
Соняшник	...	44	257	831	1192	1309	1679	3815,9
Картопля	...	2	5	3	7	3	1	50
Овочі	...	10	23	37	80	128	176	1760
<i>Господарства населення</i>								
Зерно	529	1290	2179	2884	7466	7166	11080	2094,5
Цукрові буряки (фабричні)	–	580	460	592	1738	2006	1298	223,8
Соняшник	57	114	291	1182	1556	1238	1533	2689,5
Картопля	4044	7490	11742	4739	9705	9797	10072	249
Овочі	979	3260	3666	4443	6717	6630	6667	681
Плоди та ягоди	649	790	235	578	479	643	796	122,6

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.4

Динаміка поголів'я худоби та птиці, тис. голів

Рік	Велика рогата худоба		Свині	Вівці та кози	Птиця
	усього	корови			
1990	1274,6	415,0	1086,0	284,6	15285,5
1995	966,5	392,6	850,0	159,4	8528,4
2000	466,2	217,3	365,5	79,5	6413,2
2005	279,8	134,6	290,0	53,7	8281,1
2010	194,8	100,5	285,3	74,4	10015,9
2011	196,7	99,5	212,0	73,4	8997,3
2012	207,3	99,1	232,6	76,1	9548,5
2013	210,0	98,9	287,7	78,8	10385,6
2013 до 1990, %	16,5	23,8	26,5	27,7	67,9

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.5

Виробництво основних видів продукції в динаміці

Рік	М'ясо (у живій вазі), тис. ц	Молоко, тис. ц	Яйця, млн шт.
1990	3381	12706	1106,7
1995	1715	8124	566,3
2000	1289	5396	479,3
2005	1391	5665	752,0
2010	1194	4672	1100,6
2011	1143	4727	1296,9
2012	1115	5133	1140,5
2013	1297	5367	1214,1
2013 до 1990, %	38,36	42,2	110

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Динаміка рентабельності продукції сільського господарства, %

Продукція	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Рівень рентабельності продукції сільського господарства	53,4	23,2	2,7	4,2	17,6	27,5	23,0	10,8
Рівень рентабельності рослинництва	131,2	83,1	39,3	9,8	23,3	36,7	26,6	11,7
Рівень рентабельності тваринництва	27,1	-16,6	-35,9	-4,3	5,2	5,2	8,8	8,0
Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства								
зерно	308,5	54,0	72,3	7,9	-4,1	23,1	9,4	-1,2
насіння соняшнику	255,2	221,7	74,7	26,0	61,1	69,0	60,8	35,3
цукрові буряки (фабричні)	48,1	83,5	39,6	-0,1	-27,5	18,4	16,1	2,3
овочі відкритого ґрунту	10,8	16,3	-12,0	-4,5	87,6	59,3	21,4	20,0
картопля	-16,1	35,2	8,0	-23,1	69,7	15,4	-59,9	-11,9
плоди	53,0	53,0	-25,4	-36,8	-37,8	13,3	-0,1	62,2
молоко	44,2	-20,7	-7,0	6,2	23,6	17,6	9,1	17,7
велика рогата худоба на м'ясо	20,6	-29,2	-46,9	-36,6	-40,7	-35,4	-46,6	-55,2
свині на м'ясо	19,5	-0,7	-36,7	16,0	-15,1	-33,1	-14,4	0,0
вівці та кози на м'ясо	-18,7	-43,1	-73,3	-47,3	-7,4	-53,4	-62,3	-66,2
птиця на м'ясо	21,3	-14,5	-57,3	-28,6	-38,7	-59,6	-44,2	-36,6
яйця	29,2	25,2	5,7	9,7	22,1	47,1	56,1	36,2
вовна	3,4	-48,2	-79,5	-84,3	-58,1	-56,9	-74,6	-88,0

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.7

**Фінансовий результат діяльності суб'єктів господарювання
сільського господарства в динаміці, млн грн**

Показник	2010	2011	2013
Прибуток, збиток (-) усього в економіці області, млн грн	-1664,1	1307,7	1932,2
у т.ч. сільське господарство	514,1	1502,1	1031,8
Сільськогосподарські підприємства, які одержали			
прибуток, %	61,8	79,6	76,4
збиток, %	38,2	20,4	23,6
Рентабельність сільського господарства, %	17,0	27,1	10,8

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.8

Динаміка зовнішньоекономічної діяльності Харківської області

Показник	1996		2000		2005		2010		2013	
	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>
Всього, млн дол. США	367,8	387,4	315,3	450,5	721,6	1571,6	1433,1	1834,1	1987,3	2337,3
у т.ч. продукції сільського господарства	142,0	9,64	24,2	27,9	58,0	97,0	258,9	144,8	348,9	274,4
Частка сільськогосподарської продукції, %	38,6	2,5	7,7	6,2	8,0	6,2	18,1	7,9	17,5	11,7
Коефіцієнт імпорту/експорту	14,7		0,87		0,6		1,79		1,27	

Примітка: *E* – експорт; *I* – імпорт.

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.9

Основні засоби підприємств галузі сільського господарства в динаміці, млн грн

Показник	2000	2005	2008	2010	2011	2013	2012 до 2000, %
Всього основних засобів	4470	2209,3	3405,9	4045,6	3992,5	4876,1	109,1
будинки, споруди, передавальні пристрої	1786,6	883,0	1314,7	1561,6	1577,3	1926,3	107,8
машини та обладнання	2028,2	1002,5	1492,5	1772,8	1790,6	2186,9	107,8
транспортні засоби	287,1	141,9	211,2	250,9	253,4	309,5	107,8
Введено в дію нових основних засобів	220,7	516,0	563,4	378,3	331,3	310,8	140,8
Ступінь зносу основних засобів, %	45,8	48,3	41,1	41,3	41,8	42,4	92,6

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.10

Загальна динаміка руху сільськогосподарської техніки

Показник	2000	2002	2004	2005	2006	2007	2011	2012	2013	2013 до 2000, %
Трактори – усього, од.	17185	14608	12228	11635	10710	10097	8625	8915	8864	51,9
Комбайни – усього, од.	4774	4114	3502	3311	3056	2790	2653	2785	2413	58,3
у т. ч. зернозбиральні	2909	2581	2287	2210	2087	1964	1844	1868	1884	64,2
кукурудзозбиральні	378	308	254	247	210	180	119	117	108	31,0
кормозбиральні	1458	1201	945	837	741	627	423	409	393	28,1
картоплезбиральні	29	24	16	17	18	19	31	31	28	106,9
Бурякозбиральні машини, од.	1090	968	864	797	733	632	418	393	349	36,1
Сівалки – усього, шт.	7269	6361	5678	5510	5186	4943	4410	4619	4678	63,5

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.11

Структура технічних засобів підприємств за призначенням в динаміці, од.

Показник	2010 р.	%	2011 р.	%	2012 р.	%	2013р	%
Трактори, всього	8797	16,1	8625	16,0	8915	16,2	8864	16,1
Наявність техніки загальногосподарського призначення	9293	17,0	9121	17,0	9188	16,7	8977	16,2
Наявність техніки для обробітку ґрунту	22268	40,8	21571	40,1	21599	39,3	21980	39,9
Наявність техніки для посіву і садіння та для внесення добрив	5496	10,1	5572	10,4	5887	10,7	6012	10,9
Наявність іригаційного обладнання	215	0,4	236	0,4	323	0,6	395	0,7
Наявність комбайнів і збиральних машин	5603	10,3	5800	10,9	6020	11,0	6105	11,0
Наявність техніки для тваринництва	2863	5,3	2868	5,3	2992	5,5	2869	5,2
Всього	54535	100,0	53793	100,0	54924	100,0	55202	100,0

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.12

Наявність техніки й енергетичних потужностей в сільськогосподарських підприємствах, од.

Показник	2010	2011	2012	2013	2013 до 2010, %
1	2	3	4	5	6
Трактори, всього	8797	8625	8915	8874	100,9
колісні	7505	7573	7939	7964	106,1
гусеничні	1130	1052	976	910	80,5
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	6013	5959	6056	5973	116
Тракторні причеми	3280	3162	3132	3004	91,6
Плуги	2462	2552	2685	2783	113
Культиватори	4684	4745	4927	4965	106
Борони	15122	14274	13987	14232	94,1
у т.ч. дискові	1352	1439	1349	1635	120,9
Сівалки	4437	4410	4639	4679	105,4
Картоплесаджалки	62	62	61	57	91,9
Інші машини для посіву та садіння	45	67	82	94	в 2,1 раза
Розкидачі ґною та добрив	952	1033	1105	1183	124,3
Наявність іригаційного обладнання					
стаціонарного	134	140	199	225	212,7
пересувного	81	96	124	170	в 2,1 раза
Наявність комбайнів					

Продовження табл. Б.12

1	2	3	4	5	6
зернозбиральні	1770	1844	1868	1884	106,4
кукурудзозбиральні	127	119	117	108	85,1
кормозбиральні	445	423	409	393	88,3
картоплезбиральні	35	31	31	28	80
бурякозбиральні	445	418	393	349	78,4
машини для збирання овочів і баштанних культур	6	8	8	8	133,3
Наявність іншої збиральної техніки					
сінокосарки	562	583	658	694	123,5
жатки	887	908	921	963	108,6
прес-пакувальники	329	380	435	476	144,7
техніка для після врожайних робіт	997	1086	1180	1202	120,6
Наявність техніки для тваринництва					
доїльні установки та апарати	741	747	813	771	104
очишувачі та охолоджувачі молока	175	189	206	201	114,9
молочні сепаратори	14	13	13	13	92,9
інкубатори	74	72	103	83	112,2
машини і механізми для приготування кормів	180	196	215	224	124,4
роздавачі кормів	355	369	345	318	86,9
транспортери для прибирання гною	1324	1282	1297	1259	98,0
Енергетичні потужності, всього, тис. кВт	2118	2128	2137	2143	2141
двигуни тракторів	798	801	807	820	102,8
двигуни комбайнів і самохідних машин	422	419	401	414	98,1
двигуни автомобілів	659	668	685	700	106,2
електродвигуни і електроустановки	226	226	227	223	98,7

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Наявність технічних засобів у фермерських і селянських господарствах в динаміці, од.

Показник	2010	2011	2012	2013	2013 р. до 2010 р., %
1	2	3	4	5	6
Трактори, всього	1722	1768	1876	2079	120,7
колісні	1491	1545	1665	1849	124
гусеничні	230	223	221	230	100
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	815	823	819	968	118,8
Тракторні причеми	537	529	527	576	107,5
Плуги	542	580	650	769	141,9
Культиватори	942	980	1068	1203	127,7
Борони	1507	1570	1731	2253	149,5
у т.ч. дискові	346	379	417	519	150
Сівалки	923	954	1052	1212	131,3
Картоплесаджалки	23	25	23	27	117,4
Інші машини для посіву та садіння	22	23	31	41	186,4
Розкидачі гною та добрив	141	161	187	226	62,4
Наявність комбайнів					
зернозбиральні	455	462	484	535	117,6
кукурудзозбиральні	21	18	17	15	71,4
кормозбиральні	29	30	27	31	106,9
картоплезбиральні	10	9	10	10	100,0
бурякозбиральні	118	109	116	109	92,4
Наявність іншої збиральної техніки					
сінокосарки	117	121	149	178	152,1
жатки	204	213	224	283	138,7
прес-пакувальники	40	49	33	74	185
техніка для після врожайних робіт	181	204	223	241	133,1
Енергетичні потужності, всього, тис.кВт	322	327	341	345	
двигуни тракторів	147	151	161	177	120,4
двигуни комбайнів і самохідних машин	72	74	80	90	125
двигуни автомобілів	96	93	91	119	124
електродвигуни і електроустановки	7	7	7	8	114,3
Наявність техніки у селянських господарствах					
трактори	6827	7080	7131	7086	103,8
зернозбиральні комбайни	584	622	656	675	115,6
міні-трактори та мотоблоки	755	1033	1236	1426	188,9

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.15

Динаміка придбання сільськогосподарської техніки суб'єктами господарювання, од.

Вид техніки	2005	2007	2009	2010	2011	2013
Трактори всіх марок	401	449	101	244	404	488
Зернозбиральні комбайни	152	173	61	67	212	139
Жниварки	49	35	15	15	44	
Плуги	66	58	26	13	41	194
Сівалки зернові	235	305	31	70	114	180
Сівалки для посіву кукурудзи	76	68	23	35	21	22
Культиватори	258	249	35	86	81	260

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.16

**Капітальні інвестиції в економіку Харківської області
за джерелами фінансування в динаміці, млн грн**

Показник	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2013 р.
Усього	5774,7	8315,0	8063,4	13035,0	9292,6
у т. ч. за рахунок коштів державного бюджету	79,3	386,8	668,9	1503,4	332,8
коштів місцевих бюджетів	134,3	267,6	321,7	637,6	550,1
власних коштів підприємств та організацій	4022,9	6334,8	5809,7	8686,5	5867,5
кредитів банків та інших позик	738,8	641,9	289,8	1029,9	1114,8
коштів іноземних інвесторів	262,0	91,9	12,9	73,2	-
коштів населення	...	106,5	145,1	135,0	213,8
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	107,6	92,2	514,1	444,9	780,2
інших джерел фінансування	429,8	393,3	301,2	524,5	428,6

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.17

**Динаміка капітальних інвестицій
за видами активів в економіку Харківської області, млн грн***

Показник	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
<i>Усього</i>	6926,8	10446,9	8063,4	13035,0	14759,2
Інвестиції у матеріальні активи	...	10087,1	7457,0	12877,2	14469,7
у т. ч. інвестиції в основний капітал	5774,7	8315,0	7301,4	10648,2	12573,6
з них:					
капітальне будівництво	2966,7	3986,7	4158,2	5998,9	6603,7
машини, обладнання та транспортні засоби	2808,0	4199,4	3017,4	4511,6	5969,9
земля	...	22,9	24,9	144,2	31
існуючі будівлі та споруди	...	343,4	412,9	309,8	290,4
нові будівлі, споруди, об'єкти незавершеного будівництва	...	78,5	231,2	111,8	97,6
довгострокові біологічні активи					
тваринництво	78,8	20,2	26,4	27,7	45,1
інші необоротні матеріальні активи	62,2	316,0	343,8	442,9	320
капітальний ремонт	580,0	991,1	890,2	1192,6	822,5
Інвестиції в нематеріальні активи	431,1	359,8	606,4	1876,8	289,5

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

**Динаміка інвестицій в основний капітал
Харківської області за видами економічної діяльності, млн грн**

Показник	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2013 р.
Усього	5774,7	8315,0	8063,4	13035,0	9292,6
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	231,9	344,2	439,1	701,8	945,1
сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	229,0	342,7	436,9	699,1	939,4
лісове господарство та пов'язані з ним послуги	2,9	1,5	2,2	2,0	4,2
Рибальство, рибництво	1,0	0,2	0,4	0,7	1,5
Промисловість	2135,0	3397,3	3260,3	4041,2	2890,3
Виробництво харчових продуктів, напоїв	873,5	1045,2	472,0	467,1	567,4
Будівництво	543,1	216,9	208,0	266,6	1597,5
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	327,0	903,7	557,2	543,4	526,3
Діяльність готелів та ресторанів	18,0	33,0	30,8	19,7	25,9
Діяльність транспорту та зв'язку	964,4	1249,2	1541,2	2779,7	905,3
Фінансова діяльність	288,9	204,0	232,5	189,4	169,1
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1053,6	1373,0	937,8	1474,9	755,4
Державне управління	148,1	290,1	315,1	599,7	469,0
Освіта	66,3	89,5	192,2	439,1	155,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	25,7	64,0	102,6	43,2	115,6
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	71,7	410,9	483,5	1283,2	586,3

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.19

**Введення в дію виробничих потужностей
у сфері агропромислового виробництва Харківської області в динаміці**

Показник	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011	2013
Тваринницькі приміщення (включаючи механізовані ферми та комплекси)								
для великої рогатої худоби, скотомісць	3860	4420	600	–	–	–	500	1711
для овець, скотомісць	–	–	700	–	–	–	–	–
для свиней, скотомісць	320	–	–	–	4704	600	–	–
для птиці, тис. птахомісць	–	35,0	–	1286,0	–	–	–	–
Ставки розплідники, млн шт. молоді	–	–	6,42	0,45	–	–	–	–
Ставки розплідники, га	–	–	6,42	4,00	–	–	–	–
Ставки для зрошування, га	–	–	51	–	–	–	–	–
Ставки для зрошування, тис. м ³	–	–	1520	–	–	–	–	–
Рекультивация земель, га	–	–	–	1,84	–	–	–	–
Зернонасіннесховища – усього,					–	–	–	–
т одночасного зберігання	–	16550	8500	6862	–	530	–	1000
насіннесховища	–	16550	3500	–	–	500	–	-
зернофуражні сховища	–	–	5000	6862	–	30	–	1000
Зерноочисні та зерноочисно- сушільні пункти, тис. т	–	–	–	–	12,6	–	–	
Сіносховища, т одночасного зберігання	–	–	20	–	–	–	–	-
Сховища для картоплі, овочів та фруктів, т одночасного зберігання	6000	400	–	–	–	–	–	350
Млини та крупорушки, т переробки зерна за добу	–	–	11,50	10,00	–	–	44,40	-
Ремонтні майстерні, одиниць	–	2	2	1	–	1	–	–
число умовних ремонтів	–	100	94	80	–	20	–	–
Комплекси з вирощування грибів, т	–	–	–	150,0	–	1290	–	28800
Зрошення земель, га	1655	–	–	–	–	–	–	–

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.20

**Прямі іноземні інвестиції в (акціонерний капітал) підприємства АПВ
Харківської області за видами економічної діяльності, тис. дол. США**

Показник	2011	%	2013	%
Усього	2170358,6	100,0	2216326,0	100,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	34349,2	1,6	47992,6	2,2
Рибальство, рибництво	—	—	—	—
Промисловість	380032,7	17,5	370387,2	16,7
переробна промисловість	358474,2	16,5	366316,1	16,5
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	81437,6	3,8	85078,3	3,8

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.21

**Фактичне спрямування видатків за бюджетними програмами
підтримки розвитку АПК за рахунок коштів Загального та Спеціального
фондів державного бюджету в Харківській області, тис. грн***

Видатки	2011 р.	2012 р.
<i>Загальний фонд</i>		
Всього	38123,4	4190,8
Державна підтримка сільськогосподарської дорадчої служби		61,6
Державна підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів	—	191,5
Селекція в рослинництві, тваринництві, розвиток тваринництва та рослинництва	3105,1	2540,3
Здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів	6266,6	549,8
Часткова компенсація вартості електроенергії, використаної для поливу на зрошувальних землях	—	361,0
Часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів	28751,7	—
Виплати субсидій на 1 га посівів	—	486,6
<i>Спеціальний фонд</i>		
Всього	1717,2	137626,0
Закладення і нагляд за молодими садами, виноградниками та ягідниками	512,0	659,0
Державна підтримка галузі тваринництва	—	17614,7
Надання кредитів фермерським господарствам	1205,2	-
Формування державного інтервенційного фонду, закупівля матеріально- технічних ресурсів для сільськогосподарських підприємств	—	119353,1
Загальний обсяг фінансування підприємств АПК області	39840,6	141816,8
Всього фінансування АПК	2075890,5	7859821,4

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області і Міністерства аграрної політики та продовольства України

Таблиця Б.22

**Обсяги коштів Державного бюджету, використаних підприємствами АПК
Харківської області, за програмами підтримки в динаміці, млн грн**

Рік	Програма		
	Здійснення фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення коротко-, і довгострокових кредитів	Часткова компенсація вартості складної техніки	Разом
2001	3,3	—	5,3
2002	7,4	—	10,9
2003	6,1	0,9	10,1
2004	21,9	0,8	37,9
2005	6,7	0,6	39,4
2006	21,4	5,3	47,5
2007	13,3	1,1	102,8
2008	20,3	7,6	108,5
2009	38,9	5,74	131,9
2010	17,7	—	32,1
2011	626,6	—	626,6
2012	549,8	—	549,8

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області і Міністерства аграрної політики та продовольства України

Таблиця Б.23

**Динаміка показників використання основних виробничих засобів
у сільськогосподарських підприємствах Харківської області**

Показник	2000	2005	2010	2011	2013	2013 до 2000, %
Загальний рівень фондів, млн грн	1,953	5,072	2,211	3,324	2,602	128,1
Фондомісткість продукції, млн грн	0,512	0,197	0,452	0,301	0,409	78,1
Фондовіддача активної частини основних засобів, млн грн	4,304	11,178	5,046	7,411	5,903	129,6
Фондовіддача галузі рослинництва, млн грн	2,950	7,987	3,221	5,584	4,823	141,5
Фондовіддача галузі тваринництва, млн грн	1,538	3,623	2,073	2,074	1,983	112,0
Загальний рівень фондорентабельності, %	5,3	21,3	38,9	91,4	62,5	1093,9
Фондорентабельність активної частини основних фондів, млн грн	11,6	46,9	88,8	203,8	134,3	1110,0
Рівень фондорентабельності у рослинництві, %	115,9	78,3	75,0	204,9	115,6	97,5
Рівень фондорентабельності у тваринництві, %	-55,2	-15,6	10,8	10,8	11,6	—

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області

Таблиця Б.24

**Структура витрат на виробництво сільськогосподарської продукції
у сільськогосподарських підприємствах Харківської області в динаміці, %**

Показник	2010			2011			2013		
	Усього	рослин- ництво	тварин- ництво	Усього	рослин- ництво	тварин- ництво	Усього	рослин- ництво	тварин- ництво
Витрати на оплату праці	9,5	8,4	11,5	8,5	7,5	11,3	7,7	6,9	9,6
Відрахування на соціальні заходи	3,4	3,1	4,1	3,1	2,7	4,2	2,8	2,5	3,6
Матеріальні витрати	<u>68,3</u> 100	<u>63,6</u> 100	<u>78</u> 100	<u>71,5</u> 100	<u>69,5</u> 100	<u>77,2</u> 100	<u>69,3</u> 100	<u>65,5</u> 100	<u>80,1</u> 100
у т. ч. насіння і посадковий матеріал	13,1	20,9	х	12,6	17,5	х	13,2	19,0	х
корми	25,6	х	68,5	19,9	х	71,8	20,5	х	67,4
інша продукція сільського господарства	1,8	1,1	3	1,3	0,9	2,2	1,8	0,8	3,9
міндобрива	14,2	22,7	х	16,6	23	х	15,5	22,3	х
нафтопродукти	15,4	21,4	5,3	16,5	20,9	5,1	14,5	18,9	4,3
електроенергія	2,6	1,6	4,1	2,2	1,3	4,5	2	1,3	3,7
пальне	2,3	1,4	3,7	1,7	1,7	1,7	1,9	1,5	2,9
запчастини, ремонтні й будівельні матеріали	7,7	9,9	4,1	7,8	9,2	4,1	7,8	9,3	4,3
оплата послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями	17,3	21	11,3	21,4	25,5	10,6	22,8	26,9	13,5
Амортизація основних засобів	6	7,1	3,9	5,4	6	4,1	5,9	6,9	3,3
Інші витрати	12,8	17,8	2,5	11,5	14,3	3,2	14,3	18,2	3,4
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Всього витрат, млн грн	2921,1	1963,0	1091,0	5462,2	3651,7	3114,2	7251,3	5450,8	2475,8

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області і Міністерства аграрної політики та продовольства України

Таблиця Б.25

**Динаміка витрат на виробництво сільськогосподарської продукції
у сільськогосподарських підприємствах Харківської області, млн грн**

Показник	2010			2011			2013		
	Усього	рослин- ництво	тварин- ництво	Усього	рослин- ництво	тварин- ництво	Усього	рослин- ництво	тварин- ництво
Витрати на оплату праці	277,5	164,9	125,5	464,3	273,9	351,9	557,4	376,1	294,3
Відрахування на соціальні заходи	99,3	60,9	44,7	169,3	98,6	130,8	216,5	136,3	112,9
Матеріальні витрати	1995,1	1248,5	851,0	3905,5	2537,9	2404,2	5039,3	3672,6	1878,3
у т. ч. насіння і посадковий матеріал	382,7	410,3	х	688,2	639,1	х	1019,7	1041,1	х
корми	747,8	х	747,3	1087,0	х	2236,0	1288,2	х	1681,5
інша продукція сільського господарства	52,6	21,6	32,7	71,0	32,9	68,5	79,8	49,1	42,5
міндобрива	414,8	445,6	х	906,7	839,9	х	1186,5	1215,5	х
нафтопродукти	449,9	420,1	57,8	901,3	763,2	158,8	1121,2	1036,8	128,2
електроенергія	76,0	31,4	44,7	120,2	47,5	140,1	145,0	70,9	99,0
пальне	67,2	27,5	40,4	92,9	62,1	52,9	161,2	109,8	60,4
запчастини, ремонтні й будівельні матеріали	224,9	194,3	44,7	426,1	336,0	127,7	596,3	506,9	121,2
оплата послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями	505,4	412,2	123,3	1168,9	931,2	330,1	1631,5	1438,9	336,7
Амортизація основних засобів	175,3	139,4	42,6	295,0	219,1	127,7	427,8	442,1	109,9
Інші витрати	373,9	349,4	27,3	628,2	522,2	99,7	978,9	926,6	52,0
Всього витрат	2921,1	1963,0	1091,0	5462,2	3651,7	3114,2	7251,3	5450,8	2475,8

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області і Міністерства аграрної політики та продовольства України

Таблиця Б.26

**Динаміка ефективності використання
матеріальних ресурсів в сільськогосподарських підприємствах***

Показник	2010			2011			2013		
	Усього	рослин- ництво	тварин- ництво	Усього	рослин- ництво	тварин- ництво	Усього	рослин- ництво	тварин- ництво
Загальна матеріало- віддача, <i>млн грн</i>	4,4840	4,5732	3,8034	3,3980	3,9399	1,3607	2,6305	2,4415	1,7336
Загальна матеріало- місткість, <i>млн грн</i>	0,3266	0,3438	0,3371	0,4117	0,3651	0,9518	0,6041	0,6139	0,8026
у т. ч. насіння і посадкового матеріал	0,0428	0,0719	х	0,0519	0,0639	х	0,0914	0,1186	х
кормів	0,0836	х	0,2309	0,0819	х	0,6835	0,1046	х	0,5254
іншої продукції с.-г.	0,0059	0,0038	0,0101	0,0054	0,0033	0,0209	0,0059	0,0055	0,0124
міндобрив	0,0464	0,0780	х	0,0683	0,0840	х	0,0981	0,1351	х
нафто-продуктів	0,0503	0,0736	0,0179	0,0679	0,0763	0,0485	0,0927	0,1154	0,0410
електроенергії	0,0085	0,0055	0,0138	0,0091	0,0047	0,0428	0,0119	0,0079	0,0310
палива	0,0075	0,0048	0,0125	0,0070	0,0062	0,0162	0,0137	0,0126	0,0186
запчастин, ремонтних і будівельних матеріалів	0,0251	0,0340	0,0138	0,0321	0,0336	0,0390	0,0493	0,0563	0,0406
оплати послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями	0,0565	0,0722	0,0381	0,0881	0,0931	0,1009	0,1337	0,1557	0,1049

Джерело: розраховано автором з використанням [201] та офіційних даних Головного управління статистики у Харківській області і Міністерства аграрної політики та продовольства України

Додаток В

Вихідні дані для розрахунку індикаторів ефективності аграрного виробництва в сільськогосподарських підприємствах України, які формують рівень спроможності щодо техніко-технологічного розвитку

Види продукції Показник	Зерно	Жива маса ВРХ	Молоко	Соняшник	Яйця	Овочі
1	2	3	4	5	6	7
1. Виробництво основних видів продукції в сільськогосподарських підприємствах:						
- тис.т. (яйця – млн. шт.):						
2009	35842	191,1	2236	5177	9258	1120
2010	29779,3	174,6	2216,6	5585,6	10249,6	964,6
2011	44219,3	170,4	2245,9	7288,8	11738,2	1540,5
2012	36075,0	178,3	2535,3	7131,1	11977,4	1433,9
2013	49659,0	175,5	2582,5	9445,8	12234,2	1158,7
2014	49902,6	160,6	2647,5	8681,7	12536,2	1340,3
- ланцюгові індекси, %						
2010	83,1	91,4	99,1	107,9	110,7	86,1
2011	148,5	97,6	101,3	130,5	114,5	159,7
2012	81,6	104,6	112,9	97,8	102,6	93,1
2013	137,7	98,4	101,9	132,5	102,1	80,8
2014	101,7	91,5	102,5	92,9	102,5	119,9
2. Реалізація основних видів продукції в сільськогосподарських підприємствах:						
- тис.т. (яйця – млн. шт.):						
2009	31686	192,2	1994	4995,1	8566	807
2010	23662	177,9	2004	5343,8	9416	646
2011	28609	164,9	2061	5453,2	10790	900)
2012	33669	164,6	2360	7487,5	11156	962
2013	38345	187,0	2409	7760,4	11322	886
2014	40220	167,5	2506	8399,0	11735	956
- ланцюгові індекси, %						
2010	74,7	92,6	100,5	107,0	109,9	80,0
2011	120,9	92,7	102,8	102,0	114,6	139,3
2012	117,7	99,8	114,5	137,3	103,4	106,9
2013	113,9	113,6	102,1	103,6	101,5	92,1
2014	104,9	89,6	104,0	108,2	103,6	107,9
3. Кількість найманих працівників сільськогосподарських підприємств, тис. осіб:						
2009	764,7					
2010	645,2					
2011	632,1					
2012	621,8					
2013	579,8					
2014	524,7					
4. Виробництво основних видів продукції на одного працівника, задіяного в сільськогосподарському виробництві:						

1	2	3	4	5	6	7
- тис.т. (яйця – млн. шт.) / тис. осіб:						
2009	46,87	0,25	2,92	6,77	12,11	1,46
2010	46,15	0,27	3,44	8,66	15,89	1,49
2011	69,96	0,27	3,55	11,53	18,57	2,44
2012	58,02	0,29	4,08	11,47	19,26	2,31
2013	85,65	0,30	4,45	16,29	21,10	2,0
2014	95,11	0,31	5,05	16,55	23,89	2,55
- ланцюгові індекси, %						
2010	98,5	108	117,8	127,9	131,2	102,1
2011	151,6	100	103,2	133,1	116,9	163,8
2012	82,9	107,4	114,9	99,5	103,7	94,7
2013	147,6	103,4	109,1	142,0	109,6	86,6
2014	111,0	103,3	113,5	101,6	113,2	127,5
5. Рентабельність виробництва, %						
2010	13,9	-35,9	17,9	64,7	18,6	23,5
2011	26,1	-24,8	18,5	57,0	38,8	9,9
2012	15,2	-29,5	2,3	45,8	52,6	-6,8
2013	1,5	-43,3	13,6	28,5	47,6	7,0
2014	25,8	-35,9	11,0	36,5	58,8	14,1
6. Середня ціна реалізації одиниці продукції, грн. за тонну (яйця – за 1 тис.шт.):						
2009	799,0	8711,2	1888,8	1897,0	403,9	1790,0
2010	1120,9	9310,4	2938,7	3019,5	470,6	2551,6
2011	1374,2	12026,4	3041,6	3244,3	521,5	2139,1
2012	1547,1	12447,0	2662,2	3572,5	627,0	1956,6
2013	1299,8	10587,2	3364,0	2990,6	656,7	2354,0
2014	1801,4	13642,8	3588,4	3842,7	782,4	2514,3
7. Вартість виробленої продукції у цінах поточного року, тис. грн.						
2010	33379617,37	1625595,84	6513922,42	16865719,2	4823461,76	2461273,36
2011	60766162,06	2049298,56	6831129,44	23647053,84	6121471,3	3295283,55
2012	55811632,5	2219300,1	6749475,66	25475854,75	7509829,8	2805568,74
2013	64546768,2	1858053,6	8687530	28248609,48	8034199,14	2727579,8
2014	89894543,64	2191033,68	9500289	33361168,59	9808322,88	3369916,29

1	2	3	4	5	6	7
8. Енергетичні потужності сільськогосподарських підприємств на кінець року, тис. кВт:						
2010	36739					
2011	36360					
2012	41438					
2013	43223					
2014	39107					
Виробництво продукції на 1кВт енергетичних потужностей сільськогосподарських підприємств:						
- т. (яйця – тис. шт.) / 1 кВт:						
2010	0,811	0,005	0,060	0,152	0,279	0,026
2011	1,216	0,005	0,062	0,200	0,323	0,042
2012	0,871	0,004	0,061	0,172	0,289	0,035
2013	1,149	0,004	0,060	0,219	0,283	0,027
2014	1,276	0,004	0,068	0,222	0,321	0,034
Виробництво продукції на 1кВт енергетичних потужностей сільськогосподарських підприємств, грн.:						
2010	908,56	44,25	177,30	459,07	131,29	66,99
2011	1671,24	56,36	187,87	650,36	168,36	90,63
2012	1346,87	53,56	162,88	614,79	181,23	67,71
2013	1493,34	42,99	200,99	653,56	185,88	63,10
2014	2298,68	56,03	242,93	853,07	250,81	86,17

Джерело: розроблено автором на основі [126, с. 14-16; 127, с. 14-16, 19; 178, с. 6; 179, с. 5; 180, с. 5, 6; 185, с. 50, 71; 195, с. 52; 196, с. 56, 59; 197, с. 51, 59, 193; 204, с. 22, 24; 205, с. 22, 24, 30; 213, с. 79, 85, 91]

УКРАЇНА

**МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

61002 м. Харків, вул. Артема, 44. Тел.: (+38 057) 700-38-88, факс (+38 057) 700-39-14, E-mail: info@khntusg.com.ua

03.12.2014 р. № 7-12-С1

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес окремих
результатів дисертаційного дослідження

Науменко Інни Вікторівни
на тему «Забезпечення ефективності використання
матеріально-технічної бази сільського господарства»

У навчальний процес ХНТУСГ імені Петра Василенка при викладанні дисциплін «Економіка підприємства», «Економіка аграрного виробництва», «Управління потенціалом підприємства» впроваджено наступні розробки дисертаційної роботи:

методичні підходи щодо аналізу та розрахунку сукупного критерію економічної відповідальності власників та інвесторів, що дозволяють обґрунтувати складові та алгоритм формування інтенсивного типу економічного розвитку галузей сільського господарства області;

методичні підходи оцінки факторів, що впливають на ефективність інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств, які дозволять врахувати економічний, національно-стратегічний, демографічний та інші аспекти реалізації інтенсифікаційно-інноваційних процесів в аграрному виробництві на основі кредитної, фінансової, агропродовольчої й інноваційної політики;

методика аналізу спроможності, можливості й готовності підприємства до економічного розвитку, яка передбачає визначення вимог до ресурсно-інвестиційного потенціалу аграрного підприємства залежно від стратегічного напрямку його діяльності, оцінку зовнішніх факторів, які впливають на рівень інвестиційної привабливості, аналіз економіко-організаційних умов готовності аграрного підприємства до техніко-технологічного та інноваційного розвитку.

Довідка видана для пред'явлення спеціалізованій вченій раді за місцем захисту дисертації.

Ректора, академіка

Тіщенко Л.М.

w637

**Довідка
про впровадження**

Надана Науменко Інні Вікторівні у тому, що за результатами дослідження за темою «Забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства», Управлінням агропромислового розвитку Богодухівського району Харківської області прийнято до реалізації наступне:

З метою забезпечення науково-методичних основ організації процесу управління інвестиційно-інноваційним розвитком матеріально-технічної бази сільського господарства Харківської області автором обґрунтовано механізм розрахунку наявного рівня ефективності даного процесу.

Узагальнюючий показник охоплює і враховує фактори, що впливають на продуктивність використання матеріально-технічних ресурсів підприємств сфери регіонального АПК.

Передано для роботи методичні підходи щодо визначення та аналізу рівня економічного розвитку сільського господарства області, що дозволяють всебічно оцінити динаміку та обґрунтувати перспективи стабілізації системи матеріально-технічного забезпечення галузей сільськогосподарського виробництва.

До роботи прийнято методичні підходи щодо аналізу та розрахунку сукупного критерію економічної відповідальності власників та інвесторів, що дозволяють обґрунтувати складові та алгоритм формування інтенсивного типу економічного розвитку галузей сільського господарства області;

Прийнято до впровадження розробки автора що для реалізації сукупності заходів стабілізації та подальшого розвитку системи техніко-технологічного забезпечення сільського господарства Харківської області в умовах обмеженості всіх видів ресурсів, наявній економічній ситуації в країні та невизначеності зовнішніх чинників. Необхідним є обґрунтований механізм, здатний організувати роботу всіх складових системи матеріально-технічного забезпечення і одержати від його її реалізації синергетичний ефект.

Таким ядром, на нашу думку, є стратегічне управління техніко-технологічним забезпеченням сільського господарства.

У основі пропонованої концепції управління лежить системний і процесний погляд на підприємства як відкриті соціально-економічні системи, ефективність розвитку якої залежить від діючих на неї чинників зовнішнього середовища і внутрішньо фірмових потенційних можливостей сільськогосподарських підприємств області.

Ефективність використання матеріально-технічних ресурсів підприємств сільського господарства регіону характеризується та зведена до оцінки операційної ефективності їх діяльності. Комплексна кількісна оцінка рівня ефективності розвитку сільського господарства області забезпечується показником, який враховує вплив всієї сукупності факторів та показників, що формують цей рівень.

З метою врахування впливу операційної ефективності, інвестиційної активності та ринкової адаптивності на рівень матеріально-технічного забезпечення сільського господарства Харківської області, який оцінюється за допомогою єдиного інтегрального показника, пропонується використовувати метод оцінки пріоритетності шляхом розрахунку інтегрального рангу по головному та системі обмежуючих критеріїв на підставі експертних оцінок. Головною метою застосування якого є ранжування галузей сільського господарства області за рівнем економічного стану та потенційної спроможності та перспективності щодо техніко-технологічного розвитку.

До роботи прийнято методичні прийоми оцінки та рекомендації щодо підвищення ефективності управління системою матеріально-технічного забезпечення сільського господарства регіону, покращення можливості адаптації агроформувань регіону до умов зовнішнього середовища.

Дані розробки сприятимуть стабілізації та зміцненню розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства Харківської області.

Начальник управління агропромислового
розвитку Богодухівської РДА
Харківської області

28.11.2014

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

61022, Харківська обл., місто Харків, майдан Свободи, буд. 5, Держпром, 7 під'їзд, 4 поверх, тел. 705-2 1-65,
 тел./факс. 705-21-62, e-mail: uprapk@kharkivoda.gov.ua

09.04.2015 №11-20/04/826

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 аспірантки ХНТУСГ ім. П.Василенка

НАУМЕНКО ІННИ ВІКТОРІВНИ

Результати дисертаційного дослідження Науменко Інни Вікторівни на тему «Забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства» мають науково-прикладне значення, прийняті до реалізації при розробці «Комплексної програми інвестиційно-інноваційного розвитку АПВ Харківської області на період до 2020 року».

В роботі обґрунтовано теоретичні аспекти матеріально-технічного забезпечення підприємств сільського господарства з метою узагальнення і уточнення поглядів учених-економістів на його сутність, значення та необхідність ефективного застосування; визначено сутність, особливості, напрями інтенсифікації та інновацій у сільському господарстві; узагальнено методичні основи оцінки стану та ефективності системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства; здійснено комплексний аналіз рівня економічного розвитку агропромислового виробництва Харківської області; оцінено сучасний стан та динаміку матеріально-технічного забезпечення та стан інвестування технічного оновлення сільськогосподарського виробництва; проведено аналіз та комплексну оцінку ефективності використання матеріально - технічної бази сільського господарства Харківської області.

Впровадження результатів проведеного дослідження Науменко І.В. сприятиме підвищенню ефективності системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства регіону.

Директор Департаменту

Нездюр О.В.

Федишина 705 48 61

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Надана Науменко Інні Вікторівні у тому, що за результатами дослідження за темою «Забезпечення та підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства», що входить у план НДР, Управління агропромислового розвитку Первомайського району Харківської області прийнято до реалізації наступні розробки:

Результати апробації адаптованого комплексу теоретичних і методичних підходів оцінки рівня інвестиційно-інноваційного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства Харківської області за сукупністю обраних критеріїв. Проведені дослідження дозволяють припустити, що рівень ефективності розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства Харківської області зросте на 55,3 % (з 5,10 в 2007 р. до 7,92 в 2017 р.), унаслідок прогнозованого зміцнення ресурсного потенціалу підприємств, розвитку системи агросервісу, лізингових механізмів, підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств, вдосконалення державної політики підтримки та збільшення обсягів бюджетного фінансування.

Результати оцінки та аналізу фактичних показників щодо інвестиційної активності сільськогосподарського виробництва Харківської області, на підставі яких розроблено короткостроковий прогноз обсягів інвестування в основний капітал аграрних підприємств та можливий прогноз обсягів бюджетного фінансування програм підтримки матеріально-технічного забезпечення галузі. Так, діапазон короткострокових прогнозних обсягів інвестиційних вкладень в основний капітал сільськогосподарських підприємств Харківської області у 2017 р. повинні досягти від 1,8 до 3,45 млрд. грн.

Показники обсягів державного фінансування програм підтримки матеріально-технічного оновлення сільського господарства регіону до 2017 р. прогнозуються у діапазоні від 1,45 до 2,32 млрд. грн.

Дані розрахунки сприятимуть розробці стратегічних напрямів розвитку галузевих складових сільського господарства Харківської області та системи його матеріально-технічного забезпечення.

Прийнято до роботи розроблені автором методичні підходи оцінки факторів, що впливають на ефективність інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств, які дозволять врахувати економічний, національно-стратегічний, демографічний та інші аспекти реалізації інтенсифікаційно-інноваційних процесів в аграрному виробництві на основі кредитної, фінансової, агропродовольчої й інноваційної політики.

До роботи прийнято рекомендації щодо напрямів розвитку складових матеріально-технічної бази, які ґрунтуються на сукупності пріоритетних критеріїв структурних перетворень у процесах стабілізації та підвищення ефективності системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства Харківської області.

Заступник начальника управління агропромислового розвитку Первомайської РДА
Харківської області

Хомякова С.В.